

Interreg

UNIONE EUROPEA
EVROPSKA UNIJA

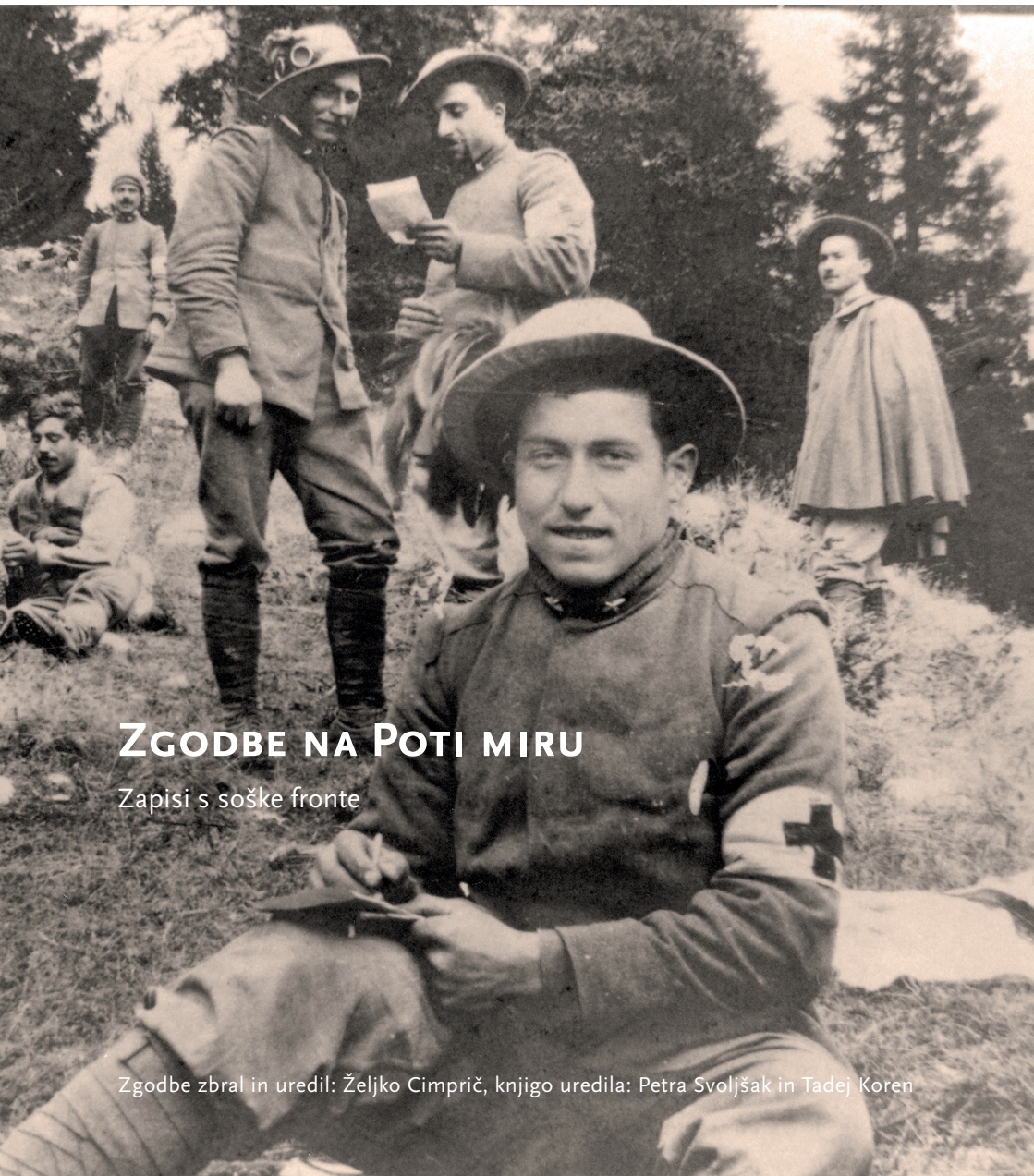
WALK OF PEACE

ITALIA-SLOVENIJA

WALKofPEACE

Progetto strategico co-finanziato dal Fondo europeo di sviluppo regionale
Strateški projekt sofinancira Evropski sklad za regionalni razvoj

ZGODBE NA POTI MIRU

Zapisi s soške fronte

Zgodbe zbral in uredil: Željko Cimprič, knjigo uredila: Petra Svolfjšak in Tadej Koren

ZGODBE NA POTI MIRU

Zapisi s soške fronte

INTIMNA ZGODOVINA VOJNE

Petra Svoltjšak

Why do we write? A chorus erupts.

Zakaj pišemo? Zapoje zbor glasov.

Because we cannot simply live.

Ker ne moremo samo živeti.

Patti Smith, Devotion

Patti Smith, Predanost

Ali morda zato, ker le tako lahko preživimo?!

Pomembni zgodovinarji prve svetovne vojne, ki so v osrčje svoje pripovedi o zgodovini prve svetovne vojne postavljali spomine, dnevnike in pisma udeležencev vojne, t. i. osebna pričevanja ali osebne pripovedi, so se resda razhajali glede vprašanja, katero od njih je bolj verodostojno, toda rdeča nit našega tokratnega zgodovinskega poizvedovanja se ne meni za vrednostno lestvico osebnih pričevanj, temveč za njihovo vsebino, za njihove pisce, ki jih je vojna, pa tudi prostor, na katerem je vihrala, zaznamovala za vse življenje in opredeljevala njihovo prihodnost. Toda s svojo prisotnostjo, s svojim življenjem v vojni, z njihovim vpisom v pisma, dnevnike, spomine, fotografije, so tudi oni zaznamovali kraje in ljudi ter jih vtisnili v večnost. Njihov odtis v spominski krajini nosi s seboj odtise v dejanski pokrajini, ki se je v stotih letih resda spremenila, a v svojih nedrjih negovala ostanke, pomnike, spo-

menike, ki jih povezujemo z datumi, boji, umiki, premiki, in vse prepegosto pozabimo na ljudi, ki so jim bile skale, vode, kraška pokrajina, sneg, vročina, jarki, gore, hribi in doline, neznani kraji in ljudje vojni dom, prepegosto tudi zadnji. In temu spominu je namenjena pričujoča knjiga, tem vojakom na dveh straneh bojne črte, ki je v pripovedi izginila in je danes simbolno prevzela ime Pot miru/Walk of Peace. Pričevanja so most med izkušnjo, spominom, ostankom na terenu in vsakokratno sedanjostjo, v kateri se morajo brisati meje in se stopiti v govorico dialoga, miru, sožitja, vzajemnega spoštovanja in spoznavanja.

Krut svet vojne, kot so ga spoznavali vojaki v bitkah na soški fronti in ubesedili v svojih pričevanjih, je kazal večobraznost vojne in spričo številnih pričevanj tudi njen nenavaden ustvarjalni naboj, ki ga sprožajo vojne – v roke bolj ali manj pismenih ljudi, ki v predvojnem življenju morda niso napisali kaj več od svojega podpisa, je bil potisnjen svinčnik, ki je v pismih, dnevnikih ali kasnejših spominih pisal misli o (vojnem) vsakdanu. Do prve svetovne vojne namreč še noben zgodovinski dogodek ni proizvedel toliko pisnega gradiva – pisem, časopisnih novic, propagandnega materiala, dovoljenj, telegramov, dnevnikov, dopisnic, ki so vsak na svojstven način pripovedovali o vojni, o izkušnjah, o odnosih, v povojnem času pa so ustvarili posebno vojno literaturo, ki vse do današnjega dne buri domišljijo in žal premalo ustvarja kritičen odnos do reševanja sporov z vojnimi dejanji.

Narava osebnih pripovedi in pričevanj je različna. Nekateri jih razumejo kot intimno zgodovino vojne, drugi kot oporoke piscev ali kot način, kako preživeti v vojni ali se po njej zdraviti. Najbolj neposredna oblika osebne pripovedi so seveda pisma in dnevniki,

zlasti slednji so najbolj čista, neposredna, najmanj preoblikovana in najmanj reflektirana inačica vojne; z objavo pa so postala najbolj neposredno dejanje komemoracije, neke vrste pomnik. Dnevnik je v neposrednosti bolj neizprosno, kot so pisma, ker je takojšen odziv na dogajanja, malodane brez zadržkov (razen seveda nezavedne in zavedne avtocenzure), izkušnja ni bila filtrirana ali reflektirana in ni bila namenjena nobeni javnosti; a vsemu navkljub so pisma in dnevniki zabeležili to, česar se je treba spominjati, medtem ko so vojni spomini zabeležili spominjano vojno, kot vztraja v mislih in življenjih tistih, ki so jih napisali, ali tistih, ki jih beremo. Večinoma so bili napisani v časovnem zamiku od dogajanj samih, ključno pa sta nanje vplivala čas, ki je potekel med neposredno in spominjano izkušnjo, ter refleksija preteklih dejanj in dogodkov, nekakšna nostalgija za izgubljeno preteklostjo, morda tudi želja, da bi bili dejavnik v vojni, v svoji osebni vojni in spoznanje o nepreklicnih spremembah v sebi in svojem svetu; gre za nek drug čas in odsev spominjane vojne, za pogled nazaj.

Toda danes so vsi ti zapisi pogledi nazaj. Ne moremo niti trditi, da jih razumemo, da smo jih zmožni ponotranjiti, se z njimi soočiti. Čeprav zgodovinarji trdijo, da je spomin privilegij aktivnih dejavnikov, tistih, ki so bili tam, pa so nenazadnje tudi privilegij nas, ki jih beremo in jih celo neposredno lahko postavimo v prostor, kot nas vodi knjiga spominov po Poti miru, skupaj z vodniki, spletnimi predstavitvami in informacijskimi tablami, ki spominjajo in opominjajo na čas, ki mora ostati nepovraten.

UVODNE MISLI IN POJASNILA

Željko Cimprič

Ustanova »Fundacija Poti miru v Posočju« je v minulih letih v več ponatisih izdala vodnik »Pot miru od Alp do Jadrana«¹ in obiskovalce te poti povabila na območja kulturnozgodovinske dediščine prve svetovne vojne na nekdanjem soškem bojišču. V njem jim je ponudila opise najbolj zanimivih točk in bogato fotografsko in kartografsko gradivo. Ob izrazito povečanem zanimanju za to zgodovinsko obdobje je v devetdesetih letih preteklega stoletja slovenske bralce na obisk nekdanjega bojišča vabila knjiga »Po sledih soške fronte« avtorja Marka Simića², a je s svojim obsegom le težko našla prostor v pohodnikovem nahrbtniku. Velik format pa je prinesel objavo izjemno kvalitetnih, velikih fotografij in popolno kronologijo dogajanja v dvanajstih soških bitkah. Postala je kar nekakšen učni pripomoček, začuda še danes v posebni ponudbi Kobariškega muzeja. Leta 1994 je izšel tudi vodnik »Soška fronta« v slovenskem, nemškem in italijanskem jeziku.³ Še bolj izčrpne podatke o dogajanju na območju Zgornjega Posočja so prinesle knjige avtorja Lovra Galića, a so s svojim obsegom prav tako primerne zgolj za temeljite priprave na obisk nekdanjega bojišča.⁴ Namen izdaje knjige, ki prinaša zgodbe udeležencev velike vojne, je drugačen. Lahko bi postala zanimiv in koristen sopotnik vodniku

1 Tadej Koren, *Pot miru od Alp do Jadrana. Vodnik po soški fronti*, Ustanova »Fundacija Poti miru v Posočju«, Kobarid 2017.

2 Marko Simić, *Po sledeh soške fronte*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1996.

3 Petra Svoljšak, *Soška fronta*. Ljubljana: Cankarjeva založba 1994 1, 2002 2; *Die Isonzofront*. Ljubljana: Cankarjeva založba 1994; *Il fronte dell'Isonzo*. Cankarjeva založba 1994.

4 Lovro Galić, *Tolminsko mostišče I*, Tolminski muzej, Tolmin 2005; Lovro Galić, *Od Krna do Rombona 1915–1917*, Ustanova »Fundacija Poti miru v Posočju«, Kobarid 2007.

po Poti miru in prinesla pogled na dogodke »od blizu«. V minulih treh desetletjih so se slovenski založniki začeli pogosteje odločati za izdajo knjig piscev, ki so proučevali obdobje prve svetovne vojne, in knjig, v katerih so objavljeni dnevnik in spomini slovenskih fantov in mož, ki so bili v tej vojni udeleženi na raznih bojiščih. V treh desetletjih sodelovanja v mirovnem poslanstvu Kobariškega muzeja in Fundacije Poti miru sem lahko ugotavljal, da so si zahvaljujoč omenjenim založniškim podvigom številni obiskovalci teh krajev ustvarili boljšo predstavo o zgodovinskih dogodkih, vseeno pa je zaradi odsotnosti zgodovinskega spomina, ki je v Sloveniji trajala desetletja, še vedno prisoten zelo posplošen pogled na to dogajanje. K temu pogosto prispevamo tudi tisti, ki obiskovalcem posredujemo lastno interpretacijo dogajanja, kot smo si jo vsak po svoje ustvarili s proučevanjem raznih virov – marsikdaj ne da bi preživeli dneve v spoznavanju nekdanjega bojišča.

Bolj poklicani za ustvarjanje prave podobe dogajanja od nas so, po mojem mnenju, tisti, ki so vojno doživeli in so njihove zgodbe, včasih po čudežu, preživele. Te bralca premaknejo iz splošnih navedb, naštevanja vojaških enot, njihovih akcij, krajev in različnih ocen dogodkov v osebno doživljanje in ponujajo možnost vživljanja v položaj, v katerem so se znašli pisci. Včasih nas med obiskom nekdanjega bojišča pripeljejo natanko na mesto, kjer se je opisani dogodek dogajal in pomenijo posebno doživetje.

Prisotnost slovenskih vojakov na soškem bojišču je bila v sestavi enot avstro-ogrske vojske razmeroma skromna. O tem priča že statistika izgub, ki izstopa le ob posameznih epizodah, kot so bili boji na Krasu, na Škabrijelu in drugod. Zgovorno je dejstvo, da z izjemo pripadnikov 2. gorskega strelskega polka v neposrednem zaledju

v Krnskem pogorju vse do Škabrijela ni bilo obsežnejših aktivnosti pretežno »slovenskih« enot. Pri sestavljanju mozaika pripovedi, ki bi slovenskega bralca spremljale po poti vse do morja, je bilo treba nalogo zastaviti drugače, jo dopolniti z novimi cilji. Ponudila se je priložnost dodati tudi pogled preko nikogaršnje zemlje v jarke na drugi strani, prisluhniti tudi soborcem naših mož in fantov, pripadnikom drugih narodnosti in tudi njihovim nasprotnikom.

Bralcem in bralkam so tako na vpogled drobci zgodb, ki še niso bili objavljeni, in zgodb, ki so bile objavljene v tujih jezikih, a nedvomno ne bodo nikoli prevedene v naš jezik. Pri izboru je bilo pomembno, da dovršen del besedila spremlja pohodnika z opisi krajev in razmer na območju, po katerem poteka Pot miru. Vsaj deloma, kolikor to omogoča obseg priročne knjižice, tudi vpogled v razmišljanja in odnos pisca do vsega, čemur je v vojni izpostavljen. Statistično uravnovešanje števila pripovedovalcev, pripadnikov posameznih narodov, bi bilo nesmiselno. Ne nazadnje je že ob pogledu na potek Poti miru očitno, da na številnih odsekih ta poteka po položajih in po zaledju italijanske vojske. To velja za območje na prisojnih pobočjih Krnskega pogorja vse do Mrzlega vrha in enako za grebene na desnem bregu Soče od tolminskega mostišča pa vse do Sabotina. Od te gore do morja je potek drugačen, ker so se položaji nasprotnikov spreminjali zaradi občasnega napredovanja italijanske vojske.

Ta je branilce po številčnosti izrazito prekašala, a bi napačno sklepali, da je prav temu pripisati izjemno velik obseg ohranjenih pričevanj njenih pripadnikov. Ob vsej številčnosti je treba upoštevati ocene, da je bila skoraj polovica pripadnikov italijanske pehote nepismenih. Dragocena bi bila pričevanja tistih preprostih vojakov – delavcev,

imenovanih »zappatori« (kopači), ki so rili in spodkopavali zemljo in kamenje v smeri položajev branilcev, a jih najdemo redko – le kadar so jim uslugo naredili tovariši, ki so znali pisati.

Pravi razlog za nepregledno število ohranjenih italijanskih zgodb gre iskati v tolikokrat potrjenem spoznanju, da zgodovino pišejo zmagovalci. Ogromne žrtve, ki jih je zahtevala odločitev za vojno, so postale s slavljenjem zmage in z obžalovanjem žrtev opravičilo voditeljev vojske in ljudstva ter hkrati del italijanske identitete. Poleg množice knjižnih izdaj so spomin na svoje rojake ohranili po mnogih krajih in pokrajinah prav temu namenjeni arhivi. Bralca preseneča kritično opisovanje poteka vojne v knjigah, ki so bile kljub cenzuri objavljene in celo ponatisnjene v fašistični Italiji tik pred vstopom v drugo svetovno vojno, po drugi strani pa raziskovalci najdejo enako kritične zapise v državnih arhivih, ker jih je zaplenila cenzura.

Če bo ta skromni mozaik pripovedi slovenskim bralcem prinesel nekoliko drugačen pogled na vojno dogajanje, bo morda italijanske spodbudil, da posežejo po skoraj nepreglednemu naboru knjig avtorjev, ki so vojno doživljali, in knjig raziskovalcev soškega bojišča, ki so svoja dela objavljali v kasnejših obdobjih. Morda jih bo nagovoril, da se bodo podali na Pot miru in obiskali kraje, ki jih opisujejo.

Posebnost, ki lahko preseneti bralca in je skupna zapisom borcem obeh armad, je opaziti v dejstvu, da so zapisi o junaštvu oziroma junačenju izjemno redki. To govori o posebnosti strategije in taktike bojevanja v prvi svetovni vojni, vojni izčrpanja, v kateri so bili na obeh straneh brezobzirno žrtvovani »mali« ljudje. Mladi pesnik Giuseppe Ungaretti, ki se je znašel v jarkih na južnem delu bojišča, je o takšni usodi vojakov spregovoril v kratki pesmi z naslovom »Vojaki«:

*Smo kot listi
na drevesih
v jeseni⁵*

Ob 50-letnici zavzetja Gorice so slavnega pesnika povabili na obisk nekdanjega bojišča. Tedaj je izjavil: »Gorica ni pomenila zmage – na tej zemlji ni zmag, ki ne bi bile plod brezbožnih iluzij – pomenila pa je skupno trpljenje, naše in tistih na drugi strani. Imenovali so jih sovražniki, mi pa, ki smo brez zlih misli izpolnjevali našo dolžnost, smo jih v naših srcih imenovali bratje.«⁶

V pričujočih zapisih je pogosto zaslediti podoben pogled na vojskovanje, vsekakor pa prevladujoče prepričanje, da so udeleženci žrtvo-
vani v nesmiselni vojni.

Posamezne zgodbe si ne sledijo v kronološkem zaporedju, temveč sledijo poteku Poti miru od severa proti jugu. Bralec se bo zato srečeval s časovnimi preskoki in premiki piscev po različnih delih bojišča od alpskih vrhov do Jadrana. Nekaj, morda koristnih podatkov, umeščenih po zaporedju pričevanj, bo našel tudi v zadnjem poglavju te knjižice.

Med obiski odsekov poti bo ugotovil, da je pokrajina videti drugače, kot je bila pred stoletjem opisana v zapisih. Še najmanj se je spremenila v visokogorju, nad gozdno mejo, kjer bo ob odličnih razgledih in ohranjenih ostalinah lahko ustvaril množico fotografskih posnetkov. Za te užitke bo moral zapustiti Pot miru in se povzpeti višje. Ob zapisih vojakov ga bo dodatni napor opozoril na dejstvo, da se vzpenja

5 https://www.libriantichionline.com/divagazioni/carlo_picca_ungaretti_soldati

6 http://www.sardegna.istruzione.it/allegati/2015/Discorso_Ungaretti.pdf

po lastni odločitvi in ne na ukaz, da si je za izlet izbral lep dan, da je odlično opremljen in oskrbljen, da nosi toliko bremena, kolikor si ga je sam naložil, da ga na vrhu čakajo planinski užitki, okrepcilo ... Dlje proti jugu bodo razgledišča posejana bolj na redko. Zmagovalec na tem delu nekdanjega bojišča je predvsem gozd, v nižjih, ravninskih delih pa vse večja naselja. Zapisi ga zato tod marsikdaj ne bodo napotili na določena mesta tako natančno, kot je to bilo v gorovju. Med prebiranjem bo zlahka razbral razlike med socialnim poreklom in izobraženostjo posameznih piscev. Namen enih in drugih, zapustiti pričevanje o lastnem doživljanju vojne, je bil enak. Prizadevanje tistih, komajda pismenih, si zasluži še posebno spoštovanje. V prevodih njihovih besedil tako včasih ni bilo možno slediti izvirnemu načinu zapisa. Tudi o tem bo nekaj pojasnil v zadnjem poglavju. Upam, da bo prebiranje teh delčkov pripovedi marsikoga spodbudilo, da obišče kraje ob Soči ter tudi, da prisluhne zgodbam, ki jih pripovedujejo muzeji in vodiči med organiziranimi obiski nekdanjega bojišča. Vsi ti so pogosto tudi hvaležni poslušalci zgodb, ki jih prinašajo obiskovalci – zgodb naših prednikov.

Povedati bi bilo treba vse zgodbe tega sveta. Če jih poslušamo z odprtim srcem, nam zgodbe drugih ljudi pomagajo živeti. Vsaka zgodba je edinstvena partitura, vse skupaj pa tvorijo melodijo našega sveta.

Ara Malikian, glasbenik⁷

Srečno na pot!

7 <https://www.rtvsllo.si/tv/novosti/ara-malikian-zivljenje-med-strunami/544179>

	13	Antonio Budinich I
Giuseppe Garzoni I	22	
	27	Karl Paulin I
	35	Antonio Budinich II
	40	Pismo udeleženca 12. soške bitke
Giuseppe Garzoni II	42	
Giuseppe Rudello I	52	
Virgilio Bonamore	55	
Alice Schalek	74	
	79	Ivo Brlić
	96	Ivan Volarič
Lorenzito Cappellari	98	
Francesco Orlandi I	101	
Giuseppe Cordano I	113	
Giuseppe Pozzobon I	130	
Sandro Locatelli	132	
Bartolomeo Piguzzi	136	
Rudyard Kipling I	139	
Pietro Ferrari I	140	
Giuseppe Pozzobon II	149	
	152	Karl Sovre I
Paolo Caccia Dominioni I	154	
Rudyard Kipling II	161	
	165	Franc Avčín
Giuseppe Rudello II	166	
Giuseppe Cordano II	171	
	179	Karl Sovre II
Giuseppe Cordano III	191	
Pasquale Attilio Gagliani	202	
Giuseppe Pozzobon III	207	
Piero Leoni	210	
Dante Chiasserini	215	
	217	Josip Stanković
Hugh Dalton	225	
	233	Jože Perpar
	239	Vladislav Pavliček
Giuseppe Manetti	255	
Paolo Caccia Dominioni II	261	
	268	Jožef Grilc
Vittorio Mascherini	270	
Francesco Orlandi II	275	
	278	Albin Mlakar
Pietro Ferrari II	283	
	288	Karl Paulin II

ANTONIO BUDINICH I

»Le memorie di guerra di papà«. Trieste: Beit casa editrice srl., 2015.

Antonio Budinich je spomine na vojna leta pisal v obdobju 1939–1949 v obliki pripovedi svojim otrokom. Prepisoval jih je do leta 1939, jih med vojno izgubil in naključno ponovno našel po zavezniškem bombardiranju Trsta 20. februarja 1945.

Do marca leta 1916 je kot podporočnik in poročnik služboval v različnih enotah v vojni s Črno goro, nato pa v novoustanovljenem bosansko-hercegovskem bataljonu, ki je bil v jeseni preko prelaza Vršič premeščen na Bovško kot 5. bataljon IV. bosansko-hercegovskega polka.

Ob desetih dopoldan 27. septembra smo prispeli v Celovec [orig. Klagenfurt] in tako se je končalo naše štiridnevno potovanje na vlaku. /.../ Najprej so nas, častnike, povabili v skladišča, da smo si prisrbeli vse, česar smo si želeli. Z velikodušnostjo in v izobilju, ki ga nismo bili vajeni, so nas opremili s toplim perilom, volnenimi jopami, nogavicami, kožuhi, kapami, gamašami, čudovitimi planinskimi gojzarji, snežnimi očali, krznenimi rokavicami, planinskimi palicami, lednimi derezami. Videti je bilo, kot da bi šlo za polarno odpravo.

Naslednjega dne, 4. oktobra smo začeli z vzponom na prelaz. Čez ta prehod so avstrijski inženirci zgradili čudovito cesto Prinz–Eugen–Strasse. Še vedno sem imel svojega konja in sem tako lahko udobno občudoval prekrasno panoramo. Cesta se je v širokih zavojih drzne gradnje vzpenjala do prelaza na 1650 metrih ... Pri srcu me je stiskalo, da se ljudje tu koljejo, zato da bi meje svojih držav premaknili malo sem ali malo tja.

Nemudoma po novici o cesarjevi smrti [op. – 21. 11. 1916] je vrhovno poveljstvo izdalo ukaz, da je potrebno organizirati žalne slovesnosti ob smrti cesarja povsod, kjer je to mogoče, tudi na bojnih položajih, in pohiteti s prisego novemu vladarju Karlu I. Naš obred se je odvijal v bližini vojaškega pokopališča v vasi Soča. /.../ Med prisego sem v skupini Italijanov opazil doktorja Remigia Sussicha iz Velega Lošinja [orig. Lussingrande], pisarja vojaškega kurata. /.../ Pokazal mi je tragične vpisne knjige, ki jih je urejal in vanje zapisoval umrle – večinoma ruske ujetnike, ki so omagali zaradi podhranjenosti, izčrpanosti, šibkosti – besede, ki so bile zabeležene v seznamih, da ne bi zapisali prave besede: lakota. Ubogi ljudje! Odtrgani od svojega doma, od svojih polj, poslani čez vojna polja ognja in smrti, da bi nato morali v težkih razmerah trdo delati kot ujetniki in nato umreti zaradi lakote.

Končno sem po številnih aktivnostih in formalnostih uspel pridobiti pravico do izrednega dopusta, izrednega zato, ker ta ne bi smel vplivati na moj redni dopust, ko bom prišel na vrsto. Odobrili so mi pet dni. /.../ Iz Vrsnika [orig. Versnik] sem odšel zjutraj 6. decembra.

V preteklih dneh je močno snežilo in vse je bilo prekrito z ogromno snežno odejo – pokrajina fantastične lepote. Stotine, celo tisoče mož je čistilo cesto, da bi bila cesta pod Mojstrovko prehodna, saj je ta bila edina povezava Zgornjega Posočja z zaledjem. Snežilo pa je tako divje, da si tega nikoli ne bi mogel predstavljati in je bilo delo mož v glavnem zaman. Dvema konjema, ki sta vlekla voz, so dodali še dva in nato še dva, a vse skupaj ni nič pomagalo in v nekem trenutku ni bilo več moč nadaljevati. Morali smo ses-

topiti in v nekem zavetišču čakati na drugo prevozno sredstvo. Po nekaj urah so prispele sani, ki so prevažale potnike in prtljago do Kranjske Gore [orig. Kronau]. Tako sem imel srečo, da sem opravil čudovito potovanje na saneh preko prelaza Vršič [orig. Mojstrovka] v snežni nevihti, pri temperaturi okoli $-14\text{ }^{\circ}\text{C}$ v zimski pokrajini čudovite lepote. Po osmih urah potovanja od odhoda iz Vrsnika sem prispel v Kranjsko Goro.

10. decembra sem zvečer odpotoval iz Trsta. /.../ V Kranjski Gori sem bil obveščen, da prelaz Vršič ni več prehoden. Moral sem z vlakom do Trbiža [orig. Tarvisio], da bi prišel do svojega cilja čez prelaz Predel. Iz Trbiža sem ponovno s sanmi prišel do Rabelja. Povsod je bila osupljiva količina snega. Na vhodu v Rabelj sem videl hišo, ki jo je dan pred tem pokopal plaz. Zaradi količin snega in obstreljevanja italijanskega topništva ni bilo možno prečkati niti prelaza Predel [orig. Predil]. Ves promet do fronte v Zgornjem Posočju je potekal skozi rudnik.

Dvigalo, ki so ga uporabljali rudarji, nas je odpeljalo približno 300 metrov navzdol. /.../ Na dnu rudnika je bila razsežna votlina, v kateri je bilo zelo živahno. Tam se je dogajalo vse premikanje na in s fronte: častniki in vojaki, ki so odhajali in se vračali iz opravljanja nalog, z dopusta, blago, tovari, strelivo. Iz te votline je skozi 2–3 kilometre dolg tunel na prosto vozil vlakec. Od končne postaje (pred Logom pod Mangartom [orig. Bretto]) so po glavni Predelski cesti odhajali tovornjaki. /.../ Promet proti Bovcu [orig. Plezzo] in Zgornjemu Posočju pa se je lahko odvijal samo ponoči, ker je podnevi cesto tolklo italijansko topništvo.

Na določeni višini so bile nad cesto napete močne žice, ki so nosile maskiranje, da bi bila zakrita pred sovražnikom. Ker sem

sedel na zaboju, sem se na srečo sključil. Po približno dveh kilometrih sem začutil, da mi je ena od teh žic z vso silo odbila kapo z glave.

14. januarja so nas obvestili, da se moramo premestiti na Pustino v dolini Koritnice. Premik bataljona se je moral začeti po sončnem zahodu, ker je cesto, po kateri smo morali iti, tolklo italijansko topništvo. Iz Vrsnika smo krenili ob petih popoldan. /.../ Takoj, ko smo dosegli Bovško kotlino, se je začelo divje obstreljevanje ceste, žarometi pa so osvetljevali celotno območje. /.../ Vreme je bilo obupno. Z neba je padal dež, pomešan s snegom. /.../ V Pustino smo prišli ob 11h ponoči, premočeni do kosti v plaščih, pokritih s snegom, ki se je tako oprijel oblačil, da se ga ni bilo možno otresti. Možje so bili v stanju, vrednem usmiljenja, a še bolj žalostno je bilo to, da nismo našli barak, kamor bi se namestili. /.../ Tisto noč so morali tako premočeni in prekriti s snegom prespati na prostem. Major Peternel je bil besen. Strašne kletvice so letele na račun vojne, politike, Nemčije, Amerike. Ta, prvi dan na Pustini je bil grozen. Začeli smo tudi trpeti lakoto, ker so kuhinje z živili, ki bi morale za nami prispeti ponoči, prispele šele ob 10. uri. Plaz, ki je okoli polnoči zasul cesto blizu kolone naših kuhinj in tovorov, je nekaj vozov in peči vrgel v graben in jih zakopal.

Ta dan in v naslednjih dneh je potekala namestitvev na Pustini. Zvečer, ob našem prihodu, so bile deske, namenjene gradnji barak, še vedno zakopane pod pol metra debelo snežno odejo, tako da so bila bivališča dograjena šele po desetih dneh. /.../ Ko so nam nato dali majhne pečice, se je ta zamrznjena mokrota počasi začela umikati, a je vse še vedno bilo prepojeno z vodo.

Bili smo na rezervnih položajih. Podnevi smo z vojaki izvajali manjše vaje, ponoči pa so bili vojaki našega bataljona pogosto razporejeni k gradnji jarkov v Bovški kotlini. 3–4000 mož z dvema ali tremi častniki je pred zahodom po približno dveh urah hoje doseglo položaje, delali so vso noč in se vračali ob zori. To je bilo zelo naporno in tvegano delo, ker so bili vso noč na prostem, izpostavljeni hudemu mrazu in pogosto sovražnemu obstreljevanju. /.../ Mrzlično delo je potekalo v temi, kopali so jarke, nameščali so ovire – vse to le nekaj sto ali nekaj deset metrov pred sovražnikom. Vsakih toliko so italijanski žarometi z vzpetin pred nami tipali skozi temo in ko so uspeli svoje snope svetlobe usmeriti na nas, je bilo delo v trenutku prekinjeno. Možje so se nepremično vrgli na tla ali se poskrili po jarkih.

Dokaj pogosto, skoraj vsak dan, ko je imel dovolj časa, me je Pernel povabil na sprehod. Šla sva par kilometrov po cesti proti Logu pod Mangartom ali proti Bovcu. Med sprehodi se mi je precej odkrito zaupal. Mojih iredentističnih čustev najbrž ni mogel uganiti, je pa popolnoma očitno pogruntal, da sovražim vojno in mi ni prikrival, da jo tudi on od srca sovraži in enako tudi Nemce, ki so jo povzročili. Od tod tudi njegova nenaklonjenost poročniku Braunu, ki je bil Nemeč s Češke. Sovražil je tudi Madžare. Bil je Hrvat iz Banovine in ga je ob predvidevanju neizogibnega poraza Monarhije skrbelo, kaj bi se lahko zgodilo z njegovo domovino. Imel je celo simpatije do Italijanov, a zelo slabo mnenje o Cadorni. Imel ga je za nesposobnega, ker bi z ofenzivo na fronti pri Bovcu zlahka ujel v past vse, kar se je nahajalo v tem delu Zgornjega Posočja in v dolini Koritnice, kjer smo se nahajali. In imel je prav!

S prebojem fronte v Bovški kotlini, kar bi zlahka dosegel, bi nujno padlo vse, kar se je nahajalo v dolini zgornjega toka reke Soče. Za hrbtom smo imeli neprehodne prelaze, mi pa razen rudnika Rabelj [orig. Raibl] nismo imeli druge poti za oskrbo ali za umik. »Aber was macht dieser Caverna?« [prevod: *Kaj vendar počne ta Caverna?*], mi je pogosto dejal major Peternel, ki je imel to posebnost, da ni nikoli znal povedati točnega imena. »Er ist ein richtiger Trottel!« [prevod: *Ta je resnično bedak!*] Verjamem, da si je v resnici želel uspešne in nenadne italijanske ofenzive v Bovški kotlini, da bi nato končal kot ujetnik v Italiji. V Italiji še nikoli ni bil in me je vedno spraševal o Benetkah, Milanu, Bolonji, Firencah, Rimu. Očitno si je v mislih izbiral najboljše kraje svojega hipotetičnega ujetništva.

V drugi polovici februarja so poveljniki čet in častniki dobili povelje, da odidejo in preživijo nekaj dni v jarkih, da bi se orientirali na položajih, ki jih bomo zasedli. Jaz sem moral oditi na Ravelnik, prav na osrednjo skupino. Z menoj je želel oditi vedno zvesti Maričić. Poveljnik Ravelnika me je čakal in me takoj pospremil po odseku svoje čete. /.../ Jarki na Ravelniku so na našem odseku bojišča sloveli po svoji odličnosti in bili obravnavani domala kot mojstrovina vojaške vede. In resnično so bili takšni – občudoval sem jih. V dveh letih so jih poveljniki, ki so se tu zvrstili, dali razširiti, izboljšati in dovršiti. Globoki so bili vsaj dva metra, da so bili vojaki na katerikoli točki vedno skriti pred pogledi sovražnikov. V najbolj izpostavljeni črti, le nekaj metrov od sovražnika, so se lahko svobodno, vedno skriti, gibali po hodnikih ter odkritih in pokritih povezovalnih jarkih. Znotraj so bili obloženi s prepletenimi vejami in šibami,

okrepljenimi s koli in debli dreves. Na stražarskih mestih so bila udobna gnezda, dobro zaščiteni z linami, iz katerih je pogled segal na nasprotnikove položaje in nikogaršnjo zemljo. Nasipi okoli jarkov so bili veliki, trdni, da bi zdržali tudi največje granate in so jih nenehno utrjevali. Ves sistem jarkov so ob tem dopolnjevali številni nizi bodečih ovir.

Bivališča vojakov so, seveda, bila podzemna: votline izkopane v zemljo, vsaka za 20–30 mož, obložene z deskami in urejene s tistimi malimi udobnostmi, ki lahko življenje v jarkih naredijo manj težavno.

Z Ravelnika sva se spustila po zapleteni poti med številnimi nizi bodeče žice. /.../ Hodila sva na prostem. Najin nočni sprehod se mi je zdel norost. Dobri strelci, ki so morda bili na drugi strani, ali rafal iz mitraljeza bi naju pokosili. Seveda nisem hotel pokazati svoje bojazni. Pretvarjal sem se, da sem sproščen. »Nič se ne boj«, mi je v nekem trenutku dejal spremljevalec. »Nič se ne bo zgodilo. Že nekaj časa je med nami in Italijani neka vrsta tihega dogovora. Mi vsak večer razporejamo naše nočne straže in oni svoje, ne da bi se medsebojno nadlegovali. Vsakih toliko se z njimi celo pogovarjamo. Kmalu bodo prišli z območja bodečih ovir in jih boš lahko videl.«

Vreme je bilo slabo. Bili smo na začetku marca [op. – 1917], a ni bilo še nikakršnih znakov pomladi. Zima je bila zelo mrzla in zaznamovana z obilnimi sneženji. Okoliške gore so bile polne snega vse do prepadnih sten. Plazovi so bili pogosti in nenehno so prihajale novice o nesrečah. /.../ Zaradi mraza in obilnega snega je bila

oskrba enot na najvišjih položajih naporna in težavna. Pustina je bila center za čete nosačev, ki so pomenili povezavo med dolino in položaji na gori. Nesrečni so bili »tragerji«, nosači, ki so se vzpenjali do jarkov na Rombonu, Čukli in Svinjaku. Za te naloge so bili določeni drugorazredni vojaki, tisti, ki so jih pri naboru ocenili za prešibke za služenje v jarkih. Kot enote, ki niso udeležene v bojih, so bili v vsakem pogledu deležni slabše obravnave. Njihova oprema je bila pomanjkljiva, njihova prehrana bolj skromna, kot tista, ki so je bili deležni prvorazredni vojaki. Privilegij, da niso bili poslani v jarke, so plačali z živalsko napornim življenjem. Z mulami, natoovorjenimi z živežem in vsem ostalim so odhajali ob 2–3 ponoči po strmih in poledenelih poteh med strašnimi snežnimi meteži. Z neznanskim naporom so napredovali in pomagali živalim, ki so hodile le s težavo, da bi končno, po sedmih, osmih urah, prišli na cilj. Nevarnosti vojne jim niso bile prihranjene, saj so nanje pogosto streljali sovražnikovi topničarji, ki so poznali njihove prehode.

Ko so se pozno zvečer vračali, so bili videti vredni usmiljenja: izčrpani zaradi pomanjkanja spanja, lakote, naporov so hitro pojedli skromno večerjo, da bi čimprej zaspali pred naporom, ki jih je čakal naslednjega jutra.

Preteklo je nekaj tednov, ko je končno bila ukinjena prepoved dopustov. /.../ Čakali so me trije tedni sreče. Ko sem se po dveh dneh potovanja [op. – 19. aprila] vrnil na Pustino, se mi je zdelo, da sem se vrnil v predsobo pekla. Major Peternel je seveda godrnjal zaradi moje zamude. /.../ Pri Pustini nisem našel nič novega z izjemo ogromnega plazu, ki je na veliki petek popoldne prigrmel v strugo Koritnice. Povzročil je poplavljanje doline pri Pustini, ker je gora snega več dni zapirala pot toku te reke. Častniki so mi pripovedo-

vali, da je bilo plaz čutiti kot potres, zemlja se je tresla. Dva vojaka sta umrla, ne zato, ker bi ju pokopal sneg, pač pa zaradi zračnega pritiska. Lesena brv je poletela v zrak, tako da je bilo lesene dele najti tudi sto metrov daleč. Ogromne, nekaj stotov težke skale, je iz struge razmetalo po pobočju navzgor vse do ceste Pustina–Kluže 30, 40 metrov višje. Plaz neverjetnih razsežnosti – po desetih dneh še vedno ogromna gora snega, ki je skoraj preoblikovala pokrajino. Ko sem štiri mesece kasneje, v avgustu tistega leta, ponovno šel skozi Pustino na dopust, se tisti sneg še vedno ni v celoti stopil.«

»*La Guerra Vissuta*«. Udine: El Tomāt, Persico Edizioni 2008.¹

Giuseppe Garzoni je bil 16. maja 1915 vpoklican k bersaljerjem. 24. maja ob 8. uri zjutraj je bila njegova enota že na avstrijskem ozemlju, v vasi Robidišče, naslednjega dne pa je obkolila Kobarid. 28. maja so se vzpeli na planino Zaprikraj in 1. junija na greben med Kalom (1698 m) in Vrščem (1897 m). V naslednjih treh mesecih so bili udeleženi v bojih na tem območju in vmes počivali na drežniških planinah in v vaseh. 10. septembra je prispelo povelje za marš ob Soči do Bovca. Teden dni kasneje je po bojih pod Ravelnikom velik del njegove enote padel v ujetništvo. Garzoni je strahote prisilnega dela v ujetništvu v okupirani Srbiji preživel zahvaljujoč svojemu znanju nemškega jezika. Dnevniške zapiske je prepisoval v knjigovodski zvezek, ki ga je našel v ruševinah Beograda. Potomci so ga po potresu v Furlaniji leta 1976 naključno našli na podstrešju njegove hiše.

Potem na dan 10. septembra zamenjamo fronto. Poslednji bataljon, moj bataljon, se ob 6. uri zjutraj spusti z gore in prispe v Drežniške Ravne [orig. Ravana]. Ob 10. uri je tam menaža in počitek do poldneva. Nakupimo kakšno steklenico vina in se ga spiije med prijatelji. Opoldan odidemo proti Trnovemu ob Soči [orig. Teranova]. Ko smo prišli v Trnovo, smo mislili, da se bomo ustavili, kot nam je bilo rečeno. Ko smo prispeli, pride povelje za nadaljevanje pohoda. Gremo skozi več vasi, a se ne ustavimo.

Ob polnoči so nam dali kavo in smo nadaljevali s pohodom. Na tej in na oni strani ceste je bilo videti tiste, ki niso mogli naprej.

1 <https://espresso.repubblica.it/grandeguerra/index.php?page=autore&id=51>

Dobro sem se držal do enih, nato pa sem dejal dvema tovarišema:
»Jaz se bom ustavil tukaj. Kakorkoli že, ustavim se tukaj.«
»Tudi midva se bova ustavila.«

Vsi mokri od potu se vržemo na tla. Nahrbtnik je ves prepojen z znojem. Preoblačenje ni prišlo v poštev, ker je bilo vse mokro. Nahrbtnik je tehtal 38 kilogramov, strelivo in puška še dodatnih 10. Kako naj bi šli naprej? Tu smo bili do 11. ure dopoldan. 3 ure počitka, več ni bilo možno. Dvignemo se, a ne moremo niti stati na nogah. Spogledamo se. »Nič ne pomaga!«, pravim. »Smo v vojni. Treba je oditi.« Vzeli smo nahrbtnik in šli iskat četo.

Zjutraj [op. – 14. septembra] smo videli utrjene sovražnikove položaje. Čez dan ni možno jesti, na odprtem smo v neki dolini. Sovražnik vidi vse naše premike, tako da je vse treba početi ponoči. Zvečer čisto malo napredujemo in se tam naredi jarke, v prodnatem terenu globoke približno en meter. Zemljo se odmetuje proti sovražniku, nato se prekrije s svežo travo, tako da sovražnik ne bo opazil našega dela.

Zjutraj se ni več dalo iti ven. Žeja za umret. Appetit po dveh dneh, ko se ni jedlo, od žeje sem izgubil tudi apetit. In ves dan je bilo treba biti tam, sedeti ne moreš, zleknjen ne moreš biti, prav tako ne na nogah. Tako je bilo treba ostati prikrit, s kolena pod brado, saj te je, če si se dvignil, sovražnik takoj ustrelil. Ker so odkrili naše delo, so padali številni topovski streli spredaj in zadaj in v zraku eksplozije šrapnelov. Tako smo bili sredi ognja.

Zvečer moram oditi po hrano v vas Bovec [orig. Plesso – it. Plezzo], oddaljeno še 2 uri hoda.

Zvečer 17. [op. – septembra 1915] 1., 4. in 5. četa prejmejo povelje naj zavzamejo položaj, imenovan Ravelnik [orig. Rovenich], utrjen sovražnikov položaj, ki obvladuje razsežno ravan, na kateri so bili naši položaji. Naše poveljstvo je napačno ocenilo sovražnikovo moč, misleč da je ta šibka in da ga bo možno zlahka zavzeti.

Ponoči smo šli iz jarkov in napredovali do močnih bodečih ovir, širokih 30 metrov. Ta položaj je bil grič, ki se je raztezal od severozahoda proti jugu in naslanjal na goro. Bil je izjemno utrjen s tremi nizi jarkov v obliki tunelov, ki jih od daleč ni bilo videti. Pa še dve bateriji gorskega topništva sta bili tam, ena desno in druga levo, ki sta nas pribili v jarke, tako da podnevi nisem mogel dvigniti glave. Ko so čete prišle zelo blizu, je okoli 4. ure sovražnik izstrelil svetlobne rakete, kar mu je omogočilo, da je videl naše premike. Prvi oddelki so porinili cevi z razstrelivom pod bodeče ovire, prižgali vžigalne vrvice in cevi so eksplodirale z velikim hrupom. V zrak so vrgle del ogromnega prepleta bodeče žice, ki je bila na tem mestu.

Tedaj so častniki dali povelje za napad. S strašnim krikom se vržemo v breg. Ko smo prišli do razdalje nekaj deset metrov pred sovražnikom, ki pred tem, razen nekaj streliv iz pušk, ni kazal znakov življenja, se je na nas vsul strahovit mitralješki ogenj. Prisilil nas je, da smo izbrali kritje pred temi smrtonosnimi rafali. Z lopatkami in nohti kopljemo luknje za zaklone. Preveč smo bili vidni na odprtem, na tej razsežni ravnini. Naši jarki so bili 5 do 10 metrov za nami, a nismo mogli do njih, ker so sovražnikovi mitraljezi čistili teren. Sovražnik je uganil, da bomo šli v napad in je to noč namestil 18 mitraljezov. Naše čete so bile vržene v resnično grobnico, iz katere ni bilo izhoda.

Ob prvi zori se je očem ponujal brezupen položaj. Častniki so pozivali k pogumu, a so sami bili še bolj prestrašeni. Ko se je zdanilo, je bil pred našimi očmi grozljiv prizor. Ranjenci so ječali in klicali na pomoč. Nismo se mogli premakniti, da bi jim pomagali, saj je bilo v jarkih videti Avstrijce z namerjenim orožjem. Če se je kdo premaknil, ga je takoj zadel strel, saj na tej razdalji ni bilo moč zgrešiti. Tragičen in brezupen položaj 6. polka Bersaljerjev, ki je bil v 4 mesecih na bojišču vedno zmagovit.

Nekaj pred 6. uro zjutraj 18. septembra je avstrijski vojak v italijanščini zavpil: »Bersaljerji! Vdajte se!« In naši so rekli, da ne. Poziv je bil ponovljen še enkrat. Ker se nihče ni vdal, se je začela nepredstavljiva tragedija, ki bo preživelim za vedno ostala v spominu. V gostem topniškem in mitralješkem ognju je padlo in bilo ranjenih zelo veliko vojakov.

Avstrijci so ponovno prenehali streljati in nam zaklicali: »Vdajte se, poberite vaše ranjence in prinesite jih sem! Ne umirajte na ta način, saj sami vidite, da nimate izhoda!«

Ranjenci so začeli vpiti: »Tovariši! Vdajte se, saj se sicer nihče ne bo rešil!«

Vpitje je bilo tako pretresljivo, da bi se ga usmilil celo kamen. Tedaj se je začela vdaja. Odložili smo orožje in s seboj odnesli ranjence. Avstrijci so se spustili z nosili, nam pomagali in vsem zagotavljali, da ne bodo streljali. Ko smo prišli na sovražnikove položaje, so nam vsi, vojaki in častniki, podali roko in z nami ravnali prijazno in spoštljivo. Poročnika, ki je bil ranjen v trebuh, so prinesli na nosilih. Ko so šli mimo avstrijskega častnika, je ta ukazal nosila položiti na tla in ga pozdravil s spoštljivimi besedami. Nam dajo cigare in cigarete, tobak in drugo.

In mi, ker nismo imeli ničesar v zameno, smo jim dali peresa s klobukov, zvezdice z uniform, kakšno čutaro in druge stvari, ki so si jih zaželeli.

KARL PAULIN I

Neobjavljeni spomini, arhiv Kobariškega muzeja.

Karl Paulin je bil topničar v bateriji 3. polka gorskega topništva, v Zgornjem Posočju, na Javorščku in na Rombonu od 2. oktobra 1915 do 31. avgusta 1917.

Ker je imel naš polk na bojišču ta čas 6 baterij, se je vseh 280 mož porazgubilo k baterijam, ki so bile v okolici Bovca. 30 mož nas je šlo k četrti bateriji, katera je stala na obronku Javorščka nasproti Bovca. Zvečer, v temi smo korakali v pozicije, gledajoč na vse strani. Ker do takrat še nisem bil na fronti, sem si to težko predstavljal. Le tu in tam je padel kakšen strel ali se je posvetila raketa. Dne 2. oktobra je bilo, ko sem prvič prišel na bojišče. Pri bateriji, oziroma v okopih – zaklonih smo dobili nekaj prostora, kamor smo se oblečeni in obuti vlegli k počitku na gole deske. Spati tako nisem mogel, saj sem imel polno skrbi in strahu. Drugi dan zjutraj, ko se je pričelo svitati, sem se podal iz zaklona, da si ogledam okolico svojega prenočišča. Kaj sem videl? Nahajal sem se v bukovem gozdu, spal v luknji kakor divja zver. Tam spredaj, za Sočo, sta stali skoraj popolnoma razdejani vasi Koritnica in Kal, a nekoliko levo Bovec, nad katerim mogočno kraljuje Rombon. Vsi ti kraji so mi bili znani izpred vojnih časov. Bovec je že bil v italijanskih rokah. Imel sem nekako olajšanje pri srcu, ker sem se nahajal skoraj bi rekel doma – v bližini svojega kraja, domov pa nisem mogel. Delati je bilo treba kakor živina, ne podnevi, ne ponoči ni bilo miru, hrana slaba, vsak trenutek smo bili v življenjski nevarnosti, prenočišča v gozdu v luknjah za divjačino, a ne za ljudi. Najslabše

Lipnik

je bilo v deževnem vremenu, takrat je vse teklo od nas, tako da ni bilo mogoče sedeti, še manj ležati v luknji, kjer se je voda zbirala na tleh, da jo je bilo včasih za čevelj visoko. Premočen sem bil večkrat do kože in neštetokrat sem moral ponoči sedeti v luknji in mi je voda od stropa padala za vrat. V takih primerih sem težko čakal belega dne, da sem zlezal ven iz luknje. Ta čas sem se nahajal pri rezervnem moštvu, katero je vedno več trpelo kot moštvo dodeljeno stalno k topovom.

Hrano smo v pozicijo na Javoršček nosili v kotlih iz kuhinje, ki je bila za gričem ob Soči, kakšne dve uri hoda. Vedno je bilo treba delati drva in jih pripravljati za zimo.

Proti koncu meseca marca [op. – 1916] je pričelo deževje. Soča je narasla, kakor tudi hudournik Javoršček, katerega sem prekoračil vsak dan vsaj parkrat. V lepem vremenu je bila struga suha, medtem ko je v deževnem vremenu drla s hriba, umazana, včasih do enega metra globoka voda ter se valila in penila po skalovju navzdol in se takoj spodaj izlivala v Sočo.

Nekega večera sem bil poslan v Koritnico. Tam je stalo še nekaj napol podrtih hiš, v eni izmed teh je bila artilerijska komanda. Moral sem po povelje za baterijo. Kjer je bila struga večji del suha, ni bilo nikaškega mostu. Prebresti sem moral deroči hudournik v temni deževni noči. Samo kadar se je zabliskalo, sem videl, da iz vode ponekod gledajo skale, za katere sem se oprijemal in lezel čez. Prebredel sem tudi Sočo in prišel do vasi Koritnica. Hodil sem 2 uri namesto 20 minut. Na poveljstvo sem prišel do kože premočen, tako da je nastal pod menoj cel potok, ko sem stal pri nadporočniku na poveljstvu.

Ko je legla noč na zemljo, je odšlo 15 mož proti Koritnici. Dospeli smo na določeno mesto, kjer je bilo zbranih že več vojakov okoli mornariškega topa, katerega je bilo treba spraviti na vrh hriba Svinjak, ki se razteza nad Koritnico proti trdnjavi nad Bovcem. Zbranih je bilo okoli 80 mož okrog tega topa. Samo cev je bila 6 metrov dolga, a premera je imela na debelejšem koncu okrog 40 cm, na tanjšem 20, tako da je bilo samo za cev premalo mož. Dobili smo dolge in debele vrvi, jih potegnili skozi cev, a na koncu privezali kratek in debel tram. S pomočjo teh vrvi smo vlekli top s tanjšim koncem naprej proti vrhu hriba. Trpeli smo tri noči, eno za drugo, predno smo ga spravili na vrh.

5. aprila so poslali mene in tri druge na hrib Rombon, kjer je že preje stal en top naše baterije. Na vrhu je ležalo še več metrov snega. Pobrli smo vsak svojo bojno opremo ter krenili čez Sočo do trdnjave za Bovcem ter od tam naprej skozi trdnjavsko kaverno, kjer so stala vojaška skladišča, obenem je bila kaverna za zaklon vojaštva. Ena trdnjava je stala nasproti kaverne za cesto, druga nekoliko levo, nad kaverno, nekoliko višje, desno, je bila kota 1313, čez katero je bilo treba na Rombon. Naš top je stal pod Malim Rombonom, približno petsto korakov nasproti Čukle. Pri tem topu nas je bilo osem mož. Poveljnik topa je bil kadetni aspirant, češki Nmec po imenu Čeh.

Zavetje smo napravili v mali luknji, katero smo napravili v steno žive skale. Tam smo bili varni pred šrapneli in granatami. Top smo imeli pred luknjo radi varnosti, zvečer smo ga spravili nad luknjo. Napravili smo pot čez živo steno, da smo mogli priti s topom na vrh. Top je bil na tem mestu vedno pripravljen za streljanje, ako

bi bilo treba. Tisti, ki je prvi došel do topa, je potegnil za roč in že je granata ali šrapnel zletel med sovražne vrste. Proti jutru, še preden se je začelo daniti, je bilo treba top zopet spraviti v zavetje. Od sovražnika smo bili oddaljeni komaj 400 metrov. Streljali smo večji del le ponoči. Preko dneva je bilo streljanja zelo malo. Kakor hitro smo se prikazali s topom na vrhu, so že pričele žvižgati svinčenke mimo nas.

Ona luknja – zaklon, je bila za vseh osem mož premajhna, zato nismo mogli vsi sedeti, še manj pa ležati. Kurilo se je nepretrgoma noč in dan v mali poljski štirioglati peči, da smo se lahko grelji. Četudi je sovražnik videl dim, nam z artilerijo do živega niso mogli. Večkrat je priletel kakšen šrapnel ali granata in se razletel na skali nad nami ali pod nami v kakšnem grabnu.

Dne 25. aprila smo zapustili staro pozicijo. Znosili smo z velikim trpljenjem top in municijo na vrh Malega Rombona, kjer ni bilo več prostora, kot samo za en top. Na tem mestu je stala do takrat pešadijska alarmna straža, katera se nam je takoj umaknila. Od tu se je videlo na vse strani, zato je bilo zelo nevarno. Od treh strani nas je obdajal kakih tristo metrov visok prepad, v katerem je bil sovražnik, a Čukle je bila tedaj na levi pod nami. Pričeli smo takoj z utrjevanjem pozicije. Podnevi smo nabirali kamenje in ga nosili na kup. Dobili smo ga težko, ker je povsod ležal kakšne tri metre globok sneg. V tem snegu so bili napravljeni rovi, ki so vodili navse strani. Ponekod so se cepili in povsod je bil napis, n. pr. Alarmna straža ali Oddelek strojnih pušk in tako dalje. Rovi so bili zelo pripravnji, ker nas sovražnik ni mogel videti pod snegom. Torej podnevi smo nabirali kamenje, a ponoči napravljalji debel zid, katerega nam je sovražnik vedno z

artilerijo razbil. Bilo je veliko trpljenja, ker smo delali štirinajst dni nepretrgoma podnevi in ponoči. V tem času ni padel pri nas noben strel, ker bi se drugače izdali. Pripravljali smo se za spopad, ki naj bi bil prihodnji mesec. Ker smo imeli premalo topovske municije, smo morali ponjo na koto 1313. Šli nismo vsi naenkrat, ampak dva in dva. Nesti ni mogel nihče več kot en zaboj. V njem so bile tri granate ali trije šrapneli. /.../ Nisem napravil niti deset korakov, ko se je tudi meni udrlo z obema nogama v sneg in že sem bil pod snegom kakšne tri metre globoko. Priletel sem na noge, samo zaboj mi je zdrsnil iz rok. Nahajal sem se v nekem dolgem koritu med stenami, a nad menoj je ležala plast snega, v katerem je bila luknja skozi katero sem padel. Nastopil je osmi maj (1916), naša artilerija je pričela obstreljevati sovražne postojanke, ki nam je ravno tako odgovarjala. Pešci, Bosanci so dobili vsak pol litre ruma, da so bili bolj korajžni. Streljanje, pikanje in grmenje je trajalo precej časa. Kmalu se je pod nami na Čukli dvignil velik trušč z divjim kričanjem pešadije s »Hura« in že smo videli kako skačejo iz jarkov s puško in nasajenim bajonetom v roki v skoku proti sovražnim okopom, kjer se je šlo na življenje in smrt. Naša pešadija ni ničesar napravila, čeprav so zavzeli prve sovražnikove jarke, jih niso mogli obdržati radi prevelikih izgub moštva. Umaknili so se na obeh straneh vsak v svoje položaje. Od celega bataljona je ostalo komaj 100 mož posadke. Veliko je bilo ranjenih in mrtvih.

Radi ranjencev in mrtvih med obema črtama je bilo eno uro premirja, da so bolničarji lahko odnesli ranjene in mrtve. Zlezli smo iz strelskih jarkov in zaklonov in opazovali žalostne prizore pred nami. Tudi Italijani so zlezli iz svojih jarkov. Nekaj časa je bilo vse tiho kmalu smo se vsi križem pozdravljali in mahali s čepicami

in robci eden drugemu. Ker smo bili blizu Italianov sem porabil priliko in zaklical najbližjemu italijanskemu vojaku v italijanščini: »Pozdravite mojo mater v Kobaridu št. 70 in ji recite, da jo pozdravlja njen sin, mati se piše Ana Pavlin«. Ker je bil Kobarid zaseden od Italijanov, nisem mogel pisati domov, zato mati sploh ni vedela, kje sem, ali sem živ ali mrtev. Kasneje sem izvedel, da je tisti vojak obiskal mojo mater v Kobaridu in ji izročil pozdrave. Izvedel sem januarja leta 1918, ko sem šel prvič domov na dopust. Sovražnik je vedel, da so naše vrste dokaj razredčene, zato je drugi dan on pričel napadati. Bilo je hujše, kot minuli dan. Pokalo in grmelo je od vseh strani, na nas so se usipale najtežje granate – 28 cm izza Plovnika čez Sočo na Rombon. Pred temi granatami smo imeli strah. Sovražniku smo dogovarjali, kolikor smo mogli, a zadržati ga nismo mogli. Prodril je naprej in zavzel naše prve strelske järke in tako si je osvojil greben Čukle in ga tudi obdržal. Naša pehota je pričela plezati po skalovju in snegu skozi ruševje nazaj.

Kamenje je moralo na vsak način s poti, če smo hoteli streljati, zato sta morala na ukaz Čeha po dva moža v najhujšem ognju, menjaje se, na rob prepada, kjer sta se postavila pred top s hrbtom obrnjena proti sovražniku ter pričela metati kamenje v prepad. Ko je bilo vse očiščeno smo top obrnili levo proti Čukli, pod nami, kjer je mrgolelo Italijanov v naših prejšnjih jarkih, ki so stali vertikalno od nas. Začeli smo pošiljati eno granato za drugo v strelske järke. Vsaka granata je padla v jarek. Prizori so bili strašni. V zrak je frčalo kamenje, deli človeških teles, cunje. Pričelo nam je primanjkovati municije, po katero smo morali v zaklon, ki je bil pod nami v grabnu. Ko smo se vrnili z municij-

jo, je bil top razbit, strt je bil oklep in kolo, a v cevnem plašču je bil z obeh delih vdolben kos granate, da je znotraj cevi in zunaj cevnega plašča gledal ven.

O usodi našega topa smo telefonično obvestili kadeta aspiranta čeha, ki je bil ta čas na vrhu Velikega Rombona. Dal je ukaz, da moramo nadaljevati boj. Municijo moramo dobiti pri pešadiji, puške pa v strelskih jarkih pri pešadiji. Na vrhu ni bilo strelskih jarkov, ker so bili na treh straneh Rombona prepadi. Odšli smo k pešadiji in tam dobili municijo in puške. Poiskal sem kritje za pol metra visoko skalo. Na moji desni je bil nek Bosanec. Oba sva streljala, da so bile puškine cevi vroče. Prišel je večer in streljanje je ponehavalo. Opominjal me je želodec, lačen sem bil.

V strahu, da ne dobim kakšne svinčenke v hrbet sem skočil hitro navzdol proti kuhinji. Med potjo sem videl nekaj ranjencev in mrtvecev, pogled nanje ni bil prijeten. Med potjo predno sem prišel do kuhinje sem srečal našega Čeha z revolverjem v roki, bil je videti zelo razburjen. Dejal mi je: Ali ne vidite, da sili sovražnik naprej, takoj nazaj, drugače vas ustrelim kot psa. Tiho sem moral biti in oditi nazaj. Med potjo je vse vojake, ki so bili namenjeni v kuhinjo, obrnil nazaj.

Oddal sem nekaj strellov in opazil Bosanca, da ne strelja. Rekel sem mu: »Pucaj brate, vidi Italijan dodže vamo.« Ni se zmenil za to, ostal je miren. Nadaljeval sem s streljanjem in čez nekaj časa zopet obrnil proti njemu in ga sunil – zopet nič – obrnil sem ga, bil je mrtev. Svinčenko je dobil naravnost v čelo in je ostal mrtev v istem položaju, kot bi streljal. Mislil sem si, mogoče čaka tudi mene ista usoda, danes, jutri in kje? Človek je v vojnem času od danes do jutri kot kaplja na veji.

Zjutraj, mislim, da je bilo 14. maja, se je bataljon lotil vzpona na Golobar. Cesta je bila dobro zgrajena, ker je bila namenjena oskrbovanju in vsem povezavam odseka Javoršček [orig. Javorček] in bližnjih položajev z zaledjem.

Na Javorščku je bilo še ogromno snega – na posameznih položajih še od 4 do 5 metrov. Na mnogih odsekih smo med posameznimi položaji našli tunele, skopane v sneg, široke en meter ali več, visoke dva metra in dolge tudi po sto in več metrov. Za to je bilo treba s seboj vedno imeti električno svetilko. Takšna količina pa je za nas pomenila tudi resnični blagor, ker so tu granate bile neučinkovite. V snegu niso eksplodirale. Zame so bile težke ure ponoči. V jarkih je bilo veliko opazovalnic. Zaradi mraza so menjave bile pogoste. Takoj, ko se je zmračilo, so se častniki in podčastniki zbrali na majhni terasici pred mojo barako. Dal sem jim navodila za nočno službo: geslo za javljanje, raspored straž, sestavljal patrolje, ki so bile vsako noč poslane preko ovir, da bi pregledovale območje in vzdrževale stik s sosednjimi četami. Vsako noč, dvakrat ali trikrat, sem ob naključnih urah opravil obhod po celotnem območju mojih jarkov v razdalji približno enega kilometra. To je bila resnično težka služba, ker so bili jarki strmi, zapleteni, pogosto okovani v led in sem jih, seveda, moral prehoditi v temi, le na nekaterih delih s šibko električno svetilko.

Prve tedne sem zelo trpel – vedno oblečen, vedno v čevljih, pogosto moker. Spal sem s presledki po eno uro in tudi manj, ker so me stalno motili. /.../ Sčasoma sem se navadil na neprijetnosti. Sleči

se pred spanjem se mi je zdelo povsem odveč. Gojzarji so se mi zdeli nekaj nujnega, skoraj sestavni del mojih nog. Redko sem jih sezul, dvakrat, trikrat tedensko, podnevi, za nekaj minut, da sem si umil noge in zamenjal nogavice. Pravzaprav v resnici ne nogavice, pač pa krpe za noge, tako imenovane Schuhfetzen, ker na fronti nogavice niso bile v uporabi.

Vršič – ta je še posebno privlačil mojo pozornost, ker je izstopal kot točka napadov in vojne vihre brez primere. [op. – imeni »Vršič« in »Vršičspitz« so uporabljali za položaje na Kalu (1698 m), »pravi« Vršič (1897 m) pa je bil že od 31. maja 1915 v italijanskih rokah.] Ni ga bilo dneva, ko se na Vršiču ne bi borili. /.../ Vrh Vršiča je bil videti kot vulkan med erupcijo. Zavit v gost dim eksplozij, ki ga je veter od časa do časa razpihal in v dimu nenavadni bliski granat, ki so priletele s strani, min, ki so padale z višine in so kot grom eksplodirale z odmevom v okoliških dolinah. Vršič je bil središče strašne predstave. Tistih nekaj topov, ki so bili tam skriti med skalovjem, je besno odgovarjalo, so pa z vseh okoliških vrhov avstrijske baterije gosto kot toča tolkle italijanske položaje, še posebno tiste na Polovniku [orig. Polounik]. V zraku so se z vseh smeri križale poti granat.

Z vrha Javorščka je pogled segal na jug, čez Polovnik in vzpetine Kolovrata na Furlansko nižino in prve blage vzpetine Krasa. Tam je divjala velika vojna. Vse se je izgubljalo in bilo neprepoznavno v modrini in megli obzorja. Ponoči, pogosto med mojimi obhodi v jarkih, ko so potekali boji v epskih soških bitkah, pa sem videl obzorje, obžarjeno kot v požaru ...

Pogled z Javorščka na Kal (× 1698 m), v ozadju Krn

Proti koncu junija sem se odpravil na dvodnevni izlet na Vršič. To je bil Vršič, ki je slovel po nenehnih (bojih), najtežja točka tega celotnega območja, o kateri so krožile govorice o najbolj strašnem in krvavem dogajanju. Pri vsakomer so vzbujale radovednost in strah.

Ko sem prispel, sem se predstavil poveljstvu garnizona Vršič in jim razložil razlog mojega obiska. Bil je stotnik nemške narodnosti, zelo prijazen in vedrega značaja. Odvedel me je v pisarno svojega poveljstva, ki je bilo v kaverni, izvrtani v skalovje in tam mi je s skico območja v rokah razložil načrt in lego utrjenih položajev. To, kar me je presenetilo na stotnikovi skici, je bila številčnost mož, orožja in materialov, ki so se nahajali na Vršiču. Pogled na ta vrh iz daljave je govoril kvečjemu o nekaj desetinah, ki bi se tam nahajale. Bilo jih je 400 in še topovi, mitraljezi, metalci plamenov, minometi, žarometi in še skladišča živeža, streliva, materiala. Tu so bila bivališča, kuhinje, pisarne, častniška menza, ambulanta. Večina teh mož je živela življenje trogloditov, zgolj na severnem pobočju, skrito pred pogledi sovražnikov. Nekaj objektov je bilo na prostem, a je poveljnik vedno zahteval vrtanje novih kavern in hodnikov v skalovju, ker je želel, da bi bili vsi in vse pod zemljo.

Ko mi je s pomočjo skice vse razložil, je poklical nekega poročnika, da me je spremljal in mi vse razkazal. Skoraj dve uri sva porabila, da sva vse obhodila. Utrjeni Vršič je spominjal na ogromno mravljišče, v katerem je življenje teklo v skalovju, v prostorih, razporejenih v različnih nadstropjih in med seboj povezanih z zapletenim sistemom prehodov in tunelov. Seveda je bilo vse na tesnem. Vojaki, nameščeni v kavernah, so spali stisnjeni kot sardine na pogradih

eden nad drugim. Bivališča častnikov so bile majčkene celice, kuhinje stisnjene, majhne, kot na barčicah na morju. Težko je bilo reči, ali so se bolj kuhali kuharji ali hrana. V častniški menzi je bil občutek podoben kot v trebuhu kakšnega kita. Vsak kubični meter prostora je zahteval delo in stroške za vrtalne naprave in eksplozive, zato je bil izkoriščen vsak kotiček. Najširši so bili hodniki, da bi v primeru alarma močje čimprej prišli na prosto.

Prečastiti župni urad!

Z ozirom na prošnjo o natančnejših podatkih smrti v Ribno pristojnega pešca-strelca Ivana Olifčiča sledeče s prošnjo, da se njegovim domačim objavi, koliko previdnost dovoljuje.

Iz Bovca skozi Čezsočo se po Slatenskem jarku pride v kotlino obdano od Javorčka, planine Golobar, Lipnika in Vršiča. Kotlina »Dol« imenovana je dobila po vojaški lepi kapelici ime Kapellentäl. Za kapelico se vrste junakov gomile pod senco ne gostih dreves. V kapelici se je vršila božja služba, dokler jo niso močno preluknjale sovražne granate. Pokopavali so padle kurati Golobarskega okrožja iz previdnosti ponoči.

Tukaj iz te kotline vodi serpentina na nižji vrh »Vršiča«, ki je bil v naših rokah, dočim so s trigonometriškega Vršiča Italijani obmetavali naše z ročnimi granatami. Naša in sovražna postojanka sta se tu v višavah približali na 14 korakov. Ko bi naš Vršič ne imel kavern, kjer so dobili vojaki zavetje pred sovražnimi izstrelki vseh vrst, bi Vršiča naši ne mogli obdržati. V kavernah so kuhali, jedli, spali.

Nekako najvažnejša postojanka v divizijskem območju je bila zapana brezskrbno dični 11. visokogorski kompaniji 2. strelskega polka, izbranim fantom slovenskega voja, o katerih si slišal iz ust vsakega Neslovenca le najlaskavejšo pohvalo o slovenski žilavosti, slovenski hrabrosti in zvestobi, o prej neznanemu slovenskemu

2 Kopijo pisma je Kobariškemu muzeju poslala Irena Čelesnik.

patrijotizmu. Ni ga v kompaniji moža, ki bi mu Vršič ne pripel hrabrostne svetinje na junaške prsi.

Bilo je 24 vinotoka pred drugo uro ponoči, ko so fantje z vsem mogočim oboroženi v kavernah čakali napovedi naskoka na Italijana. Enemu izmed tovaršev se je po nesreči vnela ročna granata. V hipu ni vedel kaj naj ž njo napravi, v 4 sekundah se razleti. Vrgel jo je pač od sebe v kot, kjer ni bilo tovaršev, gotovo v mnenju, da bo tako še najmanj nevarnosti. V kotu pa sta stali dve ogromni železni cevi, napolnjeni z ekrazitom, orožje s katerim so hoteli razstreliti del sovražnih utrd. Ekrazit se vname in z groznim pokom razbije kavno. Moštvo, med njim tudi Ivan Olifčič, je bilo raztrgano na kosce.

Nekaj izkaznic (Legitimationsblatt) smo našli. Da bi posamezne kosce zbirali in po trudapolni in deloma nevarni poti prenesli v dolino, ni kazalo. Vhod v kavno so zasuli s skalovjem, pomladi pa se bo zazidal. Blagoslovljeno je bilo naknadno.

Ako prec. Župni urad želi še kakega pojasnila, sem do 10. I. 18. na razpolago v Ljubljani, Vegova ul. 10, kjer uživam zasluženi dopust.

Želim vesele praznike!

Z najodl. spoštovanjem

Ljubljana 19. 12. 17. (op. – nečitljiv podpis)

Naslednjega dne smo se [op. – 27. maja v Kobaridu] očistili, v družini kupili nekaj steklenic vina, ga tam pili in počivali do večera. Zvečer smo se ponovno odpravili na pohod, proti Krnu [orig. Monte Nero].

Ko smo ob Soči [orig. Isonso], smo prišli do mosta, ki so ga zrušili Avstrijci in smo morali čez most, ki so ga zgradili italijanski inženirci. Prečkali smo ga drug za drugim. To je bila prva ruševina, ki jo je povzročila vojna. Ko je bila preko celotna četa, smo se lotili pohoda.

Ko smo prišli do vasi, imenovala se je Magozd [orig. Magossa], smo zaslišali nekaj strelav. Ukazali so nam, naj hodimo počasi in prikriti. Ko smo prišli v Drežniške Ravne [orig. Ravana], so nam ukazali, da naj poležemo po tleh in nabijemo puške. Slišali smo streljanje predhodnic in bil sem zelo prestrašen. Od tam se je naprej odpravila izvidniška patrola in je bilo slišati nekaj topovskih strelav.

Postopoma smo na koruznem polju postavili šotore in začelo je deževati. Deževalo je vso noč. Iskali smo slamo, a je nismo našli. Razkrili smo neko slamnato streho, tako da sem je komajda nekaj dobil in nato legel.

28. maja zjutraj smo šli brez nahrbtnikov na planino Zaprikraj [orig. Monte Craio]. Tam nismo našli ničesar in stotnik nam je pokazal Krn, ki ga je treba zasesti. Vrnili smo se v tabor, postavljali šotore in se nastanili. Ker je tudi tega dne deževalo, smo se popolnoma preoblekli in nato počivali.

Zjutraj 30. maja smo se vrnili na Zaprikraj z vso opremo in tam postavili šotore. Ob 3. uri popoldan smo slišali, da je na Vršiču [orig. Monte Orzi–1897 m] sovražnik napadel 3. četo. Borila se je z vsemi silami. Okoli petih je bitka ponehala. Padli so naši prvi štirje možje.

Naslednjega dne je prispelo povelje, da moramo oditi v okrepitev. Ko sem prečkal majhno dolino, sem naletel na štiri mrtve, ki jih je bilo treba pokopati. Eden teh je imel brata v 6. četi in je bil poslan na Vršič. Ni vedel, kdo je pokrit s platnom preko obraza na nosilih ob jami, v katero bo pokopan in mu je iz radovednosti odkril obraz. Zavpil je: »To je moj brat, je moj brat.« Vpil je in se nato umiril. Vzel mu je denarnico in zlat prstan. Tedaj je prišel nek častnik in ga vprašal: »Kaj počneš tam?« V jok mu je odgovoril: »Našel sem mrtvega brata.«

»Iz katere čete si?«

»Iz 6. čete.«

»Šesta četa je v jarkih.«

»Da, a so me poslali po strelivo. Vendar danes zvečer ne bom šel gor.«

In častnik mu je odvrnil: »Kako da ne boš šel? Moraš oditi!« Takoj so ga nagnali. Lahko si le predstavljam žalost tega bersaljerja. Temu sem bil priča, dokler ga niso nagnali, ker sem čakal na nove zavoje streliva. Ko so nam razdelili strelivo, smo šli gor. Večer je bil miren.

Naslednjega večera, 1. junija smo ob 5. uri popoldan šli do vrha tega hriba, levo od Krna. Avstrijci so nas napadli. V dežju in nevihti smo odgovarjali na sovražnikov ogenj. Ta boj je trajal nekaj

več kot četrť ure, en naš je bil ranjen. Zdaj smo vsi premočeni. Druge čete so nam prišle v zamenjavo in smo se vrnili. Ko smo prišli nižje po tem 1800 metrov visokem hribu, nismo vedeli, kje bi lahko prespali. Stotnik nas je z lučko čakal nižje in se z nami v gozdu izgubil. Polglasno smo se klicali, si dajali napotke o pravi stezi, a nihče ni vedel, ne kod ne kam, ker se v gorah še nihče ni znašel. Mislil sem si: če se tako zlahka izgubljamó, s temi častniki v vojni ne bo nič dobrega.

6. junija smo ponovno šli na Vršič. Tudi tega dne so nam dali po dva zavitka streliva. Ko so nam v četi delili strelivo, smo videli kolono prvih 70 ujetnikov, ki so jih zajeli naši tovariši. Stekli smo si jih ogledat. Vsi v plaščih in z nahrbtniki, popolnoma premočeni so se nam smilili, čeprav so bili naši sovražniki. Ko so odšli mimo, smo se vrnili na svoje mesto in pričeli z vzponom. Po dveh urah smo bili na vrhu in se razporedili na položaju. Prišel je ukaz, naj si s kamenjem uredimo majhne zaklone, in tam smo prenočili, pokriti zgólj s pelerinami, brez nahrbtnikov in šotorskih platen. Vse dni so bile nevihte in je bilo, kot je to lahko le v gorah.

10. junija smo imeli ob 11. uri pet alarmov. Ko so straže dale drugega, je streljal celoten polk in štirje mitraljezi. Trajalo je pol ure, nato pa se je umirilo.

Tam smo bili do 12. [op. – junija] z dvema obrokoma konzervirane hrane – dvema mesnima konzervama in hlebcom kruha. Takšna lakota, da ni bilo moč stati na nogah. Spati ni bilo mogoče, niti zapreti oči. Top je razbijal skalovje te gore, da je letelo le nekaj metrov nad glavo. Na veliko smo jedli sneg. Bilo je šest ranjenih.

Dvanajstega se čaka na zamenjavo, a ta ne pride. Zdelo se mi je, da bom tiste dni umrl, a ne od krogel, pač pa od lakote, mraza in ker sem bil premočen. Tudi tega dne sta bila dva alarma in je bilo treba streljati.

Na dan 13. vidimo alpine, ki prihajajo, da bi nas zamenjali. Takoj ko so prišli, so nas spraševali, kako je na tem položaju. Odgovorimo jim, da smo vse noči pogosto bili nadlegovani. Tedaj nam stotnik pravi: »Jutri bomo mi od tam pregnali Avstrijce, ker hočemo tu biti mirni.« Nato stotnik da povelja svojim vojakom, mi pa se začnemo spuščati po pobočju gore.

Po gori moramo teči v skokih, ker je sovražnik opazil menjavo in je ves dan nadaljeval s topniškim obstreljevanjem. Strel za strelom, tako da smo prišli dol ob 5. uri popoldan. Pripravili so nam kavo, juho, meso, vino in dva hlebčka kruha. Zaradi lakote in ker ni bilo časa hitro pojemo ta obrok, nato gremo po stvari v tabor. Ni najti drugega kot nahrbtnik in šotor, vse prestreljeno s šrapneli. Ni ne perila, ne čevljev, ker so vse vzeli alpini, ki so bili tam. Nato se vrnemo na naše mesto. Tam čakamo na častnike, ki nas spremljajo navzdol, da bi ponovno postavili šotore.

Prileti granata 305 [op. – mm], ki jo je bilo slišati, kot da bi prihajalo letalo. Vsi tečemo na varno pod mogočna drevesa, da bi se zaščitili pred kamenjem. Pade 20 metrov na neko pečino. Tam sta dva alpina, dva inženirca in en Bersaljer in granata pade le en meter od Bersaljerja [op. – v izvorniku vedno z veliko začetnico]. Odtrga mu klobuk, njega pa ob bobnenju vrže v tri prevale, kot da bi bil gumijasta žoga, v luknjo in tam ostane na varnem. Druga dva sta mrtva in dva težko ranjena, bataljon pa zahvaljujoč mogočnim drevesom ni utrpel nobenih izgub.

Kar sami, brez častnikov, zbežimo z gore. Tja, nekoliko dlje, prileti še drugi strel, a ni povzročil škode. Ko pridemo nižje, čakamo častnike, ki prispejo čez pol ure. Ukažejo nam v tišini postaviti šotore, ne da bi prižgali niti vžigalico. Ponovno so nam prinesli obrok, tudi obilno količino špagetov in potem ležemo. Ponovno so nam ukazali, da naj ne kadimo, ker je sovražnik imel opazovalnico na Krnu in nas je dobro videl. Tako za svoje dobro ne kadimo.

Naslednjega dne se dvignemo, se v bližnjem potoku umijemo in nato podremo šotor, pripravljeni na odhod. Vsakomur dajo žličko žganja in nato odidemo na počitek v Trnovo ob Soči. Po teh poteh srečujemo veliko prebivalcev, bilo je tudi veliko žensk, še posebno deklet iz okolice Čedad, ki so nosile živež na goro Planina [op. – morda je šlo za planino Predolina ali Dolec]. Vse prepotene se ti takoj zasmilijo.

Ko smo že v Trnovem, čakamo, da nam dajo ukaz, da se utaborimo, ker je že prispel celoten polk in je moj bataljon bil poslednji. Šotore postavimo pod orehi. Nato nam dajo drugi obrok, ker smo prvega pojedli med potjo in potem gremo utrujeni spat. Tako je bil mimo tudi 14. [op. – junij].

22. sta šla v avtomobilu mimo [op. – skozi Trnovo ob Soči] Cadorna in kralj.

Dva dni kasneje, 24., so Avstrijci poslali dva pozdrava s topom kalibra 305. Vse prebivalstvo je bilo zbegano, ker niso še ničesar videli. Vsi so prestrašeni bežali po teh cestah.

Drugi dnevi so minili mirno. Zjutraj se je šlo na urjenje, potem je bil počitek, ki sem ga vedno preživljal z rojaki.

27. junija smo ob 6. uri zjutraj odšli. Na mostu čez Sočo nas je pozdravil polkovnik, ki je zapuščal polk. Nato smo drug za drugim šli čez most proti Zaprikraju.

Po cesti smo ponovno srečevali tiste ženske, ki so nosile živež na Planino. Vse prepotene, a se mi niso več smilile, ker sem videl, kako so se na Trnovem družile z vojaki.

Šotorov ni bilo možno postaviti na hitro, ker je na gori prestrmo in je še naprej deževalo. Tudi kuharji so v dežju s težavo pripravili obrok. Potem gremo k ležiščem. Slame ni več. Treba se je odpraviti do dreves in nalomiti veje, nanje naložiti plašče in kamenje. Nato pojemo hrano in gremo spat. In kako dobro se v vojni spi, pa čeprav na kamenju, da le nisi v strelskih jarkih.

Naslednjega dne se dvignem in dam sušiti oblačila iz nahrbtnika, ker so se tista na meni posušila med spanjem. Okoli 2. ure popoldan mi ukažejo, naj grem z oskrbovalno kolono s pitno vodo proti Planini. Med tem potovanjem bi večkrat najraje umrl. Stalno je deževalo, gora je bila strma, en korak naprej in dva nazaj. Pred nekaj dnevi so tod šle naše mule in uničile stezo, da si ni več zaslužila tega izraza. Zgolj luknje, polne vode, moker plašč, strgani čevlji in s to posodo z vodo ni šlo več naprej. Nič ne pomaga, treba je nadaljevati. Poti nismo poznali, a trudoma navzdol in navzgor smo prispeli. Vodo smo predamo častniku in se ponovno vrnemo. Smo v taboru, ponoči, vsi premočeni, vzamemo obrok in se v mokrih oblačilih odpravimo spat.

Naslednjega dne zjutraj [op. – 8. julija na »Planini«] sem vstal, ker sem moral na stražo. Medtem je šel moj tovariš loviti ovce, a na gori to ni bilo lahko, ker ni bilo dovoljeno streljati. Ovco je ubil s kamnom in ji odstranil drobovje, saj bi drugače bila pretežka, da bi jo prinesel gor. Ko je prišel, smo bili pripravljene, da jo oderemo. Nekdo je poiskal les in odšli smo v nek graben, da smo jo skuhalo v menažkah in na žaru. Ko je bila kuhana, smo jo z veseljem pojedli. Vseh 6 dni je bilo prav gosposko, enajstega in dvanajstega pa sem preživel slabo.

11. zjutraj sem začel kopati votlino za zaklon, da bi notri spali, ker nismo bili dobro nameščeni. Ves dan sem delal kot žival, a do večera nisem končal. Okoli 7. ure zvečer se je dvignila nevihta. V naglici postavljam šotor in ne uspem. Ne vem, kako ga postaviti, uredim ga za silo. Začne grmeti, deževati, nevihta in močan veter. Grem v šotor, a se v nevihti in vetru podre, tako da je notri enako mokro kot zunaj. Ubijalski mraz, vse mokro, plašč in odeja.

Nevihta je trajala skoraj do polnoči. Ob pol osmih je strela udarila v telefon, od mene oddaljen 100 metrov, v poročnikovo barako. Ubogi poročnik, mlad in premožen, se je pred tem s topniškim vodnikom pogovarjal, kdo od njiju bo umrl prvi. Poročnik mu je dejal: »Jaz bom umrl prvi, ker se moram bolj izpostavljati nevarnosti kot ti.«

Tedaj se je poročnik umaknil v barako, desetnik je odložil telefon in odšel v zavetje. Trenutek za tem je udarila strela naravnost v poročnika, po hrbtu navzdol, po nogah in mu sezula čevlje. Pomočnik, ki je bil ob njem, je bil onesveščen in je izgubil eno oko. Umrl je še eden, osem je bilo ranjenih. V tem trenutku so tam

odvrgli vse bajonete, stražarji so zapustili svoja mesta, med vojaki je zavladala izredna panika. Prišli so, da bi nas poslali v okrepitev in prinesli to grdo novico in hoteli za vsak manjši položaj po enega vojaka, vendar je bilo nemogoče oditi v takšni temi po tem skalovju, koder se ni dalo niti podnevi in še manj ponoči. Tedaj je poveljnik moje skupine dejal: »Nima smisla, ni možno oditi, ubiješ se v prepadih. Jutri zjutraj bomo šli, saj so tudi Nemci [op. – avstrijski vojaki] premočeni. Ne bodo nas prišli nadlegovat in takoj ko preneha nevihta, bomo šli.«

Naslednjega dne [op. – 13. julija] se gremo umiti v luknjo od granate, v kateri je 10 kubičnih metrov vode. Bila je granata 305. Zvečer odidemo po pobočju Vršiča.

Pot je bila kratka, a smo morali hoditi od 7. ure zvečer do 2. ure ponoči, kamor bi se prišlo v dveh urah. Naši častniki so res pravi mafijaši. V vojni se ne znajo niti postaviti proti sovražniku. Večina jih je takšnih.

22. zvečer je en naš tovariš šel dol, ker si je želel nekaj kupiti v kantini.

Mi smo ga opozorili, da je še presvetlo: »Avstrijci te bodo ubili.« In on je bil Sicilijanec, v svojem dialektu nam odgovori: »Jedel bi, zdaj ne streljajo.« Odide in gre dol. Napravil ni niti 50 metrov, ko je bilo slišati strel iz puške. Mi ga gledamo, sprožen je bil drugi strel; ko se je poskušal skriti, mu je krogla preluknjala prsi. Mrtev je padel na tla. Opogumljen, ker sem že bil v kantini, sem se vrnil in sva še z enim tovarišem našla tega mrtveca. Še vedno ga nisva mogla odnesti, ker naju je sovražnik še vedno videl in sva tako še

nekaj časa počakala in potem poklicala na pomoč. Še vedno je bil topel, kri je odtekla. Odnegli smo ga nazaj in mu odvzeli denarnico, križec, ker je bil zelo veren, in identifikacijsko ploščico, da bi jo odnesli poveljstvu. Nato smo naredili luknjo, poklicali zdravnika in se ga pokoplje. Tega dne sem pred tem zvečer v kantini kupil čokolado, ki mi je povzročala slabost tri dni. Telesne potrebe ni bilo možno opraviti ne podnevi ne ponoči drugače kot v strelskem jarku – na kos papirja in nato odvreči ven.

Naslednjega dne [op. – 28. julija] so nam ukazali, da nas en vod pregleda žice vzdolž položajev in grem. Močno je deževalo, pot se je spuščala, grabni, majhne stezice. Veliko padcev, kot Jezus Kristus, ko je šel na kalvarijo. On je imel Križ, mi pa nahrbtnik, puško in 15 kilogramov streliva.

Tako smo prišli v ta, določen kraj. Bila je ena hiša in tam smo se namestili. Tisti, ki so odšli, so bili slabe volje, ker je tam bilo udobno. Preoblekli smo se, prižgali ogenj na ognjišču v tej hiši, posušili cunje in vse ostalo. Ni bilo več spanja na kamenju, pač pa na lepi, volneni žimnici, ki so jo zapustili v tej vasi, imenovani Magozd. In vso noč se je dobro spalo.

Zjutraj smo pregledali telefonske žice, pet mož in naddesetnik. Čez dan sem odšel v hiše, ki so jih zapustili ti prebivalci. Ni mi bilo všeč, ko sem videl vse to pohištvo, ki so ga razbili naši vojaki, ko so se [op. – domačini] umaknili v notranjost [op. – v begunstvo]. Pregnali so jih že 5. junija, ker so vohunili in skriti v gozdovih pobijali ponoči vse, ki so šli mimo z ranjenci. Umorili so tudi častnike.

V teh hišah sem videl in vzel par volnenih nogavic, brezrokavnik in druge stvari, ki sem jih potreboval in si mislil: »Če bi se to zgodilo v naših vaseh, bi moral trpeti tudi to, poleg tega, kar trpim v vojni.«

V tej vasi sta ostala samo ena ženska in en moški. Ženska je bila stara in bolna in so jo pustili tam. Za moškega so zdravniki ocenili, da je nor in je bil resnično nem, nekega dne pa so naši častniki ugotovili, da je služil kot vohun Avstrijcem in ga takoj ustrelili.

9. avgusta sem moral oditi na prve položaje, v jarek, imenovan »jarek mrtvecev«, ki so ostali tam in jih ni bilo možno pokopati [op. – na strmem, južnem pobočju Kala]. Bili so Avstrijci. Neznosen smrad. Povzpeti se je bilo treba pozno zvečer in sestopiti naslednjega večera. Vedno ponoči, da ne bi bili vidni. Če bi opazili, da smo tam podnevi, bi nas vse pobili. Ves dan brez hrane.

Naslednjega večera sestop, vrnitev na počitek, a to ni bilo možno. Večkrat so razglasili alarm in tako je minila noč.

GIUSEPPE RUDELLO I

La vita era aspra. Diario di guerra dal 1916 al 1918. Comune di Arzergrande: Biblioteca comunale 2017.³

Na dan 22. novembra 1917 se je začelo življenje lakote, se pravi ujetništva. Ujetnik sem postal na Monte Col Beretta, ob zori dva-
indvajsetega novembra tisočdevetstosedemnajstega. Tisto jutro
je bilo usodno.

A glej, naslednjega dne je bilo treba ponovno oditi na Kambreško [orig. Cambresco] in vsi pripravljeni, ko so prispeli trije tovarnjaki, ki so nas naložili in odpeljali med te gore, kamor smo prispeli zvečer. Za spati je bila ena baraka, v kateri so spali topničarji, ko je bila fronta, se pravi pred polomom pri Kobaridu [orig. Caporetto]. Tam je bilo manj slabo, a je bilo dela na teh hribih preveč, ker je bil naš posel najti tiste topove, ki so jih Italijani zapustili med umikom in jih peljati na postajo. Ves dan se je vlačilo kot konji. Vse noči se je hodilo krast krompir, da bi jedli. Tisto življenje je trajalo več kot tri mesece, od petnajstega maja, ko smo šli gor, do dne dvaindvajsetega avgusta, ko smo zamenjali poveljstvo, se pravi prešli pod avstrijsko poveljstvo [op. – do tedaj so bili ujetniki nemške vojske], ki nas je čez nekaj dni odvedlo v Ročinj [orig. Ronzino], vas za soškimi položaji.

Tam smo bili en dan in eno noč in nato vzeli vozove, za katere smo mi bili konji, da smo peljali stvari in našo robo in smo nadaljevali pot, da bi šli v Kobarid. Šli smo skozi Tolmin [orig. Tolmino], iz katerega smo zgodaj zjutraj šli peš in smo prišli v Kobarid zvečer,

3 <https://slideplayer.it/slide/11885472/>

Alpini v Drežnici (>Najboljši prijatelj alpina je mula.<)

kjer so nas dali v barako. Zvečer sem imel koruzo in je pojedel toliko, da sem dan za tem dobil hudo vročino, da ko sem se javil na pregled, me je zdravnik stotnik poslal v bolnišnico. Na dan šestindvajsetega sem vstopil v bolnišnico v Kobaridu, kjer so moji tovariši odšli na delo na Krn [orig. Monte Nero]. Jaz sem, odkar sem bil sprejet v bolnišnico, po dveh dneh začel izboljševati vročino. Bil sem na zložljivi postelji, ko je prišel avstrijski vodnik, ki je vprašal, kdo je sposoben za delo mizarja, ki sem mu jaz v postelji odgovoril in sem se od tam v nekaj urah dvignil. Ta isti vodnik je mene in enega neapeljskega vojaka odvedel delat krste za mrtvece. V tisti delavnici sva delala skoraj en mesec in nato so nama zamenjali delo, a vedno v tej isti bolnišnici. Nato so naju odvedli delat drva na en majhen grič.

Tam je bilo dobro, ker sva imela vso svobodo, ker je bil vodnik izvrsten človek. Po tem delu so vsi poveljniki bolnišnice z nama lepo ravnali. Lepega dne sem po tem, ko sem pojedel veliko sadja, zbolel in mi je prišla vročina do štirideset. Legel sem v posteljo, kjer mi je pomagala lepa tirolska gospodična, ki me je zelo lepo vodila. Po nekaj dneh sem ozdravel in nadaljeval s svojim delom. Nekaj dni zatem pa so mi zamenjali delo, kjer sem se vrnil v bolnišnico, da bi bil bolničar prav v sobi, kjer je bila tista gospodična, s katero sva se zelo razumela, ker je bila skoraj Italijanka in je govorila pravo italijanščino, tako da je na koncu imela raje mene kot vse Avstrijce. Minilo je precej mesecev, ko sem vedno delal to delo in tam, kjer sem preživel srečno življenje, tako da se nisem več spominjal tegob ujetništva.

VIRGILIO BONAMORE

1915, prepis neobjavljenega dnevnika bersaljerja, arhiv Kobariškega muzeja.

24. maj (1915)

Javim se 12. polku bersaljerjev v Milanu in me še istega dne oblečejo v uniformo.

25. maj–17. junij

V kasarni v Milanu, sprva na tleh, na slami, nato na pogradu. Delamo veliko. Stalno oboroženi, v pripravljenosti zaradi protinemškega gibanja.

18. junij

S 450 tovariši se odpravim na fronto. Gremo v Kobarid, da nadomestimo tovariše, ki so padli v bojih 12. polka, pod Mrzli vrh [orig. Monte Mrzli].

5. julij

Točno opoldan krenem s 3. četo, v koloni drug za drugim. Strašno je vroče, k čemur prispeva še odsev od skalovja, po katerem se pot težavno vzpenja med dvema prepadoma. Ne spominjam se podobnega, tako težavnega pohoda, številni so obnemogli. Dobro sem se držal domala do prvega postanka, ki smo ga imeli po 4 urah nenehnega vzpona. Nato nisem več zmogel in sem nahrbtnik odvrigel ter četrto ure počival. Nadaljeval sem s hojo in kmalu prišel do mesta, določenega za postanek. 16.15 je ura in nahajamo se natanko pod vrhom Pleče [orig. Spleca]. Sovražnik je izstrelil

precej šrapnelskih granat. Ena je slučajno letela le pol metra nad mojo glavo, tako da me je pritisk zraka skoraj vrgel na tla.

Na Plečah ostanemo do večera in zaužijemo eno konzervo. Ob 19. uri nadaljujemo s pohodom, ki bo trajal do 3. ure naslednjega jutra. Če me bo Bog ohranil pri življenju, ne bom nikoli pozabil tega dolgega nočnega pohoda, ki je v celoti potekal po zelo izpostavljenih gorskih poteh na višini približno 1800 metrov. Prečkali smo celotno južno pobočje Krna [orig. Monte Nero], šli preko sedla med Plečami in Slemenom in na koncu splezali nekaj sto metrov pod vrh Slemena, na katerem so se utrdili Avstrijci. Ta pritajeni pohod v temi, drug za drugim in v popolni tišini je imel epske razsežnosti. Vsake toliko je na težkih prehodih kdo padel, brez krika, da ne bi prekršil zapovedi. Zelo žalostno je bilo slišati zvok padca telesa in orožja. Nad našimi glavami so z zloveščim tuljenjem nenehno švigali strelj topništva, streljanje pušk je odmevalo vsepovsod. Med kratkimi postanki so možje zadremali na tleh. Končno prispemo do prvih položajev, 150 metrov od sovražnika. Najprej se namestim na položaj prav na prvi črti strelskih jarkov, izkopanih na grebenu nad prepadom. Ko odložim nahrbtnik, mi ta uide in se skotali v globel. Ne morem se spustiti, da bi ga poiskal. Bojim se, da je za vedno izgubljen s hrano in vsem, kar je v njem vrednega. Pol ure, z izjemo stražarjev, ležimo na tleh in spimo, ko nas ponovno zbudijo in odvedejo v drug, pol ure oddaljen niz jarkov. To so jarki, ki so jih v tišini zapustili alpini. Končno si lahko nekako uredimo zaklone.

6. julij

Grmenju topov in streljanju navkljub sem spal do osmih. Ker sem lačen, mi takoj pade na misel moj nahrbtnik. Od poročnika dobim

Batognica

dovoljenje, da ga grem iskat in že sem na poti. Jarki, v katerih smo nocoj prebili pol ure, so prazni. S težavo se spustim v zelo globoko globel in po dveh urah potrpežljivega iskanja najdem nahrbtnik, zagoden med dve skali. Med povratkom iščem lažji dostop in si pot presneto podaljšam. Ko prečkam čistino, mi namenijo nekaj strel, ki zažvižgajo zelo blizu. Vržem se na tla in čakam. Nato nadaljujem, drugi strel, nov postanek. Tako nadaljujem še tri- ali štirikrat, dokler ne dosežem gozda in jo nepoškodovan pobrišem. Ta ekspedicija me je stala štiri ure in sem na smrt utrujen, a vendarle imam svojo »kaseto«, kot v šali imenujemo nahrbtnik, in zalogo, ki je v njem.

7. julij

Viharna noč. Zaradi hudega mraza in grmenja topov sem le malo spal. S Kuka [orig. Monte Cucco] streljajo na sovražno baterijo, ki je skrita sto metrov nad nami. Brez uspeha, tako da nam je okoli devetih poslala nekaj strel, brez učinka. Sedaj ni več možno zapustiti jarkov. Ostrostrelci streljajo na vsakogar, ki si to upa. Včeraj sem videl, kako je 20 metrov od mene zadet padel pomočnik poročnika Vagliasindija. Vsa hrana, ki smo jo prejeli včeraj, sta bila pol hlebčka in ena konzerva. Danes hlebček in ena konzerva, pa še pol šalice vina. Danes bom moral iz jarkov na stražo. V nasprotju z govoricami o zasedbi Slemenca in Mrzlega vrha, ki obvladujeta Tolmin [orig. Tolmino], tu ni bilo niti za korak napredovanja, tako da je do zavzetja Tolmina še zelo daleč.

9. julij

Še ena mirna noč. Ob 23. uri sem šel z mojim oddelkom ven, na delo v jarek, namenjen napredovanju, ki se ga postopoma gradi

ponoči. Služil nam bo, da bomo lahko prikriti krenili v napad na sovražnikove položaje. Avstrijci so svoje gorske topove premaknili in sedaj tolčejo naše položaje v hrbet. Na srečo je videti, da jim primanjkuje streliva, saj bi sicer ne mogli obdržati našega položaja. Danes so izstrelili nekaj šrapnelov in ranili precej bersaljerjev 2. čete. Eden je eksplodiral ravno pred mojim jarkom in ob meni ranil Goiija. Ena krogla ga je zadela v oko in so ga odnesli. Danes ponovno juha in smrdljivo meso, popolnoma neužitno. Nadaljujem zgolj s hlebčkom, a tako ne bo šlo dalje! Vse kaj drugega kot govorjenje, da se z vojaki ravna dobro!

10.–11. julij

Noč in dan sta minila brez omembe vrednega dogajanja. Ob 15. uri odidemo ven, da bi eno uro delali z lopatami in krampi. Ob 16. uri s svojim oddelkom odidem na stražo. Nekaj pred 20. uro se strahotno vlije. Vsi uidemo v jarke, a kmalu začne zamakati. Prihrumi strašna nevihta, ki poplavi tla za dlan visoko. Zrna toče so debela kot orehi. Popolnoma smo premočeni, a začne po kakšni uri predaha ponovno divje deževati in tako nadaljuje še vso noč. Smo v usmiljenja vrednem stanju, premočeni do kosti in otrpli. Za povrh vsega imamo okoli enih ponoči še lažni alarm, zaradi katerega zapravimo še kakšnih tisoč streliv. V črevesju me mučijo strašne bolečine. Zjutraj se tresemo od mraza in ni ga načina, da bi se lahko posušili. Kot po Božji volji se ponovno pojavi sonce in oblačila na nas se nekako posušijo. Enajstega opoldan prejmem od moje Itale osem priporočenih paketov, pa še pismo in dve razglednici. Eno razglednico tudi od Irene. Itala mi je poslala volnene nogavice, pisemski papir,

cigarete, čokolado, milo in ostalo, kratka veliko koristnih stvari. Ne vem, kako bi se ji zahvalil.

14. julij

Hvala Bogu se počutim bolje. Dan mine brez omembe vrednega dogajanja. Proti večeru nam avstrijski topovi pošljejo z Mrzlega vrha nekaj šrapnelov. Eden pade v moji bližini, se zarije v tla in ne eksplodira. Resnično imam srečo. To noč se ponovi divja nevihta, ki nas premoči od glave do pete in se zato vso noč tresemo od mraza.

15. julij

Takoj ko se zdani, se dvignemo z mokre slame. Mokra oblačila so se zalepila na kožo in se tresemo od mraza. V usmiljenja vrednem stanju so tudi častniki. Moja čevlja sta dve posodi, polni vode, in kdo ve, kdaj se bomo lahko posušili. Na neki skali, približno 200 metrov pred našimi jarki, je nameščen avstrijski strelec, ki nenehno strelja na vsakogar, ki se izpostavi. Že kar nekaj jih je ranil, a ne uspemo odkriti njegovega skrivališča.

18. julij

Strašna noč. Okoli polnoči pridirva strašen vihar. Medtem prispejo prvi oddelki 23. bataljona, ki se razporedijo na naša mesta na položajih. Mi se med to povodnjo zberemo na nekem mestu v pričakovanju povelja za odhod. Lije brez prestanka. Mraz je, premočen sem do kosti. Temno je kot v rogu. Ob dveh krenemo po poti in se držimo za pelerine, ker ni videti nikamor. Po nekaj sto metrih obstanemo v temi, pod hudournim nalivom, na majhni,

20 centimetrov široki stezici tik nad prepadom. Nepopisno mučenje. Zaradi mraza se krčevito tresem. Čutim, kako mi po hrbtu tečejo potočki vode, premakniti pa se ne morem niti za korak, da ne bi padel. Tako smo stali nepremično v nalivu cele tri ure. Nato pa se, namesto da bi šli naprej, vrnemo nazaj na mesto, kjer smo začeli. Zvemo, da narasli hudourniki preprečujejo prehod. Blokirani smo na gori. Naliv poneha okoli devetih zjutraj. Ta noč je bila še strašnejša od tiste 5. julija. Zelo me zebe in sem namočen kot spužva. Pohod bo torej izveden prihodnjo noč. Kako naj prebijem ta dan, ko sem tako zdelan?

19. julij

Včeraj popoldan smo imeli nekaj sonca. Okoli 18. ure sem bil skoraj posušen. Ob 19. uri je ponovno začelo deževati in ob 20. uri, ko smo nadaljevali pohod, smo bili ponovno premočeni. Pet ur marširamo vzdolž pobočij Krnskega pogorja. Danes, 19., ob pol dveh ponoči dosežemo kraj, kamor smo namenjeni – globoko dolino, ki ločuje Krn in Pleče. Noč prebijemo na nahrbtniku, da ne bi bili zleknjeni v blatu. Mraz je resnično neznosen. Vso noč sem se tresel. Danes nas peterica postavi šotor. Dajo nam kavo in vino. Menaža je vedno mrzla. Nad nami, na Krnu, so alpini zmagovito napredovali. Tudi 23. bataljon, ki nas je nadomestil, je to noč zdržal odločen sovražni napad. Med pohodom smo nenehno slišali puškarjenje in streljanje mitraljezov. Davi je naše topništvo odprlo peklenski ogenj na Sleme. Grmelo je 45 baterij. Govori se, da bomo v nekaj dneh zamenjali 36. bataljon, ki se ob alpinih bori na nedavno zasedenem prvem grebenu Slemena. Danes nobenega pisma od nikogar.

20. julij

Danes sem bil perica, čevljar in krojač. Svoje stvari sem spravil v red. Zvečer smo končno imeli toplo menažo – kar dobre testenine v juhi. Hrani se tu pripisuje neverjeten pomen. Ta je prevladujoča vsebina pogovorov. Od Itale sem prejel dve priporočeni pismi in dva paketa cigar, ki sem jih takoj razdelil tovarišem.

21. julij

Nocoj je na naši desni potekal hud boj. Tudi tu so žvižgale krogle. Ob treh zjutraj je izstrellek preluknjaj šotor in ranil Angela Vismaro. Medtem ko je ob meni spal, mu je preluknjaj desno stegno. Tako sta ob meni ranjena dva moja tovariša. Goija na moji levi je v oko zadela šrapnelska kroglica. Vismara je na moji desni. Goi, revež, je najbolj nesrečen, ker je izgubil oko.

13. ura. Nenadoma prispe povelje, naj naložimo nahrbtnike, vzamemo orožje in se pripravimo na odhod. Počitka je tako konec. Videti je, da je bila sprejeta odločitev za splošno napredovanje, morda zato, da bi izkoristili nocojšnje zmagovito napredovanje alpinov. Nekateri topničarji gorskega topništva, ki gredo mimo s 65 mm strelivom na ramenih, pravijo, da gremo v okrepitev na Krn.

22. julij

Odšli smo ob enih ponoči. Vzpenjamo se po drugem krnskem grebenu. Pohod traja zgolj dve uri, nato se ustavimo na dnu neke razpoke. Okoli šestih Avstrijci od zgoraj na nas odprejo ogenj iz pušk in mitraljezov. Krogle žvižgajo kot toča, a nam ne povzročajo večje škode, ker smo za kamenjem dobro zaklonjeni. Kateri od Avstrijcev, ki ga zadenemo na grebenu, pade in strmoglavi vse do

nas. Boj traja nekaj ur, nato pa se sovražnik naglo umakne. Mi položaje obdržimo. Imeli smo malo mrtvih in precej ranjenih. Preostanek dneva mine mirno.

26. julij

Ob sedmih krenemo na pohod proti skrajnemu vrhu Krna, ki ga naši imenujejo Monte Rosso [op. Rdeča gora – Batognica], ker je ves prekrit s krvjo. To je bil do danes najdaljši in najbolj strašen pohod. Na višini 2200 metrov se komaj vidna steza vije po pobočju nekega vrha. Tik pod prepadom se stotine metrov spušča navpično. Nadaljujemo drug za drugim v preveč strnjeni vrsti. Nahrbtnik reže v ramena. Sovražnik, ki nas je opazil in pozdravil z nekaj šrapneli že na Plečah, nas opazi na tem strašnem mestu in na nas iz trdnjav na Bovškem v loku strelja s 305 mm granatami. Učinek je strašen, ker smo nepremični na tej komaj vidni prepadni stezici in ne moremo ne naprej ne nazaj. Pred menoj je 2. četa. Prva dva strela eksplodirata pod stezo. Samo pet lažje ranjenih imamo. Tretji strel trešči pet metrov nad stezo. Ogromna količina skalovja se zruši in zgrmi na kakih 20 bersaljerjev. Ko se dim razkadi, sta na poti dva mrtva, razmesarjena med kakšno deseterico težje in lažje ranjenih. Tri može, med temi poročnika in desetnika, je vrglo v prepad in pokopalo med razbitinami. Pretresljivi trenutki. Še sreča, da sovražnik neha streljati. Čeprav sem 50 metrov zadaj, dobim kamen v glavo, kar me omami in mi povzroči podplutbo na levi ličnici. Nadaljujemo s hojo. Ob 15. uri se ustavimo pod Krnsko škrbino. Dolgi koloni ranjenih alpinov in pripadnikov 42. polka [op. – brigada Modena] ni videti konca. Boj se še bolj razplamteva. Ob 16. uri si natovorim nahrbtnik in krenem. V tem trenutku me pokliče poročnik Pampuri, mi izroči povelje in

me pošlje navzdol v Smast. Osem ur hoda. Takoj odidem. Zgrešim pot in ob pol polnoči prispem v Drežnico [orig. Tremenza]. Temno je kot v rogu. Tako pač nadaljujem v Kobarid, kjer ostanem čez noč. Nadaljevati ne morem, ker sem utrujen in me zaradi udarca boli glava. Spim v stražarnici 5. polka bersaljerjev biciklistov. Ob treh ponoči me nenadoma zbudi strel. Moj sosed na levi se je ustrelil pod grlo. Revež je takoj izdihnil. Tako sem utrujen in premočen po dveh dneh deževja, da me tragedija ni resnično pretresla in čez pol ure ponovno zaspim.

27. julij

7. ura. Čas je, da se ponovno lotim hoje, da bi izročil povelje. Ob devetih, še vedno v dežju, prispem v Smast. Izročim povelje in se ponovno vržem na slamo, tokrat pod streho in spim do poldneva. Jutri bom moral oditi, da dosežem svojo četo.

28. julij

Dobro spočit in okrepčan (v Smasteh je vsega, čeprav je zelo drago) odidem, da bi dosegel bataljon, ki se je med tem premaknil naprej. Spremljam tri obolele, odpuščene iz bolnišnice. Počasi, počasi, v kratkih etapah gremo pod grebenom Pleč in se nato povzpemo na Krn. Ob 18. uri pridem do prvega okopa. Smo že na 2000 metrih višine v neki strašni skalnati soteski. Tu prenočimo v velikem mrazu na mokrih tleh. Naslednje jutro ponovno na maršu na Batognico. Krn ostane na levi, Batognica na desni, višje. Ta je zadnji zavzeti vrh. Hodimo vzdolž strmega pobočja puste in skalnate gore. Izpostavljeni smo strelom s Slemenca in Mrzlega vrha. Čeprav smo med hojo oddaljeni, krogle vseeno neprestano

besno žvižgajo povsod naokoli. Ponekod se skrijemo za skalovje. Ta dolga strmina je vsa posejana s trupli naših mož in sovražnikov, komajda prekritih s slojem prsti. Povsod ležijo kosi opreme in oprave. Neverjetna je vsepovsod razpršena količina ostankov šrapnelov in granat. Po treh urah hoje se spustimo v neko drugo globel, imenovano zapora na Batognici. Na drugi strani vrha je videti skalno kotlino, ki oblikuje ozadje Krnskega pogorja. Na dnu je ledenik. Še dlje alpsko jezerce, katerega voda je z višine videti kot črnilo. Od tod se komajda vidna sled poti za topove vije prav na vrh grebena. Na obeh straneh je prepad. Treba je plezati po vseh štirih in paziti, da ne bi zdrsnil. Na nekaterih zelo težavnih mestih je možen le prehod drug za drugim. Videti je nemogoče, da so alpini lahko napredovali s te strani. Zagotovo je to bila naloga za junake. Vse zasluge za zavzetje Krnskega pogorja gredo alpinom. Med potjo srečamo precej ranjencev iz mojega bataljona, ki sestopajo. Na nosilih se spušča tudi poročnik Dagona. Kakšna muka za te nosače, ko se spuščajo z nosili. Ob 15. uri končno dospemo. Smo na skrajnem grebenu Batognice. Naši jarki, v katerih se menjava izvaja na vsakih 24 ur, so prav na robu. Ostalo moštvo sestavljajo 21. bataljon bersaljerjev, alpinski bataljon Intra, 3. bataljon 42. pehotnega polka, ki se oklepa skalovja 20 metrov nižje. Avstrijski jarki so tik pod našimi. Pred našimi jarki so številna trupla naših in se jih postopoma pokopava. Trupel med našimi in avstrijskimi jarki ni moč prešteti.

2. avgust

Danes nadaljujem s pisanjem dnevnika. V štirih dneh, ki sem jih prebil na Batognici, to ni bilo možno. V teh dneh sem doži-

vljal najbolj žalostne grozote neverjetno strašne vojne. Deževati ni prenehalo niti za trenutek. Bilo je tako mrzlo, da je moralo iz celotnega bataljona kar petdeset mož sestopiti z gore s pomrznjenimi nogami. 29. sem bil 24 ur v strelskem jarku in ves čas čepel med trupli, našimi in sovražnikovimi. Smrad je bil neznosen, vrh vsega pa smo morali še zdržati besen sovražni napad, ki smo ga odbili. Veliko naših padlih je bilo zadetih v glavo, ko so se dvignili čez prsobrane, da bi streljali.

Menaža je pičila in vsebuje predvsem kruh, plehko in mrzlo kuhano meso ter kakšno konzervo. Vodo prinašajo v mehovih, malo jo je in smrdi. Jedel in pil nisem dva dni. Tisti smrad trupel, mraz, neužitna voda, pomanjkanje spanja zaradi nenehnih alarmov. Vse to me je spravilo v usmiljenja vredno stanje. 30. sem se spustil do ledenika, da bi si vzel culo snega. Uro spusta in dve vzpona med skalovjem in nevarnimi prepadi. Med nošenjem sem naletel na številne naše uboge mrtve vojake, ki so padli z višin.

31. še en strašen napad, ki smo ga odbili enako kot prvega. Po čudežu sem še vedno nepoškodovan. Končno 31. pričakujemo zamenjavo. Ostalo nas je le še polovica. Lahko bi si nabral veliko predmetov, ki jih je pustil sovražnik – puške, orožje, nabojnice, vojaško opremo itd., a le kdo bi to nosil? Zadovoljim se z dvema nabojnikoma, ki ju dam v nahrbtnik. Tam so Avstrijci pustili tisoče odličnih pušk, polne nahrbtnike streliva, nedotaknjene trakove z naboji za mitraljeze. Zvečer 31. čakamo na zamenjavo. Okoli osmih zvečer pridejo prvi vojaki, pripadniki 119. pehotnega polka [op. – brigada Emilia]. Malo jih je, le tisti, ki so uspeli prečkati vzpetino ob poslednji svetlobi dneva. Nenehno dežuje in vleče leden veter. V mokroti in mrazu ostanemo še vso noč. Zjutraj 1. [op. – avgusta]

je končno prispel celotni 119. pehotni polk in sestopimo. Na čelu je 3. četa. Možje gredo drug za drugim v presledkih. Čez pol ure se po osmih dneh dežja in megle pojavi sonce – ravno takrat, ko bi potrebovali meglo, da nas sovražnik ne bi opazil. Takoj začnejo žvižgati šrapneli. Tako se mora, mož za možem, po nevarnem grebenu in pod sovražnikovim ognjem zvrstiti celotni bataljon. Nepozabni trenutki. Ko pridem na vrsto, je približno 10. ura. Za prehod potrebujem skoraj eno uro. Okobal sem na grebenu, napredujem en meter in ob eksploziji šrapnela sklonim glavo. Nič se ne zgodi. Naprej. Po dveh metrih nova eksplozija, še vedno sem nepoškodovan. Ob tretjem strelu zadene v glavo Zanija iz Vicenze, ki je deset metrov pred menoj. Krikne in strmoglati. Re-vežu je glavo razbil vžigalnik granate. Zdi se mi, da vidim njegovo truplo, kako se prekopicuje. Bil je dober mlad fant. Nadaljujem in se sprašujem, ali pridem tudi sam na vrsto. Prihajajo drugi streli (izstreljeni iz trdnjave pri Bovcu), nekdo za menoj je ranjen, tuli, a nadaljuje. Na nekem mestu prihajajo streli bolj na gosto in bolj besno. Greben prekinja razpoka. Vržem se noter. Tam je že Fandella, naddesetnik 15. čete. Čepiva na truplu ubogega alpina, ki je padel tja. Izstrelki razbijajo skalovje nad nama in vsa sva prekrita z razbitinami. Fandelli je drobec prerezal ustnico, sam pa sem še vedno nepoškodovan. Mine kakšna minuta in nato izkoristiva miren trenutek ter stečeva, sedaj ko je najtežji del prehoda že premagan. Kot srnjaka skačeva med skalovjem in ne čutiva teže nahrbtnika, niti bolečine v nogah. V eni uri prideva na drugo vzpetino. Potem greva vsak po svoje do Pleč, kamor prispem okoli 17. ure. Bersaljerji prihajajo do naslednjega jutra. Padla sta še dva in precej je bilo ranjenih. Z močmi sem na koncu. Peterica nas postavi šotor in

se vržemo na tla. Končno, po petih nočeh lahko zapremo oči. Tu smo na 1360 metrih in ni tako mrzlo. Oblačila, odeja, pelerina, vse je prepojeno z vodo, a to ni pomembno. Kljub temu se da spati. 1. avgusta se zjutraj zbudimo v soncu. Imamo toplo menažo, kavo, vino in rum. Opomogel sem si. Tudi oblčila so se posušila. /.../ Danes odide trideseterica naših v bolnišnico. Sam sem kar v redu. Noge imam zatekle, a to je malenkost.

3. avgust

Še vedno ostajamo na Plečah. Vreme – se razume, da lije ves dan in smo ponovno premočeni. Deževni Jupiter resnično ne odneha /.../

6., 7., 8. avgust

Še vedno na vrhu Pleč, vedno pripravljani na odhod. Nič novega. Vsak dan kakšen ducat obolelih sestopi v bolnišnico. Poročnik nam naznani, da se bomo morali pred zamenjavo in odhodom na počitek udeležiti še splošnega napada na Lužnico, Sleme in Mrzli vrh. Mojemu bataljonu bo najbrž pripadla čast, da napade Mrzli vrh, kjer je padlo že veliko naših in tudi polkovnik De Rossi, polk. Negrotto in drugi častniki.

9.–10. avgust

Vedno pripravljani in oboroženi. Vedno v pričakovanju, da bodo veliki 305 mm topovi, nameščeni na ravnici pri Smasteh, in tisti 210 mm nad Drežnico izvedli pripravo za napad. Stotnik je izbral Catalanija in mene, da bova med napadom vedno ob njem.

12. avgust

Ob 20.30 uri se končno odpravimo na marš proti Slemenu. Noč je temna in občasno osvetljena s svetilnimi raketami, ki jih Avstrijci izstreljujejo od Lužnice, in s strelami nevihte. Ob 2.40 uri 13. avgusta prispemo na namembno mesto. 1. četa gre takoj v jarke, mi pa se skrijemo v neko globel.

13. avgust

Zvečer bi topništvo moralo začeti streljati na sovražnikove položaje. Rekel bi, da bo bombardiranje trajalo nekaj dni, nato pa bomo krenili v napad. Upajmo, da se bomo tokrat veselili zmage ...

14. avgust

Od 3. ure zjutraj do 12.30 ure je naše topništvo tolklo nasprotnikove položaje na celotni fronti, se pravi od Lužnice do Slemena in Mrzlega vrha. Trušč je bil strahovit. Medtem smo se premaknili navzgor, vse do nekaj sto metrov pod vrh. Med vztrajnim dežjem, v temi in brezpotju je bil vzpon po izjemno strmem pobočju Slemena grozen. Kar trikrat sem zdrsnil nazaj za 20, 30 metrov. Kar tri ure smo potrebovali, da smo se vzpeli 300 višinskih metrov. Končno okoli štirih prispemo do skrajne točke in se vsi v popolni tišini zavlečemo v blato. Slabo uro sem počival okobal na kolenih vodnika Mede, ki se je, da ne bi padel, pred tem naslonil na štor nekega drevesa. Ob prvem svitu nas je opazilo tudi avstrijsko topništvo in nas začelo tolči z navzkrižnim ognjem gorskih topov. Tako smo imeli prve izgube. Ob meni pade ubogi Trecchi. Zadele so ga šrapnelske kroglice, strmoglavil je in se raztreščil na dnu globeli. Še dva druga umreta na enak način. Kar precej je ranjenih,

a nad tem nimam pregleda. Ravno tako je ranjen polkovni kurat. Tako minevajo trenutki v tesnobnem pričakovanju, da te bo zdaj zdaj zadelo. Okoli desetih se začinjamo pripravljati na napad. Ni dvoma, da se bomo morali pognati proti avstrijskemu jarku 200 metrov nad nami, prerezati bodeče ovire in napasti z bajoneti. Tako bo 21. bataljon pred vsemi in od treh čet bo moja, tretja, spredaj in od štirih vodov bo moj, četrti, prav spredaj. Stotnik nam ponovi, meni, vodniku Medi, desetniku Bellari, Cechettu, Catalaniju, priporočilo, naj ga nikoli ne zapustimo. Ura je 12.15. Spredaj se v vrsto razporedijo vsi inženirci, ki bodo rezali žice, za njimi kopači in nato še ostali. Na naši levi je nedostopen prepad, na desni 42. pehotni polk. Topništvo je prenehalo z ognjem in že je slišati odmev napadov, usmerjenih na Lužnico in Mrzli vrh. Natanko ob 12.35 (navajen sem, da v ključnih trenutkih vedno pogledam na uro) prične napad. Stotnik Rossi krene odločno in spodbuja bersaljerje. Z nataknenimi bajoneti sledimo takoj za njim. Sledijo inženirci rezači, kopači in bersaljerji. Stotnik Rossi vseeno teče prehitro. V nekaj minutah pod točo avstrijskih krogel pretečemo 200 metrov zelo strmega pobočja in prispemo pod ovire. Rezači so še vedno zadaj, na pol poti, ki je že posejana s trupli. Mi, vključno s stotnikom, si prizadevamo izruvat količke in pretrgati žice z malimi krampi in lopatkami, a je to delo težavno, ovire so v petih nizih in jih brez posebnih klešč ni možno uničiti. Ranjeni in mrtvi padajo drug za drugim. Kopači, ki jih je zdesetkal sovražnikov ogenj, so še zelo oddaljeni in videti je, da se obotavljajo. Tedaj se naš major Mazzucco zažene na čelo, da bi jih opogumil, pride skoraj do nas, a pade, ker ga je zadela krogla. Meda in Bellara skočita, da bi mu pomagala, a tudi sama ranjena padeta. Neverjetno tragični

dogodki se sedaj odvijajo z izjemno naglico. Dva avstrijska topa, o katerih se ni vedelo ničesar, streljata z navzkrižnim ognjem z desne in z leve naravnost v množico bersaljerjev in jih vse požanjeta. Iz razdalje morda manj kot 300 metrov rafalni navzkrižni ogenj z vsakim strelom podira desetine mož. Z višine spremljamo strašno mesarjenje. Nihče več ne napreduje in mi, morda nas je ducat, smo zgoraj pod ovirami. Vržemo se na tla. V nekaj minutah bombardiranja so granate in bombe vse uničile. Kupe mrtvih je, drug na drugem. Na desni je 42. pehotni polk zbežal z enega odseka in pustil nezaščiten bok naših enot. Čez čas ne vidimo ničesar drugega kot ranjene in mrtve. Padli so skoraj vsi častniki. Zaradi streljanja topov nam je odrezana pot umika. Nas streljanje pušk kaj dosti ne moti, ker smo preblizu pod sovražnikovimi jarki. Topovi ne streljajo na nas, da ne bi zadeli tudi samih Avstrijcev. Tako kar nekaj časa obležimo na tleh, odločeni, da drago prodamo življenje, če bi Avstrijci morda prišli iz jarka. Čeprav nas je malo, vsega 14 s stotnikom Rossijem in poročnikom Marchesejem vred, si ne upajo. Na trebuhu ostanemo na tleh in nenehno pospešeno streljamo, da bi nas bilo videti veliko. V nekem trenutku streliva že skoraj zmanjka in se stotnik odloči, da se eden po eden umaknemo. Prvi krene desetnik Villa, zdrsi po terenu, a po nekaj metrih zavpije in ostane nepremičen. Sledi drugi in ga doleti ista usoda. Čez kakšno minuto se spusti Vergani in prispe skoraj do dna, ko ga doseže krogla in ga podre na tla. Končno preizkuša srečo Negri, a pade tudi on. Ubogi fantje! Smrtonosni streli so natančni in se nikogar ne usmilijo. Hitro se posvetujemo in se odločimo ostati na mestu do noči. Tako počasi tečejo dolge ure potrpežljivega čakanja. Dežuje in smo v ledeni vodi dobesedno potopljeni in negibni. Končno

se plazeč v temi začenjamo spuščati. Avstrijskega puškarjenja ni veliko in dospemo skoraj vsi. Med potjo pohodimo neštete mrtve. Kakšen pokol! Koliko ubogih mladih življenj je uničenih! Še vedno dežuje in se zatečemo na dno neke globeli ter prebijemo noč v mokroti in mrazu.

15. avgust

Šele danes lahko doumem, kako neizmerna je bila nesreča. 21. bataljona ni več, z izjemo te petdeseterice, ki je ostala. 7. in 9. četa sta prepolovljeni, 23. bataljon je zdesetkan. To je strašen poraz. Danes se ostanki bataljona zberejo v majhni dolinici, 50 metrov pod jarki. Žalostno je ugotavljati, da so izginili mnogi mladi in še posebno najdražji soborci. Iz moje čete je rešen zgolj stotnik. Kmalu me pokliče in mi zaupa začasno nalogo pisarja, ker je bil desetnik Meda ranjen. Tako se spustim v naš prvi jarek in začnem s potrpežljivim zbiranjem spiska mrtvih, ranjenih in pogrešanih. Noč prespim v blatu in mrazu.

16. avgust

To jutro sem šel gor, da bi prejel stotnikova povelja. Čim prispem, začnejo Avstrijci streljati s svojimi gorskimi topovi. Vsi streli prihajajo v hrbet, to je z Mrzlega vrha in z Lužnice. Ves gozd je sistematično prečesan s šrapneli. Tako imamo ponovno hude izgube, ki jih prav tako utrpi 90. pehotni polk [op. – brigada Salerno], ki se je vzel ponoči. Vsi moramo na kakšni nižji točki terena ostati leže na tleh. Čim kdo vsaj malo dvigne glavo, se ponovno začne streljanje in po vsakem strelu lahko preštejemo desetine ranjenih. Preživel sem strašen dan. Polkovnika lažje rani prvi šrapnel in

medtem ko se spušča na sanitetno postajo, ga doseže že drugi in ga podre težko ranjenega. Topovski ogenj je čez dan ranil več kot 50 bersaljerjev in 80 vojakov pehote, ob tem pa je še precej mrtvih. Zvečer se ponovno spustim nižje in sem tam vsaj manj v nevarnosti.

29. avgust

Napada ni. Videti je, da je bila načrtovana nova ofenziva odpo-vedana. Stotnik Rossi, ki mi je bil naklonjen, mi je potrdil, da se bom moral zvečer 31. spustiti v Smast, da bi me vključili na tečaj častniških pripravnikov.

ALICE SCHALEK

Posoče marec do julij 1916. Ljubljana: Založba Karantanija, 2005.

Alice Schalek je bila avstrijska novinarka, pisateljica in fotografinja med prvo svetovno vojno pa vojna dopisnica za časopis Neue Freie Presse in sodelavka Vojnega tiskovnega urada (Kriegspressequartier), ki je nadziral poročanje medijev o vojni. Dopisniška pot jo je marca 1916 pripeljala na soško fronto, v štab Soške armade.

Zadnji hrib, na katerega naj bi se povzpela, je Mrzli vrh. Ime ima za vsakogar tukaj pretresljiv zven. S konjem se gre navkreber, po od sovražnika odvrnjeni strani, v dolini Tolminskih korit. Le zadnjih dvesto metrov od tisoč štiristo metrov visokega hriba se gre peš /.../ Vso neznansko širino vzdolž povezanih hribov in na razdaljo le nekaj korakov sovražni jarek sledi našemu, ki je nad njim.

Vse na Mrzlem vrhu je nekako brez sape. Vsak gib sproži verigo dogodkov. Vsak mož, ki se pokaže, sproži peklenski sem ter tja smrtonosnega svinca. Zdaj je Mrzli vrh spet osem dni v bobnečem ognju. Začetek sem opazovala s Krna, predolge strele pa sem slišala leteti preko glave v tolminski dolini. Že teden dni je od takrat, pa hrib še sedaj nima miru. Da, pravzaprav ga ni imel že vse od začetka vojne.

Kaj to pomeni, si je treba predstavljati. Od Slemenca preko Mrzlega vrha do Vodil vrha se vleče fronta dosti kilometrov. Povsod je pregledna in na milost ter nemilost prepuščena obstreljevanju. In kljub temu ne moreš umakniti ljudi z nevarnih območij, kajti nikdar ne veš, na katerem mestu bo sledil napad. Tu je še slabše kot na Sv. Mihaelu, kajti tam sovražni položaji niso nikjer višji.

Slabše je kot na Podgori, ker je ta, štirinajst mesecev oblegani hrib, visok le dvesto metrov. Slabše je kot na območju Plave – Zagora, ker položaj tam ni tako strašansko dolg. Od teh štirih najstrašnejših točk soške fronte je Mrzli vrh najbrž najzlobnejša – žalostno prvo mesto, kateremu bi se zgoraj na hribu vsakdo takoj odpovedal.

Poveljnik korpusa se je danes povzpел na Mrzli vrh, da bi prisostvoval polnjenju mine, ki naj bi jo jutri sprožili. Podkop je že skopan na sedem korakov do sovražnika in po tihem se splazimo čisto do njegovega konca. Med italijanskimi prsobrani in nami leži samo sovražnikovo truplo, ki ga hočem fotografirati. Sicer se običajno skozi strelsko lino posname le na slepo, kajti za »iskalec« na aparatu je luknja premajhna. Če pa ga torej želiš usmeriti na nek določen objekt, moraš najprej vstaviti motno ploščo; mesto, kamor sicer spada kamera, potem fiksiraš z bajonetom, tako da jo lahko daš stran in vložiš ploščo. Seveda pri tem tvegaš, da svetlikanje skozi odprtino opozori sovražno stražo. Tudi vsak zvok se sliši tukaj. Tudi pok sprožilca nas lahko izda. In nikakršnega izhoda ni iz ozkega hodnika. Toda vse se dobro izteče in čudno ploščo skrbno pospravimo.

Zgodaj je še in do začetka obstreljevanja je še dovolj časa, da si ogledamo opustošenje, ki ga je napravil sedemdnevni bobneči ogenj v častniških zaklonih. Neko »stanovanje« je popolnoma razrušeno. Na srečo ravno tedaj ni bilo nikogar v njem. Na obrazih častnikov je opaziti nervozno napetost. Njihovi pogledi so otopeli od čakanja. Tukaj se vendar neprestano čaka, čaka, že eno leto se čaka, ali te zadene.

Mrzlega vrha ne napadajo tako brezobzirno zgolj zato, ker je vhod v prodor. Na preboj so Italijani že zdavnaj nehali upati. Ampak

njihov položaj tukaj pod nami je tako neznosen, da nas tudi zato hočejo spraviti dol z grebena, Da bi zmanjšali dnevne izgube, so pošiljali stotine žrtev pred naše ovire. Na nekem mestu strelja naša tolminska baterija z Grajskega hriba od zadaj v njihove strelske järke. Ob napadu pade skoraj vsak drugi mož. Z Grajskega hriba jih vidiš padati dol v Sočo. Na drugih mestih nimajo Italijani niti jarkov niti zaklona. Zgrožen jih gledaš, kako čepijo za šotorskimi krili. Nikjer pri nas ni moč videti kaj podobnega. Občudovanja vredno delo naših pionirjev in inženircev ščiti naše enote pred tako strašnim trpljenjem. Seveda – šele sedaj, po dokončanju strelskih jarkov. Proti poldnevu se na Mrzli vrh kot pokrov spusti težka vročica. Od zgoraj kuri sonce, od spodaj skalovje. Ljudje puhtijo kot v parni kopeli, Muh je toliko, da jih sploh ne podiš proč. Celo spodaj v mojem stanu nepokritega obraza ne morem spati. Žeja postaja neznosna in pred očmi miglja. Na grušču se ne zgane niti zelen list. Zmeraj bolj mi je jasno, zakaj nihče noče na Mrzli vrh.

Skozi čvrsto steno Vodila se je vklesal neke vrste kamin, kot ga je naredila narava na »Majhnem zobu«. Ta ozka strma kamnita cev vodi dol v Tolmin skoraj tisoč metrov globoko. Na drsnih mestih, kjer ni niti sledu o kakšnih stopnicah, je umetelno postavljena pletena lestev.

Zaziba se in razteguje ob vsakogar koraku. Potrebuješ obe roki, da se dviguješ od zidov in ni preprosta stvar ob tem nesti kamero. Da bi le lahko za denar najela nosača! Tega v vojni ni več. Kaj je možu denar na Vodilu?

Vročina nam iz por požene pot. Sonce iz strelskih jarkov naredi čarovniški kotel. Zdi se odrešitev, da je Tolmin vedno bliže. Lastna utrujenost mi je položila na ustnice vprašanje: »Kaj ljudje tudi

po tej poti nosijo gor zaboje s hrano, strelivom, gradbeni les?»
In ob tem me je spreletelo skrivno olajšanje, da moram sama le navzdol, ne navzgor. Utrujeni smo in nepopisno je vroče. Nihče se ne pritožuje, toda po v globino motrečih pogledih mož opazim, da tudi oni vse pogosteje ocenjujejo, kako daleč imamo še do Tolmina. Usmiljenje je v tesnem sorodu s strahom. Vse bolj od srca pomilujem tiste, ki morajo navzgor.

Naenkrat se steza pod nami konča. V dolžini dvajsetih metrov jo je razsul zadetek v polno. Morda bi eden od nas lahko prišel preko. Toda mi smo trije. In tudi če bi vsi trije nepoškodovani prišli preko, bi nam namenjeni streli ogrozili tukaj postavljeno moštvo. Sovražni jarek je vendar oddaljen vsega petnajst korakov. Pred eno uro je udarila osemindvajsetka. Šele ponoči bo moč popraviti luknjo, ki jo je naredila. Torej nič drugega nam ne preostane, zopet moramo gor. Spet celo strašno dolgo pot nazaj navzgor.

Da sem sama mrtvo utrujena – že skoraj dvanajst ur smo na poti – in da se mi ponovni vzpon na Vodil po neusmiljeno pripekajočem upira, je kajpak jasno. Pa vendar me je še veliko globlje presunilo, ko sem opazila, da gre saperski stotnik, ki je šel z nama, komaj lahko še naprej. Dan na dan gre isto pot. Ponoči ni spal, zaradi polnjenja mine. Moči so zadoščale le še za spust. Zdaj je preveč. To je zadnji vtis s soške fronte. Sliko moža vzamem s seboj stran, simbolično sliko enega od tisočev branilcev Soče, ki do zadnjih kančkov moči vztrajajo na svojem položaju.

Vrh nad Peski (± 2178 m): Ivo Brlić na opazovalnici

IVO BRLIĆ

Pisma materi, arhiv Kobariškega muzeja.

Kadet pripravnik Ivo Brlić (kasneje narednik in praporščak) je bil pripadnik 3. baterije 13. polka gorskega topništva.

Ivo Brlić je bil študent prava in je vestno izpolnjeval pričakovanja svoje mame ter ji redno in podrobno opisoval svoje doživljanje bojišča. Njegovo pisanje je presegalo običajne dnevniške zapise. Razumljivo, saj je bila mama, Ivana Brlić-Mažuranić, najbolj znana hrvaška pisateljica in večkratna kandidatka za Nobelovo nagrado za literaturo. Večino časa je prebil na opazovalnicah svoje baterije, a ga je radovednost popeljala tudi v kaverne in strelske jarke pehote vse do južnega roba pogorja, do planine Sleme.

7. junij 1916

Moja mila mamica!

Včeraj je bil prvi lep in jasen dan po dveh dneh snega in megle, tako da sem šele včeraj videl, kje se nahajam. Pred nami je v polkrogu prekrasna galerija visokih gorskih vrhov, med katerimi niti eden ni nižji od 2000 m. Večina jih je še zasneženih, le proti jugu obrnjene strme stene so gole, sive in črne. Na proti nam obrnjenih položajih, na višinah in na planoti je videti naše utrdbe, zgrajene s kamenjem ali snegom, le nekaj metrov od njih pa sovražne. Obrisi stebrov, kolov in železnih žic pred njimi ustvarjajo grozljiv vtis. Na njih visijo raztrgane krpe – videti je kot natrpana, grda ropotarnica. Na grebenih so kaverne in kamniti zidovi, za njimi ali iz njih pa se v hipu zabliska in nekaj sekund kasneje zagrmi. Tu so sovražniki proti nam namestili svoje topove. Natanko jih

poznamo – prešteli smo jih in jim dali imena. Ko nenadoma zagrmí, naš nadporočnik vpraša: »Wer schiesst da?» [op. – Kdo strelja tam?] Zlahka, kot običajno se mu odgovori: »Ein, drei ...« ali kaj podobnega. Mi smo nekako središče tega polkroga, na vzpetini, ki je nekoliko nižja od tistih pred nami. Z našimi topovi smo tik pod vrhom, ki se razmeroma položno spušča proti sovražniku, a zelo strmo na naši strani. Naše hiške so pripete na strme stene na stebrih, izklesanih v kamenju. Od ene do druge vodijo serpentine, dokler ne dosežejo najvišje, to pa je naša – hiška častnikov baterije. Nekaj metrov pod vrhom je stisnjena k ogromni steni in zaščitená pred sovražnimi strelí. Zgrajena je iz surovega, neizklesanega in naloženega kamenja, prav tako kot na Primorskem. Znotraj je obložena z deskami in tapecirana s platnom. Celotna je enako velika kot naša zgornja, mala soba v vinogradu. Na enem in na drugem koncu sta ena nad drugo dve postelji, zbiti iz desk in napolnjeni s slamo. Na zidovih na lesenih klinih visijo sablje, pištole in puške, vojaški plašči, daljnogledi, nahrbtniki, na polovici je majhna, železna peč.

Ob 4. uri pride čaj – nato pa vsak v svojo hišo. Jaz na opazovalnico, ki se nahaja na kamniti špici na vrhu vzpetine. Od tod se odpira prekrasen razgled levo v dolino reke, naprej pa na galerijo zasneženih gora – in na italijanske topove. Opazovalnica je sijajno maskirana in čeprav je na vrhu hriba, je Italijani še niso odkrili. Tu sedim do 6.30 ure in skozi daljnogled, ki ima 15-kratno povečavo, pazim na sovražnika – da morda ne bi ušel. Takoj ko začne streljati, tako ali tako vsi pritečejo ven in čepe za skalovjem opazujejo. »Wer da schiesst?» Če kaj opazim, moram to takoj sporočiti po telefonu, naš poveljnik pa nadaljuje s poveljevanjem.

Vode pa nimamo. Kuha se s staljenim snegom. Prijetno je gledati, kako okoli desetih v kuhinji polnijo lonce s snegom – kot da bi kuhali sneg. Kot vidiš, tudi tukaj pogosto inšpeciram kuhinjo in sprašujem našega Križevčana, »Kocha«: »Kako zdravje?«, o čemer te prosim, da poročaš naši Mariji. Namesto vode pijemo izvrsten čaj ali pivo ali mineralno vodo, kot pač nanese, škoda pa je, da tu ni nihče za juh – heje. Naš poveljnik je dosleden abstinent in se razume, da se tudi nihče drug ne ukvarja z alkoholom. Umivamo se in peremo perilo s snežnico, ki za našo »vilo« izvira iz snežne razpoke.

8. junij

Po skicah in razlagah sem se že orientiral po terenu ter sem točno sporočal, od kod in kam se strelja, ali je to naše ali sovražno topništvo, mitraljezi ali minometi. Na soncu so Alpe prekrasne, kot špičasti zobje kakšnega plenilca. Dolgo sem gledal to prekrasno sliko in si v spomin poskušal priklicati vse, kar sem videl v Švici. Takšne krasote se nisem spomnil ne iz narave in ne s fotografij. Odsekani vrh velike gore [op. – Krn] se dviga naravnost pred menoj, 300 in več metrov višje. Črn je in strašen, ko se dviga na temnem obzorju. Občutek, da je tam, povsem na vrhu, v kaverni, italijanski top, ki vsak trenutek lahko s svoje velike višine zagrmi na nas, samo še povečuje strašljivost in posebnost te mogočne pečine, ki s svojo višino in pomenom presega vse ostale vrhove.

9. junij

Praporščak z opazovalnice po telefonu že daje povelja. /.../ Tresem se, mraz je. /.../ Iz tople postelje sem komaj vstal. Še tesneje se zavijem v svoj plašč. Notes v rokah. Telefonist ponavlja po telefonu

prejeto povelje. Pišem in poveljujem: »/.../ genau richten! Erstes – Schuss!« Stena se tresse, zvok se odbija od vseh zidov. Pet strellov, nato telefonist ponavlja: »Feuer einstellen!« In to je bilo vse. Italijani so nas menda opazili, v takšnem primeru pa se ne sme streljati, ker nas po »Mündungsfeuer aus dem Rohre« [op. – ogenj iz topovske cevi] takoj najdejo.

10. junij

Ob pol štirih je bilo slišati močno kanonado. To so bili naši topovi neke druge baterije, ki je v dolini za nami, tako da streljajo preko nas in njihove granate tulijo in žvižgajo. Takoj sem se vzel na opazovalnico. Moje nočno strašilo [op. – vrh Krna] je bilo obkroženo z oblački eksplozij. Nanj so streljali. Kaverna, oziroma vhod v kaverno se je odlično videl. V tej kaverni, ki je nekaj metrov pod vrhom, imajo Italijani svoj top. Ko streljajo, ga izvlečejo na rob kaverne in tolčejo po nas, ko pa se začne streljati nanje, se s topom vred umaknejo v notranjost. Kot preplašeni kuščarji, ki se splazijo v kamenje. Na svojih vrhovih imajo mnogo takšnih kavern. Noč in dan je slišati vrtalne stroje, kako vrtajo kaverne v skalovje in eksplozije dinamita, ki razstreljujejo skalovje. Dan in noč se gradi takšne kaverne, a jih nato zrušijo naši zadetki v polno. Skoraj čez noč se poleg zrušene pojavi nova, črna odprtina, ki zazija v steni – nova kaverna. Takšna, dobro zgrajena in utrjena kaverna je na vrhu.

Od časa do časa se na robu odprtine pojavi italijanski top. Če bi ga porinili še par metrov naprej, bi strmoglavil v globino čez 1000 metrov visoko navpično steno. Naši topovi druge baterije, ki je za nami, so očitno nekaj opazili in zagrmeli. Črni vhod je izginil v oblaku eksplozij. Dva do trije zadetki okoli vhoda so odlomili steno

in kamenje, ki je padalo čez navpično steno v globino. Gledam skozi daljnogled, štejem sekunde: en, dva ... pet ... sedem, osem ... Bum, se zasliši zadetek. Nad vhodom se strašno zapraši, tako da nekaj časa ni videti ničesar. Od vhoda so se rušile nagrmadene vreče s peskom, kamenje in deske. Veter je raznašal razsuti pesek in dim eksplodirane granate.

11. junij – nedelja

Že nekaj dni je tu ponovno zelo mrzlo. Udarila je burja in nocoj je ponovno zapadel sneg, v vedrem, zvezdnatem jutru pa je vse pomrznilo. Od pol štirih do šestih zjutraj sem dežural na opazovalnici. Moj Bog, živahno sem skakal z noge na nogo, mlatil z rokama in hokal v dlani – sami stari, preizkušeni prijemi. Vseeno pa človek ne more dve uri in pol plesati kot medved, že zato ne, ker se mu to zdi smešno.

Zunaj je veter pojenjal, sneg pa še kar pada. Več kot pol metra ga je že. Ne vem, zakaj si večina ljudi predstavlja peklenške muke v ognju in pekel kot ogromen ogenj. Sam si predstavljam pekel kot zid nagrmadenega kamenja, skozi katerega skozi stotine špranj žvižga in tuli sneg, dež. Če bi še kaj lahko padalo, bi padalo to jutro. Pa še italijanska baterija je grmela in granate so tulile. Nisem vedel, ali je to veter ali grmi ali streljajo topovi in letijo granate. /.../ Držal sem se za zid in se tresel od mraza.

12. junij

Zvečer sem imel od 10 do 12 službo na opazovalnici. Bilo je hladno in vetrovno. Ob 11. uri ponoči sem opazoval zanimiv dvoboj med našo in italijansko baterijo.

Ogenj so odprli Italijani. V gosti temi se videl, kako se je na naspornem pobočju zabliskalo, dve, tri sekunde za tem je bilo slišati strel, takoj za tem je tik nad menoj zabrenčala granata. Po zvoku sem vedel, kam gre. K tisti bateriji, ki se nahaja v dolini za nami. Obrnem se in gledam v tisto smer. Nekaj sekund kasneje se v zraku zabliska in je slišati detonacijo. Granata je prispela do svojega cilja in eksplodirala. Na odgovor ni bilo treba čakati. Na tisti strani, kjer je eksplodirala italijanska granata, se je skoraj v istem trenutku trikrat zabliskalo, po vrsti eno za drugim in skoraj hkrati zagrmelo. Baterija za nami jim ni ostala dolžna. /.../ Nad menoj so kot veter zatulile tri granate. Pogledam proti sovražni strani. Točno nad sovražnikovo baterijo se v majhnem trikotniku kot tri svetlobne rakete pojavijo trije bliski. Vse tri granate so na cilju. Malo za tem me doseže močna detonacija. Še dve italijanski granati zažvižgata nad menoj in zopet je prišel odgovor iz treh naših cevi. Noč je temna, še vedno žvižga veter, jaz pa težko čakam na polnoč.

16. junij

Čim se malo razvedri in posije sonce, se z vseh strani zasliši grmenje topov in puškarjenje pehote, kot da so vendarle dočakali malo sonca, da bi se lahko videli in streljali eden na drugega.

Tako pri nas kot povsod drugod stojijo, klečijo in ležijo opazovalci in z daljnogledi opazujejo že na pamet poznane kraje. Telefoni delujejo in javljajo opažene premike, dela in spremembe. Vsak med njimi pozna natančno, brez pomote, vsak kamenček kilometre daleč in opazi vsako najmanjšo spremembo. Nekje je čez noč na kamenju zraslo nizko ruševje – čudno. Bo javljeno. Drugje je

raven obris gorskega sedla dobil majhen, neznatn, kamnit vršiček. Vse to se opazi in javlja. Po nekaj urah telefoniranja se levo od nas in nato za nami zasliši grmenje. Dve naši bateriji tolčeta in na mestu tistega malega vršička je sedaj sedlo nekoliko uleknjeno.

23. julij

Okoli II. ure ponoči je na planotici [op. – Batognica] postalo živahno. Sprva posamični streljehote, nato pa bolj in bolj živahno, dokler se ni iz tega razvil strašen nočni napad. Od nas je videti s strani, v profilu, proti nebu obrise naših jarkov in žic, takoj proti desni pa žične ovire in tri črte italijanskih jarkov. Krpe in razbitine visijo na žicah, s temnim nebom v ozadju pa je to videti kot grozno strašilo. Delovali so mitraljezi in minometi, topništvo in puške. Mine so letele iz naših jarkov v sovražnikove in obratno. Celotna planotica je izginila v črnem, odvratnem dimu, kot da bi gorela smola in katran. Italijani krenejo v napad. Trajal je malo časa, nato pa se je vse umirilo. Italijani so se seveda na svoje položaje vrnili krvavih glav. Natanko je bilo videti njihove obrise, kako v teku bežijo nazaj in izginjajo v jarkih, kot da bi jih požrla zemlja. Koliko jih vsak dan nosijo od tod, ker jih tukaj, pri nas, v kamenju ne morejo niti pokopati. Nahajamo se na prvih bojnih položajih. Na pobočjih naše gore so levo in desno od nas strelski jarki, z miniranjem in klesanjem zarezani v skalovje.

24. julij

Marljivo se pripravljamo na zimo. Dinamit lomi kamenje podnevi in ponoči, ureja se terase, izklesane v navpične stene in na njih barake. Videti so kot gnezda velikanskih ptic. Od spodaj si nihče

ne more predstavljati, da se je možno povzpeti na to steno, mi pa smo gor vlekli naše topove! Še sam se temu čudim!

25. julij

Danes sta dve, na naše območje novo prispeli bateriji nastreljevali na naše cilje in sva morala moj poveljnik in jaz oditi na drugo vzpetino, desno od nas, v strelske jarke pehote. Samo od tam je bilo možno natančno opazovati vse cilje. Tam sva ostala ves dopoldan vse do pol dvanajstih in po telefonu korigirala strele proti nekaj kilometrov oddaljenim ciljem. Popolnoma mirno je bilo, le sem ter tja je blizu nas prižvižgal kakšen strel.

5. avgust

Danes sta mimo dva meseca, odkar sem na fronti – hvala Bogu brez težav in brez nesreče. Napredoval sem in se privadil na vse skupaj. Daj Bog, da bi tako bilo tudi v prihodnje!

Včeraj je bil pri nas na inšpekciji neki podpolkovnik. Ugotovil je, da je naša vzpetina med vsemi v okolici najprimernejša, ter ukazal, da moramo zgraditi opazovalnico in bomo imeli nalogo osrednje opazovalnice. Sedaj bom – hvala za vprašanje – imel dobro službo. Opazovati bom moral za vse baterije naše skupine in natanko vedeti, katera od teh gre lahko v akcijo, jo takoj opozoriti, ko se kaj opazi na območju njenega delovanja. Zelo naporno in komplicirano delo.

Glede na to, da sovražnik vidi točko, kjer bomo gradili položaj, bomo lahko delali samo ponoči. Zgradili bomo kaverno, ki bo vodila do širše votline v skalovju, z dvema linama za opazovanje. Včeraj smo začeli delati ob pol desetih. Nekaj malega se je še vide-

lo, a se z daljnogledom nekaj ljudi na sivem kamenju z mnogimi temnimi razpokami ne da opaziti. Delalo je šest mož, jaz pa sem jih nadzoroval. Noč je postajala vse temnejša. Vse bolj mirno je bilo, vse manj se je videlo. Okoli pol enajstih je močan veter prinesel gosto, nepredirno meglo.

Povsod mir. Na petih ali šestih mestih je slišati zgolj udarjanje kladiv po kamenju in lesu. Iz daljave je slišati italijansko pesem in udarce kladiva. Tudi oni delajo ponoči. /.../ Naši možje kopljejo in valjajo kamenje čez navpično steno. Tu in tam se kdo potihlo pogovarja, nato utihnejo, kopljejo in tolčejo po kamenju. /.../ Možje tipajo eden do drugega in tiho delajo. Nato pride polnoč. »Mannschaft abtreten! Zweite Partie!« [op. – »Enota odhod! Druga izmena!«] »Lahko noč možje!« »Lahko noč«, se sliši iz megle z vseh strani. In odidemo spat.

24. avgust

Včeraj sem videl tako čudne stvari, kot še nikoli doslej. Podobe so se mi tako vrezale v spomin, da sem o njih sanjal še vso noč. Ob enih popoldan sem se odpravil na planoto pred nami [op. – Batognica] v strelski jarek, kjer so si jarki nasproti zgolj 40 korakov, kjer potekajo večni boji in klanja. Po dveh urah obhoda in skrivanja sem prišel tja. Ta planota stoji osamljena kot kocka in se navpično spušča na vse štiri strani. Gor sem se povzpел po strmih serpentinah in ko pa sem prišel na ravan – preorano, prekopano, razmetano, grdo, vso v neredu, sem postal povsem zmeden. Nisem se znašel. Prišel sem v zakleti grad.

Temno, sivo, od min in smodnika počrnelo kamenje leži raztreščeno naokoli, tam, kamor so ga razmetale mine in granate. Dva

in pol metra globoki blatni jarki vijugajo, se križajo, izgublajo in ponovno prihajajo na isto mesto. Tu so iz desk napravljeni podesti, na katerih stojijo strelci in streljajo skozi štiri centimetre široke luknje v kovinskih ščitih. Na teh deskah ležijo in spijo, čvrsto stiskajo svoje puške, vsak za svojim ščitom, vsak na svojem mestu. Niti premakniti se ne smejo. Stražarji so budni in skozi luknjico svojega ščita gledajo tja čez, par korakov dlje, ven pa štrli cev puške. Napeto in pozorno kot mačka, ko vidi plen. Tudi sam sem se odločil, da pogledam ven. Čim sem odprl luknjo na ščitu, je na ščitu že zazvenela sovražnikova krogla. Rekli so mi, da te luknje ne smem popolnoma odpreti. Zaprem jo in pustim samo majhno špranjo, da lahko skozi gledam. Gledam skozi in vidim tam čez, par korakov dalje, odprto luknjo, puškino cev in oči. Temne in pozorne, kako napeto in prodorno gledajo v moj ščit. Če bi malo bolj odprl luknjo ali bi se pokazal, bi bil mrtev. Dolgo sem gledal v tiste oči, ki so se zasvetlikale in s pogledom v pričakovanju zapičile v moj ščit. Temna odprtina cevi je še povečala ta vtis. Resnično me je postalo strah in kar zmrazilo me je po hrbtu, čeprav sem vedel, da sem povsem, povsem na varnem za svojim ščitom. Vseeno nisem mogel odtrgati pogleda od tistih oči. Natanko sem videl merek na puškini cevi, njegov ščit, na katerem je bilo videti udarce krogel, vreče s peskom, ki so ga obdajale, saj sem bil oddaljen le par korakov. Nato me je poklical poročnik, ki me je vodil in sva šla dalje. »Danes so gor bersaljerji«, mi je dejal. Nadaljevala sva po jarkih. Po stenah izklesanega in miniranega jarka so ležali in viseli kosi eksplodiranih min in granat, bajoneti, naboji. Vlažno je in težko je dihati. Zavila sva v drug jarek in šla dalje. Tu že ni bilo več videti ščita ob ščitu, pač pa sem in tja posamezne. Ko sva prišla na

konec jarka, mi je dejal: »To je prednji strelski jarek. Sedaj stojiva 10 metrov pred našimi položaji, zavarovanimi z ovirami iz bodoče žice«, torej 15 metrov od sovražnikov. Nenavaden občutek počutiti se sam, zunaj na prostoru med položaji, za hrbtom imeti svoje lastne položaje. Vse to je še toliko bolj skrivnostno, bolj strašno v teh temnih, vlažnih, od smodnika počrnelih jarkih. Na vsakem koraku je levo in desno vhod v podzemlje.

S stropa kaplja voda. Nizek je in se moraš skloniti, da ne udariš z glavo. Od časa do časa se vsa ogromna, mogočna masa skalovja strese in pridušene, težke vibracije stresejo te jarke. Nekje v tem skalovju z dinamitom razstreljujejo nov jarek. Notri je temno kot v rovu, tam daleč pa je videti rumeno, šibko svetlobo. Osvetljen je majhen krog okoli petrolejske svetilke. Ob svetilki sedi dvojica. Eden drži železen drog, drugi pa tolče s kladivom. Vrtata luknjo, v katero bo vloženo dinamitno polnjenje. Greva dalje in izstopiva na neko dvorišče [op. – položaj »Kavernenhof« nad južno steno Batognice). Stene so porjavele in črne, nad njimi pa je razpeta železna mreža, da bi zadržala mine. Predrta je na stotih mestih. Po dvorišču ležijo kosi železa, granat, min, bajoneti, naboji. Zidovi so ponekod betonirani. V enem od vogalov ležijo tramovi in železne grede. Možje v od smodnika počrnelih uniformah se premikajo sem in tja, sivi in molčeči, kot ves ta zakleti grad. Tu in tam so položaji izbočeni. Tu so naši ogromni minometi, ki pri Italijanih povzročajo toliko strahu. Mnogo pušk, pa nato zopet mitraljez, ki kosi. Vzdolž jarka zijajo levo in desno črne odprtine. Pogledam noter. Gori petrolejka. Široko je dva metra. Na deski ležijo trije ljudje. To je v kamenju izklesano bivališče. Na vhodu visi zarjavelo orožje, v zaboju so ročne bombe. S stropa počasi kaplja, kaplja za kapljo.

Končno sem po dolgem potovanju izstopil na južni strani planote – na sonce. Obstal sem kot vkopan. Ta kontrast je bil vseeno preveč izrazit. Tam spodaj, globoko, globoko, temno zelenje prekrasnih polj, majhni zeleni grički se vzpenjajo in spuščajo, vasi z razpršenimi hišicami, sadovnjaki, gaji in gozdički, med vsem tem pa vijuga prekrasna, bistra, temno zelena, kot da je vpila vse to zelenje – Soča. Še nikoli nisem videl takšne vode, še nikoli takšne barve.

30. avgust

Pod mojim vodstvom poteka gradnja nove opazovalnice, do katere vodi preko celotnega pobočja dva metra globok in z dinamitom razstreljen povezovalni jarek. Na koncu bo z dinamitom dva metra pod površjem v živi skali izdolbena kaverna, jarek pa bo varen pred zadetki granat, ker bo prekrit z železnimi gredami in tramovi. Kaverna bo tako ali tako varna pred najtežjimi kalibri, ker bo v živi skali. Znotraj jo bom obložil z deskami, ena postelja, miza, stol, majhna litoželezna peč, pa bomo lahko na opazovalni službi zdržali 24 ur, kar je bolje, kot takole dve uri podnevi, dve uri ponoči, ko človek najlepše spi, pa se ga nato ob dveh ponoči zbudi, da gre gor v službo.

16. oktober

Zaradi hrupa in bobnenja se sploh nismo slišali. Strela za strela so udarjale v vrhove skalnatih gora, vse bližje in bližje. Obsedeli smo in prenehali z igro taroka. Bliskanje je nenehno razsvetljevalo okna, telefonske žice pa so bile razbeljene zaradi statične elektrike. Nenadoma se je v sobi tako zabliskalo, da smo bili v trenutku omamljeni in zaslepljeni. Hoteli smo skočiti s stolov, a nas je

strašen oglušujoč tresk vrgel nazaj in do temeljev stresel celotno pečino. Baraka se je zazibala na stebrih, grom pa se je zamolklo, zategnjeno odbijal od pobočja do pobočja. Nekaj sekund se ni nihče premaknil, nato pa smo vsi stekli ven. Strela je udarila v našo telefonsko centralo. Telefonisti so omamljeni, a hvala Bogu še vsi živi, prestrašeni stali v sobi pod nami. Žice so vse zgorele v oglje, deske zažgane, del skalovja odlomljen. Na sosednjih vrhovih se je bliskalo in grmelo. Leden veter je prodiral skozi vsak kožuh in vsak plašč. Padal je tako gost sneg, da se skoraj ni videlo. Pokril je vse vrhove in naokoli zasul vse votline.

15. november

V tem trenutku ti zame ni potrebno skrbeti. Pred kakršnimikoli vojnimi podvigi nas varuje najbolj čvrsto obzidje – sneg. O vojni tu do pomladi ne more biti govora. Granate v snegu ne eksplodirajo, pehota ne more napraviti niti koraka iz svojih jarkov, tako da je sedaj to za nas dopust.

13. december

Draga mamica. Sedaj je 10. ura zjutraj. Od šestih s podčastnikom, ki mi je dodeljen, kidava sneg, a se ne moreva izkopati. Pred vhod in pred vrata opazovalnice se je sprožil velik plaz, tako da je pred vhodom vsaj 20 metrov snega. Telefonska zveza z baterijo je prekinjena in tako sem v svoji votlini zakopan kot v grobu. Zunaj je prav gotovo obupno vreme, ker je slišati zamolklo tuljenje vetra in grmenje plazov. Bog ve, kako dolgo bom tu ostal zakopan. Možje iz baterije se prav tako ne bodo mogli vzpeti sem gor, da bi me odkopali. Ker je zveza prekinjena, jim tudi ne morem sporočiti, da

sem zasut. Povezovalni jarek je že poln snega, ker sva ga odmetavala. Še vedno je popolnoma temno, kar pomeni, da sva še najmanj deset metrov od površja. Prostora, kamor bi premetavala sneg, ni več. Do sedaj sva ga metala noter, v kaverno, a ta je že polna. Težko je dihati, ker so vse odprtine zamašene. Nekaj zraka prihaja zgolj še skozi cev peči. Oba sediva prekrižanih rok in čakava na najino usodo. Prav tako ni ničesar, kar bi lahko pojedla. Sam še vedno sanjarim, kako bi lahko bil že dva dni na dopustu. Jaz, revež, prav res nimam sreče.

Bilo je ob treh popoldan, ko sva se s tistim podčastnikom ponovno lotila dela. Sneg sva trpala in stiskala v spodnji del kaverne brez premora in brez kosila neprekinjeno tri ure. Končno je snežna odeja postala svetla in prozorna. Pomeni še tri ali štiri metre, če pa bi zunaj bila močna svetloba, česar ni ni bilo pričakovati, še največ pet metrov. Najino prekopavanje snega je postopoma napredovalo, lopata za lopato. Bila sva prepričana, da sva skidala že vsaj pet metrov. Nenadoma sva proti beli površini opazila temne lise. Nato se je noter začel vsipati sneg. Izkopana je bila majhna luknjica, skozi jo je vdrl veter in sneg, midva pa sva zadihala s polnimi pljuči. Res se nama je že meglilo pred očmi, saj je zrak, kar ga je bilo v razmeroma velikem prostoru, pokurila peč, porabila pa sva tudi midva. Sedaj je vdrl čist zrak in sva kot pijana nadaljevala s kopanjem. Zunaj je bilo videti temne sence, nenadoma pa se je pred luknjico pojavila glava: »Hej, hej, pomagajta nam od znotraj!« je do naju zamolklo prišlo skozi sneg. Midva pa sva mislila, da sva vse to prekopala sama. »Daj, sem, na levo! Priveži me na vrh, pod menoj se podira. Dajte vi od znotraj, k sebi!« Odprtina je bila vse večja. Zid, tunel, je bil prekopan. Šest naših mož se je spustilo

noter, da se ogrejejo, nato pa je bilo treba na pot navzdol, k bateriji. Tako se nas je osmerica navezala na vrv in se vzpela na drugo pobočje, ker se je bilo samo tam možno spustiti. Takoj ko smo prišli na vrh, je prvega zajel sneg in veter in ga vrgel po strmini. V istem trenutku smo se vrgli na tla, na sneg. Prekopiceval se je, kolikor dolgo je dopuščala vrv, ko pa se je ta odvila do konca, smo jo vsi naenkrat zategnili. Prav čakali smo na ta trenutek, nato pa se je začel mukoma ponovno vzpenjati in smo vsi vstali na noge. Treba je bilo iti dalje. Borili smo se z vetrom, šli smo preko grebena, pogosto stoje ali leže čakali, da ponehajo sunki vetra. V pol ure mučnega napredovanja smo prehodili pot, za katero je sicer potrebnih kvečjemu pet minut. Pogosto smo z lopatami odmetavali sneg, tipali, se vračali ter desno in levo tavalili v nepredirni megli in nepopisnem snežnem metežu.

19. februar 1917

Draga moja mamica!

Včeraj sem se vrnil z moje mogočne gore in sem za stalno razporejen v naš drugi vod. Zato je v mojem naslovu še dodatek: Geb. Kan. Bt. 3/13 II. Zg. [op. – 2. vod 3. baterije 13. polka gorskega topništva]. Tu sem se dobro udomačil v našem začaranem, zasneženem mestu, ki je s svojimi neštetimi tuneli videti kot mravljišče. Povsod je električna razsvetljava.

Sprašuješ me, ali imamo opazovalno službo tudi v takšni zimi. Ko je bila tista, najhujša zima, smo imeli službo po pol ure, sedaj pa je pri nas že skoraj mesec dni prekrasno vreme. Včeraj je bilo na soncu +14 °C! Termometer se, razen ponoči, redko spusti pod ničlo. Od morja prihaja topel veter, sonce pa prekrasno žari.

V dolinicah je do 15 m snega, tu, pri nas, pa v povprečju šest metrov. Površina pa je zmrzla, tako da sedaj lahko hodim naokoli, kjer hočem, in lahko pridem tja, kamor se poleti zaradi skalovja in grebenov nikoli ni moglo.

21. marec

Po prošnjah, razlagah, oklevanju in presoji sem dobil dovolj nje mojega sedanjega poveljnika, poročnika Schmida [op. – za odhod na Sleme k prijatelju Rebreanu]. Ob 10.45 dopoldan sem se podkoval z derezami, oblekel krzneni plašč, obesil daljnogled in palico v roke. Najprej sem šel preko prehoda v steni, nato pa sem se po strmem snežnem pobočju bolj odkotrljal kot spustil v dolino.

Tu sem šel čez vzpone in spuste, prekrite z globokim zmrznjenim snegom, dereze pa so mi dobro pomagale.

Po uri vzpona sem bil na vrhu [op. – Velikega Stadorja] in tu sem pod seboj zagledal navpično, ravno 800-metrsko steno, tam naprej pa Rebreanove hišice, naše položaje, hribe, doline, gozdove, Sočo in morje. Nisem si mogel predstavljati, kako se bom spustil čez steno. Vrh je bil prekrit z globokim snegom in vstopil sem v izkopen predor. /.../ Nato brez konca in kraja stopnice, stopnice. Vkllesane v kamen, steptane v sneg, pa lesene, viseče v zraku, pa ponovno kratek predor. /.../ Končno sem se po serpentinah v snegu spustil do vznožja.

Nato hodim neprestano dalje po strelskem jarku, povezovalnih jarkih ... levo in desno stene snega. Tja sem prispel, ob pol treh popoldan, po tri in pol urnem pohodu.

17. april

Pri nas je tako že cel mesec obupno slabo vreme. Snežni metež je začel 20. marca popoldan, ko sem se vračal od obiska pri Rebreanu in sem ti pisal, kako sem takrat taval. /.../ Mesec dni že hodimo in smo povezani zgolj skozi tunele, ki so izkopani v pobočja kilometre daleč v raznih smereh. Sam sem že od sobote ponovno na soncu, ker je tudi do sem izkopen tunel in tako redno dobivam hrano. Tu je v takšnih dneh hkrati strašno in veličastno. Hkrati je po svoje tudi prijetno, ker moja hiška na vrhu ne more biti nikoli zasnežena ter imam dovolj zraka in dnevne svetlobe. Spodaj, v oddelku je v tunelih večna električna razsvetljava in težak, zadušljiv zrak. Sedaj sva tukaj v dveh, ker so ugotovili, da je za posameznika ta služba prenaporna in predolga.

Dnevnik, arhiv Kobariškega muzeja.

Doma v Sužidu pri Kobaridu. Iz Ljubljane je bil 16. 2. 1915 premeščen v 155. črnovojniški bataljon v 2. četo, ki je bila nameščena v Kobaridu.

Od doma sem šel dne 1/2. 1915. k vojakom v Iuvlano k 97. rig inf. III erzatc Kom. od tam sem bil premeščen v Tolmin k 155 Landšt. B. 2 kom v Kobarid dne 16/2 – 15 in tam sem bil do 24. 5. 1915 do italijanske vojske. Pervi dan 24/5 je šla komp. čez drežnico na merzli verg. Jaz sem peljal poštne aparate in gospo. Ekspediterc k sv. Lucji od tam na merzli berg in tam sem bil do 27/5 potem zatolmin in k sv. mari na mingere od tam 1/6 smo šli čez sv Lucjo čepovan na vipavo [op. – nato na Kras, na vzhodno bojišče v Galicijo].

22/9 [1916] v tolmin pologar 23/9 na sleme rudeči rob. Tam sem se prijavil in in nisem vedel kaj vo z mano in potem sem ostal ordenanc pri g. obbrl. Dne 25 smo šli v pologar se kopat cela komp. Dol smo bli do 28/9-1916

Potem na ukaz g. Majorja Meistra so me dodelili k Stabu 155 / Proviantur tam sem delal vse kar je blo v Magazin za ordenanca za purša kanclaj hilfer dovro mi je šlo živel sem dovro vsaj zadne dni. 1/10. 1916. Pologar potem sem vil v magazin dela dosti zima huda 16/11 je sneg padu in t.d. Proviant Lajt Shoja je šel 18/11 prišu je ljtn. Broth je bil jako zadovoljen zmano dne 22/11-1916 je cesar franc j. Umeru. Potem 26/11 – 16 zopet prisegal v pologaruju novemu cesarju Karelnu.

Dne 3/12 sem prašu pri raport g. obrlj. Pečnika za dopust. 8/12 sem že dovol dovoljenje 18 dni z potnino dopusta 77 K 76 V. manaže gelt. na dan 31/12 in 1/1 1917 sem bil z lejt pri Bataljon na slemenu sem ogledoval našo ljuvo dolino in t. d. Develenca Pologar 18/2 navadno in 19/ 1917 je Hrast Ignats iz Sužida povegnil tje prot domo v italjo brez sleme planina nad Krnem. Dne 18/3 1917 sem bil zopet pri Baon na planin in sem lepo šel ogledovat naše kraje.

LORENZITO CAPPELLARI

Luigi Olivieri, »Il Battaglione »Cividale« nella guerra 1915–18«. Cividale del Friuli: Associazione Fuarce Cividât, 2006.

V zborniku je objavljen odlomek sicer neobjavljenega dnevnika.

Lorenzito Cappellari je bil leta 1915 podporočnik v alpskem bataljonu Cividale.

V tem obdobju so potekale akcije na Vodelu [orig. Vodilu]. V eno teh [op. – 28. septembra] je bila ponovno vključena 110. četa, potem ko je iz polka prejela dopolnitve, s katerimi je pokrila izgube, ki jih je utrpela v predhodni akciji. To bi morala nočna akcija presenečenja.

Uspeli smo premagati prvi niz žičnih ovir in si zagotoviti prehod. Nadaljevali smo z vzponom, a je nato sovražnik nekaj zasumil in je izstrelil svetilne rakete, ki so nas seveda razkrile. Edina možnost za naš uspeh je bilo presenečenje. Ko to ni bilo več možno, je postala naša, že sama po sebi težka naloga, nemogoča, saj bi bilo treba premagati še en niz žičnih ovir. Nato se je na naše presenečenje začelo hitro daniti, kar nas je postavilo v zelo težaven položaj.

V takšnih razmerah sta se poveljnika dveh stotnij posvetovala. Po preudarku, da naše sile nimajo sovražnika zgolj pred seboj, temveč tudi ob bokih in bi bili ob dnevnih svetlobi izpostavljeni ognju s treh strani, bi to za nas pomenilo nevzdržen položaj. Ker nismo imeli nikakršnih zaklonov in sredstev, da bi si jih izkopal, sta se odločila prositi višje poveljstvo za dovoljenje, da bi se umaknili in da bi poskusili z istim prizadevanjem kasneje. Ta njuna prošnja

je bila končno posredovana generalu, ki je zaukazal napad. Njegov odgovor je bil: »Ostati na mestu.« To je za nas pomenilo umreti na mestu.

In res. Čim se je zdanilo in smo bili vsi na odprtem, je sovražnik pričel s smrtonosnim ognjem. Nato se je nenadoma zgodila zadeva, ki je ni pričakoval nihče od častnikov. Vojaki bataljona Exilles so ob soočenju z brezupnim položajem začeli v znak predaje mahati s svojimi belimi rutami. Naši vojaki so nato sledili temu primeru. Stotnik 110. čete Rossi je potegnil revolver in ga nameril na tiste, ki so se nameravali vdati. Takrat sem se nahajal v njegovi bližini. Nato sem videl, kako je orožje nameril sebi v glavo. V zadnjem trenutku sem ga uspel razorožiti, a je takrat že popolnoma izgubil glavo. Ko sem opazil prve znake vdajanja, sem pomislil, da bi to odprlo možnost, da bi pobegnili in dosegli naše položaje. In res. V zmedi, ki je ob vdaji nastala v sovražnikovih vrstah, ogenj ni prenehal, se je pa toliko zmanjšal, da bi nam bila možna vrnitev.

V teh razmerah sem se odločil prevzeti poveljevanje 110. čete. V četi je bil poleg stotnika in mene še častniški pripravnik, ki je pred kratkim prišel iz Milana. Poklical sem ga in ga zadolžil, da poveljnika odvede na varno. Moja predvidevanja glede sovražnikovega ognja so se izkazala za pravilna. Oba častnika sta se brez težav uspela vrniti na naše položaje. To je olajšalo mojo nalogo, da pripravim vojake, da storijo enako. Tako sem na svoje zadovoljstvo rešil ne zgolj stotnika, temveč skoraj celotno četo.

Nato sem prišel sam na vrsto. V teku po strmini navzdol. Bolj kot kaj drugega je moj beg bil niz prekopicevanj. Na mesto sem prispel ves blaten, s krvavo nogo in rokama, ker sem se zapletel v bodečo

žico. Takoj sem našel stotnika Rossija in sva se nato skupaj srečala z generalom. Najjinih pojasnil ni hotel poslušati in je z nama ravnal, kot da sva odgovorna za to, kar se je dogodilo. Resnična zverina. Vsekakor je hotel krivdo zvaliti na svoje podrejene. Pred sodišče je poslal majorja Baja in stotnika čete bataljona Exilles. Zaprta sta bila v Kobaridu. Proces je bil izveden šest mesecev kasneje. Poklicali so me kot pričó obrambe (tedaj sem bil v San Vito al Tagliamento v bataljonu »Monte Matajur«). Tožilstvo, ki je zastopalo ministrstvo, je zahtevalo nič manj kot njuno ustrelitev. Sodba pa je bila v njun prid in sta bila nemudoma izpuščena na prostost. Nikoli nisem imel možnosti, da bi se seznanil z obtožbo, ker se je proces odvijal za zaprtimi vrati.

Imel sem zgolj 19 let. V tej starosti je na splošno človek zelo občutljiv in kar ponosen sem na to, da sem v zelo težkem položaju uspel ostati miren in tako sprejel prave odločitve.

Na začetku oktobra je bil bataljon poslan na Vodel v jarke, ki so bili zavzeti, nato izgubljeni in končno ponovno zavzeti. /.../ Sredi meseca je prispelo navodilo vrhovnega poveljstva, da se vpokliče rojene leta 1896 (mojega letnika) in da morajo nove nabornike usposabljati častniki in podčastniki, ki imajo več vojnih izkušenj. Od 26 častnikov, ki so v vojno vstopili v bataljonu Cividale, sva na bojišču [op. – po manj kot petih mesecih] ostala zgolj dva: stotnik Alvio Della Bianca, ki je tedaj poveljeval bataljonu, in jaz. Pred kratkim mi je bilo zaupano poveljevanje 110. četi, čeprav sem bil zgolj podporočnik.

FRANCESCO ORLANDI I

»Appunti Militari«, neobjavljen dnevnik družinski Arhiv Vittorio Mascherini.⁴

Potem ko smo izvedli mimohod pred polkovnikom na vaškem trgu, smo 10. januarja zapustili Medeo, šli skozi Medeuazzo, Chiopris, San Giovanni al Natisone in druge vasi in po 30 kilometrih marša oteklih in ožuljenih nog prispeli v Orsano. Tu naj bi možje imeli nekaj dni počitka, da bi si opomogli.

Ko sem prispel v Kobarid [orig. Caporetto] in šel mimo radovednežev, sem prepoznal pripadnika teritorialne milice iz 63. polka, Bolonjčana. Obvestil sem ga, da mi sledijo tudi drugi in jih je nato tudi prepoznal. Ko smo šli skozi vas, smo se obrnili na levo in preko mosta zavili desno ter ob 15-ih dospeli v vasico Ladra, na zaključek druge etape. Nastanili smo se v napol razkitem hlevu, na katerem je bil naslednji napis: »Prostor za 60 konj ali 360 mož«. Več prostora za živali kot za možje v vojni!

24. januarja se je nekaj podčastnikov odpravilo na prednje položaje, da bi si ogledali kraj, ki naj bi ga zasedli ponoči in so povedali naslednjo epizodo: »Prejšnjo noč se je kuharski desetnik z ostalimi tovariši, mulami in posodami odpravil na prednje položaje, da bi tja nesel kavo. Ponoči je v temi zgrešil pot in se znašel v sovražnikovih položajih. Avstrijci so mu popili kavo in ga spraševali, zakaj mi, Italijani, ne želimo miru. Z lističem, na katerem je pisalo »Dobra italijanska kava« so ga zopet poslali

4 Dnevnik je objavljen na <http://www.archiviomascherini.org/diario-orlandi-prefazione.html>

na naše položaje. Ko se je vrnil, je v smehu pripovedoval o svoji avanturi.«

29. je prišlo povelje za odhod, a je to dobro novico žalostno pokvarila huda nesreča. Častniška menza, ki se je nahajala blizu Ponte dei Mulini [op. – most pri mlinih v Gabrjah], ob cesti, ki je peljala v Tolmin [orig Tolmino], je bila nekoliko preveč vidna sovražniku, ki je prav gotovo videl premike neprevidnih častnikov našega bataljona. Takoj ko je bilo njeno urejanje dokončano, je nad njo eksplodiralo 5 sovražnih 75 mm granat. Ena je prebila streho, v zgornjem nadstropju ubila glavnega kuharja Torella in težko ranila kadeta Gusmana. V pritličju je ranila tudi Eralda Canello, zadolženega za menzo pri 1. četi, kot tudi stotnika Paradisija, v tistem obdobju poveljnika bataljona.

Vsi drugi, ki so sedeli pri mizi, so ostali nepoškodovani. Moj poročnik, gospod Mascherini, je tik pred tem menzo zapustil in imel srečo, da ni bil prisoten pri tem žalostnem prizoru.

Tistega večera sem bil zadolžen za pripravo zapisnikov o predaji tistim, ki so nas morali zamenjati, in sem bil zadolžen za predajo novemu poveljniku. Ko je prišel, se je začudil, ko sem mu povedal, da se tudi letnik 1881 nahaja na tem nevarnem območju in da bi mu jaz lahko bil oče! Ko sem imel podpise na zapisnikih o predaji, sem se podal na pot in prav kmalu dosegel rep moje čete, ki se je ponovno vzpenjala, da bi dosegla prvo črto na Vodelu [orig. Vodilu], odsek E na višini približno 1440 m.⁵

5 Mrzli vrh je visok 1360 m, Vodel 1053 m, na njem pa italijanski položaji niso bili višje kot 750 m.

Mrzli vrh

31. januarja ni bilo večjih sovražnih premikov. Pri geofonu (naprava, ki je zabita v tla, da bi slišno zaznavala oddaljene zvoke) je bilo okoli 20. ure slišati hrup vrtnega stroja in okoli 22. ure razločno zvončkljanje menažk in padanje žlic, očiten znak, da sovražniki uživajo menažo. Tudi top in puška sta se le malo oglašala. Tega dne mi je poročnikov sluga v menzi dal nekaj mineštre, košček pečenke in dve sardeli, zame prav posebno kosilo!

[11. februar] Ob 10. uri sva se pisarjem Vagnozzijem odpravila k cerkvi na Libušnjah [orig. Libussina].⁶ Tu sva našla častnike in vojaške, vključno s kuratom, ki so poskušali vdreti skozi stranska vrata, ker je poveljstvo vojaškega območja izgubilo ključ. Z železnim drogom so pretrgali verigo in lahko smo vstopili v krasno cerkev, ki je premogla vse, kar bi si lahko le želeli – arhitekturo, pohištvo, opremo in dober harmonij, ki je nadomestil stare in redke orgle, ki jih je pokvarila neka svetoskrunska roka, ki si je želela prilastiti njihove cevi iz čistega kositra. Pregledal sem tudi celotno shrambo zakristije. Z vodnikom sva poslušala sv. mašo in kuratovo razlago evangelija, ki je na sijajen in zelo simpatičen način vojakom svetoval, naj s krčansko vdanostjo prenašajo vse nadloge vojne, vojne, za katero niti on ne ve, zakaj jo je Gospod dovolil!

12. februarja zjutraj je prispelo povelje za vojaški vlak R5 in začel sem se pripravljati za odhod, a brez poročnikovih čevljev, ker je še spal. S težavo sem se spustil po zaledeneli mulatjeri in pogosto tvegaval, da bi padel. Ko sem prišel v urad za dopuste, mi je prijatelj

6 V tej cerkvi je duhovniško službovanje začel slovenski pesnik Simon Gregorčič, rojen v bližnji vasi Vrsno.

Vesconi skladno s predpisi izpolnil obrazec za potovanje. Nato sem šel po menažko testenin in pomalical. Vključili so me k ostalim 15 v odhodu in me odvedli na zdravniški pregled, kjer je bilo potrjeno, da nisem imel spolnih ali nalezljivih bolezni. Za popotnico so mi dali dve konzervi in dva hlebčka in me odvedli v Smast, kjer je imelo sedež poveljstvo 46. divizije.

Za prenočevanje so nam dali na voljo neko barako, a ko sem videl, kako malo je prostora, sem si mislil, da je vredno prehoditi dva kilometra in sem se vrnil v Libušnje. /.../ S pisarjem sva uredila petdnevna plačila za vojake in nekaj dovolilnic za odhod v Kobarid za vojake, ki bi dan želeli preživeti v veseljačenju s prostitutkami. Ko sem poskrbel še za svoje dopise, sem sladko zaspal.

13. februarja zjutraj sem se zgodaj ponovno odpravil v Smast, šel ob robu poledenele ceste in tvegal, da bi padel.

Priključili so me k ostalim in so nas odvedli do karabinjerja pod nadstreškom, kjer so nas preiskali in zaplenili razne predmete, ki so jih vojaki kot vojne spominke nameravali odnesti domov.

Končno so le prispeli tovornjaki in ko smo se vsi vkrkali, smo po dveh urah prispeli v Čedad [orig. Cividale]. Tu, v neki baraki, ponovno preiskava in so mi zaplenili eno od dveh mesnih konzerv, ker ... je nisem pojedel med kratkim potovanjem. Morda bom prispeval, da se bo odebelila menza plenilcev! Na srečo mi je ostalo le pol hlebčka, sicer bi mi zaplenili tudi tega. Potrpljenje! Popoldan sem preživel med barakami, ker ni bilo dovoljenja za izhod. Ponoči ni bilo pravega spanja, ker bi vsi hoteli znova na pot, da bi se čimprej znašli doma. Bil je peklenski trušč. Nekdo je tulil, nekdo je na ves

glas prepeval neapeljske napeve, nekdo se ga je napil, tako da sem se bil ob dveh ponoči 14. februarja prisiljen dvigniti in se sede na zaprašenem pogradu lotil pisanja tega dnevnika.

Tako sem prispel do 3. marca, poslednjega dne mojega bivanja v Bolonji, in se pripravljaj na odhod.

V barakah so na zadrževali do 19. ure, nakar so nas ponovno odvedli na postajo in nas vkrcali na vlak, namenjen v Čedad.

Ob štirih so nas v dolgi vrsti odvedli k ozkotirnemu vlaku, na katerega smo se vkrcali. Odpeljali so nas do Loga [orig. Loch], nekoliko dlje od Brišč [orig. Brischis]. Oprtali smo si težka bremena in začeli dolgi pohod. Na cesti smo imeli srečo, da smo naleteli na uslužnega civilista z vozom, ki nam je dovolil, da smo na njegov voz dali našo težko prtljago do Robiča. Od te vasi do Kobarida smo hodili kot raztepane ovce s krepkejšimi in manj otovorjenimi spredaj in šibkejšimi zadaj. Nekateri so nosili vreče orehov, kostanjev, maronov, zaboječke, škatle, lesene zaboje z različnimi steklenicami vina, sodčke, platenke, kovčke in tako dalje. Vsi so nosili najboljše, kar so imeli, z željo, da bi prijateljem dali pokusiti gastronomske specialitete svojih dežel.

Bilo je ob 6. uri zjutraj 7. marca, ko sva z vojakom Violo začela z vzponom na Mrzli vrh [orig. Merzli].

Po eni uri sva zaključila s strmim vzpenjanjem, sledile so dolge in visoke stopnice, na katerih naju je utrujenost še bolj dotokla. Končno sva po dveh urah, zgoraj mokra od dežja, spodaj pa od potu, prispela do poveljstva bataljona. Ko sem šel mimo, sta me iz svoji barak dva kolesarja vprašala, ali sem jaz Francesco Or-

landi, in telefonist Lietti je bil pretirano prijazen. Kaj ima vse to opraviti z menoj?

Tako sem bil premeščen v poveljstvo bataljona, v glavni stan. Tukaj so me poučili, kakšne bodo moje naloge. Znašel sem se v zelo udobni, dobro ogrevani baraki. Zgradba je bila lesena, obložena z nepremočljivo lepenko. V železni peči so gorele kocke bardiff in ustvarjale pretirano toploto. Novi tovariši v bataljonu so mi izkazovali posebno naklonjenost in nadrejeni veliko spoštovanje. Ponoči sem izpolnjeval vse obrazce, ki jih je bilo treba vsako jutro poslati poveljstvu polka. Častniki so pregledovali in nadzorovali odsek, za katerega nadzor so bili odgovorni. Vračali so se ob 4.30 in šli na svoje pograde, ki so bili blizu moje pisarne. Budna sva bila samo kurir in jaz, medtem ko so kolesarja in telefonist dremali z glavami na mizi.

Nenehno slabo vreme je vztrajalo še ves 31. Popoldan sem imel ukaz za zamenjavo, iz Vodela se je bilo treba premakniti na Mrzli vrh, a zaradi hude toče in zelo močnega vetra je odhod bil odložen za 24 ur. Tega večera je iz poveljstva 46. divizije prispel ukaz: »Z dekretom z dne 4. marca 1917 bo ob polnoči 31. marca–1. april normalna ura prestavljena za 60 minut naprej, tako da bodo v omenjenem trenutku ure nastavljene na eno uro ponoči.« In sam sem natančno za eno uro premaknil svojo uro na levem zapestju in si dejal:

»Mir bo prišel eno uro prej!«

Prispele so vesti, pridobljene z zaslišanjem dezertarjev, ki so se javili na naših položajih. Rečeno je bilo, da je enot malo, a to nado-mešča gosta razporeditev mitraljezov. Da sovražnik gradi barake, odstranjuje sneg in vrta tunele v jarkih neposredno za grebenom

Slemenena. Da se ponoči stražarji odpravljajo v luknje, izkopane med jarki in žičnimi ovirami in zaščitene s suhim zidom, zaradi hudega mraza pa se menjajo vsako noč. Črta jarkov je globoka 2 metra, zaščitena z žičnimi ovirami, visokimi 1,60 metra in razširjenimi v globino od 3 do 5 metrov. Jarki so na strelnih linah opremljeni s ščiti. Številni povezovalni jarki vodijo do položajev, v katerih so izkopane štiri kaverne s po dvema vhodoma, visoke 1,80 m s po dvema vrstama pogradov. V njih je lahko od 30 do 40 mož. Zakloni za tri ali štiri vojake so izkopani v zemlji in prekriti s tramovi, deskami, pločevino in rušo.

Menaže je malo in je slaba, deli pa se med 11. in 12. uro, na prednjih položajih meso, na rezervnih soljene ribe.

Ni bilo videti, da bi se vreme nameravalo umiriti. Lilo je kot iz škafa, pomešano z debelo točo, ki jo je bilo slišati na strehi naše barakice. Enako in pogosto sta padala debelo kamenje, ki se je splazilo na pečini nad nami, in zemlja.

Šli smo ob poveljstvu polka, ki je bilo v baraki, postavljeni pod drugo pečino, takšno, da je sovražno topništvo s streli ni moglo zadeti, so jo pa podori kamenja nad njo. Eden teh je nekaj večerov pred tem padel na prostor namenjen jedilnici in, na srečo brez človeških žrtev, na koščke raztreščil posodo in okna častniške menze.

5. aprila se je po velikem deževju, toči in gosti megli končno prikazalo sonce, a le na kratko! To sem izkoristil, da sem se odpravil nedaleč od poveljstva, da bi si v miru ogledal bližnji Tolmin in nizko vzpetino pred njim (Kozlov rob) [orig. Pan di Zucchero], ki je

do brezupa ovirala naše napredovanje! Od tam sem šel čez majhno gorsko pokopališče bersaljerjev, pešakov in neznanih!

Popoldan me je ponovno bolel trebuh in sem se slabo počutil. Vsakdanja zadeva med vojaki na tem kraju, morda zaradi vode, ki je bila v splošni uporabi, snežnice, ki se v zemlji ni prečistila in je poleg bolečin v trebuhu povzročala tudi veliko drisko. Neka jutra je na inšpekcijo na ta kraj prišel celo divizijski general in s sanitetnim poročnikom razpravljal o odpravi te neprijetne težave. Nakazal je, da bi naredili tri betonske zbiralnike vode, ki bi jo postopoma s kemičnimi snovmi spremenili v pitno. Zaradi pomanjkanja vode to ni bilo izvedeno, saj je bil ta izvir aktiven zgolj v obdobju snega in deževja.

Zjutraj 19. pa je kurat med hojo spovedoval ob cesti. Nato so v še nedograjeni baraki nasproti poveljstva na podstavkih postavili prenosni oltarček in nad njim obesili poslikano pregrinjalo, ki je služilo kot prapor s Svetim srcem Jezusovim. Več kot 50 vojakov in podpolkovnik so z veliko vdanostjo prisostvovali sveti maši in izpolnili velikonočno zavezo. Kurat je imel dolg govor z navdahnjenimi in lepimi, čustvenimi besedami, ki so spodbujale ljubezen do bližnjega v nasprotju z vojno, ki je ustvarjala sovraštvo do bratov nekaterih drugih narodov. Ker se je razvedrilo, so se častniki zabavali s skupinskim fotografiranjem in s kolesarji ter pomožnim osebjem glavnega štaba igrali foot-ball in izkazovali ne tako pogosto spretnost v tej zvrsti športa.

20. aprila zjutraj sem odšel z višjim vodnikom Vagnozzijem na kopanje v Kobarid in sva res imela srečo, da sva imela čudovito

vreme! /.../ Okoli 9. ure je sovražnikovo topništvo v polno zadelo nekaj zgradb, namenjenih skladiščenju, ubilo in ranilo štiri. Mnogi prebivalci so stekli proti reki, a jih je doseglo tudi tam in so bili še trije mrtvi in precej ranjenih.

25. aprila je sovražnikovo topništvo kar precej streljalo na naše položaje in smo imeli dva ranjena vojaka in poročnika Gusumana iz 1. čete, ki je tudi bil ranjen v nogo s šrapnelskimi kroglicami. /.../ Za jurišnike so prinesli dve brvi »Graziani«, da bi jih vrgli na sovražnikove žične ovire in šli preko njih. Sestavljali sta ju dolgi platneni preprogi, popolnoma prekrite s kovinsko mrežo, ki se je v stiku z bodečo žico ustalila kot opora in omogočala dokaj udobno vzpenjanje po njej.

29. aprila je bil iz kaverne nad nami odstranjen gorski topič srednjega kalibra, da bi ga nadomestili z drugim, večjim. Lepo je bilo gledati te topničarje, korenjaške alpine, kako so si na ramena naložili top, lafeto in strelivo, da bi izvedli zamenjavo.

Zvečer so bila potrebna navodila za premik prvega napadalnega oddelka, ki je imel nalogo prekoračiti naše žične ovire, si odpreti prehod z rezanjem sovražnikovih, vdreti v sovražnikov jarek in se vrniti z ujetniki in plenom. Da bi bolje pripravili tvegan in naporen podvig, je bilo oddelku poslano darilo: tri steklenice žganja. Opolnoči so podpolkovnik, štabni praporščak in kolesarji odšli v prednji jarek, da bi od blizu prisostvovali skorajšnji ofenzivni akciji jurišnikov ter videli priprave in mimohod 26 mož, katerim sta poveljevala kadet Cortesi in bataljonski štabni praporščak Riganelli, razporejenih v tri skupine: prva naj bi varovala hrbet v primeru obkolitve,

druga naj bi prerezala ovire in tretja vdrla v sovražnikove položaje. Pol enih 2. maja se je vzpelo tudi poveljstvo bataljona. /.../ Ob tolikšnih izgubah je Cortesi, ki se je po čudežu rešil, kljub temu da je imel dva mrtva, enega na desni in enega ob sebi na levi, in bil sam lažje ranjen, dal ukaz za počasen umik, ki je bil izveden brez nadaljnjih izgub. /.../ Kmalu so bili, še preden bi se zdaniilo, prinešeni mrtvi in oskrbljeni ranjeni, ki večinoma niso bili hudo ranjeni. Obe trupli so očistili in ju je fotografiral Riganellijev prijatelj, stotnik inženirstva. Nato so ju odnesli na pokopališče na Kamno. Fotografije niso uspele in tako ne bomo imeli obrazov pokojnih, poslednjega spomina na dva junaka.

30. maja zjutraj se je na drugi strani mosta v Ladrach odvijal verski obred, namenjen posvetitvi majhne votivne kapelice za padle pripadnike 22. artilerijske skupine.

Govorili so vojaški škof s številnimi vojaškimi kurati, poveljnik armadnega korpusa general Cavaciocchi, poveljnik divizije, polkovniki in drugi, pa tudi delegacije vseh enot, ki so počivale v zaledju.

V različnih govorih sta bila omenjena zmaga našega orožja in ne tako oddaljeni mir, ki naj bi nam prinesel veliko dobrega.

31. maja so se pri maši vojaškega škofa v Kobaridu zbrali vsi kurati, bilo jih je več kot 40. Imeli so sestanek o občutljivih in milostnih nalogah kaplanij pri različnih vojaških enotah in o tem, da je treba več moliti za mir. Sledilo je skupinsko fotografiranje in ob plačilu skromna malica v »Vojaškem domu«.

28. junija so začeli kopičiti material topništva, ki so ga avtomobili pripeljali do vznožja mulatjer. Vso noč so dolge kolone mul, otovorjene z ovirami vseh vrst, bilo jih je tudi do 300, nenehno hitele sem ter tja. Videti je bilo prihajanje novih častnikov topništva za nove topove, ki so tudi podnevi odhajali, da bi se seznanili s koristnimi podatki za nove položaje.

29. zvečer so naši kopači utrjevali črto žičnih ovir in bi jih med delom morali ščititi jurišniki, ti pa so zelo previdno raje ostali za kopači. Ko sta to izvedela poročnik Mascherini in vodnik Valenti, sta okoli dveh ponoči 30. junija šla iz jarka z namenom, da se s palico lotita bojazljivih jurišnikov. Ko so ti videli, da sta šla ven, so se poskušali premakniti na mesto, ki jim je bilo odrejeno, medtem pa je majhen top oddal strel in je izstrellek eksplodiral le nekaj korakov od vodnika Valentija, ki je bil težko ranjen v glavo in je izgubil oko, odtrgalo mu je roko in nogi, trebuh in rebra so mu predrli drobci. Tudi poročnik Mascherini, ki ga je delno zakrival Valenti, je bil ranjen v zgornji del glave, v podlakt in levo roko, desno stegno in imel manj pomembne praske. Naši nosači ranjencev so pobrali Valentija v tistem bednem stanju in ga odnesli na sanitetno postajo.

Kurat 156. [op. – pehotnega polka] nam je izrazil svoje dvome glede tega, da bi tako hudo potolčen Valenti preživel. Popoldne pa je adjutant poročnika Mascherinija ob povratku iz bolnišnice na Kamnem prinesel boljše novice o Valentiju, ki so ga že operirali.

GIUSEPPE CORDANO I

Diario di un fante. Rozzano: Societa Storica per la Guerra Bianca, (MI) 1997.⁷

Giuseppe Cordano je bil desetnik 16o. pehotnega polka brigade Milano. Na območju Mrzlega vrha je bil v aprilu in maju leta 1916, nato pa ponovno na Goriškem in severno od Gorice od začetka oktobra istega leta vse do umika italijanske vojske konec oktobra 1917. Vsak dan je zabeležil vremenske razmere in dogajanje.

Marec

3. – Dežuje. Ob enih popoldan odidemo iz Bjače [orig. Biacis] in 3. bataljon še vedno potuje skupaj. Ob petih preidemo italijansko-avstrijsko mejo ob reki Nadiži [orig Natisone]. Ob devetih zvečer gremo čez most na reki Soči [Isonzo] in se ustavimo v vasi Smast [orig. Smasti] ob reki Soči v smeri Tolmina, približno štiri kilometre od Kobarida [orig. Caporetto]. Tu se namestimo v hišah, ki so jih zapustili prebivalci.

13. – Dežuje. Na delo v jarke pri Seliščah [orig. Sellische].

14. – Dežuje, a se končno po 15 dneh pokaže sonce. Zvečer odide tudi 2. bataljon na položaje na Mrzli vrh [orig. Monte Merzli].

15. – Deževno. Ob petih popoldne prispe povelje – priprava z opremo za bojišče. Razdelijo železne čelade in ob šestih popoldne

7 <https://espresso.repubblica.it/grandeguerra/index.php?page=autore&id=57>

odhod. 3. bataljon sledi cesti ob Soči po levem bregu, gre skozi Selišče, Volarje [orig. Volaria] in Gabrje [orig. Gabria], vasi, ki so jih prebivalci zapustili. Ob polnoči prispemo v strelske jarke.

Noč je temna, črna, tiha. Nimamo pojma, kje smo in kam naj se damo. Nekako se uspemo namestiti.

3. bataljon 160. pehotnega polka zamenja 14. bataljon 5. bersaljerskega polka. Tu smo na območju vasi Dolje [orig. Dolla], ob vznožju Vodela [orig. Monte Vodil], na skrajnem desnem robu, na mestu, ki je najbližje Tolminu.

Čim se zdani, se poskušamo razporediti. V jarkih najdemo le malo vojakov, pač pa zelo veliko blata. Ker so sovražnikovi jarki zelo blizu naših, je sovražnik opazil naše premike in nas moti s strelil lahkega orožja in ročnimi bombami.

16. – 10. četa je razporejena na skrajno desno, kjer se nahaja ravnina, ki jo je poplavlila Soča.

Od avstrijskih jarkov smo oddaljeni približno 40 metrov. Govori se, da so bili bersaljerji zdesetkani v sovražnikovem ognju in zaradi bolezni.

18. – Lepo jutro. Uživamo na soncu razmeščeni tako, kot nam dovoljuje teren. Potrebna je previdnost: naše položaje nadzira sovražnik. Če te opazi ostrostrelec, je zate vsega konec.

Proti jutru je na pobočjih Vodela sovražnik sprožil napad. S presenečenjem je uspel zavzeti pomemben utrjen položaj, ki so ga zasedali vojaki 42. pešpolka.

Jaz in Rocchi se kot nosača ranjencev z nosili (s katerimi smo opremljeni) trudiva prenesti v sanitetno postajo dva težko ranjena

in enega mrtvega bersaljerja. Tako imava ob tem žalostnem delu poleg truda in nevarnosti tudi resničen vpogled v bolečine in tragedijo, v katero smo padli.

20. – Mirno jutro. Če v tem jarku začutiš določene telesne potrebe, moraš podnevi to opraviti na lopatko in potem zalučati iz jarka. Sonce nam je danes naklonjeno in ga je treba izkoristiti, kolikor se le da. Prvi večer nas en avstrijski stražar s položaja, ki je oddaljen kakšnih 20 metrov, nagovarja malo po nemško in malo po italijansko, nas vabi k njim, ker imajo jedačo, pijačo in cigarete. S presledki nadaljuje še dobre pol ure.

21. – Dež nas prisili, da se kot miši zavlečemo v naše luknje. Preživetje sredi vsega tega blata je napor, ki žre živce.

Zvečer dež poneha, a nas Avstrijec razveseljuje z intenzivnim puškarjenjem, kdo ve s kakšnimi nameni.

Hrana prihaja vedno le ponoči, pogosto pa ne prispe, ker so dostopne poti za mule stalno na udaru sovražnikovih granat. Tako se znajdemo, kot vemo in znamo, s hrano iz rezerve in ne delamo izjeme pri tem, kar so nam zapustili ranjeni in mrtvi.

April

1. – Aktivnost naših in sovražnikovih letal. Avstrijsko obstreljevanje Mrzlega vrha in Vodela.

2. – Lepo vreme. Obisk generala, poveljnika 8. divizije v vasi Kamno [orig Camina]. Prav po naključju Avstrijci še vedno streljajo in pri-

silijo obiskovalce, da odidejo. Vojak si mora priznati, da je položaj jarkov na Mrzlem vrhu nedvomno nevaren.

6. – Lepo vreme. Sovražnikova letala še vedno mečejo zažigalne bombe na vas Selišče. Naše topništvo obstreljuje Vodel. Proti večeru pripravljamo opremo za bojišče in tako tudi 3. bataljon odide proti Mrzlemu vrhu. V Seliščah začnemo vzpon po mulatjeri, ki so jo zgradili naši vojaki. V temni noči hodimo v koloni, ki se vije po strmem hribu. Tihi, precej zaskrbljeni smo in prevevajo nas tesnobne misli.

Ustavimo se na območju, imenovanem Roccette [op. – skalovje pod vršnim delom pašnika planine Lapoč] na višini 1200 metrov. Tukaj so razporejene okrepiteve, namenjene prednjim položajem na bojišču. Nadaljujemo z vzponom ob navpičnem ostenju po stezi, ki je vklesana v skalovje. Ob napačnem koraku bi sledil vsaj stometrski padec v globino.

Ko zapustimo skalovje, nam je ob zori šibka vidljivost v pomoč. Podamo se na povezovalni jarek, ki je izkopan v skalnat teren. Biti moramo oprezni in previdni, saj nas vodi v prednji jarek. Ta se nahaja skoraj na vrhu hriba. Ko prispemo, se namestimo, kakor se kdo znajde. Utrujeni smo in moram priznati, da nas prevzame kar nekakšen občutek tesnobe.

7. – Mirno jutro. V zavetju kupa kamenja ali večje skale je videti majhne lesene barakice, »pesjake«, v katerih se lahko namestijo po štirje ali pet vojakov. Jarek je malce bolj naprej, vendar v poteku ni neprekinjen. Zavetje ponuja le tam, kjer to dovoljuje teren, za kakšno skalno klečjo ali kupom skalovja. Tam se namestita dva

ali trije vojaki in si obrambni položaj uredijo še s kakšno vrečo, napolnjeno z zemljino.

Tu smo vsi na straži. Tu se branimo in od tod poskušamo napadati. Tu gori je hladno, saj smo na 1400 metrih višine. 10. četa zaseda odsek na skrajni desni, v smeri Vodela. Jarek prekinja pečina, po kateri poteka dostopna pot. Smo na položaju pod vršnim delom hriba, pravi vrh pa še vedno zasedajo Avstrijci.

Od tu se z višine odpira osupljiv panoramski razgled, pogled na okolico pa je apokaliptičen: brezoblično, razbito, razmetano skalovje, ki so ga meter za metrom razkopale granate velikih kalibrov. Rastlinje je bilo spremenjeno v prah, obstaja le še kakšen štrcelj debela. Med jarkoma kataklizma. Povsod so posejani nepokopani mrtveci, krušnjaki, puške, kosi oblačil in deli človeških teles. Med našimi položaji v prednjem jarku in sovražnikovimi smo na nekaterih mestih oddaljeni zgolj 15 metrov. Ločujejo nas skupine skal ali majhne globeli, včasih tudi navpične.

Ponoči v jarkih nekaj izmenjave ročnih bomb in min ter kakšna granata. Prvo noč smo vsi budni in napetih živcev, saj je ta položaj na nas naredil precejšnji vtis. Menaža ne prispe, vode ni moč dobiti. Ponoči manjši spopadi s puškarjenjem na Vodelu. Proti jutru je s Krna [orig. Monte Nero] slišati kar močno puškarjenje.

8. – Napoči zora, jasna in čista. Takoj zjutraj se na Slemenu [orig. Monte Slemen] začne močan sovražnikov napad, a močan ogenj iz italijanskih pušk in mitraljezov Avstrijce zaustavi na njihovih položajih. Naše topništvo z granatami tolče njihove položaje in zaledje.

Okoli poldneva odgovori tudi nasprotnik in z vsemi možnimi kalibri tolče nazaj na naše položaje, zaledje in zaklone na celotnem odseku ter ustvarja peklenske trenutke. Obstreljevanje je besno, silno. Skriti smo za našimi skromnimi zakloni, izginili smo, oglušeli od nenehnega bobnenja in strašnih eksplozij. Včasih granata zadene v polno, v pesjak, v katerem so zaklonjeni vojaki in vse zleti v zrak. Skalovje, ki ga tolčejo veliki izstrelki, se lomi. Po zraku letijo velike in majhne skale ter padajo z uničujočo močjo.

Zrak je zasičen z gnilim vonjem plina in smradom zažganega človeškega mesa. Grlo je suho, muči nas žeja. Tarnanje in klice na pomoč je slišati od vsepovsod, a kako se premakniti? Kako jim pomagati? Poskuša se po vseh štirih, s plazenjem in upanjem na srečen izid. Oskrbeti in v povezovalne jarke spraviti vsaj najhujše ranjene, tako bodo vsaj za silo zaklonjeni. Tisti, ki se lahko premikajo, jo bodo rade volje popihali do sanitetne postaje pri poveljstvu bataljona na Roccetah.

Zgodaj zvečer je tu povelje: napasti moramo mi. Pripravimo se na položajih, bajonete nataknejo na puške in čakamo. Današnja nevihta je že mimo, pozabili smo jo že in neprestano se vračajo tisti, ki so se rešili in jim daje moč naša volja po preživetju.

Med tem zaužijemo nekaj kruha, mesno konzervo si pogrejemo na pokrovu menažke z gorilniki, ki so nam jih razdelili.

9. – Lepo vreme in mirno jutro. Med včerajšnjim obstreljevanjem je ena od granat dvignila mrtvega vojaka, ki je ležal med jarkoma. Prenesla ga je in nataknila na prelomljeno deblo drevesa, kot da bi bil zastava.

Pobiramo naše padle, drugi pa bodo poskrbeli za pokope.

Polkovnika 159. in 160. pehotnega polka obiščeta naše jarke in sprašujeta, koliko mrtvih in koliko ranjenih je bilo včeraj.

10. – Lepo vreme. Avstrijci streljajo z zažigalnimi granatami na Volarje in povzročijo več požarov.

Tu, od zgoraj, opazujemo nižje sovražnikovo zaledje na Slemenu, vrvež vojakov, ki odhajajo in prihajajo na delo. Nanje ne streljamo, saj bi nam nato njihovo topništvo uprizorilo konec sveta.

Popoldne nas je premočila divja nevihta s hudim nalivom. Ko se znoči, se s prijateljem Rocchijem, potem ko sva obvestila stotnika in prednje straže, oprezno odpraviva iz jarka. Z odlomljenega debla drevesa snameva mrtvega vojaka, ki ga je tja vrgla eksplozija granate, in ga v šotorskem platnu odneseva do poveljstva bataljona.

Že dva dni je tam doli, pri Gorici [orig. Gorizia], slišati močno streljanje topov.

11. – Lepo, a hladno vreme. Padla je slana. Topovi še vedno streljajo tam doli, proti Gorici in tudi na Krnu. Sovražnik pošilja granate na Kobarid, Kamno in Smast, povzroča škodo ter ranjene in mrtve v enotah, ki tam taborijo. Ogenj se tudi z velikimi kalibri nadaljuje ves dan.

Tu gor se vojno vodi s topovi, puške in mitraljezi pa so drugotnega pomena. Batognica [orig. Monte Rosso] je s svojimi skalnatimi vrhovi Avstrijcem učinkovita opazovalnica in odličen položaj za razmestitev topništva. Pri nas je mirno.

12. – Ob jutranjem svitu rahlo sneži.

Pred zoro imamo v jarkih zamenjavo in se umaknemo na Roccette kot enota, namenjena okrepitvam. Od prednjega jarka smo oddaljeni približno 300 metrov, v zavetju skalne pečine, ki se dviga navpično. Končno se lahko odpočijemo, nameščeni v lesenih barakicah, »pesjakih«, zaščiteni pred slabim vremenom.

V prednjem jarku na Mrzlem vrhu ni možno zdržati več kot pet dni, saj tja ne prihajata ne voda ne hrana. Obrambni položaji zahtevajo, da so vsi na straži izpostavljeni nemilosti slabega vremena, zgolj s šotorskim platnom in s kakšno vrečko, napolnjeno z gruščem. Sovražnikovo topništvo vsak dan razrije vse naše zaklone, ki jih je nato ponoči treba ponovno narediti ali popraviti.

13. – Čez dan imam nalogo prenašati ranjene ali mrtve s kote 1200 m na koto 599 m na pobočju hriba [op. – od planine Lapoč na Skalco nad Seliščami], kjer sta poljska bolnišnica in pokopališče. Ponoči je mirno, a močno sneži.

15. – Lepo jutro, jasno obzorje. Na še vedno zasneženem Krnu je z naše strani videti kolone mul in vojakov, ki se vzpenjajo proti vrhovom. Tam doli, proti Gorici, opazujemo privezane balone, ki imajo vlogo naših opazovalnic.

Precej mirna noč, a nas snežna nevihta prisili, da se umaknemo v naše »pesjake«, prav tako kot bi se psi v svoje ute.

17. – Lepo vreme. General, poveljnik divizije, pride na ogled položajev na Mrzlem vrhu. Govori se, da imajo Avstrijci na tem odseku slabe namene, da bi za bližnjo Veliko noč želeli biti v Kobaridu.

Bomo videli!

K 10. četi pride stotnik Casa, ki prihaja od alpinov. Ponoči nas zamenja 159. pehotni polk in sestopimo, da bi se utaborili na Kamnem. Tokrat zapuščamo jarke z veseljem, brez kakršnekoli nostalgije.

19. – Danes sem imel priložnost videti italijanske vojake, kako vadijo v zapor druge italijanske vojake. Sodili jim bodo in kakšen bo tudi ustreljen. Kako naj te zadeve oceni vojak? Molči, ne zanimajo ga, takšna je usoda. Zanj so zgolj nesrečneži.

21. – Dežuje, počitek. Pripeti se mi smešna zadeva. Zagovarjati se moram zaradi škatle s sanitetnim materialom, ki mi je bila izročena kot nosaču ranjencev. 8. aprila jo je na Mrzlem vrhu uničila granata. Hoteli so, da jo plačam, ker sem jo pustil tam. K temu ni kaj dodati.

Z bratrancem Gualtierom obiščeva pokopališče na Kamnem, kjer so pokopani italijanski vojaki. Ni ravno vesela gesta, a verjamem, da je tako treba ravnati.

23. – Dežuje. Velika noč je. Dajo nam velikonočno jajce. Razmera miren dan.

Mi, iz 3. bataljona smo tu, na Kamnem, v popolni opremi, v pričakovanju kakšnega poziva. 1. bataljon 160. pehotnega polka gre na položaje na Vodelu.

Velika noč je. Prisluhnimo vojaku, kaj lahko izjavi o dogajanju v tej vojni. Dobro, z osuplostjo opazuje to kaotično dogajanje in ga

ne komentira. Vseeno vidi in opaža, da se tako kot v življenju v miru tudi v vojni vse zgodi po Božji volji.

27. – Takoj ob zori na Mrzlem vrhu in na Vodelu nenadoma izbruhne močan in neprekinjen ogenj pušk in mitraljezov. Streljanje narašča, kot da bi vsi noro pobesneli. Nato se v koncert vključijo topovi, da je zadeva popolna. Ko vstane sonce, se kot po čarovniji vrne mir. To so vzponi in padci, lepo in grdo življenja v strelskih jarkih. Na to smo se že navadili – ranjeni odhajajo, mrtvi v miru počivajo, tisti, ki ostajajo, upajo.

Proti večeru odide 3. bataljon po isti poti in isti mulatjeri na položaje. Zamenjamo 159. pehotni polk. 10. četa zasede prejšnje položaje. Ponoči dežuje, sneži, mraz je. Za začetek ni slabo.

29. – Lepo vreme. Danes sem priča tragikomičnemu dogodku. Na skrajni desni našega jarka se nahaja izpostavljeno stražarsko mesto, nameščeno nad štrlečo skalo na vrhu pečine, zaščiteno z železnim ščitom, v katerem je strelna lina. Nekoliko višje, na drugi strani skalovja, na razdalji približno 20 metrov je avstrijska straža, tudi ta zaščitena z železnim ščitom.

S prijateljem Rocchijem naju med najinim turnusom stražarjenja nenadoma v istrskem dialektu pokliče avstrijski stražar: »Kako ste kaj, koliko otrok imate, od kod ste?« in podobno. Tudi midva mu odgovoriva na kratko, prijatelj Rocchi pa ga vpraša, ali se nama pokaže. Avstrijec se odzove in dvigne glavo nad ščit in enako storiva tudi midva. Pozdrav, še trenutek in v tišini se umaknemo.

Morda sva to storila nepremišljeno, a bilo je spontano. Zaradi različnih vzrokov nekoliko tvegana poteza. Lahko bi streljal

na naju. Da bi si prihranila nevšečnosti, je sedaj treba o tem molčati.

Današnji dan je eden tistih, ki ga ne bo zlahka pozabiti. Tu čakamo, zasidrani v naših bednih zaklonih, medtem pa se pripeti presenetljiv pripetljaj. Sovražnikova granata eksplodira v bližini mesta, kjer se nahaja Felice Martelett iz Suire pri Bellagiu, približno deset metrov od mene in Gultiera. Zračni pritisk eksplozije granate vrže Marteletta približno šest metrov daleč. Takoj greva k njemu in ga zvlečeva v povezovalni jarek. Na njegovo srečo je nepoškodovan in ima zgolj nekaj odrgnin. Kar sam bo odšel na sanitetno postajo pri poveljstvu bataljona.

30. – Oblačno. Delamo živahno, da bi popravili obrambne položaje. Polkovnik pregleda naše delo in da nasvete.

Nekaj dvobojev topništva. Avstrijec poskuša s šrapnelskimi izstrelki ovirati naše delo v jarkih.

Med kopanjem in premetavanjem zemljine odkrijemo skoraj razpadla človeška telesa. To so naši in avstrijski vojaki. Polkovni kurat pride tja, da bi jih poskušal prepoznati in da bi uredil pokop na mestu, ker se jih ne da prenesti.

Maj

2. – Sovražnikova letala vztrajno preletavajo naše območje, mor-da zato, da bi odkrila, kaj delamo. Med tem nas avstrijski topovi nenehno ovirajo.

Ponoči imamo zamenjavo in se ponovno premaknemo na Roccette ter se namestimo v »pesjakih«. Tako se nekoliko okrepčamo, mirno

spimo in končno zaužijemo topli obrok, ki ga prinesejo na hrbtih mul iz kuhinj ob vznožju hriba. To pomeni kar nekaj ur vzpenjanja. Ponoči pade na naše položaje nekaj min.

3. – Lepo vreme. Aktivnost sovražnikovih in naših letal. Naše topništvo sledi signalizaciji našega letala in naciljajo svoje strele z velikimi granatami na območje Tolmina.

4. – Lepo vreme. Aktivnost sovražnikovih in naših letal. Okoli desetih nam poročajo, da je dum – dum kroglja iz avstrijske puške ranila Sampietra Galdina iz Borga v Belagiu, mojega in Gualtierijevega dobrega prijatelja, naddesetnika v 12. četi, ki zaseda izpostavljeni položaj na levem pobočju Mrzlega vrha. Ob tej novici se z Gualtierom takoj podava tja, v jarke. Ko ga najdeva, ga previdno položiva v šotorsko platno, da bi ga lahko prenesla po raznih cik cakah povezovalnih jarkov. Trudoma in ne da bi ga poškodovala, tudi ponekod čez odprte odseke, izpostavljene sovražnikovim strelom, ga srečno in v upanju na najboljše izročiva v sanitetni postaji pri poveljstvu bataljona.

Krogla ga je zadela v glavo, jo prebila, šla skozi rame in rebra in se zaustavila v stegnu desne noge.

Rana je huda in ubogi Galdino ne prepozna nikogar. Takoj, ko ga oskrbijo, ga jaz, Gualtiero, prijatelj Rocchi in še nekdo na nosilih prenesemo v poljsko bolnišnico na koti 1000 m na Mrzlem vrhu in pustimo v brezupnem stanju.

Z Gualtierom sva šla po Galdina, čeprav je bil v drugi četi, ker je bil najin dober prijatelj in rojak, bila pa sva tudi nosača ranjencev.

5. – Lepo vreme. S Krasa je slišati nenehno grmenje topov, pri nas dvoboje topništva in aktivnost letal.

Tu zgoraj nam zdrav planinski zrak, nočno delo in napori vzbu-
jajo volčji tek, obroki, ki smo jih deležni, pa tudi zaradi težav pri
transportu niso zadovoljivi. Vseeno je treba vztrajati.

Zvečer pride ukaz, naj se pripravimo. Zdi se, da je načrtovan napad
na avstrijske položaje na Mrzlem vrhu. Z nami je tudi poveljnik
brigade, general Berardi. V 10. četi smo v vlogi okrepitev pred-
njih položajev, a razporejeni v povezovalnih jarkih, namenjenih
napredovanju. Tokrat je naš preživitveni nagon nekoliko omajan.
Vojaka prevevajo zle misli. Tu zgoraj gre za boj človeškega mesa
z jeklom. Tako ostajamo v mrzličnem, živčnem pričakovanju. Ni
nas strah. Bojimo se, da bi nas bilo strah.

Medtem naše topništvo močno tolče po avstrijskih položajih. Zgo-
daj ponoči pa huda nevihta s snežnim metežem vse premoči in
povzroči nekaj zmede. Zato je akcija odpovedana.

9. – Danes pokuka sonce, da se posušimo in si opomoremo. Bolhe
lahko pobijamo na veliko.

10. – Jasno vreme. Aktivnost letal. Avstrijec na to območje trosi
oblake letakov, s katerimi pozivajo prebivalstvo, naj zapusti te kraje,
ker bodo bombardirali celotno območje.

Zjutraj sem na travniku blizu Kamnega priča ustrelitvi vojaka 68.
pehotnega polka. Zakaj? Bah! Vojak pravi: »Vojna je pač vojna.
Takšno je vojaško življenje. Usoda vodi ljudi in dogajanje, končno
sodbo o vojakovih napakah bo dal zgolj Bog.« Tako razmišlja vojak.

Topništvo strelja z Batognice na Kamno in okolico. Tudi na naše šotorišče in jih nekaj rani.

Zvem, da se mora bataljon Morbegno pri 5. alpskem polku povzpeti na Vodel, da bi ponovno poskusil zavzeti izpostavljeni jarek, ki ga je Avstrijec 18. marca iztrgal 48. pehotnemu polku. Z Gulatierom greva v Smast, da jih pozdraviva in jim zaželiva vse najboljše. Zvečer krenejo in jih spremljava še mimo Kamnega. So še kar razpoloženi, upajmo na dobro.

15. – Dežuje. Sovražnikovo topništvo tudi danes nadaljuje z obstreljevanjem in sega od Krna, Slemena, Mrzlega vrha, Vodela, Sv. Marije (Mangore) [orig. S. Maria] do Selskega vrha [orig. S. Lucia]. Na celotnem odseku se nadaljuje z naraščajočo intenzivnostjo.

Naše topništvo mu odgovarja na enak način. Treskanje eksplozij je oglušujoče. Omami nas, da smo, kot bi bili pijani. Svoje smrtonosno opustošenje prinašajo tudi 305 mm granate. Stebri dima se dvigajo kot ogromne prikazni. Vse območje je prekrito z gosto meglo dima.

Ranjenci se v gostih kolonah spuščajo iz položajev na Mrzlem vrhu. Tečejo, kot da bi jim gorelo za petami, a tudi z drobcem zadovoljstva.

3. bataljon je v pričakovanju napada še vedno tu.

Pa si vojak pravi: »Kakšna je vendarle ta vojna? Jeklo proti človeškemu mesu, ogenj proti mesu. Mali vojak vidi tone eksplozivov in jekla, ki se vrtijo okoli njega kot vrtiljak.«

Sedaj je skoraj prepričan, da ima Avstrijec resne namene zavzeti Kobarid. Proti večeru se kot po čarovniji vse umiri.

Vojak je vesel tega miru, a ga kljub temu preveva žalost ob pogledu na tako barbarsko razdejanje.

19. – Med vojaki kroži novica, da je Avstrijec na območju Osteria dei Fiorentini na Tridentinskem v močni ofenzivi. 15. [op. – 15. maja – avstro-ogrška majska ofenziva] je v napadu z močnimi silami prisilil naše vojake, da so zapustili položaje.

Glej, kako si je možno razlagati nenehno bombardiranje, sporiadične in besne napade z avstrijske strani na naše položaje v zadnjem času. Vojak si misli, da vse to, da bi prikrili resne namene za krepak udar na Tridentinskem. Tudi letaki, ki so jih metali iz letal, izjave nekaterih avstrijskih ujetnikov, ki so govorili, da naj bi bili za veliko noč v Kobaridu. Morda je bilo vse to zgolj zaigrano!

22. – Lepo vreme, mirno. 3. bataljon ponovno odide v jarke na Mrzlem vrhu, tokrat na skrajno levo, na pobočje, ki se navezuje na Sleme. Naju z Gualtierom doleti ravno položaj, na katerem je bil ranjen ubogi Galdino.

23. – Iz naših jarkov, ali bolje rečeno zaklonov, vidimo spodaj na Slemenu vrvež Avstrijcev v njihovih povezovalnih jarkih.

Danes je med nastreljevanjem na sovražnikove položaje v cevi našega velikega minometa eksplodiral izstrelek. Ranjena sta bila dva častnika in več vojakov.

Mirna noč. Slišati je Avstrijce, ki na veliko delajo. Morda kopljejo povezovalne jarke.

24. – Tudi tu so strelski jarki kamen, skala, dve vreči zemljine, postavljeni tja, da bi bilo tam vsaj nekaj za obrambo. Vojakova streha je nebo. Tu si podvržen muhavosti slabega vremena. Podnevi se ne gre premikati, ker nas sovražnik obvladuje in je po tebi.

Nenehno žvižganje in sikanje izstrelkov, brez prestanka trušč eksplozij. Videti je, kot da bi se ti rogali. Vojak je na svojem mestu nepremičen v pričakovanju, da bo umrl ali pa, da mu bo sreča naklonjena. Teh trenutkov tesnobe se ne da opisati. Vojak si tako pravi: »Če bi vse človeštvo moralo doživljati takšne trenutke, prav gotovo ne bi nikoli več začenjali vojn.«

29. – Dežuje. Popoldan se zjasni, kar hočem izkoristiti. Povabim bratranca Gualtieria, s katerim si deliva »pesjak«, če bi hotel z menoj po vodo dol, na koto 1000 m. Tam je majhen izvir. Gualtiero me zavrne. Raje ostane in počiva, ker se počuti utrujenega. Še vztrajam, a noče z menoj. Odločim se, vzamem nekaj čutaric in se spustim sam, natočim vodo in se začnem ponovno vzpenjati. Približno sto metrov pod »pesjaki« se ustavim in počivam v zavetju velike skale. V tistem trenutku je slišati topovski strel, ki prihaja iz avstrijskih položajev in hkrati žvižganje izstrelka, ki prihaja. Ni rušilna granata, pač pa šrapnel, ki eksplodira v višini, v bližini »pesjakov«. Ta strel nas vse začudi, ker je nekaj novega. Čez pet minut prileti drugi strel, naravnat na višino nad »pesjaki«.

Sam sem bil zaklonjen, »pesjaki« pa imajo lesene strehe in kroglice šrapnelov jih zlahka preluknjajo. Sledi splošna zmeda in veliko klicev na pomoč. Pohitim proti svojemu »pesjaku«. Neki vojak mi pravi, da je Gualtiero ranjen. Stečem k njemu. Najdem ga nezavestnega v »pesjaku«. Prosim za pomoč in ga odnesemo

na bataljonsko sanitetno postajo. Šrapnelska krogla mu je na glavi povzročila hudo rano. S prijateljem Rocchijem in drugimi smo ga na nosilih nesli na koto 1000 m, kjer se nahaja poljska bolnišnica. Na srečo je Avstrijec prenehal streljati.

Ubogi Gulatiero. Eno leto si deliva lakoto, napore in nevarnosti, vedno skupaj. Upajmo, da bo ozdravel.

Gulatiero je moj drugi bratranec, Sancassani po mamini strani. Njegov oče mi je priporočil, naj bom z njim.

Če bi le vztrajal, da bi šel z menoj, morda? /.../ Takšna je pač usoda.

31. – Lepo vreme. Čiščenje orožja in opreme. Ob devetih zvečer odidemo s Kamnega, prekoračimo Sočo na mostu pri Smasteh, blizu Kobarida.

Celotni 3. bataljon 160. pehotnega polka maršira po dolini Nadiže. Proti jutru prispemo v vas Špeter Slovenov [orig. S. Pietro sul Natisone], kjer se utaborimo. Tako smo brez obžalovanja zapustili težavno območje Tolmina in Kobarida, s spominom na dva prijatelja in sovaščana, pokopana skupaj z mnogimi drugimi na pokopališču v Kamnem – Gualtiera in Galdina.

Smrt Gualtiera me je globoko pretresla. Dva dni za tem, ko je bil ranjen, je umrl na Kamnem.

GIUSEPPE POZZOBON I

Memoria della campagna Italo Austriaca 1915 e 16. Vittorio Veneto: Kellermann Editore 2009.

Bil je vojak 67. pehotnega polka brigade Palermo.

Vojne akcije med Kobaridom, Volarji in jarkom na Vodelu

V teh dneh, to je 22., je bila akcija mojega polka. Okoli 11-ih dopoldan je naše topništvo odprlo ogenj. Sedaj, ko pišem, je 3. ura popoldan in še nadaljuje. Vsake toliko gre mimo kak lažji ranjenec, kasneje je slišati nekaj streljanja pušk, naša pehota, ki napreduje v skokih. Jaz se nahajam tu v Volarjih [orig. Volarja], v hiši, ki je pod streli topov, slišim vse žvižganje izstrelkov, naših odhajati in njihovih prihajati, upajmo, da me nobeden od teh ne želi zadeti. Medtem se nadaljuje prehajanje ranjencev, 8. ura zvečer jih je šlo mimo že 65, med njimi tudi zelo hudi. Granate še vedno žvižgajo in vsake toliko boj pušk. Zgleda da so naši napredovali, da so zasedli to, kar so želeli, a z veliko žrtvami. Vso noč nadaljujejo mimo ranjenci in mrtvi, ne ve se, koliko revčkov! Končana akcija, uspeli so zavzeti položaje, nato so ga s koncentriranim ognjem sovražnega topništva morali zapustiti. Naj se odločijo, da jo končajo? Kako se lahko počne, da se hoče zavzeti položaje, ki se jih absolutno ne more?

Nemogoče je, da oni pridejo ali mi odidemo. To je videti kot igra, kot bi želeli vse pobiti, uboge fante in družinske očete! Da se mora tako bedno končati življenje.

Zvečer 24. moram v jarek, upam, da mi bo Sv. Jožef hotel pomagati, da se nikoli ne bo moglo končati to težko življenje.

Zatorej se ob deseti uri odpravim iz Volarij proti jarku na Vodel [orig. Dobil], da bi dosegel mojo četo, a ko sem bil na pol poti, mi noge niso dovolile nadaljevati, tako da sem se ustavil v neki luknji do večera 25., ne da bi se kadarkoli premaknil, ker sem bil viden Tonietu.⁸

Pride večer, grem na pot, da bi šel na hrib Vodel. Za vzpenjanje je treba plezati kot mačke. Prišel na položaj, našel sem vse svoje tovariše, ki se že ves mesec nahajajo na istem mestu, imel sem dober sprejem pri častnikih, ki so se zanimali in spraševali po mojem zdravju, jaz nisem več vedel odgovarjati, ker se mi je na trenutke zdelo, da ne zdržim več.

Bitka je vedno težja in negotova

Po 164 dneh v prvih jarkih ne gre upati na kaj dobrega. Moji tovariši smrdijo kot divjaki, umazani so kot prašiči, polni uši, v kakšnem stanju, uboga mladina! Naša vlada v dogovoru z zavezniki hoče vojno vse do naše zmage, a jaz pravim, da vsi tisti, ki tako govorijo, če bi prišli sem samo 24 ur, bi spremenili mnenje. Torej mi nismo sinovi Staršev ali družinski očetje kot oni? Potem pravijo, da je omika, koliko sinčkov, ki trpijo in bodo trpeli ob izgubi lastnega očeta, meni se zdi, da večje barbarstvo, kot je tole, ne more obstajati, čas je, da se preneha, ali pa bi bilo bolje, da tega ne bi niti začeli, sedaj za minulo ni več zdravila, torej poskrbite veliki oholeži, da jo enkrat za vselej končate, sram vas bodi!

8 Tonček – izraz za Avstrijce še iz 19. stoletja.

SANDRO LOCATELLI

Una foglia sbattuta dal vento. Bergamo: Centro Studi Valle
Imagna, 2009.

*Sandro Locatelli je bil kurir, motociklist, voznik tovornjaka, po vojni
pa notar.*

18. oktober 1917, 23.00

Najdražji,

dva dni vam že nisem pisal. Dva dneva, ki sta se vam zdela leti, meni pa dve stoletji. Kaj hočemo; odšel sem v sredo zjutraj ob 4. uri in se vračam sedaj, ali bolje rečeno, sem se vrnil pred eno uro, ob 21. uri. Enainštirideset ur neprestane službe. Prevažali smo strelivo. Kraja vam ne morem povedati, ker smo sedaj bili opozorjeni, da bodo uvedeni zelo strogi ukrepi proti vsakomur, ki razkrije podrobnosti o premikih enot, oskrbovanjih itd. itd., še bolj ob omenjanju krajev! Sledi postopek pred sodiščem! Ni šale! Dovolj bo, če vam omenim, da smo prispeli med prvo in drugo črto frontnih položajev na višino 1100 m in v 70 cm snega. Tam gori smo v sredo prebili noč. Počivali smo na naših vozilih, a zaradi mraza in naporov ni bilo moč zaspati! Odpeljali smo danes zjutraj in na povratku prevažali vojake. Končno smo se vrnili v našo bazo, a zelo utrujeni. Posamezniki so celo zavrnili večerjo, da bi takoj šli spat. Ko pišem, vsi tovariši okoli mene spijo, le jaz in moj spremljevalec sva še budna in piševa. Pišem, ker vem, da bom moral jutri zjutraj ob 5. uri ponovno na pot.

21. oktober, 23.00

Najdražji,

zelo mi je žal, da vam zadnje tri dni nisem mogel poslati novic. Je to morda moja krivda? Te dni imamo toliko dela, da si je to nemogoče predstavljati! Vstajamo zgodaj zjutraj, ob pol petih, ob petih odpeljemo, vozimo ves božji dan in se vračamo v oddelek zvečer ob devetih, desetih, enajstih, kot danes zvečer. Prihajamo utrujeni, lačni, pojemo to, kar so nam prihranili in če z jedjo ne pohitimo, zadremamo z žlico v ustih in menažko v rokah. Verjamem, da bo takšno hitenje ... nenehno zgolj v teh dneh priprav! Nikoli si ne bi mislil, da se mora šofer spopadati s takšnimi težavami in napori. Koliko besnenja, preklinjanja in grdih besed so deležna naša vozila, še posebno v teh vlažnih dneh, ko na vzponih nočejo plezati in z zdrsi grozijo, da bodo tudi svoje voznike prevrnile v globino čez kakšno škarpo ali v prepad! Danes smo, na primer, za vzpon na razdalji treh kilometrov potrebovali tri ure in četr. S pomočjo kolov, kamnov, kamnitih skril, brcanja, suvanja in veliko potrpljenja smo končno prispeli na vrh. Dovolj je! Potrpljenje!

Čedad [orig. Cividale], 23. X. 1917

Draga mama.

Včeraj smo bili ob štirih zjutraj v Krnu – vas, Žagi in Srpenici [orig. M. Nero, Saga Serpenica] in se vrnili ob devetih zvečer. Legli smo, ne da bi se dotaknili hrane. Ob pol polnoči je prišel narednik in začel vpiti na ves glas: »42.! Vstani! Takoj je potrebno oditi, dajmo, dajmo, pohitite!« Odziva ni bilo, nihče se ni premaknil! Tedaj je narednik začel vpiti še glasneje in začel mlatiti vse, ki so spali. /.../ Krenili smo, odšli nakladat in po kar šestih urah vožnje prispeli

na Livek [orig. Luico]. Del tovornjakov se je tam zaustavil, del pa nadaljeval na Livške Ravne [orig. Ravina di Luico]. Svojo nalogo smo opravili in se vrnil. Sem smo se vrnil danes ob dveh popoldan. Pojedli smo, kar smo pač dobili, šli nekaj ur spat, nato pa se bomo morali vrniti k vozilom, da natočimo gorivo in pripravimo za novo vožnjo! Preostali sta še dve uri. Ne vem, kam bomo odšli.

BARTOLOMEO PIGUZZI

Dnevnik, ki ga je zaplenila cenzura, se nahaja v Centralnem državnem arhivu v Rimu.

Bil je višji vodnik v 208. pehotnem polku brigade Taro. Po enajsti soški bitki je bil polk razporejen na območje tolminskega mostišča.

V noči od 20. na 21. oktober [op. – 1917] delam skupaj z vojaki in ob treh pride povelje za umik. Umaknemo se v popolnem redu in vse je mirno. Ob 5. uri smo pri barakah, namestimo se in 22. ostanemo tam ves dan. Zvečer se vrnemo in zasedemo strelske jarke na Velikem Špiku [orig. Duole], kjer ostanemo do večera 24. Zvečer izpolnimo povelje za umik. V tistem trenutku poveljujem kopačem in mi je zaukazano, da odidem zadnji. Ko sem tako z vojaki spodaj, v dolini [op. – dolina Kamnica], pripravljen na odhod, so že tukaj Nemci, ki prodrejo čez ovire. Prvi oddam strel in ukažem vsem, naj streljajo. Po zavračanju napadov gremo v premik, a topništvo strašno tolče vse območje, tako da je cesta prepolna mrtvih in ranjenih. S Carmignanijem prispeva na Sleme [orig. Slimmina], drugi pa so razpršeni. Počasi se odpravim v Klobučarje [orig. Calabuzzaro], kjer v vozilih najdem kakšno petnajsterico vojakov. Od tam odidemo k bataljonu, ki je na Solarjih [orig. Case Solarie]. 25. nas ob polni dnevni svetlobi dvakrat poženejo na sedlo Za Gradom [orig. S. Zagrodan] in nas sovražnikovo topništvo strahovito tolče. Kljub temu me ni strah. Naposled se vrnemo navzdol, na pol pobočja, v jarke nad Kraj [orig. Cras]. Ko zvečer njihov mitraljez doseže položaj Vetta Sesta [op. – »Šesti vrh«], vsi zbežijo navzdol kot morski val. Sam sem kar v redu in kar na smeh mi gre. Čis-

to mirno se spuščam, počasi, počasi hodim, ko najdem dragega Montija, ki počiva kot kakšen izčrpan medved. Po nekaj minutah nadaljujeva s hojo in prispeva do postaje žičnice v Trinko [orig. Trinco]. Pri nekem gostilničarju vzameva šest steklenic odličnega vina, vstopiva v skladišče in med živili najdeva konzerve lososa, dobre ribe. Nekaj malega pojeva in nadaljujeva s hojo.

Ko sva na križišču, od koder gre cesta v Klodič [orig. Clodig], se ponovno ustaviva. Nato pride mimo preostanek polka in se tu ustavi. Vsega naveličani se odlično najemo in napijemo in se odpravimo v nek senik na izdaten spanec. Ob 3. uri najdeva četo. Vrnemo se navzdol, v Klodiču vzamemo vse, kar ta dan potrebujemo, in gremo dalje v bližino Ajžle [orig. Azzida], kjer je ura počitka. Nato se začne vzpon na Staro goro [orig. Castelmonte] in tam gori, na vrhu, se ostane del 26. in preko noči. In glej! Zjutraj poskušajo Nemci napredovati po desni in se tam začne bitka. Okoli 13. ure 27. mi prekleta sovražnikova krogla, mislim, da krogla, raztrga stegno leve noge. Kakšna bolečina. Ob mojih krikih prihitijo vojaki in me v šotorskem platnu prenesejo v kaverno. Vojaki so: Cupo in voj. Banti. Bussini in Volandri. Ti vrli vojaki so me hoteli tudi sanitetno oskrbeti, a so tu že Nemci in jih zajamejo, ostali naši pa gredo v brezglavi beg. Zvečer pride njihova saniteta in nas z vso potrebno pozornostjo odnesejo v neko cerkvico. Tam smo vso noč na tleh. Zjutraj pridejo kot usmiljeni angeli dva duhovnika in dva druga moža, ki nam dajo malo čokolade in obljubijo, da nam bodo priskrbeli živež in vse potrebno. Resnično nista minili niti dve uri, ko se pojavi nekaj deklet s steklenicami mleka in vina, košarami hrušk, jabolk in grozdja in nam nekoliko pomagajo. Tako mine tudi 28. Zunaj nenehno dežuje in noč mine na tem bednem

ležišču. In tako pride težko pričakovani 29. Usmiljenih angelov tudi tega dne ne manjka in proti večeru nas prenesejo nekaj na ramenih in v vozilih v Škrutovo [orig. Scrutto]. Zvečer me zgolj sanitetno oskrbijo in noč nekako prebijem. 30. zjutraj me ponovno prenesejo v dvorano in me uspavajo. Po dveh urah se prebudim in se počutim, kot bi bil ves v mavcu. 31., 1., 2., 3. – Prispel povelje, da nas prepeljejo v Čedad [orig. Cividale]. Tja dol prispemo okoli 4. ure, a me zaradi vseh naporov boli noga. 4. – Danes je moj rojstni dan, a sem ga prisiljen preživeti tako slabo. 5. – Oh, kako trpim, ker ne morem pisati mojim dragim, ki že verjamejo, da sem mrtev. A potrpljenje. Konec koncev bi mi bilo žal, če bi šlo v nič 294,80 lir, ki mi pripadajo od 25. avgusta do 10. oktobra in še petdnevna plačila 830 od 10. od 27. oktobra.

6., 7. – Ukradejo mi denarnico, kakšen malopridnež, a mi ni toliko žal za tistega nekaj denarja, pač pa predvsem za fotografije mojih dragih, ki jih ne bom več imel. Ljubi Bog, koliko trpim v teh strašnih dneh. Ne spim ne podnevi, ne ponoči in ob vsej bolečini vsi trpimo še strašno lakoto. Sveta Marija, kdaj le bo konec tega življenja. Ko bi le kmalu prišel konec meseca, da mi odstranijo mavec in se bom manj mučil.

[22. novembra je umrl v bolnišnici avstro-ogrske vojske v Čedadu.]

Od pozne pomladi 1917 je bil vojni poročevalec v Italiji.

Prelaz, kralj in gora

Sokol je vzletel z vrha vzpetine in zajadral pod nami ter pregledoval dolino pod prelazom. Spuščala se je dalje v obliki lijaka natanko tako, kot pod prelazom Muttianee za Simlo.⁹ Groba tlakovana mulatjera se je vila med barakami, zgrajenimi iz desk, kamenja in ruše, kjer bi bilo videti normalno, da bi se ven prikazali gorjani z balami stisnjenega čaja. A se je le topničar in nam prijazno ponudil kavo. Bil je zagorel poveljnik z očmi, vajenimi pogledov na zelo oddaljena obzorja. Tu je s svojimi topovi preživel že celo leto. Na najvišjih pašnikih so bili na obeh straneh njegovega brloga črni kraterji zadetkov granat, znak, da ga je sovražnik poskušal pregnati od tod. Sneg je pravkar izginil in ko se je stopil, je ob robu starejših kraterjev zapustil lepo razporejene štrclje suhe trave. Ta poveljnik je, tako kot ostali, nadzoroval opazovalnico. Ko je odsunil zaslon, smo kot sokoli gledali na avstrijsko mesto s porušenim mostom čez reko [op. – Tolmin] in črte italijanskih jarkov, ki so se po ravninah ob reki plazili proti njemu. Tisoč metrov nižje je ležalo kot na zemljevidu. Mesto čaka, tako kot Gorica, medtem ko se tu zgoraj sprejema odločitve, o katerih ne ve ničesar. Odločitve, ali bo živel ali umrlo.

9 Prelaz v Indiji.

PIETRO FERRARI

Vita di guerra e di prigionia Dall'Isonzo al Carso Diario

1915 – 1918. Milano: Gruppo Ugo Mursia Editore S. p. A 2004.

Bil je vojak v 26. pehotnem polku brigade Bergamo.

1915

3. november

Zjutraj smo še vedno v dežju krenili peš po cesti do Klodiča [orig. Clodig] in za tem navzgor po mulatjeri. V resnici je to bila majhna cesta oziroma razširjena pot, zgolj kamenje in blato, tako da smo se težko otovorjeni zelo mučili.

Proti večeru smo po številnih težavah in padcih prispeli v neko dolino, kjer je bila stara meja. Imenuje se Mlin [orig. Mulini di Rochin], kjer je bilo poveljstvo 7. divizije.

Tu so gradili barake in pod temi smo, ker so bile še vedno odprte, kot se je pač dalo, prenočili – kot psi, v peklenskem vremenu, ker je divja nevihta svoje grmenje združila z velikimi topovi, ki jih je bilo slišati v bližini.

Pri srcu mi je bilo tesno, ko sem poslušal ta orkan, a me je opogumljal Gospod, kateremu sem se vedno priporočal.

4. november

Zjutraj smo ponovno krenili peš in se vzpeli na goro blizu vasice Pušno. Do večera smo se zaustavili, ker je bilo območje, kamor bi morali oditi, odprto in so Avstrijci streljali s topovi. In res-

nično je proti večeru, ko smo bili še vedno na mestu, nad nami eksplodiralo nekaj šrapnelov.

Tam smo najprej videli ranjence in bolnike, ki so se vračali s prvih položajev. Tudi vasica je bila vsa v ruševinah. Težko mi je bilo, ko sem gledal te uboge ranjence na nosilih in na mulah in sem preklinjal vojno, ki je povzročala takšno opustošenje.

Tam so bili tudi grobovi tistih, ki so v vojni padli prvi.

To je bila prva etapa na odrešenem ozemlju.

6. november

Popoldan so prispeli še častniki z nekaj desetniki in vodniki in so nas, razdeljene po četah, odvedli do domačije Brtin [orig. Casa Bertini], kjer sta se nahajala 2. in 4. bataljon 26. pehotnega polka.

Po cesti smo šli mimo majhnih pokopališč in videli spoštljiv spomin na tovariše, ki so tam počivali, saj je bil na vsakem grobu majhen križ in rože. Ta odnos do pokojnih, ki je govoril, da bodo vedno ostali v spominu, je name naredil dober vtis, tako da sem zmolil molitev za te uboge padle.

Ko smo prispeli, so nas prevzele čete in od tega trenutka sem pripadal 13. četi 26. pehotnega polka (brigade Bergamo).

Vzel sem razglednico in jo poslal domov, da sem tako poslal svoj naslov, da bi tako prejemal novice.

Potem, ko so nam dali hlebec, sir in konzervo, smo nadaljevali s hojo, se spustili v neko dolino in se vzpeli na nek hrib po blatnih poteh, tako da smo na vsakem koraku padali na tla. Ko smo prišli na vrh hriba Jesenjaki in se spustili na drugo stran, se je mojim očem pokazala strašna resničnost vojne.

Nahajali smo se nasproti vrhov Sv. Marija in Selski vrh [orig. S. Maria in S. Lucia].

Po hoji, polni bolečin in trpljenja smo okoli dveh ponoči prispeli v Volče [orig. Paese di Volzana].

Ob našem prihodu so Avstrijci peklensko obstreljevali vas.

Odvedli so me v neko napol podrto vežo, kjer sem se na smrt utrujen in zaspan vrgel na tla. V bližini so granate padale z neizmernim hrupom, a me je premagal spanec in sem zaspal v pričakovanju lahke smrti.

9. november

Zvečer tretjega dne je prispelo povelje za odhod v strelske jarke.

Spogledali smo se in od strahu prebledeli. Nekateri so recitirali rožni venec, drugi molili.

Sam sem se znašel v nizki votlini, v kateri smo komajda sedeli. Sedem nas je bilo notri, stisnjenih kot sardine.

Tu smo prebili tri dni in tri noči. V teh dneh se je zjutraj zelo zgodaj odhajalo v nabavo, v Volče, v bližino pokopališča, kamor so lahko prihajale mule. Tam se je prevzemalo robo, hrano, testenine, meso in ostalo, namenjeno naši četi. Ob odhodu, vedno ponoči, se je delilo hrano oddelkom v prednjih jarkih.

23. november

Zvečer sem moral oditi na pečino, prav na mesto prvih straž.

Med vzponom na pečino sem videl mrtveca, vsega črnega, sedečega med dvema skalama.

Postavil sem se na skrajno levo v vrsti sedmih vojakov. Vsi skupaj smo bili straža v prednjih položajih.

Ker sem tu bil na prostem, sem si vzel dve odeji in dve pelerini, pri čemer sem eno odejo in eno pelerino našel na pečini. Dal sem se na tla, na majhen prostor, kjer se je na desni dvigalo kamenje, na levi, kamor se je pobočje spuščalo in so bili jarki nižje, je bil skromen prsobran, narejen z nekaj deskami in žico. Spredaj, proti sovražnikom, je bil nekakšen zaklon, ustvarjen z mrtvimi Avstrijci in nekaj Italijani, deskami, koli, skalami in majhnimi jeklenimi ploščami, ki so jih pustili sovražniki. Ker mrtveci že nekaj časa niso bili pokopani, je v sončnih dneh od njih prihajal neznosen smrad. Številna druga trupla so ležala naokoli v najbolj nenavadnih pozah, takšnih, kot v trenutku, ko so bili smrtno zadeti, vsi pa počrneli in prekriti s plesnijo.

Ob pogledu na te zapuščene, nepokopane mrtvece mi je bilo pri srcu tesno. Tako so se mi zasmilili, da sem zajokal in si dejal: »Glej, kam je prišla sodobna civilizacija, ki ne spoštuje niti ubogih mrtvih. Še potem, ko so mrtvi, se jih pusti trohneti na bojišču in jih tolčejo granate.«

Ponoči ni bilo moč spati. Nenehno je bilo treba stražariti leže na tleh, ker so Avstrijci ob najmanjšem gibu streljali na nas. Puška je bila z natakknjenim bajonetom vedno pripravljena na strel, ker je bil položaj pomaknjen zelo naprej, v bližino sovražnikovih jarkov.

Tu sem bil tri dni in tri noči in sem zelo trpel žejo, ker se ni bilo moč premikati, razen enkrat ali dvakrat zgolj ponoči.

Volče

26. november

Minila je težka noč z neprestanim puškarjenjem do jutra, a smo okoli osmih prejeli povelje, naj pečino zapustimo in se spustimo v jarke. Pobrali smo naše stvari in se spustili v jarke. Tu sem našel vojake, vse na svojih mestih, razporejene po vodih in oddelkih, pripravljene, da gredo ven, na odprto. Nekateri so imeli čelade, drugi oklepe in vsi so bili zelo zaskrbljeni.

Sam sem šel z mojim oddelkom, ki je bil osmi v drugem vođu.

Nad nami je divjalo grozno obstreljevanje in v jarkih so si vojaki s prijatelji izmenjevali naslove družin in osebne zapiske za primer, če bi padli.

V nekem trenutku je prispelo povelje, da naj isti možje in častniki ponovno zasedejo pečino.

Po poldnevu se je začela akcija. S pečine sem videl te uboge vojake, še posebno starejše, ki so se trudoma vzpenjali iz jarkov, vseeno šli ven in pod silovitim ognjem pušk, mitraljezov in topništva napredovali. Okoli nekega majorja so bili častniki, ki so mu ponujali cigarete. Krogle so žvižgale naokoli, on pa je bil popolnoma miren in je z revolverjem v roki priganjal ven vojake, ki niso hoteli ven. Tako sem bil prvič udeležen v resnični vojni.

Videl sem uboge vojake, ki so se zaustavljali na odprtem, ker niso vedeli kam, bili zadeti in padali na tla.

27. november

Zvečer so ranjence odnesli in na pečini sem ostal sam.

Vso noč sem poslušal tarnanje umirajočih, ki so klicali na pomoč, naj kdo pride ponje. Nihče se ni premaknil, ker so bili ranjenci in

umirajoči preblizu sovražnika in ta je streljal na vsakogar, ki bi si upal približati.

Ob tarnanju me je prevevalo močno sočutje in ker jim nisem mogel pomagati, je jokalo moje srce.

Vse dni do večera 5. decembra so se nadaljevale akcije in vedno brez uspeha, ker je bil teren preveč odprt, brez zaklonov in smo imeli v kratkem času velike izgube.¹⁰

Nekega dne je naš prevajalec zavpil: »Nemci! Pridite dol!«

In so odgovorili: »Pridite, Italijani! Ne bomo streljali na vas!«

In mi: »Vi pridite dol, ker je tu dobra hrana!«

In so odgovorili: »Sedaj ne. Še čakamo. Pridite vi!«

Nekega drugega dne so bili v moji bližini stotnik in dva podporočnika in so se pogovarjali, ali imajo čete potrebne zveze. Najprej je bil ranjen stotnik. In poročnika ukažeta: »Vojak odnesi ranjenega stotnika.«
Kmalu za tem sta bila ranjena tudi poročnika.

Pečino so obstreljevali vse dni in nekega dne je granata zdrobila mali zaklon iz desk, ki sem ga imel na levi. Prestrašil sem se in se čisto nagonsko nekoliko spustil tja, kjer je bilo poveljstvo straže. Rekel sem jim, da bi mi dovolili, da nekaj časa ostanem tam, ker tam gor ne morem obstati. Naddesetnik mi je dejal: »Tam je tvoje mesto in za nobeno ceno ga ne smeš zapustiti.«

Tako sem zopet šel na svoje mesto in na srečo ostal nepoškodovan. Potem ko so bili na prednjem položaju ranjeni moji tovariši, sem kot stražar na pečini ostal sam ves čas, kolikor smo bili tam, kar je pomenilo 12 dni. Dva dni so verjeli, da sem mrtev in so me pustili brez hrane.

¹⁰ V treh dneh je 26. pehotni polk izgubil 330, 7. divizija pa 700 mož.

Nekega zgodnjega jutra je prišel vojak brskat po krušnjakih in me je prijel za noge.

Rekel sem mu: »Kaj je?«

»Kako, živ si?« mi je odgovoril.

Rekel sem mu, naj mi prinese hrano, ker sem lačen.

Dal mi je malo kave in hlebec.

1916

10. julij

Danes, okoli 11. ure je prvi vod moje čete prejel ukaz, da vzame orožje in se uredi.

Zberemo se pred barako pri Brtinu in ko se nekoliko oddaljimo in se ustavimo, nam poročnik Simeoni pravi: »Fantje. Izvršiti moramo bolečo nalogo. Odpraviti se moramo, da bi ustrelili nekega naddesetnika in osem vojakov 25. pehotnega polka, ki so krivi, da so minulo noč med patroljiranjem ušli.« To nas vse zelo pretrese in bi le z bolečino izpolnili ta ukaz. Ko prispemo v bližino poveljstva, vidimo te uboge vojake, privezane k drevesu, vse obupane, ki so nas gledali z očmi, da je to vzbujalo usmiljenje. Iz poveljstva je stopil poročnik, pomočnik majorja in nam dejal, naj se vrnemo v četo, ker se na hitrem procesu ni z zanesljivostjo izkazalo, da so bili krivi tega, za kar so bili obtoženi.

Težko si je zamisliti, kako zadovoljen sem se počutil, da sem se rešil tako žalostnega poslanstva. Vsi smo se v teku vrnili k baraki, vsi zadovoljni, ker nam je bilo prihranjeno, da bi mi, Italijani, morali ubijati brate Italijane.

Blizu naše barake se je pod lesenim nadstreškom menze 3. bataljona ponovno sestal senat vojaškega sodišča in je obnovil proces. Stotnik moje čete je bil zagovornik in je izvedel lepo obrambo, tako da je sodišče naddesetnika obsodilo na 15 let zapora, osem vojakov pa je oprostilo.

14. julij

To jutro sem prejel pismo moje žene, s katerim mi je naznanila, da je rodila deklico in ji dala ime Maria, kot sem ji dejal jaz, da bi se ohranil spomin na milost, ki sem je bil deležen na griču Sv. Marije.

Dnevi tesnobe, otožnosti, strahu

S prihodom zamenjave zvečer smo prišli malce bolj nazaj, a še vedno pod strele sovražnega topništva, a so mi vendarle lahko prinesli hrano, da bi vam dal idejo, kaj se je: ena šalica kave, ena vina, ena mesna konzerva in en hlebec. Vse to mi mora zadostovati za ves jutrišnji dan in če je potrebno, tudi dva dni, nato položiti glavo na tla in pod vodo, če se hoče spati.

16. dne vedno zaprti, ves dan obupno obstreljevanje, topovski streli na desni in na levi, spredaj in odzadaj, a ne da bi po Božjem usmiljenju koga zadeli, nato so me zvečer okoli 8. ure odvedli po povezovalnem jarku in tam smo se morali vreči na tla sredi blata kot prašiči. Na srečo mi je ob enajstih prispela zamenjava, tedaj tečem navzdol, noge me niso več držale pokonci, a vseeno, da ne bi bili zadeti, kljub temu hitro proč in prišli smo v neko hišo v vasi Volče [orig. Volzana], našli smo običajno kosilo, ga pojedli, premočeni, kot smo bili, legli na tla, da bi spali, povem resnico – če bi me v tem trenutku videli naši dragi, bi umrli.

Sovražnika je treba pregnati: gre se v napad

17. dan sem prebil zaprt kot po navadi in vedno v strahu da prispe kaka tabletk, medtem prebiram novice od moje mlade žene in tasta, ki so razmeroma dobre, pri čemer se nekoliko odžene misli. Čakali smo na menažo, približevala se je noč, a se je nenadoma sprožil močan protinapad, 65. pehotni je moral zapustiti položaje

in so zajeli tudi veliko ujetnikov, zatorej povelje nam iz 67. pehotnega, da gremo zasesti položaje, ki jih je izgubil 65. Sedaj pa se ni več dalo razumeti, od kod so prihajale krogle, a je bilo vseeno treba oditi, sicer bi prišli Avstrijci, mi iz 9. čete na čelu in naprej, ko je bila mimo vas Volče, smo šli po povezovalnem jarku in smo odvedeni na vzpetine Sv. Marija [orig S. Maria], med potjo se je vsakih toliko našlo Avstrijce in kdor se ni vdal, dol z njim, z nogami v zrak. Tu je zdaj težko vstopiti na jarek, ker so notri Toniatti in jih je veliko, smo pred številom, ki je veliko večje od našega, da bi vam to pojasnil – nas je bilo kaka petdeseterica na tej točki, njih pa je bilo vsaj 200.

18. dan (moj rojstni dan) smo še vedno tu v jarku brez možnosti, da bi se lahko premikali in tiho govorili, ker me je sovražnik slišal, bili smo zgolj 15 metrov od njih, glede jedače se tu ne govori, nihče mi ne more prinesiti, post že vsaj 48 ur in nato bo danes zvečer prišla? Pride zvečer in mi lahko prinesejo en hlebček in mesno konzervo za vsaki dve osebi in vse se prenese v teh trenutkih, dovolj da se lahko reši življenje.

Rojstni dan in god med ... ognjemetom

19. dan Sv. Jožefa (moj god). Upajmo, da mi bo pomagal, pride povelje zapustiti jarek in se umakniti nazaj na vrh nekega hribčka, tam smo se morali kar najbolje zakloniti z majhnimi vrečami, toliko da smo bili v miru pred krogli, ki so prihajale z vseh strani. Zvečer je bilo videti kot konec sveta, bombe, ki so prihajale kot nevihta, pijani Avstrijci, ki so vsake toliko vpili: »Hura!« In tedaj ogenj z obeh strani. Ni se vedelo, na katero stran se postaviti,

da bi se zaščitili. Vsake toliko je bilo slišati krik, glej, vojak, ki je bil ranjen ali mrtev, uboga mladina, kako odhaja! Jaz sem med stalnim utripanjem srca iz trenutka v trenutek čakal na smrt, a z mislijo, usmerjeno k Bogu in Sv. Jožefu, sta me zaščitila in tako sem bil rešen.

Ob dveh ponoči 20. dne je prišlo povelje za umik tudi s tistega položaja, tako smo ponoči prišli v Volče in smo nato takoj odšli do barak hiše Dugo [op. – okolica domačije Lukač, zahodno od Ježe, pod cesto], kjer se je našlo naše kuhinje.

Na tej točki smo bili skoraj na varnem, a smo prispeli popolnoma izčrpani, po videzu neprepoznavni.

Po, bi se lahko reklo štirih dneh posta smo se končno lahko najedli in se odpočili, zvečer, potem ko smo se osebno nekoliko očistili, smo se dali na tla, da bi spali, je bilo okoli 10. ure, ko je vstopil častnik, da bi dal alarm, tako ni bilo kaj razmišljati, tam gor se je bilo treba oborožiti in še enkrat teči dol v Volče, ker je protinapad, Avstrijci so si rekli, da so me hoteli poiskati v barakah.

KARL SOVRE I

Dnevnik se nahaja v družinskem arhivu [op. – neznana lokacija nahajališča].

Bil je praporščak v 2. bataljonu 87. pešpolka.

22. 10. 1917 (ponedeljek)

Odhod iz Podčepovana 5.30 pop. Po Borojevičevi cesti v hribe. Pre-nočili na prostem, strmem bregu.

23. 10. 1917 (torek)

Ob 4h pop. Odhod proti Sv. Luciji [op. – danes Most na Soči], ob 2h zj.

24. 10. (sreda)

Pohod preko Soče. Ob ½ 8 zjutraj dospeli v hudem art. ognju na Selo. Od 2h do ½ 4 je naša art. in nem. baterije bobnajoči ogenj. Ob 8h dop. odhod proti postojankam na Hrad vrh [op. – Grad]. Zašli in šli v art., minskem in ognju stroj. pušk. Ranjen Oblt. Mastnak, Lt. Ivanetič in r. a. Dorfmeister. Dež ves dan in vso noč. Pred nami prodirajo I. R. 87 in 37.

25. 10. (četrtek)

Korakamo po razbitih italj. postojankah čez gore in skale, preko vseh ovir do Soče. Most – vas Dobljar – italj. tabor poln blaga, hranil, vina, žganja, oblek, itd. – splošna pijanost. Prenočili na cesti. Plen nepregleden.

26. 10. (petek)

Odhod proti Ajba [orig. Aiba] ob 6h zjutraj – skozi Ročinj [orig. Ronzina] – desno od Aibe (Db ... Dol?) v vasi prenočili.

27. 10. (sobota)

Kanal [orig. Canale] – in daljše poti Prenočili pri na prostem. Smrdljiv breg. Obstreljevani s Kuka. Vso noč dež.

28. 10. (nedelja)

Črez Korado do Kožbane. Proti večeru pridemo v dolino. Ves dan dež kot iz škafo. Prenočujemo v Kožbani, ki so jo včeraj zapustili Italjani. Gostoljubno ljudstvo, veselo rešitve.

PAOLO CACCIA DOMINIONI I

1915–1919 *Diario di Guerra*. Milano: Gruppo Ugo Mursia Editore
S. p. A. 1996.

Bil je podporočnik inženirstva v enoti pontonirjev do julija 1917, nato poveljnik oddelka metalcev plamenov.

Palermo, 24. maj 1915

Najbližja je bila kasarna 10. polka bersaljerjev na Porta Nuova. Podpisal sem obrazec prostovoljnega vstopa v vojsko za obdobje trajanja vojne.

18. november

En teden sem preživel v Palermu. Ob številu mrtvih, ki sta jih med mojimi palermskimi in milanskimi prijatelji zahtevala Kras in Soča [orig. Carso, Isonzo], me prevevajo tesnobni občutki. Domala vsi v pehoti.

1916

Nerviano, 8. marec

Prispela je rumena kuverta in v njej napotnica z namembnim krajem: 4. polk inženircev pontonirjev v Piacenzi. Zadovoljen sem.

April

Polovica mož je odšla pod poveljstvo Gulmanellija na prelaz Za Gradom [orig. Passo Zagradan] in v dolino Kamenca [orig. Valcamenza]. Vključili jih bodo v čete kopačev, ki utrjujejo drugo frontno črto.

Grapa Kotec-Potok

23. april, ponoči

Po grapi smo se spustili do cerkvice Sv. Petra, kjer so šotori in barchive 14. čete. Grapa se izteče v Ajbo na bregu Soče [orig. Isonzo]. [op. – današnje ime potoka Kotec je Ajba]

V nekaj dneh se bo zbrala celotna četa, da bi material premestili v bližino prvih položajev na bregu reke. Poskušali ga bomo čimbolj skriti z maskiranjem in raznimi triki. Težave med transportom so neizmerne, še posebno s čolni, ki tehtajo tono in jih je treba spustiti kilometre daleč po zelo zavutih mulatjerah v prepadne in zelo plazovite grape. Bonetti pa kljub vsemu pravi, da so pontonirji vedno uspešni.

Bonetti je optimist tudi glede izida ofenzive.

Nasprotni položaji so prav na obeh bregovih, vzdolž ceste, ki povezuje Avče, Log, Bodrež in Kanal [orig. Auzza, Loga, Bodrez, Canale] na avstrijskem bregu, Ročinj Ajbo, Cerovo in Spodnje Nekovo [orig. Ronzina, Ajba, Casermone, Nekovo Basso] na italijanskem bregu. Bregova sta odrezana navpično in tako je na tem mestu reka precej globoka. Naloženo nam je, da položimo dva mosta, enega pod Logom in drugega pred Bodrežem. Čez moramo spraviti pehoto, ki mora zasesti del nasprotnega brega z dvema vasema vred.

Medtem ko se z Bonettijem pogovarjava o našem delu, vstopi Comolli, mrtvohladen, s čelado in bodalom. Nemudoma hoče uporabiti moje može, ki so utrujeni in v slabem stanju, ker so preveč pili. Poskušam nasprotovati, a brez uspeha. 3. vod mora hočeš nočeš

na rokah prenesti osnovni material do Ajbe, v temi, dvakrat dol in gor po grozni mulatjeri. Dovolj bomo imeli opraviti do jutri zjutraj. Ob tem z Bonettijem opraviva izvidniški ogled ob Soči (Podnevi to ni možno. Neki alpinski poročnik je to poskušal včeraj in ga je krogla zadela v srce.). Grapa potoka Ajba je široka in vsa v zelenju, ko pa se približuje Ajbi, se postopoma zoži, postane ozka, črna in utesnjenjena, v zadnjem delu zavita. Ti zavoji Avstrijcem preprečujejo, da bi nas videli z levega brega in nasprotnega hriba. Pod skalovjem grape moramo zbrati čolne, deske, splave in drobni material. Pred hišami, 10 metrov od vode, reki sledi cesta, prekrita z ovirami, manjšimi položaji in raztreščenimi ostanki dveh čolnov, ki sta bila uporabljena v ponesrečeni ofenzivi v oktobru leta 1915. Na nasprotnem bregu, prav nasproti grape, se vzpenja pečina, avstrijsko mitralješko gnezdo, ki jo imenujemo Hudičeva skala. Polagati most na takšnem tveganem in neugodnem mestu se mi zdi prava neumnost. Tišina naredi velik vtis, prekinja pa jo zgolj brbotanje vode, in kakšen strel, ki žalostno odmeva po dolini. »Preklete, kakšna soseščina,« je dejal Paccani.

Konec aprila

O datumu akcije ne vemo ničesar zanesljivega. Govora je o začetku maja. Sami bi želeli, da bi to bilo kmalu, da bi si skrajšali muke v tem težkem obdobju priprav. Prihaja na stotine topov.

Težave, s katerimi se srečujemo med prevozom našega materiala, so nepopisne. Iz trenutka v trenutek se soočamo z nepredvidljivimi in alarmantnimi ovirami, o katerih nenehno razmišljamo.

Zaradi ozke mulatjere in podora v dolino sta se v globeli prevrnila dva vozova z naloženima čolnoma (dolgima devet metrov). Konji in

konjarji so se ubili. Material smo z vrvmi in napori pontonirjev rešili. Vsekakor smo v bližini reke uspeli zbrati veliko materiala. (Zdi se nam, da celo preveč, a je v takšnih primerih to težko presoditi.)

Konec aprila (Izgubljen pregled nad datumi!)

Svoj material nosim desno od Ajbe, hodim po 600 metrih odkrite ceste in vse to zbiram za veliko hišo ob cesti v Cerovem, 80 metrov pred avstrijskimi stražarskimi položaji. To počnemo v trdi temi, s stopali, obvezanimi z vrečami, da ne bi povzročali hrupa.

Moj vod je čudovit, a je več kot očitno, da smo že izčrpani od tega, kar počnemo. Ples traja vso noč, zjutraj pa je težko spati zaradi velikega miniranja pri širjenju ceste nad našim šotoriščem. Nekega dne ni nihče vedel, da še vedno spim v šotoru in je šotorsko platno raztrgala velika skala in pristala na tleh le nekaj centimetrov od moje glave. Poleg tega imamo popoldan še delo s papirji in sestanke.

Prvi dnevi v maju

Velikih čolnov vsekakor ne bomo mogli skriti v Cerovem in jih pustimo v izteku grape, da jih bomo, če bo to potrebno, izvlekli ven v zadnjem trenutku. V Cerovo pa vseeno nosimo lahke splave za brv Viscardi. Enega sem minulo noč s še štirimi pontonirji spravljal čez ovire. Prehod je težaven in ozek. Neprestano smo se zapletali v bodečo žico. Nenadoma z nasprotnega brega na nas z zelo belo in bleščečo svetlobo posveti luč. Možje se nagonsko odmaknejo, tako da me splav trešči naravnost v trebuh. Medtem ko padem na hrbet, slišimo strele iz pušk. Vržemo se pod skalovje, kjer sem četrt

ure bruhal. Kar nekaj časa je trajalo, preden je streljanje ponehalo in smo nadaljevali z delom.

Pogosto slišimo udarce avstrijskih krampov, ki delajo na drugem bregu. Zelo zabavno jih je zaustaviti z metanjem kamenja. Sovražnik misli, da gre za neko novo vražjo zadevo, ko nekaj z žvižgom prifrči, se zaustavi in bi utegnilo eksplodirati. Domišljam si, da sem kar natančen s svojo fračo, od katere se nisem ločil, že odkar sem bil v gimnaziji. Nekega dne se mi bodo maščevali.

Že nekaj dni imamo neprestano nad seboj letala, označena s križi. Pontonirji godrnjajo in pravijo, da so nas odkrili.

Maj

Naprtli so mi težavno in odvratno nalogo – organizirati in usmerjati transport splavov modela Viscardi (glede česar so vsi izgubili glavo) od Liga do Soče po grapi Nekovo [op. – potok Mala Ajba], vzporedni z dolino potoka Ajba. Moštva sestavljajo pripadniki 6. in 12. bersaljerskega polka. Transport traja skoraj tri ure po grozni mulatjeri, tlakovani s kamni, ki so videti kot zglajeno jeklo, ki so ga izbrusili okovani čevlji. Splavi so za prenašanje na rokah zelo nerodni, še posebno za ljudi, ki tega niso vajeni. Potem ko so šli skozi različne nevšečnosti (Po mulatjeri zavzeto tipajo reflektorji in mitraljezi.), se morajo ti nesrečniki veselo odpraviti na tri ali štiri ure vzpona, da bi končno padli na svojo slamo, na smrt utrujeni, prepoteni, potolčeni od številnih padcev. Preklinjajo na gosto in glasno, kot še nikoli nisem slišal.

15. maj

Most je postavljen v 25 minutah. Svita se. Prileti nekaj šrapnelov, visokih, brez učinka.

Bataljon Cervinio se razporedi na cesti, na odprtem, čete se urejajo, slišati je kratka povelja kot na dvorišču kasarne. Medtem na avstrijskem bregu pritrđimo še poslednje tramove. Pontonirji so na avstrijskem bregu, ki smo ga ponoči tolikokrat gledali in se ga bali. Pontonirji, ki so po običaju delali bosí, se v naglici obujejo, vzamejo nabojnice in puške, nataknejo bajonete in se zberejo okoli mene, čeprav nisem dal nobenega povelja. Nekaj jih pošljem na čolne, da napnejo vrvi sider in stisnejo drogove. Eden teh mi je dal puško rekoč, da mi bo bolj koristila kot pištola.

Splošno navdušenje. Cervinio v teku prekorači most z bajoneti na ceveh pušk. Sledijo mitraljezci in kopači. Vsi se vržemo na skalovje pod avstrijskimi položaji, utrdimo se, pritrđimo vrvi in lestvice, da bi bataljonu olajšali vzpenjanje.

17. maj

Ob zori so štiri jeklenice razpete in trajekt deluje. Med Ajbo in Cerovim smo našli pontonirja De Pietra, Bonettijevega kurirja, ki je bil z ukazom na poti k meni. V glavo ga je zadel drobec granate in ob njem je bila čelada, polna krvi. Imel je pet sinov.

V kaverni sem poročal, da je vse potekalo dobro in v hipu zaspal na praznih vrečah.

18. maj

Govori se o umiku, zapustitvi zavzetega terena, ker smo že izvršili našo demonstrativno nalogo. V resnici zaradi izgub, ki niso bile

nadomeščene in nezanesljivih prevozov čez reko, naši položaji ne bi zdržali še enega odločnega napada.

Prispe novo povelje: nocoj se umaknemo.

19. maj, ob enih ponoči

Eksplozije dvigujejo stebre vode. Pretrgana je bila še tretja jeklenica. Ostane nam poslednja, ki mora opraviti vse delo, a je umik že skoraj zaključen.

Podgora – greben namerjenih topov

Osupljivi tovornjaki so bili na še bolj osupljivi cesti bolj zgoščeni kot pred tem. Naš spremljevalec se je zaradi tega opravičil: »Pogledajte. V zadnjih dneh smo navzgor, po tej poti, pripeljali marsikaj na fronto,« je dejal.

»Ali so vsi Italijani že rojeni šoferji?« sem ga vprašal, medtem ko se je kolona visoko prekritih avtomobilov zibala navzdol po ovinku, preko katerega smo se prebijali. Zavijala je na njegovem zunanjem robu s karoserijami, ki so štrlele nad več kot stometrskim prepadom in zdrsela mimo nas z manj kot desetcentimetrsko razdaljo od koles.

»Ne,« je odvrnil. »Vendar smo v tej igri že kar nekaj časa. Mislim, da so slabi šoferji že vsi umrli.«

»In slabe mule?« Ena od njih je se je trmasto upirala na robu prepada, kot se mi je dozdevalo, dokler se nisem vzel še nekaj sto metrov višje. »Oh, mule ne moreš pokončati.« In resnično. Ko se je mula nehala upirati, je nadaljevala z vzpenjanjem, vrednim ugleda njenih prednikov. Vodnik mule je molčal.

Podali smo se proti goram po cestah, ki še niso vrisane na zemljevide, a so zahvaljujoč vztrajnemu vzdrževanju v dobrem stanju kljub nenehni vožnji tovornjakov, ostrih kopitih mul in vsem nevšečnostim, ki jih prinaša resnični sovražnik, zima. Naša pot je vodila proti severu vzdolž razgibanega roba grebena, kakih 1000, 1200 metrov visoko, bolj ali manj vzporedno s Sočo. Potoki, ki so žuboreli

Kanalski Kolovrat

v bližini na isti višini, so se spuščali in se spreminjali v modre nitke. Skozi gozd jih je bilo komaj še videti. Gore so pokazale svoje grobe, skrilaste grebene, po katerih smo se vzpenjali v tisočerih ovinkih in pri tem popolnoma izgubili orientacijo. Nato pa je bilo, zato ker je bila natrpana cesta vidna kakih deset kilometrov oddaljenemu sovražniku, nad njo razpeto maskiranje iz trstičja. Poškodbe nad nami in pod nami so pričale, da jo je natančno opazoval.

Nato nas je razsežna guba gore, prepredene s potoki, skrila v zelenje in vlago, dokler nam ni povedal pogled na jesen, še vedno v popkih, njegov brat pa je bil pred desetimi minutami že ves olistan, da smo se ponovno dvignili visoko, na gol greben. In tu so bile številne baterije, tudi najtežjih topov, razporejene na različne načine in prikrite. Ko bi odkril eno, se ti ne bi niti sanjalo, kje se nahaja naslednja.

Enajst-, osem-, štiri-, šest- in ponovno enajstinčni topovi na gosenicah, na ladijskih lafetah, prilagojenih za delovanje na kopnem. Miljo za miljo so bili ločeni od svojih vlačilcev ali naravnani in oprti na lastne, hitre motorje ob svojih kavernah s strelivom, delavnicah in zasilnih barakah za topničarje, razpršenih ali pripetih nad strmimi pobočji za položaji. Temačne jame in globeli so jih skrivale, medtem ko so bili namerjeni v nebo. Ko so kukali skozi ozke vrzeli v zelenju, si je bilo težko predstavljati, kako so bili prenešeni sem gor in tu odloženi. Stisnjeni so bili v skalne obronke in vdrtine terena, kjer svetloba ni mogla zarisati njihovih obrisov ali pa so se za hlevom zlili v eno s kupom gnoja. Ustavili so se v gostem rastlinju gozda kot sloni v opoldanski uri, kot bi se plazili po trebuhu do robov grebenov, ki so zrlji na morje gora. Tako kot ostali na frontni črti, so čakali na uro in na povelje. Med vso to množico jih ni spregovorilo več kot kakih pol ducata.

Ko smo se povzpeli na mesto, kamor smo bili namenjeni, se je odprl zaslon na opazovalnici nad svetom pod nami. Skoraj navpično pod nami smo videli Sočo in tam čez italijanske jarke, ki so se trudoma vzpenjali na grebene golih slemen, kjer bivajo pripadniki pehotnih enot. Dokler Avstrijci ne bodo pregnani iz višin nad njimi, lahko dobivajo hrano zgolj pod zavetjem teme.

»Tako je, kot da bi se z vlomilcem preganjali po strehah hiš,« je dejal častnik. »Lahko ga opaziš z dimnika, on pa tebe z zvonika katedrale – in tako se nadaljuje.«

»Kdo vidi te može, tam doli v jarkih?« sem vprašal.

»Vsakdo z obeh strani, a jih naši topovi krijejo. Tako je v naši vojni. Višina pomeni vse.«

FRANC AVČIN

Zapisi in drugo gradivo iz obdobja vojne, arhiv Kobariškega muzeja.

Franc Avčin je bil ob izbruhu vojne vpoklican v ljubljanski 27. črnovojniški bataljon. Do decembra je kot geometer delal v inženirskih oddelkih, ki so utrjevali bodoče tolminsko mostišče, v drugi polovici leta 1915 pa na območju Gorice, od Debele griže (Monte S. Michele) do Plavi. V decembru je poveljeval črnovojniškemu delovnemu oddelku 50/5, ki je vrtal kaverne na x 383 – Prižnici nad Plavmi.

Po napevu »Stille Nacht, heilige Nacht ...« [op. – Sveta noč, blažena noč]

Vojna božična pesem: [op. – prevod iz zapisa v nemškem jeziku]

Težka havbica, lahka havbica
strelja daleč, strelja široko,
strelja na lastne može,
strelja bliskovito, strelja, da bobni,
strelja in sovrag se ji smeji!

Peli na božični večer l. 1915 na koti 383 nad Plavami pri božičnem drevescu v kaverni zbrani častniki.

Tam [op. – v Podsabotinu] smo bili en dan in pol, nato je naš stotnik naredil »moralo«, opogumljal nas, ki smo morali prvič oditi v ogenj. Nato je to isto noč prispelo povelje, da moramo vsi na vrh Sabotina [orig. monte Sabotino], visokega 611 metrov. Hoditi smo začeli opolnoči in hodili smo do osmih zjutraj.

Bil je peti avgust (1916) in smo po mulatjeri že začeli srečevati ranjence in Avstrijce, ki jih je zajela pogumna brigada pred nami. Ta pot na hribu je bila za nas precej nadležna, ker se v temi ni videlo niti kamnov, na katerih se je spotikalo. Nekatere hribe je osvetljeval avstrijski žaromet in rakete, ki so jih v zrak metali naši. Bil je žalosten večer.

Prispeli smo zjutraj, potem ko smo šli skozi številne kaverne in povezovalne jarke, da nisem vedel niti, kje smo, smo prišli blizu reke Soče [orig. Isonzo] v vasico, ki so jo vso zravnale granate, imenovano Šmaver [orig. Santo Maurizio]. Ko smo prišli tja, smo se skrili v en jarek, ker se je približevala nevarnost. Tam smo ostali ves dan in ta dan se mi je zdel strašen, ker sem vsake toliko slišal kak izstrelak, ki je šel mimo daleč, bolj zadaj. Bilo nas je zelo strah, ker nismo bili vajeni takšnega žvižganja.

Zvečer, ko smo nekaj pojedli, nam je rekel naš poročnik, ki je poveljeval vodu, da se to noč ne bo smelo spati, ker bo naša brigada morala v napad na Sveto Goro [orig. Monte Santo], a je bilo povelje preklicano. Tega večera smo odšli, čim se je zmračilo, počasi, počasi smo se napotili k prečkanju Soče. Tam je bil majhen most, preko katerega se je lahko šlo samo peš. Takrat je prišlo povelje nataktni bajonete, ker je bil sovražnik na drugi strani reke in posamično,

v presledkih po deset metrov, smo morali prečkati v teku. Mnogi moji tovariši niso prišli čez, ker so padli v reko in utonili.

Jaz, srečnež, sem prešel in prispel na drugi breg. Medtem se je sovražnik oddaljil in smo šli z brega gor in tam so se začele prve hiše, vse zrušene. Vas se je imenovala Solkan [orig. Salcano], ki je tri kilometre od Gorice [orig. Gorizia]. Nato smo se zatekli na neko polje, na katerem je bilo posajeno zelje, vsi tam notri, vedno skriti.

Po številnih tesnobnih trenutkih je dobri (Bog) priklical noč, ko smo se počutili bolj varni, ker nas sovražnik ponoči ni mogel videti. A glej, da tudi to žalostno noč ni bilo spanja, ker je bilo povelje za napredovanje. Tako smo se mi vsi, pripravljene, z nabitimi puškami in nataknenimi bajoneti napotili na pohod vzdolž železne ceste, ki je peljala do solkanske postaje. Vlak že dolgo ni več hitel, je pa zato hitela kaka velika granata, ki je prihajala iz sovražnikovega zaledja. »Življenje je bilo trpko.« Končno se prispe pod most te iste železnice, kjer smo požrli eno konzervo rezervne hrane in prav v tem trenutku, ko smo jedli, je prišla velika granata. Tam je umrlo mnogo tovarišev in je bil ranjen naš major, poveljnik tretjega bataljona. Od tam je bilo treba v nekaj minutah še vedno napredovati med streli iz pušk tik nad našo glavo. Prisiljeni v plazenje po tleh smo prišli v vas, od koder je nekaj minut pred tem zbežal sovražnik. Tam je bilo najti vse razmetano in vse hiše izropane in mnoge so gorele. V vasi je bilo najti tudi kakšno osebo, ki se je skrila v podzemlje in v kleti. Najti je bilo tudi koze in ovce in živali, zapuščene na cesti, a se s tem nihče ni ukvarjal, ker so vsi imeli v mislih le lastno življenje in ker je tam, na tistih žalostnih mestih smrt bila navzoča v vseh trenutkih.

Po tem, ko smo pojedli, je prispelo povelje za odhod in zamenjavo brigade Stoenajst in Stodvanajst [op. – obeh pehotnih polkov brigade Piacenza], ki se je nahajala na prvi črti. Bili smo kakih sto metrov za njimi. Tekel je deseti dan istega meseca avgusta in bila je skoraj polnoč in tiho smo šli dat zamenjavo, ker je ta brigada bila že nekaj časa na položajih. Ko smo prišli, jarka ni bilo in na srečo so me postavili na stražo, ker (tedaj) še nisem postal desetnik in sem vso noč ostal na straži. Sovražnik je z vrha Škabrijela [orig. San Gabriele]. Mi smo bili na vznožju tega krutega hriba.

Tam je bil velik strah in še bolj je rasla otožnost v teh dneh in bolj okrutno je bilo zvečer v kolonah prinašati hrano. Minilo je precej dni v največji žalosti, ker nismo bili vajeni tistega žalostnega življenja. Prišel je 15. dan avgusta (1916), za nas zelo bolečega dne, ker mi je ostal v spominu in za vedno, dokler bom živ.¹¹

Bil je poldan in ogenj izstrelkov se je še vedno energično nadaljeval in videlo se ni ničesar več. Bilo je kot megla v mesecu septembru. Bili smo v lepem gozdu, polnem velikih dreves, a opoldan je bilo videti vse zravnano do tal in bili smo razkriti v sončni preži.

Minilo je nekaj ur sredi te žalostne nesreče, ko so nas poveljniki opomnili nataktniti bajonete na puške in biti zelo pozorni, če bi se sovražnik premikal, da bi prišel maščevat svoje položaje, izgubljene pred nekaj dnevi. Na srečo tista žalostna priložnost ni prišla in ko je (Bog) hotel, je prenehal tisti peklenski ogenj. Sonce je že zašlo, ko je prenehal. Tedaj je bila povsod naokoli tišina, razen kakega težkega ranjenca, ki je tarnal. Tistega večera se je bilo nujno lotiti pokopavanja vseh tistih, ki so tega dne bili nesrečno smrtno zadeti

11 Brigada je v tistih dneh izgubila 31 častnikov in 868 vojakov.

in jih odnesti v jame granat, tja, kjer je bil ves teren naokoli ena sama jama.

Nato se je po kakem dnevu ponovno začelo delo in je bilo nedaleč od nas slišati eksplozijo kake granate, kar nas je opozorilo, da vojne še ni konec.

Delali smo ponoči, z malo hrupa, gradili zaviti jarek in postavljali ovire vse do jutra. Čez dan se je spalo, kdor je mogel spati, in kako uro je bilo treba biti na straži. Jaz nisem bil sposoben niti pisati domov, ker se mi je roka tresla, kot bi bil alkoholiziran in kot list v mesecu maju.

Tako smo preživeli 36 (26) zaporednih dni, ne da bi kadarkoli imeli zamenjavo, pojesti eno konzervo in en hlebček, četrta litra kave in ničesar drugega. Nekateri med nami so bili tako izčrpani, da niso bili sposobni nositi puške. En moj tovariš mi je dal pet lir, da sem mu nosil krušnjak do konca nevarnosti. Na položaje smo se povzpeli 10. avgusta in smo se 16. septembra spustili na oddih v Podsabotin, tisto vas, o čemer sem vam pripovedoval, vas, v kateri ni bilo ničesar, razen kake neeksplozivne granate.

Spali smo pod šotori in vsako drugo noč je bilo treba oditi nosit ovire pred položaje, oddaljene osem kilometrov. Bolečje je bilo narediti skoraj 16 kilometrov z oviro na ramenih. Skratka, veliko se je delalo in malo spalo. Na oddihu [op. – delovnem »oddihu«] smo bili 15 dni in je prispelo povelje, da je treba oditi na isti položaj, na katerem smo bili pred tem. Tudi to je bila preveč žalostna zamenjava, razmišljajoč, da je tam gori smrt, skratka, umirali so vse dni.

Drugi, ki smo jih ranili [op. – oktobra, med osmo bitko], smo jih kmalu slišali tarnati in tedaj smo se opogumili in smo šli pogledat.

Bila sta dva Avstrijca, eden ranjen v trebuh in drugi v levo nogo. Tedaj smo jih prenesli na naše položaje, kjer so jih oskrbeli in nato premili v bolnišnico.

Leto 1917

Maj

7. – Z nekaj prijatelji grem v »Casa del Soldato« [op. – »Vojakov dom« v Valerišču]. Tam je razvedrilo, knjige, različne revije, vse potrebno, namenjeno pošiljanju pošte domov in tudi gramofon. Vojak takoj pravi: »Oslu dajejo sladkor«.

12. – Ob štirih budnica. Dajo nam kavo. Ob pol petih se nenadoma začne naše strahovito obstreljevanje. Sedaj tisoči topov bruhaajo ogenj.

Naše topništvo tolče Škabrijel, Sveto Goro in Sveto Katarino [orig. S. Gabriele, Monte Santo in S. Caterina] vse do Markovega hriba [orig. S. Marco]. Stebri dima se dvigajo in rastejo. Videti je, kot da bo vse zgorelo. Viharji jekla in eksploziva teptajo, meljejo, tolčejo, drobijo v prah meter za metrom terena. Videti je, kot da bi morali ti hribi izginiti pod udarom tolikšnega rušenja.

14. – Sovražnik odgovarja našim topovom, a bistveno manj silovito in vedno tolče Gorico [orig. Gorizia] in okolico, tako da so med ranjenci civilisti. Goriški grad večkrat zadenejo granate velikega kalibra in več delov se zruši.

26. – V pričakovanju smo, kaj vse se še bo zgodilo? Aktivnost letalskih eskadrilj. Popoldan zopet divja nevihta. Proti večeru podremo

šotore. Z vso našo opremo odhod in vzpenjanje po cesti. Gremo skozi Vrhovlje [orig. Vercoglie] in se tu po mulatjeri spustimo v dolino, v kateri teče reka Soča [orig. Isonzo]. Prekoračimo jo po mostu in se najdemo v vasi Plave [orig. Plava]. Po drugi mulatjeri se vzpenjamo skozi Zagoro [orig. Sagora], še višje Zagomilo [orig. Sagomila] in nadaljujemo z vzpenjanjem.

27. – Ob zori se ustavimo skoraj na vrhu hriba in se namestimo v zavetju skalovja. To je pobočje Kuka [orig. Monte Cuk] in del slednjega so pred dnevi zavzele druge enote.

Proti večeru se na Vodicach, ki so v naših rokah, in na najbolj naprej pomaknjenih položajih na Kuku odvija avstrijski napad. S posegom našega topništva v najprimernejšem trenutku ga tamkajšnji oddelki odbijejo. Presenetljiv primer. Medtem ko se v jarkih dogaja divje streljanje, tu, blizu nas, kjer je v votlini sedež poveljstva 53. divizije generala Gonzage, vojaška godba igra marše in himne. Zvoki inštrumentov se mešajo s streli pušk, mitraljezov in grmenjem topov. Čez dan je bil ustreljen vojak 262. pehotnega polka. Ponoči smo v nenehni pripravljenosti.

28. – En vod 10. čete je od ranega jutra dodeljen vojaškemu sodišču, ki je bilo vzpostavljeno s sedežem v votlini divizijskega poveljstva na Kuku. Med zasedanjem je bil izveden proces proti nekaj vojakom. Nekateri so bili obsojeni na ustrelitev, drugi na zaporne kazni. Medtem divizijska godba igra himne in marše. Dogajanje naredi velik vtis in vojak ne ve, kaj naj reče in kaj naj si misli.

A glej, kaj se lahko zgodi. Vojak, ki ga muči žeja, se spontano in lahkomišno spusti s hriba k Soči, da bi prišel do pitne vode in tako zapusti svoj oddelek. Ker območje dosledno nadzorujejo oddelki karabinjerjev, se zgodi, da ga odkrijejo in privedejo do poveljstva sodišča. To zadostuje, da ga obsodijo dezerterstva.

Sedaj prejme 3. bataljon povelje za premik do Casa del Pastore [op. – »Pastirjeva hiša«], ki se nahaja sredi pobočja tega hriba, na nadmorski višini približno 500 metrov, na kakršni se nahajamo tudi mi. V ravni črti je to približno en kilometer v smeri Svete Gore, ki jo vidimo pred seboj in je videti grozeča. Da bi prišli do Case del Pastore, je treba teči po mulatjeri popolnoma na odprtem in v vidnem polju sovražnika. Tu je povelje za odhod in 3. bataljon ob belem dnevu v koloni krene na mulatjero. Vojaki se kot nori poženejo v tek, Avstrijec, ki jih je videl, pa odločno začne s strahovitim obstreljevanjem. Salve granat besno tolčejo celotno mulatjero. 10. četi je zaukazano, da krene poslednja, in stotnik D'Alicandro, ki so ga te dni povišali v stotnika, mi ukaže, naj krenem poslednji, tako da bo zanesljivo odšel celotni bataljon. Perspektiva ni najbolj obetavna.

Pred seboj, vzdolž mulatjere, že vidim grozljivo podobo, apokaliptičen prizor, ki ga je težko opisati, ker presega človeško domišljijo. Vojake v polno zadevajo granate in v zrak letijo roke, noge, trupi ljudi. Kdor lahko nadaljuje, gazi po mrtvih in teh, usmiljenja vrednih človeških ostankih zmletega mesa vojakov. Vidim, da je čelo kolone že prispelo do Casa del Pastore. Poslednji vojak se je podal na mulatjero in odidem tudi jaz. Tega, po čemer sem gazil med tekom, ne morem opisati. Dokler nisem prispel, sem med potjo zaznaval tik pred menoj ali za menoj eksplozije granat in da

po zraku letijo koščki cunj in meso vojakov. Tekel sem, najbrž kar letel, ker sem do Case del Pastore prispel skoraj hkrati s prvimi iz 10. čete, brez diha, s cmokom v grlu, od razburjenja čisto sesut. Od Case del Pastore je ostalo pokonci le nekaj zidov. Stotnik zbere četo. Ustavimo se, da pridemo k sebi in za seboj pustimo grozljivi prizor. Tu v zavetju hriba, smo skoraj zavarovani pred obstreljevanjem, a se je sedaj treba vzpeti na koto 611. Preostanek 10. čete začne z vzponom v gozdu in med skalovjem. Smo prvi Italijani, ki gazimo po teh krajih. Prihaja na stotine avstrijskih granat, nekatere zadenejo v polno in med vojaki naredijo pokol. Vzpenjati se poskušamo, kar se le da hitro ter pri tem v igri skrivalnic s smrtjo izkoriščamo razčlenjenost terena in skalovje. Kar nekaj vojakov nas je prispelo in zavzelo položaj na koti 611. Uspelo nam je. Sam sem med prvimi. V teh usodnih trenutkih je bolje biti med prvimi. Avstrijec je položaj zapustil in se umaknili v bolj odmaknjene.

31. – Ob zori prične deževati. Ko ima nekaj miru, se 3. bataljon zbere na pobočju Kuka nad Zagomilo. Vsak vojak si poišče prostor, kjer misli, da mu bo najbolje. Prikaže se nekaj sonca, ki nas poživi in okrepi. Dva dni smo brez hrane in pijače in si pomagamo z deževnico. Kljub temu divizijska godba koncertira tudi danes prav v naši bližini. Videti je kot omalovaževanje dejanskega stanja.

Junij

11. – Dežuje. Dobro uro poskuša Avstrijec z bočnim napadom na Vodicach, a naše topništvo s Sabotina onemogoči vsak sovražni

premik. Še poskuša podnevi in ponoči, a je propadel vsak njegov poskus. Pri tem vedno ostanejo mrtvi in ranjeni vojaki.

13. – Počitek, čiščenje, pobijanje uši. Danes pripravim poročilo za poveljstvo 160. pehotnega polka za dneve, ko smo bili na Kuku in na Vodicach. 10. četa je izgubila 80 vojakov, mrtvih, ranjenih in obolelih. Na začetku je bilo 125 vojakov.

September

14. – Lepo vreme. Četa ima vaje [op. – v Podsabotinu]. Čim pojemo menažo, razdelijo ročne bombe in strelivo. Zvečer podremo šotore, odidemo in gremo skozi Štmaver [orig. S. Mauro]. Sočo prečkamo na mostu številka 14, postavljenem na čolnih pri Gorici. Ob reki pridemo po bregu do Solkana [orig. Salcano]. Sedaj nadaljujemo z vzponom na pobočju Škabrijela. Ko dosežemo koto 343, nadaljujemo z vzponom do prednjih položajev na koti 462, ki so jo pred nekaj dnevi zavzeli drugi oddelki. Medtem z obeh strani neprestano grmijo topovi.

15. – Vstane jutro, svetlo in jasno. Spremlja ga bobnenje topov, ki nadaljujejo svojo rušilno nalogo. Tu, na tem položaju imamo pred seboj, oziroma nad sabo, vrh Škabrijela, ki nam z mogočnim in odbijajočim videzom vzbuja strah. To, kar vidimo okoli sebe, je resnično sodni dan. Teren je razdejan, razkopan, zažgan, obarvan v barvo opeke. Ob pogledu vreden usmiljenja. A hrib je še vedno tu – temačen, strašen, vztraja, medtem ko ga topovi z obeh strani še naprej prekleto tolčejo. Ponoči nas je, novince na teh položajih, strah kakšnega avstrijskega napada. O tem je danes zvečer pripovedoval zajeti sovražnikov vojak.

Med tem si prizadevamo izboljšati obrambne položaje s preurejanjem zavzetih sovražnikovih, ki jih je popolnoma razrušilo topništvo.

18. – Okoli dveh ponoči se začne sovražnikov napad na pobočju Škabrijela in vse do naših jarkov, a nas vse najde budne in pripravljene na obrambo. Tu je popolnoma drugačen način bojevanja v jarkih. Večinoma se odvija z uporabo ročnih bomb, ker teren ne ponuja možnosti za streljanje s puškami in mitraljezi. Topništvo deluje dobro, ker ga njegovi opazovalci usmerjajo s pomočjo raznobarvnih svetilnih raket.

22. – Lepo vreme. Na območju Banjške planote močno grmijo topovi. In tu je še nenavaden pripetljaj. Ponoči prideta v naše jarke dva avstrijska vojaka z veliko posodo z njihovo menažo. Očitno sta v labirintu povezovalnih jarkov izgubila orientacijo. To govori o tem, kakšna presenečenja bi nam lahko pripravil sovražnik.

23. – V zgodnjih jutranjih urah se sovražnikov napad odvija na Markovem hribu. Po močnem streljanju vse potihne. Tu na Škabrijelu se je prav gotovo odvijala zagrizena bitka. O tem govorijo vsi razrušeni avstrijski položaji, razdejano območje in mrtveci, ki so posejani na nikogaršnji zemlji. Ponoči imamo zamenjavo in gremo na drugo črto, na koto 343.

27. – Proti jutru sovražnik močno napade na območju Markovega hriba, a so ga zavrnilo enote, ki zasedajo ta odsek. Avstrijcu povzročajo mrtve in ranjene ter zajamejo tudi precej ujetnikov. Med zaslišanjem eden od teh pove, da so v dolini pri Čepovanu [orig. Chiapovano] utaborjene divizije nemških vojakov.

6. – Še vedno dežuje. Našel sem nek »brlog«, v katerem sem si lahko uredil pisarno. Tudi stotnik je tu z menoj. Neposredno ob izhodu nama delajo družbo trupla vojakov. Če bi še vedno bil nosač ranjencev, bi jih poskušal odnesti. Mirna noč.

8. – Danes dvoboji topništva in streli na položaje enih in drugih. Ponoči močno obstreljevanje na Kras in na Banjščice [orig. Carso, Bainsizza]. Ob polnoči nas zamenja 8. pehotni polk. Končno sestopimo in z veseljem zapustimo te jarke, ki so bili tako nenaklonjeni vojaku. Pozdravimo jih z mislijo, da se ne bi nikoli več vrnili. Po spustu v Solkan prečkamo Sočo po mostu številka 14 in nadaljujemo preko sedla nad Pevmo [orig. Peuma] do Valerišča.

9. – Zjutraj se ustavimo v Cerovem. Ponovno odidemo in smo ob 11-ih v Subidi, v vasi nedaleč od Krmina [orig. Cormons], kjer se namestimo v lesenih barakah.

21. – Danes slišimo zamolkel hrup nenehnega bobnenja, ki daje vtis približujočega se viharja. Ponoči pelje mimo, proti Soči, stotine vozil. Ko vojak to gleda, postane nemiren, ker se boji, da to ne pomeni nič dobrega. Pomisli na tiste nemške divizije, ki so v Čepovanski dolini in ima slab občutek.

22. – Zjutraj se vozila vračajo polna vojakov in gredo proti Italiji. Kam? Gre za veliko organizacijsko nalogo, a čemu vse to? Danes Avstrijec strelja proti Krminu z granatami velikega kali-

bra z razdalje več kilometrov. Kako se to lahko dogaja? Kakšni so ti topovi?

24. – Topovi nenehno grmijo, močno dežuje. Občutek imam, da je v zraku nekaj skrivnostnega, tragičnega. Prav gotovo se dogajajo zadeve, ki nam vzbujajo občutke strahu. Vojak se sprašuje, kaj bi to lahko bilo, a zaenkrat ni odgovora.

Tako pride proti poldnevu povelje, naj pripravimo tabor in ostanemo v pripravljenosti v popolni bojni opremi. Med tem prihajajo v presledkih avstrijske granate skoraj do sem in med vojaki in prebivalci povzročajo paniko. Oddaljeni top povečuje svoje pogubno tuljenje [op. – prvi dan poslednje soške bitke].

25. – Lepo vreme. Okoli enih popoldne odhajamo žalostni in tihi. Gremo skozi Krmin, Brazzano, Dolenje in pridemo v Prepotno, kjer na nekem polju postavimo šotore. Tu zvemo strašno in tragično novice – avstrijski sovražnik je sprožil mogočno, veliko ofenzivo, napadel od Tolmina in vpadel v naše položaje ob Soči vse do Kobarida. Na Banjški planoti so naše enote morale zapustiti svoje položaje in se umikajo, lahko bi rekli, da brezglavo. Oddelki raznih korpusov in posebnih služb množično prihajajo na to območje. Spuščajo se z gora in dolin, tulijo kot volkovi v neskončnih kolonah na poteh skozi gozdove, po cestah, brez poveljnikov, brez povelj, brez cilja, brez nadzora. Kolone vozil, vozov, topništva zatrpajo ceste. Potiskajo se, zaletavajo se med seboj, povzročajo zmedo in paniko. Strašljiv prizor, ki boli. Vojak je vznemirjen. Pobit je in tih, izgubil je celo občutek pripadnosti. Ogromni požari divjajo na vseh teh gorah in dolinah in tako v temni in črni noči njihov odsev ustvarja pošastno podobo.

KARL SOVRE II

25. 4. 1917 (sreda) marš

Pot skozi Hotaule [op. – Hotavlje] – serpentine do Planine – Cerknjo.

26. 4. (četrtek) Slap blizu Tribuše prenočil v barakah – zabava in vino izvrstno.

30. 4 (pondeljek) Erjavci [op. – Rijavci pri Trnovem]

Stanujemo v družbi miši, podgan, škorpionov itd. Po stenah rasto gobe. V eni sobi je offz. Messe moja pisarna, pisarni 2. in 4. Komp, magazin, spalnica vsega pis. osebja in ordonanz itd. Ležim na peči. Podnevi zračni boji. Zvečer deluje artiljerija. Včeraj po obedu vrgel Italjan v vas 6 granat 15 cm.

5. 5. (sobota) Erjavci

Včeraj zračni boji nad nami. Zbitih 6 sovražnih letal.

8. 5. (torek) Erjavci – odšel Lstbaon 27 (Šerbec)

9. 5. (sreda) Erjavci, preselil sem se v njegovo sobo. Na večer godba, pivo, vino, žganje, kava, čaj, razbite steklenice in čaše, itd.... do 1/2 3 zjutraj v ofc. menaži. Zadnji večer v Erjavcih. Odhajamo v Pripeči [op. – Pri Peči pri Ravnici].

12. 5 (sobota) Pripeči

Zjutraj ob 4.30 začne se živahno art. streljanje (Trommelfeuer) Pripeči zapustili, ker obstreljevana. Ob 14 pop. traja še vedno, enako močno.

13. 5 (nedelja) Pripeči

Ves dan in vso noč močno streljanje artilerije. Deseta soška bitka. Naši možje donašajo v vojno črto material in municijo. Bobnanje art.

14. 5 (ponedeljek) Pripeči

Vso noč in ves dan art. boji. Okrog naše barake vse polno 28 cm, celih in izstreljenih – vmes »Gasgranaten«. Ob 9h zvečer telef. poročilo, da je Italjan na Sv. Gori (Monte Santo) Naši stotniji sta že obe zunaj, zato ne gremo tja, kot zahteva Obstl. Medikus. Kuhinje, Train, pisarne, багаža, vse je v naglici zapustilo ogrožen kraj in odšlo v Voglarje (zum Gefuchtstrain) Sledimo groznemu art. boju vest o izgubi Sv. Gore potrjena.

15. 5. (torek)

Zgoraj omenjeno v noči od 14 do 15. maja in 15 maja ves dan.

16. 5. (sreda)

Včeraj ujeli laškega stotnika, ki je zavzel Sv. Goro. Danes v jutru v Vip. dolini in Sv. Gori italj. napad. Alarm. Za ¼ ure odpovedan. Opoldne leta nad nami popolnoma nizko, da smo ga pozdravljali, naše letalo. Kroži nad nami in hajd v zrak ter proti Sabotinu. Za ¼ ure udari prva granata 20 korakov od barake v tla. Druga, tretja i.t.d. /.../ Še vedno butajo okrog nas – ob 3 pop. Naše letalo, laški letalec.

17. 5. (četrtek)

Zvečer 16. 5. popolnoma mirno. Ob 11h pop. poročilo, da ujeli 23 laških častnikov in 1200 mož.

18. 5. 1917 (petek)

Pri odhodu iz strelnega jarka od mine zadetih 17 mož (9 mrtvih, ostali ranjeni) Sv. Gora mrgoli Italjanov, z njimi napadajo franc. vojaki. Vse dopoldne Sv. Gora en sam oblak dima (ekrasitne granate) Uboga 4. Komp., ki se udeleži protinapada na Sv. Gori.

24. 5. (četrtek)

4. Komp razdeljena. Obisk g. polkovnika Hosnerja. Hvala za junško obnašanje na Kuk-u. Povišanje moštva in odlikovanje vseh v boju navzočih častnikov in mož.

25. 5. (petek) Stellung

Bivališče obširna kaverna. Spominja me na pripovedke o rokovnjačih. Popoldne od 2h do 8h zvečer »Trommelfeuer« na Sv. Goro. Lastna art. odgovarja v isti meri.

27. 5. (nedelja)

Binkoštna nedelja. Ves dan popoln mir. Zvečer izpovedali italj. ujetniki, da nameravan ponoči splošni napad brez art. priprave. V Solkanu dospela 2 nova polka 237. in 238. V naših postojankah vse pripravljeno.

28. 5. 1917 (ponedeljek)

Do 4 zj. bndel pričakuje napovedanega napada. Art. na obeh straneh delovala po polnoči z neprestano ljutostjo, ki še vedno traja (2 pop.) kuk ves v dimu. Naši napadajo » 652, kjer je krvavela naša 4. marš komp. 27. Mbaona. Sabotin po grebenu ves preluknjan in iz vsake luknje neprestano bliskanje – topovi – ki

vsi delujejo in obvladujejo M. Santo in Kuk, Dolsko sedlo [op. – Prevalo] in × 652.

3. 6. 1917 (nedelja)

Ob 7h zjutraj ogledal si je posadko polkovnik Hosner. Ves dan mir. Ofenziva končana, začenja se dolgočasno življenje.

5. 6. 1917 (torek)

Kuhinje II. baona, so se na povelje polk. Hosnerja preselile ob 5. Zj. iz Voglarjev v Ravnico. Zvečer ob 6 »Volltreffer« italj. ekra-sitne granate. 3 kuharji mrtvi, vsi drugi ranjeni, kotli s kuhano menažo vsi uničeni.

Bil sem zaradi garij (srbečice) na baonski san. postaji. Art. in zračni boji.

7. junija 1917 (četrtek)

Praznik R. T. [op. – praznik sv. Rešnjega telesa in krvi] Pozna se to seveda le pratiki. Situacija neizpremenjena. Dobil kot naročnik Slov. naroda prvokrat list. Od P. P. dobil 100 cigaret. Kako pametno!

8. junija 1917 (petek) Voglarje

Ob 3h zjutraj napotim se po naročilu stot. S. v Voglarje. Zapusti-vši strelski jarek, korakam brzih korakov ob vznožju Sv. Gabrije-la, mimo 9. stotnije, po cesti proti Britofu. Krasna mesečna noč. Precej časa je cesta izpostavljena italjanskim žarometom in art. opazovalcem na Sabotinu, zato ta del poti neprijeten. Sicer lepa cesta polna streliva sovražnih težkih izstrelkov. Jama pri jami, skala pri skali. V dolini leži vas Britof, oziroma ostanki zrušene

vasi. Dospevši na višino, kjer so deloma izgotovljene postojanke druge obrambne črte, odpre se mi krasen razgled: Sv. Gabrijela, Dolsko sedlo, Sveta Gora, Vodiško sedlo s \approx 652, Kuk, spredaj Sv. Danijel in v ozadju Sabotin, ki že bruha svoj uničevalen ogenj na Kuk. Gorica, Soča, morje.

Že teden dni nam je znano, da prične Italjan danes z drugim delom 10 soške bitke in res se čuje bobneče ropotanje topov, regljanje strojnih pušk in ogenj pehote. Kuk je zavil en sam gost oblak dima. Visoko nad menoj vozijo se počasi izstrelki naših 30 cm skih topov na Sabotin.

Kako krasna je narava, že par ur za našimi postojankami! Pomlad, lepa, zelena, cvetoča, dehteča vesela pomlad! Kakšna razlika med – tam doli in tu gori! Dojde me praporščak Praznik. Na dopust odhaja. Srečen človek.

Tu ostanem ves dan, ker nazaj v strelski jarek je mogoče priti le ponoči. Če ne poneha bobneči ogenj artilerije, pa je povratek danes sploh nemogoč. Hočemo videti.

12. 6. 1917 (torek)

Razpisano od Brig. kdo 50 K in 14 dni dopusta za 1 italj. ujetnika. Prvi prizkus brez uspeha, ker poljska straža zavarovana z žico in vsaka straža s španskim jezdecem.

17. junija 1917 (nedelja)

Inf. Kovačič se je vrnil s patrolje: Gft. Stiglic mrtev, ubit od lastne granate, dasi vsa art. obveščena, da se nahaja na 200 [op. – na koti 200] naša patrolja. Kovačič pripoveduje, da se nahaja pod 3 baonom laška kaverna, označena z belo cunjjo (znamenje za artil. italj) Ponoči pri-

dno vrtajo, kopljejo in razstreljujejo peči pod našimi postojankami. Popoldne obstreljuje Čičeva art. [op. – Italijanova; Čič – Italijan] naš odsek z granatami lahkega kalibra. Solnčil sem se nad kaverno, a moral sem se skriti v jamo.

Pri 3. baonu igral se je v jarku nek narednik z nekrepirano italj. granato. Ko odstranjuje z nevarne igrače v premeru 15 cm bakren obroč, eksplodira in ubije na mestu 2 moža, 2 rani smrtno in 12 lahko.

18. junija 1917 (ponedeljek)

Ob 2h zjutraj stojim nad kaverno in opazujem sovražne žaromete. 3 svetijo s Sabotina na Sv. Goro, Vodice in Kuk, eden iz Gorice na Dolsko sedlo desno krilo naše kompanije [op. – položaji čete od Prevala proti Kramarci na zahodnem pobočju Škabrijela] in 2 sedmo in peto Komp. Naenkrat prifrči po zraku lastna 15 cm mina in udari 10 korakov od mene v tla. Seveda sem bil hitro v kaverni in dohitelo me je le drobno kamenje. Zadnji del mine leži v jami, ki jo je napravila v skalo. Kmalu je sledila druga, še tudi v lastni jarek, tretja in naslednje pa so našle pravo pot čez našo poljsko stražo na \approx 343. Dopoldne popolen mir. Zato plačam kadru vina. V noči od 17. na 18. 6. šel je Kovačič s san. patroljo po mrtvega Stiglica. Trupla ni bilo več na mestu, odnesli so ga Italjani. Kovačič predlagan za srebrno hrabr. svetinjo 1. reda.

Kljub temu, da je bila art. obveščena, da se nahaja san. patr. na \approx 200, je lastna art. zopet streljala tja in tako ovirala iskanje. (Bila je 22 cm ska)

20. 6. (sreda)

Zvečer zadela lastna art. s tremi težkimi granatami naravnost v strelnski jarek lastne 8. Kompanije.

17. julija (torek)

Nadzoroval delo v rez. postojankah. Par ur že se je nad nami sukal Čič – letalec z lepim velikim aparatom. Od naše strani priplava naš letalec in ga napada s strojno puško. Ni se umaknil, temveč branil se je in tekom 2 minut podlegel. Poškodovan je odplul čez Sv. Goro. Na tla je padel med Sabotinom in Sv. Goro.

18. julija 1917 (sreda)

Kompanija v Lokve kopat. Jaz ne morem poleg, ker poučujem slovenščino.

28. VII. 1917 (sobota)

Živahnejše art. delovanje, kot običajno. Ves dan kroži nad nami 8 sovr. letalcev. To nam potrjuje izpoved laških dezertarjev, da se začne 11. ofenziva.

7. avg. 1917 (torek)

Zopet poletelo 10 letalcev v spremstvu mnogih majhnih preko Voglarij, a so se kmalu vrnil. Popoldne ob 3h polno zadela v barako naše stotnije sovražna granata srednjega kalibra. V baraki je ležalo 130 mož, izmučenih, ker so vso noč delali v rezervnih postojankah. Predno je kdo mogel v barako, predno so mogli zapustiti jo zdravi ali pomagati ranjenim, bila je vsa baraka en sam grozen plamen, ki ga je pospeševala huda vročina in suša, veter, suhe veje na strehi in suha drevesa okrog in okrog, s katerimi je bila maskirana cela koliba in vse šotorišče. Grozna panika celega šotorišča in okolnost, da so bile sosedne stotnije z doma – na delu – vse to je ogrožalo ostale barake, oficirske barake in skladišče ročnih granat, nahajajoče

se 10 korakov nad gorečo barako. Kdor je še obdržal svojo glavo, posebno častniki, bili so na delu, da se požar lokalizira, kar se je tudi posrečilo. Z mrzlično naglico nosili smo, častniki in moštvo, zaboje z ročnimi granatami v stran. Mesto, kjer so bili nakopičeni ti zaboji, je bilo v dimu in tako vroče, da ni bilo mogoče zdržati človeku tam več, kot par trenutkov. Bati se je bilo vsak čas eksplozije, kar bi povzročilo katastrofo, ki se je ni mogoče predstavljati, kajti nakopičeno je bilo tam granat za cel bataljon – po tri za moža, torej približno 1000, poleg tega še zaloga streliva za razstreljevanje kamenja (Sprengmunition). Posrečilo se nam je, odnesti vso to municijo in lokalizirati ogenj. Medtem pa je v goreči baraki pokalo, kot v najhujšem infanterijskem spopadu, kajti eksplodirala je infanterijska municija, ki je ostala z vso opravo, puškami in z vso lastnino moštva v ognju. Stointrideset mož, vsak po 150 patronov, torej 22.500 patronov.

15 črnih, v oglje izpremenjenih trupel ležalo je drugo poleg drugega v najrazličnejših pozah.

Dognali smo število žrtev, ki je znašalo 17 mrtvih in 19 ranjenih. Dopoldan je plulo 10 velikih sovražnih letal preko nas. Popoldne zvemo, da so bombardirali Čepovan. 20 oseb mrtvih. Zame je bil ta dan najgroznejši, kar sem jih doživel na italjanskem bojišču. Nahajamo se na oddihu – v rezervi.

9. VIII. 1917 (četrtek)

Dobil prvo plačo kot praporščak [op. – povišan v ta čin 31. julija.] (680 K) Poslal 250 K domov v Krško in 200 K (Z. R. Radeče) za dolgove. Ga. Lt. Kramb. Vrnil 50 K.

18. VIII. 1917 (sobota)

Ves dan mogočen art. ogenj. Sv. Gora, Vodice, × 652 zavito v gost dim.

24. 8. 1917 (petek)

Prva stotnija, ki je krila umikanje s Sv. Gore, zapustila je dopoldne postojanke, ki so jih obenem zasedli Čiči. V Dolskem sedlu in na Gabriجلي ljuti boji. Alarmirane vse rezervne stotnije. Sovražnik meče zažigalne granate. Požari na več mestih, posebno Gabriجلي. Vse zbegano, situacija brezupna. Ranjenci prihajajo neprestano. Vsa artilerija se je umaknila. Nemoteno je sovražnik na delu na zemlji in v zraku. Pogosto meče bombe, 6. stotnija (Lt. Kramberger) zasedla je zasilne postojanke levo Dolskega sedla. Lt. Kramberger težko ranjen.

25. VIII. 1917 (sobota)

V noči 24.–25. sovražnik vdrl na več krajih v naše postojanke na Gabriجلي, s protinapadi zopet zavrtnjen. Ravnica, Pripeč in vsa okolica se nahaja v najhujšem art. ognju. Zadnji ostanki rezerv odhajajo v postojanke.

Popoldne smo zapustili barake v Pripeči in se nastanili pri š. baonu. Ranjenci prihajajo trumoma. Obzorje nad Voglarji krvavo rdeče – požari. Cilenšek vrnil ranjen.

28. VIII. 1917 (torek)

Boji na Sv. Gabr., Dol, Britof, Zagorje trajajo dalje. Art. delovanje traja z neizpremenjeno ljutostjo. Vsak dan mnogo ujetnikov, med njimi častniki.

3. 9. 1917 (ponedeljek)

1 baon zapustil postojanke, kjer se je boril od začetka ofenzive. Zvečer došel ljubljanski polk strelcev št. 2 (bivši Lir 27) Oblt. Mehle, Lt. Dolenc etc.

4. septembra 1917 (torek)

Naša dolina silno obstreljevana. Mnogo mrtvih in ranjenih. Črnovojniški polk 6 (106 divizija) odšel predvčeraj v postojanke, danes ima 600 ranjenih. Zapustil postojanke. Italjani prodrli naše postojanke na Gabr. Na dveh mestih. Protinapad – vse popoldne trajajoči vroči boji – posrečen. Ujeli mnogo Italjanov, med njimi 6 častnikov v našem odseku.

Zadet sem bil od železnega drobca v desno stegno. Ker je prebil streho barake, je bil – žal – preslab, da bi me storil sposobnega za – zaledje.

5. septembra 1917 (sreda)

Marš preko Cverenca [op. – Zverinca] k trenu, ki se nahaja v Ternovskem gozdu. Pot strma, naporna, izpostavljena art. ognju s Sv. Gore.

20. sept. 1917 do 24.

Zaporedoma nadzorovani: polk. pov., brigadir, divizionar, korni poveljnik in slednjič Insp. G. O. Borojevič. Pričakujemo še cesarja (in škofa)?

28. sept. 1917 (petek)

Zapustiti sem moral čedno sobico, kjer sem se nastanil in spal samo eno noč. Preselil sem se k drugi rodbini v istem poslopju. [op. – Gorenje blizu izvira Hublja] Ljudje se branijo dati stanovanja, so pa, videč da ni drugače, zelo prijazni, postrežljivi in veseli, da imajo v hiši Slovence. Narodna zavest med prostim ljudstvom nadkriljuje ono Kranjcev visoko.

12. oktobra 1917 (petek)

Pridno se pripravljamo na nove boje. Obleka, rezervne porcije, municija, orožje, vse se dopolnjuje. Zremo menda najhujšim dnevem tega leta nasproti [op. – v Trnovskem gozdu v pričakovanju 12. soške bitke]. Lt. Kapus (I. g. a. II. I. R. 87 Fpost 304) fotografiral je moj šotor. V slučaju, da padem, dobi lahko, če se kdo zanima za to, to sliko pri njem. Treba mu je samo pisat. V Kovčegu imam kakšnih 60 slik od Soške fronte. Te so namenjene za šolski – vojni muzej Radeške lj. šole.

Ker je moja koliba izmed vseh, kar sem jih videl doslej pri regimentu, najudobnejša in napram vremenskim kapricam najvarnejša in je bil načrt zanjo praktičen (ne tako kot šole na Kranjskem) ni čudno, da nisem ostal v njej sam. Napravil sem bil namreč načrt tako, da se lahko vsak trenutek nastani še ena stranka, ki že tudi stanuje pri meni. To je poročnik Kapus pl., gorenjska slovenska korenina. Stanarino je plačal naprej, ki sva jo takoj zapila. Razumeva se dobro in dobro je, da človek ni sam, da si z resnimi, smešnimi, političnimi, bedastimi in pametnimi razgovori preganja žalostne misli, ki so v stanu napasti človeško dušo v sedemintridesetem mesecu te grde vojske. Z zanimanjem

čitava Sl. narod in Arbeiterwille ter zasledujeva politične dogodke, zadevajoč Slovence.

Marsikatera bridka (nedovoljena) beseda pade na račun onih gospodov, ki razpolagajo z našimi močmi in nas v zahvalo, da jih vlečemo neprestano iz dr. /.../, zasmehujejo misleč, da jih ne razumemo. Ker smo rešili armado (v prvi vrsti naš polk, kar sami priznajo) v II. ofenzivi velikanske polomije, naklonili so nam brihtni rdečehlačneži častno nalogo za dvanajsto: stali in jurišali bomo v prvi vrsti, da nam bo dana po previdnosti visokih glav prilika okrasiti še sveže grobove padlih tovarišev z novimi lovorikami. Zelo hvaležni smo gospodom za to očetovsko naklonjenost. Brigadir Laksa, divizijonar Hrozni, korni poveljnik Knez Schönburg, armadni poveljnik Borojevič, vsi nas hodijo ogledovat in se v navdušenih govorih norčevat iz nas. Pa saj vedo kaj in zakaj tako delajo. Slov. polke na najnevarnejša mesta zato ker dajo preje pobiti do zadnjega, predno zapuste postojanko in s tem je dosežen dvojen uspeh – prvič ostane postojanka v naših rokah, drugič pa pade mnogo »državi v mirnih časih nevarnih elementov«. Take misli roje po glavah inteligentnih slovenskih vojakov, medtem ko se razlega zunaj glas harmonike in pesem okrog ognjev sedečih tovarišev prostakov daleč tja v temno noč, dokler se ne pomeša v ta »Verkehr« trikratni žvižg, naznanjoč nevarnost. Letalci so tu. V trenutku ugasnejo številni ognji in vse luči. Tako dan za dnem, dokler ne pride povelje: Marschbereit! Abmarsch!

Leto 1916

Avgust

14. – Budnica ob dveh ponoči. Ob štirih nahrbtnik na rame in odhod v popolni bojni opremi po cesti iz doline pri Valerišču v Zgornje Valerišče [orig. Valerisce Alta]. Od sedla pri Pevmi vidimo Gorico na drugi strani Soče, ki teče v naši bližini [op. – v nadaljevanju so za odsek VII uporabljena slovenska, že predhodno prevedena zemljepisna imena].

Ob zori se je začelo močno obstreljevanje Svete Gore in Škabrijela. Na tem odseku je prav gotovo veliko topov. Bruhajo toliko železa in ognja, da sta oba hriba videti kot dva vulkana ob popolnem izbruhu. Grmenje eksplozij nenehno in brez prekinitve ves dan odmeva kot apokaliptična simfonija. Tu si vojak pravi, da smo prišli z dežja pod kap. Avstrijec odgovarja s svojimi topovi zgolj občasno. Zvečer prekoračimo Sočo po starem mostu in se namestimo na bregu reke v bližini mesta. Vso noč smo budni, v pripravljenosti, ker smo enota namenjena okrepitvam. Govori se, da je enota 159. pehotnega polka zavzela izpostavljen, utrjen položaj med grobovi na goriškem pokopališču.¹²

¹² Današnja Erjavčeva ulica poteka po trasi nekdanje pokopališke ceste od železniške postaje do semaforiziranega križišča pri avtobusni postaji, kje je bil vhod. Vzhodni zid pokopališča je potekal od današnjega gledališča do vhoda v stavbo Mestne občine Nova Gorica.

15. – Zjutraj se ponovno začne streljanje topov, nič manjše kot včeraj. Na tem območju krožijo eskadrilje naših letal.

S prijateljema Rocchijem in Carminatijem si gremo tu blizu ogledat avstrijske jarke pri Pevmi in na Oslavju [orig. Oslavia], ki so jih v minulih dneh zavzeli naši vojaki. To so pravi tuneli s spalnicami, ki jih razsvetljuje elektrika, ter s pokritimi povezovalnimi jarki, ki vodijo do prednjih položajev.

Naše topništvo je z velikanskim obstreljevanjem tolklo, meter za metrom preoralo te sovražnikove položaje in mi trije vidimo posledice tega popolnega uničenja celotne avstrijske obrambe.

18. – Posamezne avstrijske granate in šrapneli dosežejo naš tabor in je nekaj ranjenih. Tu je lep primer. Ko sem se nameraval izogniti eksploziji šrapnela, ker se ga sliši prihajati po njegovem žvižganju, sem se poskušal zaščititi za mulo, ki nam je prinašala menažo. Eksplozija in nekaj šrapnelskih krogel zadene ubogo mulo, jaz pa ostanem nepoškodovan. Tudi to je smešen primer.

20. – Ves dan dežuje. Zaradi strelav avstrijskih granat na naše položaje je nekaj ranjenih.

Ob desetih zvečer povelje pripraviti naše stvari in odhod. Nebo se je končno zjasnilo. Gremo v Gorico, v mesto. Ustavimo se na koruznem polju v bližini solkanske železniške postaje. Tudi tu se moramo namestiti na goli zemlji, mokri in blatni. Smo na ravnem polju. 2. bataljon gre v strelske jarke. Razmeroma mirna noč.

21. – Aktivnost letal. Tu se ni možno premikati, saj nas pred Avstrijcem na Markovem hribu in na Škabrijelu, od koder nas zlahka

Goriško pokopališče

odkrijejo, ščiti zgolj listje koruze. Vojak se ne more veseliti tega, da je pod njim voda, nad njim pa žareče sonce.

22. – Ob dveh ponoči se 3. bataljon premakne in se razporedi na položaj vzdolž jarka ob cesti, ki od železniške postaje pelje do zaselka Rušič in do Solkana. Tudi tu je treba biti pri miru, ker nas s Svete Gore lahko Avstrijci odlično vidijo.

23. – Jaz in Rocchi, dva običajna firbca, obiščeva zgradbo železniške postaje. V kletnih prostorih še vedno najdeva nekaj trupel naših in avstrijskih vojakov. S tem seznaniva poveljnika naše čete in tako jih bodo identificirali in pokopali. Ponoči se vrnemo na delo.

24. – Proti jutru se oddelek 159. pehotnega polka na območju goriškega pokopališča prebije preko strelskih jarkov in ustvari utrjen položaj v opekarni.¹³ Avstrijec jim to poskuša preprečiti in se tako nadaljuje puškarjenje. Krogle tolčejo v zidove železniške postaje, zelo blizu položajev 10. čete.

25. – Danes je zelo vroče. Dvoboji topništva. Ponoči gre 3. bataljon v strelske jarke in zamenja 2. bataljon. Strelski jarki se nahajajo na območju goriškega pokopališča in 10. četa zasede odsek opekarne. Sedaj pripadamo 2. armadi generala Capella.

26. – Vidimo, da se sovražnikovi jarki nahajajo na grebenih vzpetin, od nas oddaljenih od 100 do 200 metrov in jih v globino nekaj

13 Okolica današnje upravne stavbe družbe HIT, ob Erjavčevi ulici.

metrov štiti ogromno žičnih ovir. Očitno je vse to bilo že predhodno pripravljeno [op. – greben od cerkve Svete Trojice pri Hrastu].¹⁴

29. – Čudovito vreme. Izkoristimo ga, da bi se osušili, a vedno nepremični v naših luknjah – jarkih.

In zopet še en žalosten dogodek. Moj prijatelj Rocchi se je, kdo ve zakaj, lotil razstavljanja avstrijske ročne bombe. Ta mu je eksplodirala v rokah in ga na mestu ubila. Vedno je bil obseden s tem početjem, kar je bilo zanj usodno. Ubogi Rocchi je bil velik in meni drag prijatelj. Bil sem zelo žalosten.

30. – Zelo vroče vreme. Lahko osušimo naše stvari. Avstrijec obstreljuje Markov hrib. Zgodaj zvečer poskuša še pri belem dnevu sovražnikova patrola z izhodom na prosto. Vojak si misli, da so ti vojaki morda bili drogirani.

Zvečer nam dela družbo običajna nevihta z nalivom. Okoli polnoči nas zamenja 1. bataljon 160. pehotnega polka in se 3. bataljon umakne v vedno isti jarek ob cesti solkanske železniške postaje. Najdemo ga skoraj popolnoma poplavljenega, a je vseeno treba ostati tam.

September

3. – Lepo vreme. Avstrijec se zabava z obstreljevanjem zapuščenih kmetij na ravnini pri Gorici. Morda misli, da so v njih naši vojaki. Mirna noč, vedno isto delo.

14 Vzdlž današnje Ceste 25. junija do naselja Grčna.

4. – Lepo vreme. Aktivnost sovražnikovih letal, ki spuščajo bombe na Gorico. Nato naše topništvo obstreljuje sovražnikovo zaledje. Ponoči imamo zamenjavo in odidemo v Gorico, v predmestje Carinzia, v veliko palačo Ritter, v razsežnem parku, kjer končno lahko v miru počivamo [op. – vila in park Ritter na območju Straccis nad levim bregom Soče].

5. – Počitek, generalno čiščenje in orožja. V parku postavimo šotore pod stoletnimi drevesi. Jaz, prijatelj Carminati in Galbiati gremo v mesto. Tam je še veliko meščanov in čutiti je, da niso naklonjeni Italijanom.

10. – Danes nam Avstrijec pošlje nekaj granat v opekarno in na pokopališče, premečejo grobove, nagrobne kamne in izkopljejo celo trupla. Ponoči na delo, da uredimo te jame – jarke. Tu nam gre zelo slabo. Želimo si dobre rane ali bolezni, da bi le odšli za nekaj dni od tod. Ponoči nekaj puškarjenja na Markovem hribu in na Sv. Katarini [orig. S. Caterina] [op. – vzpetina nad Solkanom].

13. – Lepo vreme. Aktivnost letal. Vojak je sedaj že res prepričan, da so jarki, ki jih sedaj zaseda Avstrijec, bili zgrajeni in pripravljene že pred časom. To je pravo polje strelskih jarkov in grič Svete Katarine je opremljen s kavernami in mitralješkimi gnezdi. Na vrhu je bila cerkvice, a jo je neprestano obstreljevanje našega topništva zravnilo s tlemi. Mirna noč, vedno delo.

14. – Dežuje. /.../ Proti večeru se dež spremeni v nevihto z grmenjem, dež in naliv nas premočita do kosti. Voda v jarkih sega že

skoraj do kolen. Prav brezupno je, zobje šklepetajo od mraza in mokrote. V živčni napetosti smo vročični, priporočamo se Materi božji in svetnikom. Vseeno nepremično vztrajamo v nadzorovanju sovražnika. Poznamo ga. Zmožen je napasti tudi v takšnem, saj ima dobre izhodiščne položaje.

15. – Avstrijec ne počne drugega, kot da izstreljuje svetilne rakete in ne strelja. To izkoristimo, da se previdno vrnemo v naše jarke, od koder moramo metati vodo z vedri, ki nam jih je priskrbelo poveljstvo.

16. – Proti večeru poskušajo naši metalci plamenov škropiti plame-
ne proti sovražnim oviram in naše topništvo obstreljuje položaje. Izstrelki žvižgajo nizko nad našimi glavami in povzročajo tudi nekaj strahu.

Tudi Avstrijec odgovarja s svojim topništvom, tako da pekel traja do temne noči.

20. – Ves dan dežuje. Danes je blizu našega tabora ustreljen vojak 159. pehotnega polka. Razlog ni znan.

November

2. – Topništvo nadaljuje s svojim delom in močno tolče koto 100 pred našimi položaji. Tone železa letijo s svojim pogubnim tuljenjem ves dan nad našimi glavami. Avstrijec s svojimi topovi besno odgovarja. Medtem smo mi v teh luknjah v vodi, blatu in mokroti tu spodaj, zgoraj pa železo in ogenj. Med vojaki se pojavljajo primeri zlatenice.

Menaža prihaja ponoči in jo mule prinašajo do zaselka Rušič. Nato je treba ponjo. Vojaki gredo na ukaz dober kilometer daleč v turnusih po dva za eno veliko posodo. To delo je nekoliko sitno, še posebno, ko je noč temna in dežuje. /.../ Dobršen del poti gre po povezovalnih jarkih, kjer sta vedno voda in blato. Na delu, ki je na prostem, nas včasih nadleguje kakšna sovražna granata.

December

12. – Dežuje. Major, poveljnik bataljona ponovno pregleduje enoto in ker je slabe volje, z bičem tepe nekaj vojakov, ki so bili nekoliko nemarno oblečeni. Vojak tudi tokrat zadeve ne komentira, molči. Vseeno v srcu obsoja to histerično ravnanje. Vojaki, ki se vračajo z dopusta, pripovedujejo nesimpatične zadeve, na primer o veseljačenju v notranjosti države. Vračajo se žalostni, opeharjeni.

16. – Ponoči zamenjamo 57. pehotni polk in ponovno zasedemo položaje v okolici opekarne na območju goriškega pokopališča. Tako se ponovno začinja odstranjevanje blata iz lukenj – jarkov, če želimo imeti razmere vredne človeka. Vojak je v tem boju z naravo demoraliziran. Danes bo še slabše, saj je poveljstvo izdalo ukaz, da nad luknjami ni več dovoljeno razpenjati šotorskih platen. Ta so nas vsaj nekoliko ščitila pred slabim vremenom in dežjem. Morda za to obstaja razlog, a vojak je tisti, ki nastrada.

19. – Ves dan dežuje. Težko si je predstavljati, v kakšnem duševnem stanju se nahaja vojak. Nekateri jočejo, kosti, kot da bi bile

polomljene, udje otrdeli, resnično mučenje. [op. – v decembru je zabeležil 19 deževnih dni].

Leto 1917

Januar

27. – Danes me dodelijo kot posebnega kurirja stotniku Brucclassiju, ki poveljuje 10. četi.

Sedaj ne bom več nosil ranjencev, pač pa povelja. Tudi tu ni treba težko delati in stražariti, je pa res, da si v službi tudi, ko drugi počivajo, da je treba teči in nevarnosti ne manjka.

Februar

12. – Okoli dveh ponoči mi stotnik, ki je med tem vzpostavil stik s častniki 57. pehotnega polka, ukaže, naj obvestim poveljnike vodov, ker v 10. četi ni častnikov, da morajo svoje vode odvesti na pobočja kote 166, ki je vzpetina pod hribom Sveta Katarina.

Jaz in drugi kurir poskušava odpreti prehod, a zgodilo se je, da stotnik ostane s plaščem zapleten v bodečo žico. Drugi kurir je medtem s povelji stotnika poslan k vodnikom. Sam se spustim in v temi poskušam stotnika rešiti iz bodeče žice. Tam je, pokončen, oprt na palico in z revolverjem v roki. Še vedno je v uniformi za prosti čas, s pogledom uperjenim naprej, a je temno in ni videti ničesar. Sovražnik je morda zaznal kakšno premikanje in iz jarkov

izstrelili svetilne rakete. Tako vidim, da je jarek le nekaj metrov pred nami. Ker to opazim, v hipu opozorim stotnika in ga na silo poskušam potegniti na tla, on pa kot okamenel, še vedno stoji nepremično pokonci. V istem trenutku iz razdalje le nekaj metrov sovražnik nenadoma izstrelji salvo iz pušk. Stotnik je zadet v polno, pade kot snop in me povleče s seboj.

Čez nekaj časa sovražnikovo streljanje poneha. Tako nekako najdem način, da si stotnika naložim na ramena in ga odnesem z vzpetine. Nesrečnega stotnika nisem mogel pustiti tam. Če bi me le poslušal, kdo ve!

Sedaj smo v jarku, ki je bil iztrgan sovražniku. Premikati se ne sme, saj bi te sovražnik pokosil z mitraljezi. /.../ Tu med kopanjem in čiščenjem povezovalnih jarkov najdemo pod zemljo pokopane italijanske in avstrijske vojake. Utrujeni smo, a je treba delati.

13. – Sovražnik se maščuje in na jarke meče velike mine. Kljub temu je treba delati in s pomočjo kopačev utrditi položaje. A vedno biti pozoren, s pozornim spremljanjem, od kod letijo mine, steči v zaklon, če ti uspe.

14. – Danes nas v jarkih še vedno obstreljujejo s topovi in minometi in povzročijo mrtve in ranjene. Četa je sedaj zdesetkana na maloštevilne vojake. Proti večeru začne besno sovražnikovo obstreljevanje prav na naš grič in tolče vsako ped terena. Vojaki tega ne morejo zdržati. Kdor ostane, ga bodo zanesljivo raztrgale

granate. Tako zapustimo jarek in se po pobočju griča umaknemo kakih 50 metrov nižje, kjer smo izven krivolje leta granat.

April

14. – Deževno vreme. Zvečer odide 3. bataljon po isti cesti s Cero-vega skozi Gorico, po cesti na pokopališče in se namesti v kletnih prostorih hiše »Casa Bianca« [op. – hkrati je bil Bianca tedanji toponim za območje od vzpetine Kostanjevica do zaselka Grčna]. En vod ima vlogo posadke železnega mosta čez Sočo, drugi ima nalogo okrepitve za prednje jarke na »Grotta del Cane« [op. – »Pasja votlina«] med koto 174 in karmeličanskim samostanom.

19. – Naše topništvo tolče nasprotnikove položaje, a sovražnik odgovarja precej besno, tako da imamo ranjene. Da bi odnesel povelja na poveljstvo bataljona, moram prečkati goriško pokopališče. Tu se mi ponuja žalosten prizor. Vsi grobovi so razdejani. Porušile so jih granate velikega kalibra, vrgle na plano in razmetale naokoli okostja pokojnikov ter ustvarile grozljivo podobo. Zaenkrat se ne razmišlja, da bi jih uredili, čeprav so tu na prednjih stražah naši vojaki.

27. – Ob sedmih zjutraj odidem s položajev in se podam k bataljonu v Valerišču.

PASQUALE ATTILIO GAGLIANI

Anno 1915 = 1916 = 1917. Campagna austro-italiana. Impressioni e ricordi. Pieve S. Stefano: Fondazione Archivio Diaristico Nazionale.¹⁵

24. julij Prispemo v Codroipo ob enih ponoči s približno tremi urami zamude.

Jutro 25. je bilo namenjeno napredovanju pehote. Ogenj topništva je naraščal vso noč s 24. na 25. in prve ure 25. Z višine zvonika bližnje cerkve v Graugliu je bilo videti vse sovražne položaje.

Več kot dva dni poteka boj 12 kilometrov od tod za vzpetino Sv. Mihaela [orig. San Michele] [op. – Debela griža, Vrh Sv. Mihaela], ki jo je treba zavzeti, da bi se polastili mesta Gorica [orig. Gorizia].

[op. – v nadaljevanju so za odsek IX uporabljena slovenska, že predhodno prevedena zemljepisna imena]

25. julij Ob zori 25. je postal ogenj, še posebno proti skrajnim, južnim pobočjem hriba tako intenziven, da v določenih trenutkih ni bilo več videti terena, dobesedno pokritega z eksplozijami šrapnelov in razbitega z granatami malega in srednjega kalibra. Opoldan je prispela novica, da je bil zavzet skoraj ves hrib (z izjemo najvišje kote, najbližje Gorici in silovito tolčene s topniškim

¹⁵ Dnevnik je v digitalizirani obliki objavljen na <https://espresso.repubblica.it/grandeguerra/index.php?page=autore&id=118>

ognjem nasprotnika) in da se je sovražnik umaknil z neizmernimi izgubami, v naših rokah pa pustil ogromno količino materiala in 1500 ujetnikov.

Tako sem na srečo imel priložnost biti gledalec velike bitke, ki mi je le dala možnost opazovati učinke topniškega ognja in njegovega vpliva na potek akcije. To je čudovita in impresivna zadeva: kako bi bilo, ko bi se znašel tam? Ob tem, da nas lahko v kateremkoli trenutku doseže povelje, naj z našimi topovi prihitimo na pomoč in okrepimo črto ognja. Moj prvi vstop v akcijo bo pomenil poglaviti trenutek v mojem življenju [op. – poklicni častnik, v februarju 1915 je bil povišan v čin majorja topništva, poveljnika štirih baterij topov].

26. julij Znano je bilo, da je bilo včeraj popoldan zajetih še 600 ujetnikov. Medtem gre tu mimo 1500 včeraj zajetih, zbranih po skupinah in jih na konjih spremlja naša konjenica. Pohitel sem si jih ogledati. Kakšen usmiljenja vreden prizor. Možje različnih starosti, nekateri mlajši, večina pa v najboljšem obdobju življenja. Bili so uvelega videza, utrujenega obraza, dobro oblečeni – v sivomodrih uniformah, dobro obuti – a umazani z zemljo iz jarkov in ogabnim smradom po potu. Pred vsako skupino so bili častniki – vsega skupaj 76 – oblečeni enako kot vojaki, s komaj vidnimi, majhnimi oznakami, zaradi večje osebne urejenosti in bolj finega videza je bilo razumeti, da so častniki. Nekateri so hodili razoglavi s ponosnim pogledom. Morda so želeli, da bi bili videti odločni, a kdo ve, kako je trpel njihov ponos! Da so jih zajeli Italijani, mandolinisti!

Razmišljal sem in iskreno čutil, da se tisočkrat raje vrnem domov ranjen, tudi brez kakega uda, kot da bi šel kot ujetnik v Avstrijo. Naj me Bog obvaruje pred podobno nesrečo!

28. julij Ob 13.30 sem se prebudil, ko sem po malici spal, ker je polk prejel povelje za odhod proti prizorišču bojev.

Tako sem vstopil na pravo in značilno bojišče, kjer so deževali udarci sovražnega topništva. To je bil moj ognjeni krst. In prvič sem imel žalosten, grozljiv ogled bojišča. Povsod naokoli so bili posejani znaki strašnega boja – hiše, ki so jih porušili strahoviti zadetki topov, okrušeni zidovi, zlomljena drevesa, brazde, globoke luknje na terenu, zapuščeni strelski jarki, močne žične ovire, na nekaterih delih še pokonci, in nato vsepovsod vseprek razmetana vojaška oblačila, zlomljeno orožje, kupi nabojev, sledovi krvi, človeški ostanki, bombe, komajda prekrite z zemljo, in nepokopana trupla. Vedno se bom spominjal tragično smešne poze trupla nekega Avstrijca, na katerega sem naletel med potjo do nekega topniškega položaja. Črna roka se je dvigala iz zemlje, kot da bi na grozen način pozdravljala mimoidoče!

Od 1. do 4. avgusta Nobenih novosti. Vedno smo na istem mestu in od jutra do večera streljamo na komaj vidne ali celo nevidne tarče. Veliko zapravljanje streliva z morda poglavitnim rezultatom, da dvignemo moralo naše pehote. Ker pa sta si prva črta sovražnih strelskih jarkov in naša prva črta zelo blizu, se pogosto pripeti, da gre, medtem ko tolčemo sovražnikove strelske jarke, kakšen zadetek v hrbet našim. Vsekakor neprimerno in precej neprijetno,

a pogosto neizogibno, razen če bi se odpovedali obstreljevanju sovražnih strelskih jarkov. Pričevanja sovražnikovih dezertterjev vedno potrjujejo strašne materialne in moralne učinke, ki jih sovražniku povzročata naše topništvo.

17. avgust Zjutraj se je nadaljevalo s topniškim ognjem, ki je bil postopoma premaknjen na nasip. Že od prvih strelcov, ki so padli tja gor, je bilo videti, da gredo Avstrijci iz lukenj. Bilo jih je vsaj stotina, a se je od teh le redkim uspelo umakniti na varno v dolinico v ozadju. Vtis, ki se ga izkusi ob udeležitvi tega lova na ljudi, je mešanica zadovoljstva in usmiljenja! Kar lepi so bili ti streli topništva, natančni in strašni. Eksplozije izstrelkov so bile izredne. Zrak je trepetal in pritisk na moralo, ki ga je imel na sovražnike, ki so še vedno bili v jarku, ni bil nič manjši od smrtonosnih učinkov. Ob pogledu na to, kako gredo ven, preskakujejo zidove, plezajo čez skalovje, bežijo v vse smeri, sem izkusil velikansko veselje zavoljo dobrega streljanja. Ob tem si nisem mogel kaj, da ne bi občutil neizmerne usmiljenja do teh nesrečnežev! Iz moje opazovalnice sem jih videl nekaj uiti pred jarek, proti našim. Skrili so se v neko luknjo in zvečer prišli, da bi se nam vdali. Bilo jih je šest in med temi dva Tržočana, ki sta odlično govorila italijansko. Povedala sta, da so zaradi našega streljanja od strahu ponoreli, na njihovih obrazih pa je bilo videti veselje, ker so končno ušli nevarnosti, da bi se ponovno znašli pod streli naših topov.

Ko nam je streljanje našega topništva dokazalo, da je jarek končno prazen, je naša pehota napredovala, da bi razrušila ovire in jarek zasedla. Zvečer je bil že skoraj v celoti v naši oblasti. Končno smo se znebili te ovire!

18.–24. avgust Zloglasni jarek, ki je bil videti že v celoti v naših rokah, je še vedno v največjem delu v rokah sovražnika, ki ga je ponoči skoraj v celoti zasedel. Zadeva je brezupna! Ta presneti 124. pehotni nima v sebi potrebne srčne volje, da bi krenil v napad na jarek, niti da bi se obdržal, ko bi ga končno zavzeli! V vseh teh dneh so bili izvedeni novi poskusi, ki niso dali omembe vrednih rezultatov. Preveč zahtevajo od topništva!

GIUSEPPE POZZOBON III

Na Krasu: hrib S. Michele, hrib Cappuccio, hrib S. Martino.

Tako je prišlo povelje o okrepitvi 67. in 68. polka, ki sta bila na hribu Sv. Mihaela [orig. S. Michele], in so me vzeli od nas, ki smo bili dve stotniji, in me poslali v Romans, tam sem bil dodeljen 9. četi 67. pehotnega polk. in naslednjega dne so me poslali v jarek Monte Capuccio [op. – pobočje nad Zdravščino]. Tako so mi 27. decembra zvečer ukazali dati nahrbtnik na hrbet, prešli Sočo [orig. Isonzo] in naprej do Zdravščine [orig. Sdraussina], tam so me dali na barake pod omenjeni Hrib, nato 28. zvečer gor na Hrib do zaklonov za okrepitve, zdeli so se mi kot mnogo svinjakov, tam smo morali biti tri dni, čez dan skriti, ker bi me sicer sovražnik videl, in ponoči gor in dol, da bi delali oskrbovalne prenose.

Tako nekega večera, čim se je zmračilo, so mi ukazali oditi v Gradišče [orig. Gradisca] za prevzem bomb (vsaka dva moža) in jih odnesti eno gor na hrib Martinščina [orig. S. Martino del Carso], tehtale so samo 60 kilogramov vsaka, tako sem vzel eno in sem z nekim drugim svojim tovarišem Toscaninom vzel palico in eden pred drugim gor na hrib in prav do vrha. Noč je bil temna, cesta polna kamenja, tako sva prispela gor (potem ko sva padla kakih 10-krat), izčrpana, vsa prepotena in se tresla od strahu pred nevarnostjo, ker so z vseh strani žvižgale krogle.

Ko smo se vrnili dol iz Martinščine in gor na hrib Capuccio, na naše mesto, je bila potrebna cela noč; ko sem prispel, nisem mogel več delati teh sprehodov zamaščen, kot sem bil, si je lahko predstavljati, kaj je.

V jarku

Prvega v letu 1916 smo morali iti v jarek, na razdaljo približno 25 metrov od sovražnika, z ročnimi bombami. Deževalo je in sem se moral spraviti v luknjo, ki ni zadostovala niti za kakega majhnega, a s potrpljenjem je prišel dan in nato sem se bolje namestil in tam smo preživeli osem dni, vedno je prišla kaka bomba, in veliko puškarjenja ponoči in podnevi ni topništvo nikoli prenehalo, a konec koncev nismo imeli veliko težav.

Prenašati bombe pod sovražnikovim ognjem

To, na kar se sedaj čaka, je zamenjava, a kdo ve, kdaj bo prišla. Medtem sovražno topništvo tolče brez prestanka, tega ne prenesem, če bi šlo zgolj po vojakovo, bi bila vojna drugačna. To noč sem ponovno dobro spal, zjutraj 11. sem videl tri avstrijske podčastnike, ki smo jih zajeli, zaslišani na našem poveljstvu so izjavili, da so utrujeni od te vojne, še posebno na naši fronti.

12. dne strašni živalski napor, s prenašanjem bomb pod peklenskim sovražnim ognjem, z več padci na tla, na kamnu sem si zlomil levo koleno.

13. dan sem preživel dokaj mirno, kot običajno ves dan dež, zvečer ob uri za menažo začne naše topništvo s peklenskim ognjem, uboga pehota, ne pustijo mi niti, da bi pojedel tiste nekaj svinjarije, takoj, ko neha ogenj, »marš!« v jarek, bilo je enajst ponoči, in »marš!« po zavitih povezovalnih jarkih, da nas ne bi zadele krogle, ki švigajo od vsepovsod, podobni smo množici zločincev, gre se drug za drugim, nato ko se pride na mesto, se gre noter v jamo

kot medved, sredi blata in pod dež in še huje, prihajajo bombe in granate.

14. dne smo v jarkih in sovražno topništvo začne streljati name od osme ure zjutraj in nadaljuje ves dan, nekaj malega bombe, nato granate in nato šrapnele, med nami je bila panika, ni se več vedelo, od kod prihajajo in kam bi se lahko rešili, zaman je izbirati dober zaklon, če se najde, je dobro. To je ena in menaža, kje je? Ker se že 36 ur ne je, a medtem je povelje oditi na stražo in jesti drugič. Končno prispe nekaj hrane, tako da se izvlečeš in je vse mrzlo in mi vsi premraženi, ker bi se imelo potrebo po toplih zadevah, namesto tega mi tople zadeve meče Tonietti, treba je izkusiti, da bi verjeli, nato, da bi nas potolažili, prinašajo dol mrtve ali ranjene. Uboga mladina, koliko jih podleže zaradi kapric drugih.

15. dan vedno na straži ob mitraljezu, nadaljuje se dež in topovski streli, po Božji volji me nobeden ni zadel, kakšen grd položaj! Če si rešiš kožo, je zgolj po čudežu, pritisnjeni smo spredaj, s strani in zadaj, ne da bi imeli možnost, da bi se lahko branili ali zaklonili, to je sposobnost naših poveljnikov.

PIERO LEONI

Sei mesi sul Carso (Giornale di Trincea) – Milano: Soc. An. Arti Grafiche G. Callegari 1925.

Borgo Pisa, 3.–5. maj

Kot vedno, umira bataljon, ki je tu v teh bednih barakah, ki so imenovane po naši brigadi, ima nalogo oskrbovanja ostalih dveh na položajih – enega na desnem odseku (Bosco Capuccio) [op. – pobočje na levem bregu Soče nad Zdravščino], drugega na levem odseku (San Martino) [op. – Martinščina].

Kako ubijalske so za vojake te nočne kolone po ozkih, težavnih povezovalnih jarkih, polnih lukenj, kamnov, ovir! Nosi se vse: železne grede, tramove, kolute bodeče žice, pločevino, prazne vreče za zemljino, zavojčke nabojev, bombe, rakete in kante vode in zaboje s kuhano hrano z juho in toplo kavo, dokler to le dovoljuje tema noči in napoči zora, da se vse povrne v nepremično stanje.

Na skrajnih prednjih položajih (Lunetta)

6. maj (19. ura)

Kot je bilo znano, je prišlo do majhne spremembe. Moj bataljon (ta, na desni od dveh na položajih) zaseda del fronte iz predhodne izmene in še del proti levi. Tako smo se malenkost razpotegnili.

Na delu, ki ga zaseda moja četa, sta tako dva rova, ki potekata od naših položajev v normalni smeri proti sovražnikovim položajem.

Na delu je oddelek inženircev. Gre za to, da bi v ravni črti prispeli pod sovražne položaje, da bi potem sprožili dve močni mini in tako pognali v zrak en odsek prednjih položajev.

7. maj

Kakšno strašno življenje. Vsem drugim nevarnostim se pridružuje še ta, da bi v vsakem trenutku kot trske zleteli v zrak. Tudi sovražnik prihaja – podkopava – z nasprotnimi rovi proti nam.

Iz naših rogov se ga razločno sliši delati brez premora. Zamolkli udarci krampa in težkega kladiva v podzemlju se včasih zdijo na skrajni prednji točki kopanja oddaljeni le nekaj metrov. Skratka, gre za tekmo, v kateri bo tisti, ki bo prispel prvi, drugega pognal v zrak. Kljub vsemu upamo, da bomo prispeli prvi. Mi dejansko uporabljamo vrtalnike, medtem ko oni delajo zgolj s težkimi kladivi.

8. maj

Prekleta! Nocoj so Avstrijci v Martinščini (pravokotni element) nasproti cerkve, ali bolje, tam, kar je bila cerkev, vrgli v zrak rov, izgleda povzročili resne poškodbe naših položajev ter ranili in ubili 30 naših mož. Večina jih je ostala zmečkanih in zasutih v rovu, v katerem so delali z inženirci.

Pod vtisom novice in še bolj vedno bližjega podzemnega trušča se je poveljstvo odločilo, da razstreli enega od dveh rogov, tistega, ki sega najdlje, ki sta na fronti moje čete, in natančneje številki 5. Vsi v zaklonih, z napetimi ušesi in brez diha. Zamolkel udarec, bobnenje. /.../ Mina je eksplodirala. Tri minute za tem (priznati je treba, da je bil sovražnik domala nedoumljivo pripravljen) na nas roj granat. Sovražnik se dejansko boji, da bo po razstrelitvi mine z naše strani sledil vdor, a takšnega ukaza nimamo. Kot sem dejal, je bila razstrelitev izvedena zgolj v prepričanju, da nas oni ne prehitijo.

Ko je mimo kratek, zelo intenziven, gost ogenj, odidem do vhoda v rov, da bi videl učinke eksplozije. Vhod zapira nered tramov, zrušenih stropov, prevrnjenih vreč. Na površini terena, približno na pol poti med našimi in njihovimi ovirami, kakšen meter razpoke, nič več. Beden rezultat, a vsekakor predvidljiv.

17. ura

Pristostvujem sijajni, morda enkratni predstavi.

Zelo posebna svetloba (v zraku je tudi premešan galop črnih oblakov) nam omogoča od tod, iz jarkov, izjemno razločno slediti krivuljam leta izstrelkov, ki jih bruha v nebo naše baterije havbic, postavljene za pobočjem griča, v bližini Zagraja [orig. Sagrado]. Čarobna predstava teh svetlih meteorjev, ki prečkajo razdaljo v napetem loku nad našo glavo in eksplodirajo v ruševinah Martinščine, traja skoraj 20 minut. Nato se svetloba spremeni in prizor izgine. Je pa nepozaben.

9. maj

Druga sijajna predstava. 10. pehotni (brigada Regina), ki se nahaja na naši desni, je v nekem trenutku, proti večeru, razstrelil mino. Od tu smo razločno videli stožec izbruha. Sijajen prizor nenadnega kaotičnega poka z žarečim izbruhom (veliki kamniti bloki, pločevina, oklopni material vse do 100, 150 metrov visoko). Nato ogromen steber gostega, črnega dima, ki je obstal na čistem ozadju ozračja, že vsega premešanega in razneženega ob sončnem zahodu.

Videti je, da je bila mina resnično »zrela«. Očitno je eksplodirala prav pod sovražnikovimi položaji.

Štandrež / Sant'Andrea

Dejansko smo nekaj ur kasneje izvedeli, da je dobršen del sovražnikovih položajev pred 10. pehotnim popolnoma uničen.

10. maj, 3. ura zjutraj

Ko se med vrečami nekega povezovalnega jarka nagnem ven, pristojem sijajnemu obstreljevanju sovražnikovih položajev. Ti so nasproti delu naših, ki jih je predvčerajšnjim pri pravokotnem elementu razrušila avstrijska mina. Avstrijski jarki dobesedno frčijo v kosih, med plameni, bobnenjem, dimom, sikanjem, eksplozijami. Pekel je viden tudi od tu.

To je hujše od eksplozije vaše mine!

Prima la Patria poi la Morte, neobjavljeni dnevnik, Comune di Pieve S. Stefano: Fondazione Archivio Diaristico Nazionale.

Torek 23. [op. – maj 1916]

Dolge noči postajajo vedno bolj burne. Tudi ta je polna bolečih prigod. Pred polnočjo se je puškarjenje, ki je vse noči običajno na Martinščini [orig. S. Martino] in »cappucciu«, preselilo vse do našega odseka. Ob ugotovitvi, da ni nobene nevarnosti, pa je trajalo le kratek čas. Medtem pa se nadaljuje obojestransko metanje bomb. Ena teh je eksplodirala le kak meter od našega poročnika in le čudežu gre pripisati, da ga ni poslala na oni svet. Sovražnikovi topovi so obstreljevali naše povezovalne jarke in drugo črto jarkov. Krogla iz puške je zadela v glavo stotnika Buona iz II. čete (Torino) in po nekaj urah je prešel v drugo življenje.

Okoli treh je sovražnik »vžgal« mino v zloglasni »lunetti« [op. – polkrožni utrdbi] v prepričanju, da bo poškodoval naše položaje, v resnici pa je usoda hotela, da je vrgel v zrak svoje žične ovire in so krater zasedli naši, da bi ga utrdili. Takoj so bili izpostavljeni ognju in besu nasprotnikov.

Ob »vžigu« mine je sovražnik vrgel še številne dušljive pline, ki so omamili več vojakov, ki niso pohiteli in uporabili posebnih mask. Hitro so jih odnesli na bližnjo sanitetno postajo in čez nekaj časa so prišli k zavesti.

»Govori se«, da bodo čez nekaj dni »vžgane« naše »nasprotne mine«, katerih globina presega sovražnikove jarke. Ko se je zdanilo, se je vzpostavil relativni mir. Zamenjava je ob pozni uri.

Da bi razumeli to menjavo, je treba poudariti, da je sistem bil tokrat spremenjen. Določeno je bilo, da bodo tudi mitralješki oddelki imeli turnuse med prvo in drugo črto, tako kot jo imajo bataljoni. Vsak oddelek je razdelil svoje može, tako da jih bo polovico v prvi in polovico v drugi.

Čeprav je znano, da nevarnost v drugi črti ni nič manjša, je tak ukrep pravilen, saj je predolgo 20- ali 25-dnevno bivanje v prvi črti, kot smo vedno to počeli mi, kjer ni možno počivati ali se vsaj malo umiti. Vsakokrat, ko smo sestopali iz jarkov, smo bili neprepoznavni in izčrpani kot moške, ki bi delali v rudnikih. Tako pa se bomo lahko vsaj malo bolje odpočili in bili nekoliko bolj čisti. Jarki druge črte so nekaj sto metrov za prvo in so razpršeni sem in tja po hribu, kjer se verjame, da bi jih manj tolklo sovražnikovo topništvo.

Sedaj pa, ko se vidi, da ta neranljivost ne obstaja in je tu ob začetku nekoliko močnejšega obstreljevanja pokol vojakov, se tu gradi številne rove, da bi v primeru potrebe bili na varnem.

Gradnja teh rogov v tem hribu, polnem trdnih skal in zelo trdega kamena, je nekaj fantastičnega in, bi lahko rekli, celo nadčloveškega.

Iz razdalje več kilometrov so speljane velike cevi s stisnjenim zrakom, na katere so priklopljene posebne naprave, ki vrtajo hrib. Kamor te ne prispejo, je tu kramp in dinamit in so v nekaj dneh narejene globoke luknje, kjer lahko najdejo zaklon stotine posameznikov.

JOSIP STANKOVIĆ

Neobjavljen dnevnik, arhiv Kobariškega muzeja.

Josip Stanković je bil vodnik v karlovškem 96. pehotnem polku. Po enem letu izkušenj na bojiščih je bila v maju leta 1917 njegova enota poslana na soško fronto v Vipavsko dolino.

14. V. Puščoba, gnjavljenje, dolgčas, brezbržnost, zabušavanje. Tako minevajo dnevi! Z zahodne strani pa je slišati veliko topovsko bobnenje. Italijani strašno tolčejo. Začela se je strašna italijanska ofenziva, pred katero trepeta tudi zemlja.

19. V. Še vedno smo v Vitovljah. Naš pratež je v Črničah. Polk je na položajih na Markovem hribu.

28. V. Ponoči je bil strašen topniški ogenj, tako da so se iz šotorov dvignili tudi stari borci in gledali, kako gori celotna fronta od morja vse do Tolmina. Sam sem se v svoji »Ankici« [op. – tako je imenoval majhno barako] vseeno dobro naspal, le mrzlo je bilo. Sedaj je $\frac{3}{4}$ na 10 h in pravkar se nad našimi glavami borijo zračne flote.

1. VI. Zjutraj nekaj malega vaje in metanje ročnih bomb. Ob 10 h je bil hud boj naših in ital. pilotov. Streljali šrapnele, vse je piskalo. Enega našega zrušili. Popoldne očistili tabor in dobili sveže perilo. Za nekaj časa smo se rešili uši. Pravi blagor je ponovno biti v čistem perilu.

2. VI. Pred nami, 10 km dalje, za Markovim hribom leži mesto, to krasno in čarobno mesto Gorica. Človek bi zajokal, ko vidi, kako po njem razbijajo možnarji. Čudovita je dolina Vipave, Soče, rodovitna polja, krasno urejeni sadovnjaki in vinogradi s figami in južno zelenjavo, a je tudi vse to uničeno, razbito in spremenjeno v prah. Kako pripeka to božje sonce!

3. 6. Strašne borbe pilotov. En Italijan sestreljen. Šrapneli so zasenčili sonce [op. – oblaki dima ob eksplozijah šrapnelskih granat protiletalske obrambe]. Nedelje je, a se tega niti ne opazi. Slaba hrana, da komaj preživiš. Nekdanje menaže ni več!

Preteklo noč so naši pred Gorico izvedli napad in Italijane potisnili 300 x nazaj. Bil je močan, a kratek bobneči ogenj in hurra! Zadeva je zaključena.

4. VI. Še vedno strašno tolčejo. To lepo mlado jutranje sonce sije na zelo zadimljene strelske jarke. Dobro se vidi, kam pade vsaka granata. Pravoslavni so odšli, najbrž imajo kakšnega svetnika. Teh nekaj malega katolikov, ki so ostali, puškari.

Tisti, ki so že več kot šest mesecev na fronti, dobivajo dopust. Malo jih je. Digo [op. – občasno je tako imenoval Italijane] jih je postrelil.

5. VI. Krasen dan. Sonce tako žge, da komaj stojiš na njem. Sončim se. Poleg tega sem iznašel novo sredstvo za pobijanje uši. Kos oblačila, v katerem so uši, položi na tla, tja kjer sonce močno zažiga. Čez pet minut v njem ne bo več niti ene žive uši. »Entlausungsbad« [op. – v vojski postopek, kopel za uničevanje uši]. Hvala Bogu, da sem v tej vojaščini še ostal toliko pri pameti.

9. VI. Prvi dan na položajih. Včeraj ponoči je bila pot do položajev grozna. Padal je dež, tavanje po gozdu, strašne, zavite steze, nevihta, Italijan pa strelja. Vseeno prispeli srečno. Zamenjali 23. dalmatinski polk. Položaji so nekoč bili odlični, sedaj pa so slabi, mestoma porušeni, z desne strani bočno strašno izpostavljeni, ker so Italijani na koti 171, desno od nas [op. – nad Šempetrom pri Gorici, nad cesto na Markov hrib]. Na odseku mojega voda stojita podnevi zgolj dve straži, ostali pa v kaverni, ki je takoj na levem krilu. Dva vhoda, eden spredaj v jarek, zadnji v povezovalni jarek k sosedu, trenutno vodu poročnika Güntnerja.

Sam imam kot poveljnik voda položaj v kaverni. Razmeroma trdna kaverna, a strašno tesna za celoten vod in za mitraljez, ki je neposredno na vhodu v kaverno.

Prispel sem, a šele zdaj vidim, da sem strašno blaten, umazan do pasu.

Pogled na okolico kaverne je žalosten. Nekoč so tu bili gozdički, vrtovi in lepi vinogradi, sedaj pa povsod štori, vse pomorjeno, vse zabito v zemljo, skoraj nikjer ni niti za listič zelenja.

Italijani so od nas nekoliko nižje, za njihovimi hrbti se razteza Gorica. Čudovito mesto z milo in rodovitno okolico, sedaj pa za se razjokat. Lep pogled nanj je prav za mojimi položaji.

Fronta ni mirna, kot je bila pred nekaj dnevi. Naši streljajo, Italijani pa jim odgovarjajo, a sem v kaverni razmeroma na varnem. Videti je, da se bodo čez nekaj dni naši nečesa lotili.

Pregledal sem vse položaje čete. Italijani nas z desnega boka sijajno ogrožajo. Če se na koti samo še malo premaknejo, bo z mojim vodom konec. Niti eden se ne bo umaknil, tudi če se spremeni v miš. Minil je tudi poldan, skuhati sem si dal kavo in se malo okrepčal.

Res je, da se človek povsem spremeni, ko vstopi v strelske jarke. Ostane brez čustev, brez razmišljanja, brez posebnega strahu, postane prava žival, zver, ki mehansko sledi poveljem. Edino delo, ki ga resnično vrši z nekakšno naslado, je zgolj to, da uniči sovražnika pred seboj, da ga poškoduje, da se mu maščuje, da ga ubije, na koncu koncev pa sebe na kakršenkoli način ohrani.

Tako sem tu, v kaverni, poveljnik velikega odseka in kaverne, podrejena pa sta mi tudi dva mitraljeza. Dajem zgolj povelja poveljnikom oddelkov, a me vseeno nekaj vleče ven, da bi videl, od kod bi lahko temu lopovu najbolj škodoval in kje je moja najšibkejša točka, da jo lahko utrdim. Res je človek v 20. stoletju zver, strašna zver, ki se poda v uničevanje in mora uničevati ljudi, s katerimi bi lahko bil, tako kot se spodobi, kakorkoli povezan. Mi in oni imamo enako nalogo.

11. VI. Prispeli smo ob ½ 5 h zjutraj. Naša četa je bataljonska rezerva. Nahaja se v kaverni »L. 17«. Zelo velika ima tri vhode ali, če želiš, izhode. Podnevi moramo spati, ponoči pa četam, ki so v jarkih, nositi menažo, nato pa takšen in drugačen material, strelivo, bodočo žico, deske za kaverne in marsikaj drugega.

Naša kaverna je na zadnji strani hriba, pred katerim so jarki 9. čete. Za hribom je čudovita dolina [op. – Rožna dolina], posuta z lepimi goriškimi vilami, a kako je vse to videti sedaj? Bog se nas usmili!

20. VI. Šele zvečer sem začutil, da imam kožo še vedno celo. Nad našimi glavami so se od 11. do 20. zvrstile vse možne grozote. Najbolj grozni strelski jarki na goriški fronti, » 171, so končno doleteli tudi 12. četo. Srelski jarki na vrhu kote, brez dvoma skromni,

Italijani oddaljeni 10 x. Tolčejo šrapneli, ročne bombe, tromblonske bombe, bombe, mine in vsi mogoči hudiči. Ko si noter in se premakneš, te ubije. V neposredni soseščini je kaverna »L. 15« edina rešitev. Celotna kaverna ima pet vhodov, a sta dva od teh v rokah Italijanov. Pol kaverne je naše, pol italijanske, razdeljene z vrečami peska, pri katerih stoji na naši strani 5 straž. V njej je grozno, za se udušiti. Smrdi, notri se serje in ščije, ker zunaj stalno strelja. Grozno, da ni za zdržati, a vseeno moraš, ker zunaj ubija. Prava menaža ni mogla do nas, pa smo tako vedno jedli le smrdljive ribje konzerve in kruh. Nepojmljive grozote, a je vseeno minilo.

27. VI. Po malem zabušavamo. Ponoči malo delamo po raznih povezovalnih jarkih, čez dan pa mirujemo po kavernah na poveljstvu bojne skupine. Za počitek je dovolj časa, a se vseeno ne da odpočiti, ker so uši strašno nadležne. Že tri tedne se nismo preoblekli. Vražje grizejo! Dobili smo novega poveljnika čete, nadporočnika Šuljaka. Mož je domobran, Hrvat iz 27. domobranskega pehotnega polka, dober človek.

29. VI. Vročina je grozna in vode je malo, a še ta je smrdljiva. Popoldne je vetrc, le toliko, da narava zadiha.

30. VI. Zamenjava. Danes ponoči odhajamo s poveljstva skupine v Vitovlje.

4. 7. Vsi častniki in prostovoljci bataljona gredo na vežbališče polka na splošno usposabljanje. Prijeten dan. Mali oblaki blažijo jasno

pripeko. Prav iz vežbališča prekrasen razgled preko Markovega hriba na Gorico. Lepota, a pusta in razbita. Kako ne bi bila?

5. 7. Prišla je godba. Ob šestnajstih igra vse. Mislil bi si, da si nekje v Karlovcu.

12. 7. Že nekaj dni v jarkih. Težko je, dežuje in grabni polni vode. Težko delo, nikoli miru. Moj vod je rezerva, to je zaradi dela še slabše. Grozno je. Ob vsem tem se počutim nekam bolnega. Bolijo prsi. Kašljam in kiham. Bojim se najhujšega – jetike. Gnusno je. Nevzdržno je. Ta bedak strelja na vhod. Ah, Bog, Bog, naredi že enkrat vsemu temu konec!

Zunaj pravkar lije dež, šrapneli tolčejo, mine in granate stresajo Markov hrib, jaz pa sedim v kaverni »Europlan Kaverne« in stradam. Stradam v pravem pomenu besede. Že dolgo nisem imel teh občutkov. In kako nebi? Menaža je vsak dan slabša in redkejša. Malo vode, ki jo dobi človek enkrat na vsakih štiriindvajset ur ne bi zadostovalo niti živini. Občutim popolno lakoto. Prevzele so me žalostne misli ob spominu na tiste čudovite dni med svojimi, v izobilju vsega.

26. 7. Tretja obletnica vojne! Sv. Janusu spoštovanje in slava! Pred petimi dnevi smo se vrnili s položajev. V Vitovljah smo. Vsak dan se po malem kopam v potoku in sončim.

1/2 7 popoldan. Strašno dežuje. Še nikoli nisem videl takšnega naliva. Prav prijetno ga je opazovati z okna. Gorje tistim v jarkih. Grozni hudourniki celo nosijo kamenje po cesti. Najhujši dež, kar sem ga kdaj videl.

Slišati je topovski ogenj. To je običaj ital., da ko pada dež, tudi on močnejše strelja. Kako lije! Brrr. Začela je še toča.

4. 8. Zopet neznosno dežuje. Blato in velike težave v strelskih jarkih. Kako bomo zlezli ven iz položajev. Sem ter tja kak strel topovskega ognja.

17. 8. Svečana maša. Govori! Posebna nagrada. Boljša menaža. 1/2 l. vina vse v slavo cesarjevega rojstnega dne.

18. 8. Zgodaj zjutraj me je prebudilo strašno bobnenje na fronti. Enajsta soška se je začela.

19. 8. Strašen ogenj. Dvakrat močnejši od včerajšnjega. 4. in 2. bataljon sta odšla na položaje. 3. je še v Vitovljah. Italijani so navalili na Markov hrib, a so ob velikih izgubah razbiti. Veliko je zajetih.

21. 8. Ofenziva še v vedno v polnem teku. Živi se brezskrbno.

22. 8. Po malem italijanska zagnanost pojenjuje.

23. 8. Gremo na položaje, oziroma kot brigadna rezerva v barake v gozdu. Zapuščamo opustelo Vitovlje.

Čez nekaj dni bomo zapustili goriško fronto, morda bomo šli na Tirolsko.

Da bi le Bog dal!

Britanski topničari

HUGH DALTON

With British guns in Italy. London: Methuen Publishing Ltd. 1919.

Hugh Dalton je bil poročnik kraljevskega trdnjavskega topništva. V začetku julija 1917 je bila njegova enota poslana kot okrepitev na italijansko bojišče.

Topniški položaji moje baterije so se nahajali na obrobju majhne vasice Peč, v kateri so pred vojno prebivali večinoma slovenski kmetje, sedaj pa so izginili. Vasico so močno obstreljevali najprej italijanski, sedaj pa avstrijski topovi. Ni je bilo hiše, ki ne bi bila poškodovana, a so številne bile pokrpane, da bi britanskemu vojaštvu služile za namestitev in kuhanje. Neka druga naša baterija je imela topove prav sredi vaških ruševin. Topovi moje baterije pa so bili nameščeni ob majhni, vklesani cesti, ki je vodila k Vipavi. Topovi so bili skriti v gostih akacijevih gozdovih, ki so bili sem ter tja posekani v loku streljanja. Dvomim, da so kakšne druge britanske baterije, tudi na drugih frontah, zasedle položaj takšne naravne lepote.

Naslednjega jutra me je prebudilo šumenje slapu na Vipavi in tega dne sem si ustvaril svoj prvi vtis o tem delu italijanske fronte. Baterija je izvajala nastreljevanje ciljev. Popoldan sem z našim namestnikom poveljnika odšel na opazovalnico na vrh Nad Logem [op. – kota 212], da bi opazoval in usmerjal strele. Bil je dolg vzpon po kamniti, sedaj suhi strugi in nato skozi avstrijske strelske jarke, dovršeno razstreljene skozi kraško skalovje, ki so jih pred letom zavzeli Italijani. Nad Logem je del severnega roba Krasa in iz naše

opazovalnice se je odpiral veličasten razgled proti severu, vzhodu in zahodu z vijugavo in z drevjem obraslo Vipavo v ospredju. Od tod sem si označil razne podrobnosti v pokrajini. Igra svetlobe in senc v daljavi je bila čudovita. Naš cilj tega popoldneva je bila točka na avstrijskih položajih na dolgi, nizki, rjavi vzpetini tik pod nami, uradno poimenovani kota 126. Nekaj dni pred tem so nam Avstrijci preko radia poslali ironično sporočilo: »Za teden dni smo izpraznili koti 94 in 126, da bi Angležem omogočili nastreljevanje.« Očitno jim je bilo nekaj znanega o tem, kje se nahajamo in kakšni so naši načrti!

Na povratku smo se zaustavili ob vznožju griča, na katerem stojijo razvaline zbombardiranega samostana Mirenskega gradu, puste bele ruševine pred temnim ozadjem vrha Nad Logem. Tu so bili za nas pripravljene novi položaji, oddaljeni zgolj tristo jardov [op. – slabih 275 metrov] od prvih avstrijskih položajev, a z oblikami terena odlično zaščiteni pred sovražnim ognjem. Tu je deloval italijanski pnevmatski vrtalni stroj, ki je v skalovje vrtal luknje, namenjene polnjenju z dinamitom. Z eksplozijo za eksplozijo so bile tako v živi skali ustvarjene ploščadi za topove, kaverne za strelivo in zakloni.

Večino naših v naprej določenih ciljev za obstreljevanje pri dnevni svetlobi je bilo opazovanih iz opazovalnice v porušeni hiši v Štandrežu, na planjavi blizu Gorice. Od tod je bil dober razgled južno od »Tambura« [op. – v nadaljevanju kota 236] in grebena, ki je zamejeval Kras od Fajtega hriba do Stola. S teh visokih gora je bilo v tem čistem zraku opazovanje enostavno čudovito. Ta dežela je s prekrasnim, sončnim nebom brez oblčka popolnoma drugačen

svet, kot so mračne planjave zahodne fronte! Eden naših je navdušeno izjavil: »Za topničarja so to nebesa!«

25. julija ponoči se je baterija premaknila na njen novi položaj na robu Krasa. Topove so vlekli italijanski vlačilci. Kar dolgo je trajalo, da so topove spravili iz njihovih topovskih kavern, ker ni bilo dovolj prostora za obračanje, in še dlje, da so jih spravili v nove kaverne, potem ko so odklopili vlačilce, navzdol po strmem pobočju in okoli dveh ostrih ovinkov. Zaradi bližine fronte ni bilo možno uporabljati svetilk in še noč je bila temnejša kot običajno. Ure in ure so bili oddelki topničarjev na delu z vlečnimi vrvmi, spuščali, usmerjali, vlekli so in do dveh ponoči je bilo slišati monotone vzklike, ki jih dobro pozna vsak topničar težkega topništva: »K vrvem – vsi naenkrat!«

Ta naš novi položaj je bil od Avstrijcev oddaljen zgolj 300 jardov, vmes pa je bila Vipava in visoka vzpetina, podaljšek grebena, na katerem je stal porušeni samostan Mirenskega gradu. Tu so strelski jarki potekali po obeh bregovih Vipave. Pred nami je bila na tem mestu baterija italijanskih minometov in govorili so, da so jo uničili s topovi. Vseeno so bile naše kaverne za topove, z razstrelivom izdolbene v pobočje, skoraj popolnoma varne pred sovražnim ognjem, morda z izjemo izpostavljenosti topovom z Markovega hriba, ki bi nas z nekaj sreče in dobrim ciljanjem lahko zadeli z boka. /.../ Tik za našimi topovi je bil na ravnem sadovnjak, majhna oaza rodovitnosti na tej nerodovitni zemlji, in leseni križi, ki so označevali grobove italijanskih pripadnikov minometnega oddelka, ki so bili tu pred nami.

Povsod okoli nas so bile enote italijanskega poljskega topništva, ki so kar precej streljanja izvajale ponoči. V prvih nočeh je pokanje njihovih

topov vse naokoli in obsežno miniranje povzročalo skoraj nenehno odmevanje med kamnitimi pobočji gričev, tako da sem sanjal, da spin ob vihnem morju, ki nenehno lomi valove ob skalnato obalo. V tej soseščini se je razstreljevanje dogajalo ves dan in vso noč.

Med našim prvim tednom na tem položaju so Avstrijci večkrat obstreljevali britansko baterijo v Rupi, kakšno miljo za nami, in italijansko baterijo ob njej. Zelo vroče in suho je bilo in izdali so se z ogromnimi oblaki prahu, ki so se dvigali ob streljih njihovih topov.

27. julija, 48 ur po premiku naše baterije naprej na novi položaj, sem bil prvič na obhodu in ogledu prednjih strelskih jarkov. Tega dne sem od zgodnjega popoldneva skoraj do noči pregledoval jarke na Volkovnjaku. Kot vodiča sem s seboj vzel mladega italijanskega topničarja, po rodu Neapelčana, ki je pred vojno delal v New Yorku kot natakár v italijanski restavraciji.

Od položaja naše baterije sva sledila cesti čez koto 123, po čudoviti dolini, ob straneh gosto poraščeni z bori, ki jih je postopoma redčilo pustošenje avstrijskih granat in potreba italijanske vojske po lesu. Edino preostalo rastlinje je bila tu nizka, ostra trava. Na zavetni strani kote 123, zaščiteni pred avstrijskim ognjem, je bila obsežna vas lesenih barak, vrednih občudovanja, ki so lahko nudile namestitvev številnim bataljonom. Na koncu doline se je cesta, mojstrovina inženircev, odločno vzpela po pobočju z zmernimi stopnicami v nenehnikih cik cakah, zmernimi za može in mule, ne pa za prevoze na kolesih, ki tu čez niso mogli nadaljevati. To je bil strm vzpon, tako da mi je znoj vidno prepojil moj lahki jopič.

Na tri četrt vzpona sva se pri vojaku, ki je stražil sode, ustavila za požirek vode. Na Volkovnjaku in Fajtem hribu ni izvirov ali potokov. Vsa voda je morala biti po ceveh prečrpana iz nižine, na mestu, kjer sva se ustavila, pa so iz cevi nenehno polnili sode. Te so nato do vrha vzpona nosili ali vlačili na saneh. Od tu so jo nosili tudi posamezni vojaki v steklenicah ali steklenicah obloženih s slamo, v kakršnih se je prodajalo italijansko vino.

Tik pod grebenom sva vstopila v jarke, ki jih je tu zasedala brigada Firenze. Gradnja teh jarkov je bila zelo zanimiva. Vsi so bili z razstreljevanjem vdolbeni v skalovje in ko sem šel mimo njih, je bilo na delu veliko vrtnih strojev. Povečevali so število kavern in zaklonov in poglabljali že obstoječe. Sem in tja, kjer so bili jarki razmeroma plitvi, so bili dograjeni s skalami in vrečami, napolnjenimi s kamenjem.

Eden mojih ciljev je bil, da si ogledam avstrijske jarke in bodeče ovire na Tamburu, da bi iz večje bližine, kot bi to omogočala katerakoli od naših opazovalnic, opazoval učinke naših nedavnih obstreljevanj. Potrdil ali ovrgel naj bi poročilo o tem, da je ponoči sovražnik izvedel nove obrambne gradnje. Tu so bili naši jarki višje kot sovražnikovi. Dno doline med koto 236 in tem delom Volkovnjaka je bilo »nikogaršnja zemlja«, enako kot tudi razmeroma kratko pobočje kote 236 in razmeroma dolgo pobočje Volkovnjaka. Na povratku sva naletela na navidez neskončno kolono tovornih mul, ki so se vzpenjale, natovorjene z živežem in strelivom. Ta čudovit sistem oskrbe je vsak večer očitno deloval in premagoval vse strašne naravne ovire. Šla sva tudi mimo skupine približno 50 mož, ki so z vrvmi gor vlekli težak vrtni stroj, delali nekaj, česar britanski delovni oddelki na njihovo srečo niso poznali.

18. avgusta sem vstal ob 4.30 uri. V zraku je bila meglica, ki se je razpršila, ko se je čez dan ogrelo. Veliko obstreljevanje v, kot so novinarji poimenovali, dvanajsti soški bitki [op. – pomota avtorja – šlo je za enajsto soško bitko], se je začelo ob šesti uri in se nadaljevalo ves dan. Ko se je zadeva začela, nisem počel nič drugega, kot da sem izmenoma občasno menjal intenzivnost ognja: »počasno, normalno, živahno, hitro, dvakratno živahno«. Prvi del dneva sem bil zadolžen za desni oddelek baterije in večino časa sedel na leseni klopi, pri mizi, pod šotorskim platnom, razpetim med akacijami. Ob meni je sedel telefonist, povezan s poveljniškim mestom baterije, oddaljenim nekaj sto jardov proti levi, ki se je nahajalo za levim oddelkom. Moja edina oprema je bil megafon, notes, svinčnik in pipa. Vsake toliko sem odšel in stal ob katerem od topov, da bi preveril namestitev topa, odmike ob strelu in vračanje na položaj brez prevelikih sunkov. Pozornost je bilo treba nameniti tudi oblaku prahu, ki se je dvigal ob streljih topov in bi lahko sovražniku izdal naš položaj. Da bi to preprečili, smo vsake pol ure oblikovali kolono mož, ki so si od reke tik za nami po vkopani cesti podajali golide vode, da bi na topovskih položajih preprečili dvigovanje prahu. Na avgustovskem italijanskem soncu so tla hitro postala suha in ponovno prašna.

Nad neštetimi bliski britanskih in italijanskih topov je bila jasna in zvezdnata noč. Od blizu so bili ti bliski zaslepljujoče svetli in so divje pršili rdeče iskre. Če se je kdo z očmi osredotočil na topove, so med bliski, ki so si sledili v presledkih nekaj sekund, zvezde na videz izginile v popolnoma črno temo. Zaradi svoje monotonosti je dolgotrajno obstreljevanje ena najbolj dolgočasnih stvari na svetu in tudi zato, ker na nenavaden, podzavesten način začne, po mnogih

urah, zelo počasi načenjati živce. /.../ Vsekakor včeraj in danes zjutraj ne bi želel biti v avstrijski koži. Na našem odseku je italijanska pehota napadla ob 5.30 uri. Takrat je bil strahovit krešendo topniškega ognja. Major me je na poveljniškem mestu zamenjal ob peti uri in vztrajal, da naj grem spat, a se mi ni spalo. Namesto tega sem se okoli šeste ure skozi Peč vzpel na opazovalnico na griču za vasjo, da bi videl, kar se je dalo videti, a je bila fronta skrita v gosti meglici, ki je bila še gostejša zaradi dima. Presevali so jo nešteti hipni bliski. Povsod naokoli je streljalo na tisoče topov in ozračje napolnilo z oglušujočim in nenehnim bobnenjem.

Obstreljevanje se je nadaljevalo 19., 20. in 21. avgusta s topovi, ki so streljali samostojno, nato v salvah baterije, drugič s posameznimi topovi, katerih strele je usmerjala katera od opazovalnic. Skoraj da je ni bilo ure premora s tišino. Kako malo ve navadni vojak v teh trenutkih o tem, kaj se dogaja! V teh dneh so do nas prihajale nasprotujoče si in dvomljive govorice, govorice o velikih napredovanjih tako na severu, kot na jugu. Vseeno smo na našem odseku vedeli, da ni bilo doseženo nobeno trajno napredovanje, ker smo še vedno streljali na staro »območje 15«, enega ciljev prvega dne, in na prekleto koto 464, najpomembnejšo med prvimi cilji pehote.

22. avgusta smo prejeli prve natančne informacije o italijanskem napredovanju na Banjški planoti. Dan je bil še bolj vroč kot običajno in na našem odseku še vedno ni bilo nikakršnega omembe vrednega napredovanja. Od prejšnjega jutra je bila kota 464 trikrat zavzeta in izgubljena. Južneje je bila kota 368, prav tako zavzeta in nato izgubljena. Tam gori se je morala odvijati nesmiselna in odvratna klavnica.

24. avgusta so bili vsi britanski topovi naše skupine usmerjeni proti severovzhodu in streljali na Markov hrib in sosednje cilje. Britanske izgube in izgube italijanskega težkega topništva so bile majhne, ker so Avstrijci dejansko zgostili ves ogenj topništva ob ognju mitraljezov na italijansko pehoto, ki je doživela ogabno klavnico. Vseeno je zjutraj 23. avstrijska granata pri eni od naših baterij ubila narednika in še dva moža.

Pri moji prejšnji bateriji je zadetek v polno v zrak pognal 400 izstrelkov in so nato Avstrijci z obstreljevanjem dima te eksplozije povzročali težave. Dvanajstinčna granata [op. – granata kalibra 30,5 cm] je eksplodirala blizu menze naše baterije in v soseščini ubila več italijanskih telefonistov.

21. (oktobra) sva se z majorjem odpeljala v Palmanovo in pri oskrbovalni enoti nabavila nekaj zimskih oblačil. Ves dan je v presledkih v glavnem okolico obstreljevala dvanajstinčna havbica, ki smo jo krstili »Mr. Pongo«. Strinjali smo se, da gre za neprijetno zver, ki jo je treba utišati!

22. je avstrijsko obstreljevanje pričalo o tem, da se je za avstrijskimi položaji pojavilo kar veliko število novih, težkih dvanajst- in petnajstinčnih havbic [op. – havbice kalibra 30,5 in 38 cm]. Nedvomno nekaj od tistih tisoč topov iz Rusije! Ob poslušanju, kako so njihove granate nad glavo žvižgale kot hitri vlaki in njihovih (na srečo oddaljenih) zamolklih udarcih eksplozij, je bila popolnoma očitna vojaška posledica ruskega poloma. Slišali smo, da se tako vendarle ne bo začela italijanska ofenziva.

Pride dan, ko pride vizita in reče glavni zdravnik, da ni več potrebno, da sem v bolnici. /.../ In tudi v Inšbruku niso vedeli kam je odšel moj regiment 98 Češki. Pošljejo me na samštele v Ljubljano. Moj 98 Češki regiment je odšel iz Tirol v Romunijo in jaz sem pa tu ostal, ker sem mislil, da bom dobil dopust, namesto dopusta sem šel k marš kompaniji.

Tu v Ljubljani na samštele (zbirališču) je bilo nas veliko, ker so z vseh strani prihajali v Ljubljano vojaki iz bolnic in se vračali nazaj na fronto, ali k kadru.

Odpravi se naš maršbataljon na odhod proti bojnemu polju, imenoval se je November marš bataljon. Na vlak smo šli v Selctal nakar se odpeljemo proti večeru v neznano, ker vojakom nič ne povedo na kakšno fronto se peljejo. Polek popolne bojne opreme smo pri odhodu dobili tudi gorske palice (štokberge in krampizarje za na čevlje). Mislili smo, da gremo nekam v hribe.

Nekega dne zjutraj po zajtrku že stojimo v vrstah na sredi vasi, da gremo na vaje kar pride iz pisarne oficir štefetreter [op. – namestnik poveljnika] Drnovšek in ima v roki pošto. Reče Perpar jaz imam za tebe pošto, kartico, katero ti piše tvoj stric Janez Perpar, fin. višji svetnik iz Cerkna, da je odlikovan z zlatim viteškim križem. Oficirji, ki so bili zraven so takoj postali pozorni in zvedavi. Ta oficir štelfetretar drnovšek jim je še enkrat prečital. Na to pride bataljonski komandant oberlajtnant [op. – nadporočnik] Stijasni in jih v praša kaj je tako zanimivega, ko so tako pozorni. Ta kompani

komandant oficir štelcetreter Drnovšek pove bataljon komandantu kakšno pošto sem dobil od mojega strica, da je stric odlikovan z zlatim viteškim križem. Razložil mu je po nemško ker bataljonski ni znal slovensko. Od te moje pošte naprej so me moji nadrejeni vse bolj spoštljivo gledali.

Pride povelje, da takoj odamo gorske palice (bergštoker) in krampižarje, ki služijo, če se gre v hribe in se jih naveže na čevlje. Odamo in takoj vemo, da ne gremo v hribe.

Drugi dan je pa že odrinemo iz te vasi naprej proti fronti v vas Škrbino. Ta vas je popolnoma prazna, izseljena, ker je bila že blizu fronta, da je že tu tudi občasno priletela kakšna Italijanska topovska granata. Tu v vasi Škrbina najdem Lisjaka iz Artmanje vasi. Na nekem dvorišču je šival sedlo za konja, ker on je donašal hrano s konjem v fronto, ker tu v zaledju v Škrbini so bile kuhinje od našega regimenta.

Tu v tej vasi Škrbini je bil naš regiment gebirkšicen 2 [op. – 2. gorski strelski polk] za nekaj dni na odihu in na dopolnitev, ker je bil že močno z desetkan. Naš november marš bataljon so razdelili med cel regiment, regiment gebirkšicen 2, ker je imel 12 kompanij. Jaz sem bil dodeljen k 12 kompaniji, in drugi večer že odrinemo na Fajtihrib [op. – Fajtji hrib] na Krasu. Zamenjali smo Madžarski polk. Predno smo odšli iz Škrbine so že določili kateri gredo naravnost na prednje straže, med temi sem bil tudi jaz določen. Ko pridemo v naše strelske jarke, zlezemo previdno preko naše žične ograje tako, da smo bili nekako v sredini med našo žično ograjo in Italijansko. Šli smo štirje na stražo, eden je stražil videta (predstraža) par metrov naprej a druga dva z vodjo straže pa nekoliko v stran kjer smo imeli malo zaklonišče, za silo

iskopan graben in spredaj pa en kup zemlje ali kamen. Ker je bilo na krasu težko za zemljo, se je dalo spredaj pred glavo kamenje, enako je imela tudi videta ki je bila spredaj. Videta na straži se je menjavala vsake toliko časa, da ni zaspala.

Ko smo bili na tej prvi straži ob prihodu na Fajti hrip je celo noč po malem deževalo in tudi snežilo. Pred sabo se ni videlo niti meter. Ko sem stražil sem gledal debelo na vse oči a vedno se mi je zdelo, da mi gre nekdo nasproti. Šele ko se je začelo daniti smo odšli nazaj preko žične ograje v zaklonišče vsi premočeni in premraženi. Na naših žičnih ograjah smo imeli obešene prazne konzervne škatle. Ko se je ponoči priplazil sovražnik do naše žične ograje in jo zatresel so te prazne konzervne škatle zazvonile. Stražar ob naši žici je takoj ustrelil, vojska je planila iz zaklonišča in hitro zasedla strelske jarke. Streljali so na sovražnika s puškami, strojnicami in minometi in sovražnik se je kmalu obrnil in nam pokazal hrbet. Bežal je nazaj v svojo postojanko, marsikateri je pa ostal pred našo žično ograjo negiben, mrtev.

Tu na fajtem hribu smo ostali precej časa menda tri tedne in na to pride en Madžarski polk in nas zamenja. Naš polk gebirkšicen 2 pa gre nazaj v zaledje na odih, takoj za fronto. Prvi bataljon se je nastanil v vasi Kobiljaglava [op. – Kobjeglava], drugi in tretji pa v vasi Hruševca [op. – Hruševica], te vasi so bile prazne izseljene, ker so bile preblizu fronte. Prvi bataljon ki je bil v vasi Kobiljaglava je našla italijanska artilerija že čez par dni. Ko so opoldne delili menažo je italijanska granata padla ravno zraven kotla z menažo in enega vojaka ubila, več pa jih je bilo ranjenih. Ko se je to zgodilo so takoj ta bataljon premestili v vas Koprivo. V tej vasi so še bili vaščani, domačini.

Tu v hruševci smo ostali nekaj časa na odihu. Dopolnili so tudi izgubljene v polku z novimi vojaki in na to smo odrinili v strelske jarke v Vipavsko dolino. Tu je bila bojna črta ravno čez naše vojaško pokopališče. Ko so Italijani na nas streljali s topovi so granate padale po tem pokopališču in odpirale grobove. Podgane so se pasle po teh mrličih. Tudi k nam so prišle podgane v naša zaklonišča in nam pojedle kruh, če ga nismo sami takoj pojedli in tudi nahrbtnike so nam razgrizle.

Bili smo na Krasu v bojni črti precej časa tako, da smo bili že močno izčrpani in tudi izdesetkani. Dosti jih je šlo v bolnico, ker so zboleli za različnimi boleznimi, eni so bili ranjeni in precej jih je pa tudi padlo. Nekega večera pride nov polk/regiment nemcev in nas zamenja, mi smo pa šli v zaledje na oddih in na spopolnitev našega regimenta. V vasi Hrušovca smo bili na oddihu. Naš komandi komandant pelje našo kompanijo ven iz vasi. Tam je bila precej velika ravnina z malim hripečkom, Komandant ukaže podoficirjem (šaržem), da naj postavijo celo našo kompanijo v eno vrsto. Komandant pa gre na ta mali hripeček, še prej nam reče, ko bo on na vrhu hribečka in bo vzdignil roko, naj začne teči cela kompanija k njemu na hripeček. Kateri bo prvi pritekkel k njemu, bo dobil paket cigaret. Oficir dvigne roko in takrat pa cela naša kompanija teče k k oficirju na hrib kolikor kateri more, a kdo je bil prvi? Jaz, in oficir mi nasmejan, da paket cigaret. Ta naš tek je bil dolg okrog 500 metrov. Jaz nisem kadilec in tako sem razdelil te cigarete med moje prijatelje.

Čez nekaj mesecev izbirajo vojake med kompanijami, da jih bodo dodelili k šturmbataljonu (tisti ki gredo prvi v napad) pri ofenzivi. Poprašujejo kateri je tisti, ki je pri teku cele kompanije pritekkel

prvi na hrib. Jaz to slišim in se naredim kot, da ne slišim, a drugi se pa na to vprašanje ni oglasil.

Začne se deseta ofenziva naš gebirkšicen regement je bil v Vipavski dolini. Italijani nas napadejo z vsemi silami in močmi. Na nas bruhaajo iz vseh kalibrov topov in tudi iz raznih strani, da je vse na okrog frčalo železo, a smo se tiščali v zakloniščih. Tako so Italijani streljali nepretrgoma tri dni in tri noči brez prestanka, pa tudi naša artilerija jim ni ostala križem rok, jim je dobro vračala. Naša bojna črta je bila ravno preko malega gozdička lepo zelenega, a po treh dneh topovskega boja je ta gozdiček ostal brez vsakega zelenja. Drevesa so bila popolnoma uničena, drugzega ni ostalo kot nekaj štorov od dreves vsi razcefrani.

Po treh dneh napade še italijanska pešadija z naskokom naše postojanke. Malo stran pred našo postojanko, strelskim jarkom je bilo par hiš in italijanska pešadija se je tu zbirala. V trumah je napadla iz teh zaklonišč na našo postojanko, a naše puške, strojnice, minometi in artilerija vseh kalibrov je bobnelo in kosilo sovražnika, da je vse križem padalo. Italijani se obrnejo in spustijo v beg in bežijo nazaj na varno. Naš trobentač veselo trobenta na zmago. En naš vojak Huzvička, Čeh, je od veselja skočil gor na strelski jarek in nagnil čutaro napolnjeno z rumom. Zadel ga je sovražna krogla ravno v glavo in zvrnil se je v strelski jarek mrtev. Pri tej deseti ofenzivi je bilo veliko italijanov ujetih zdravih in ranjenih pa tudi mnogo mrtvih je bilo, tako da so imeli saniteti mnogo dela, da so pospravili in pokopali mrliča a ranjene obvezali. Mrliča so z bojišča spravljali le ponoči, da jih ni opazil sovražnik.

Ob ofenzivah je naša vojska dobivala za priboljšek žganje, da so bili vojaki bolj hrabri in bojeviti. Po tej ofenzivi je bilo potrebno

urediti strelske jarke, ker jih je sovražnikova ofenziva razrušila. Šli smo ob mraku na materjal plac nazaj za fronto. Do tega kraja so navozili vso potrebno stvar za fronto z avtomobili. Od tu smo pa morali znesti vojaki sami. Ta večer smo nosili v strelske jarke španske jezdice (neke vrste žične ograje), da smo jih postavili pred naše strelske jarke.

Čez nekaj časa pride sem na sanitetno postajo vojak z malim sanitetnim vozičkom na dveh kolesih z upreženim malim konjičkom. Ta voziček je imel dva ležišča enega nad drugim. Naložijo me in me odpeljejo na zbirališče zadaj za fronto. Na zbirališče pride sanitetni auto in nas več naložijo in odpeljejo v epidemijsko vojaško bolnico v Branico pri Sandanijelu na Krasu [op. – Štanjel]. Ta bolnica je bila zgrajena iz samih barak ki so bile postavljene po položnem bregu. Denejo me v sobo ene od teh barak in še enega vojaka. Ta vojak je pa že ponoči umrl.

Ta epidimiska vojaška bolnica je bila okrog in okrog ograjena z bodečo žico. Na vhodu v ta bolniški prostor je bila straža noč in dan. Stražila sta dva vojaka in nista pustila nobenega notri in ne ven brez dovoljenja in tudi okrog in okrog zunaj žične ograje so stražili vojaki. Za slabo vreme pa so imeli kažote (male barakce).

Uspomene svjetskoga rata 1914 1918 1920, neobjavljeni spomini, arhiv Marinke in Davida Brezigarja.

9. SOŠKA BITKA

San Grado di Merna – Fajti hrib

Po približno 4 tednih je bila naša 28. divizija premeščena prav na tisto področje, kjer se je odigrala 8. soška bitka. Prišli smo v črto pred Sant Grado di Merna [op. – Mirenski grad]. Na majhnem griču sredi velikega parka je ležal omenjeni dvorec, bivališče nekakšnega italijanskega markiza, dvorec je bil že poškodovan. Na novem položaju so se zopet začela intenzivna gradbena dela. Po 14 dneh je prišel naš bataljon v rezervo ter bi nas morala čez 3 dni zamenjati neka nova brigada, ki je prispela iz ruskega bojišča, a kaj se je zgodilo. Poslednjega dne, takoj ob zori, se je začelo grozno bombardiranje, eksplozije so si sledile druga za drugo, zemlja pod nami se je tresla. Pa menda to ni zopet nova ofenziva, smo se spraševali drug drugega in na žalost se je naša slutnja potrdila. Začela se je 9. soška bitka [op. – 31. 10. 1916].

Tedaj sem bil v rezervi, od prvih položajev oddaljen 300 korakov. Lažje ranjeni so prihajali drug za drugim, raztrgani blatni in sivi od eksplozij, z od straha izbuljenimi očmi. Na majhnem odseku, ki ni bil večji od kakšnih 1000 korakov, je bil uničen v enem dnevu skoraj celotni I. in II. bataljon, naša četa še ob 6. uri popoldne ni bila vržena na položaje, ležali smo na slabem zaklonišču in čakali na svojo usodo.

Tu in tam je bilo slišati tiho molitev posameznih vojakov, kakšen od mlajših bi včasih zajecjal. To je name naredilo velik vtis, a se nisem smel izdati. Pokazati sem se moral povsem mirnega. Rum in cigarete so mi bili v pomoč, da sem ostal hladnokrven. Ob 8. uri zvečer sem bil poklican na poveljstvo bataljona, kjer sem dobil povelje in informacije. S svojimi možmi sem moral takoj oditi na položaje, da jih zasedem, dokler ne pride zamenjava. Izgube naše 2., 3. in 4. čete so bile v enem dnevu ogromne. Položajev nisem našel. Velike jame od granat in min so kazale, kje je pred tem zjutraj potekala črta strelskih jarkov. Sem in tja je obstajal delček ohranjenih in nerazrušenih jarkov, napol zasutih s kamenjem, drevesi in trupli. Gozd je skorajda izginil, le obtolčeni štori, le sajasti in polomljeni so štrleli v nebo. To je bil ostanek gozdička. Tu zopet čepi vojak, bulji v smeri sovražnika s pripravljeno puško in se ne premika. Kaj je to; hitro diha, ne odgovarja, revež je znorel, odpeljati smo ga morali na silo. Takšne prizore srečuješ na vsakem koraku.

Po pomoti adjutanta (a na našo srečo) poveljnika brigade smo dobili povelje, da odidemo na kratek oddih na neko mesto, oddaljeno od fronte približno 20 kilometrov, naši ostali bataljoni, II., III. in IV. pa so se od položajev oddaljili zgolj 5 kilometrov. Veseli in srečni, da smo se končno rešili tega pekla, smo marširali na odrejeno mesto. Vsak trenutek smo bili dlje in dlje od fronte. Nihče si ne more predstavljati, kakšni so bili naši občutki. Danilo se je že, ponovno se je začelo streljanje, a nam za to ni bilo mar in se nam nihče ni smilil. Po teh dogodkih smo postali popolni egoisti. Do nas je prihajalo zgolj zamolklo bobnenje, samo letala so nas vznemirjala med potjo, a se nanja nismo ozirali. Ob tej priložnosti sem bil deležen t. zv. »FEUERTAUF« [op. – ognjeni krst].

Vladislav Pavliček ob italijanski mini kal. 240 mm

Na odrejeno mesto smo prišli okoli 3. ure popoldne. Več kot polovica vojakov je med potjo obnemogla in na poti zaostala. Vse do 6. ure so prihajali v skupinah, niti t. im. Nachzüglerji [op. – zaščitnica enote] še niso prišli, ko je približno ob 7. uri pridrvel konjenik s poveljem divizije, naj se takoj vrnemo nazaj na položaje, ker je nova divizije, ki je prispela iz ruske fronte povsem razpršena (niso bili navajeni na tukjšanji način boja proti Italijanom, ki je bil povsem drugačen od tistega v Rusiji). Lahko je bilo reči takoj nazaj, a so bili vojaki tako utrujeni, da se je bilo nemogoče takoj vrniti nazaj. Pa še manjkalo jih je mnogo in se je poveljnik bataljona odločil ostati na mestu do 11. ure zvečer, dati vojakom vsaj malo časa za počitek in dobro večerjo. Ob 11. uri smo krenili nazaj proti fronti. Humorja med vojaki ni bilo več. Počasi smo se približevali fronti, začelo se je daniti, sovražnik pa je ponovno začel svojo pesem, a je ta bila nekoliko neobičajna. Nikakršen »Trommelfeuer« [op. – bobneči ogenj], pač pa neenaki, posamezni, hitri strelji, eden za drugim. To je nekaj pomenilo. Naši topovi niso odgovarjali ali zelo šibko, v velikih presledkih. To nam je dalo slutiti, da nekaj ni v redu. Naenkrat je tu ena baterija, ki se umika z največjo hitrostjo. Sedaj smo vedeli, da se naši, tam spredaj, umikajo. Nato smo srečali kuhinje našega II., III. in IV. bataljona, kako se vračajo z nedotaknjeno hrano. Pripovedovali so, da to, kar ni mrtvo in ranjeno, je vse zajeto. Vso hrano so razdelili med naše vojake, to, česar naši vojaki niso mogli pojesti, pa je bilo vrženo proč. Naši tako ali tako niso bili lačni, – veliko od hrane vzeli.

Zasedli smo nov položaj, oddaljen od starega približno 2 ½ kilometra. Sedaj smo tam videli, kako malo nas je. Oddaljenost med posameznimi vojaki je bila približno 50 korakov, in mi naj bi za-

ustavili napadajočega sovražnika?! Nikjer ni bilo rezerve. Če bi prodrli preko nas, gre TRST. Vojaki so bili tako utrujeni, da jih niti nevarnost ni nič vznemirjala, v glavnem so spali. Pred nami je bil FAJTI HRIB, pa smo zasedli manjše okoliške vrhove. Vsi brez izjeme smo bili prepričani, da bomo zajeti.

Od poveljstva divizije smo dobili nalogo zgolj dva dni za vsako ceno zaustaviti sovražnika, ker bi med tem časom morala priti okrepitev iz ruske fronte. Okoli 2. ure popoldan so se na Fajtem hribu prikazale ogromne kolone Italijanov. Od znemirjenja smo skoraj prenehali dihati in smo mrzlično čakali, kaj se bo zgodilo. Imeli smo samo 2 strojnici, a topništvo? To je pobegnilo, vrnili so se šele drugega dne. Videlo se je, da so izgubili glave. Kolona, ki je prihajala nad nas je imela najmanj 6.000 vojakov in če bi nas samo pihnil, bi nas razpršili kot pleve. Do nas so že prihajali glasovi in povelja njihovih častnikov Avanti Avanti. i. A v a n t i i i i i ... razdalja med nami je bila vse manjša in manjša, lasje so se nam naježili, lahko smo že prepoznavali posamezne vojake, ko je nenadoma naš nadporočnik Skrivan, poveljnik strojnic, tiho dal povelje Feuerbereit, Direktion ... Aufsatz 300, von linke nacht rechte streuen, Fertig? /.../ FEUER.

Niti 1000 nabojev ni izstrelil, ko so Italijani izginili, skrili so se. Naš položaj ni bil ravno sijajen, oni zgoraj, mi pa spodaj, a smo na srečo v gozdičku čakali, kaj bo sedaj. Kakih 500 hrabrih Italijanov bi imelo z nami malo dela, tako smo bili izčrpani in demoralizirani, da so nekateri vojaki spali stoje, naslonjeni na drevo.

Na daljši počitek smo šli, če se ne motim, v Reichenberg [op. – Branik], kjer bi morali bivati vsaj tri tedne. Ko smo se zbrali vsi od našega polka nas je bilo skupaj s pratežem in štabom polka kakih

450 duš, pred 8 dnevi pa je naš polk štel 3750 vojakov. Na počitku smo zopet dobili okrepitev, približno 2000 vojakov.

»FAJTI HRIB«

Po treh tednih smo ponovno odšli na položaje in tokrat na Fajti hrib. Strelskih jarkov in obrambnih žic še ni bilo, sem in tja je ležal kak »Schpanischer Reiter« [op. – španski jezdec – žična ovira na lesenih nosilcih] in še kakšen »Schnellhindernis« [op. – bodeča žica], koli in kamenje pa so kazali, kako je trasirana nova črta. Italijani so bili na boljšem v toliko, da so bili v gozdčiku nad nami. Naš položaj je bil postavljen tako netaktično, da nam je sovražno topništvo streljalo za hrbtom. Čez dan se ni smel nihče niti premakniti, saj bi sovr. topništvo takoj začelo streljati. Prve dni, dokler si nismo izkopal in zgradili t. im. Unterstande [op. – zaklone], smo enostavno ležali na tleh, pokriti z dekami in preko teh za maskiranje nametali vejevje, ne da bi se ozirali na lepo ali slabo vreme. Vsakdo si lahko zgolj misli, kakšni smo bili videti in to je bil poglavitni vzrok, da so možje vsakodnevno bolni odhajali v bolnišnice. Alkohol, ki smo ga dobivali v precej velikih količinah, nam je še nekako pomagal. Hrana je običajno prihajala hladna, ognja nismo smeli zakuriti. Mojo dnevno hrano je sestavljalo malo slanine, kruha in največ konjaka. Pili smo ga, da bi se malo omamili in namo tako hitreje mine dan in tako vsi, brez razlike, živeli ves čas, dokler smo bili na položajih, dokler si nismo končno napravili svojih skrivališč. Sedaj je vseeno bilo malo lažje, ponoči in podnevi smo lahko prižgali svečo in si na ta način pogreli hrano. Skoraj ves čas, ko smo bili na položajih, se nismo mogli umivati, vode nismo

imeli na pretek in vasica daleč pod nami, OZRENJ, je imela vse cisterne razbite. Ko mi je čez dan zmanjkalo vode, sem si pogosto roke opral v črni kavi, ki smo jo, na srečo, imeli veliko. Unterstand je bil nekako končan, varen le proti dežju, ena deska kakšnih 70 cm mi je bila za posteljo, v Unterstandu pa se je komajda lahko sedelo. Moj sluga, po imenu CIMBURA, je spal skupaj z menoj. Kake tri korake od mojega zaklona smo začeli graditi kaverno. Ta je bila zgrajena tako daleč, da je lahko skrila štiri može, »Granatzicher« [op. – varna pred zadetki granat] pa še ni bila.

Nekega dne zjutraj se zažene močen dež, skrčil sem se na svoji deski, se pokrili z deko, čez vrgel šotorsko krilo in tako spal. Ni mi bilo mar kaj se dogaja naokoli. Ta Unterstand so mi zgradili čudno. Ko so ob deski tekli majhni potočki, sem se jezil na slugo, ker ni našega zaklona zgradil dobro in tako počasi zaspal. Kar dolgo sem že spal, ko mi naenkrat nekaj pade na glavo, »ein zartes erwachen« [op. – nežno prebujanje] to res ni bilo. Kaj je to. V prvem trenutku nisem vedel, kaj je. Končno snamem deko z glave in mi v tem trenutku začne deževati naravnost na obraz. Gledal sem v nebo. Zemlja na zadnji strani, namočena z vodo, se je podrla in tako sem moral v tem neugodnem položaju moral dočakati noč, da smo lahko popravili zaklonišče.

Po 7 dneh je naš celotni polk odšel v rezervo nedaleč od Občin [op. – Opčine/Villa Opicina]. Sedaj smo vedeli, da se na ta kraj ne bomo več vrnili. Tu se je za nas začelo nekoliko boljše življenje, živeli smo vsaj kot ljudje, čisti, oblečeni in spočiti. Iz Občin, ki so bile od nas oddaljene pol ure, je v Trst vozil električni tramvaj, kar je za nas bila nagrada za tiste muke in neprijetnosti, ki smo jih morali preživeti.

Vsak dan smo zvečer odhajali v Trst na koncerte, v kino, v glavnem pa v kabaret in tudi lepe Tržačanke so bile vzrok, da smo odhajali v mesto in tako počasi pozabljali, da je sploh vojna. Tam je bilo življenje, vsakdo med nami je imel denarja na pretek, tu smo živeli vsak na svoj način. Vsi, brez razlike, smo živeli zgolj za danes, za jutri pa nam ni bilo mar. Sedaj smo videli kako živijo gospoda častniki, piloti in od Abwehrbaterij [op. – obalnih obrambnih baterij]. Zanje je bila fronta Trst. Sovražili smo jih. To so bile lutkice, oblečene samo v Waffenrock [op. – vojaško suknjo] in t. d.

»KOSTANJEVICA in HUDI LOG«

Naše udobno, veselo in brezskrbno življenje ni trajalo dolgo. Ponovno so nas poslali na položaje in to sedaj k Kostanjevici. Jaz sem moral zasesti Strauch 32 [op. – sekcija 32 – običajni izraz je bil Sektion] (frontna črta je bila razdeljena na tako imenovane Strauche, in to zaradi našega topništva).

Sovražnik je bil od nas oddaljen kakih 150 korakov, od mojega odseka pa petsto korakov. Tako se je fronta neenakomerno vijugala, levo od mojega položaja se je nahajal položaj »Sack von Hudilog«, Staruch 27 – 26 – 25, najhujši del fronte v celotnem odseku od Gorice pa vse do morja. Na ta kraj je sovražnik streljal z vseh štirih strani. V celotnem kraju znana poljska straža (Feldwache) št. 10 se je nahajala prav na tem področju.

Tu nam je bilo nekoliko neprijetno, smrt je gledala na nas z vseh strani, bila je v zasedi, mi pa, ki nam ni bilo treba biti zunaj v jarkih, smo živeli zgolj pod zemljo. Naša sreča je bila, da smo imeli velike in močne kaverne. Če bi teh ne imeli, ne bi bilo človeka, ki

lahko zdržal tam. Čeprav je bilo v kaverni dovolj prostora, so bili vseeno vojaki, ki so si tik ob vhodu zgradili majhne Unterstande. Ko je dež padal tri dni, je bilo v kaverni popolnoma suho, četrti dan pa je voda že prešla kakih 4–7 metrov debel sloj nad nami. Sedaj je kapljala v kaverno najmanj 6 dni, čeprav je že dolgo bilo lepo vreme. Vlažen zrak ni ravno prijal. V tem obdobju so imeli veliko dela ventilatorji. Ventilatorji so bili tu tudi zato, da bi, če bi se to zgodilo, iz kaverne spravili strupeni plin.

Na tem delu fronte so bili zaradi plina sprejeti najstrožji ukrep. Povsod po položajih so bili naokoli postavljeni posebni vojaki, ki so v nevarnosti dajali znake (Allarm) in pri vsakem vhodu v kaverno je stal eden teh stražarjev. Na srečo smo lahko vedno dobro opazili plin, česar na koncu leta 1918 ni bilo, ker so iznašli povsem nov strupeni, nevidni plin.

Zunaj prileti granata, a ne eksplodira. V prvem trenutku misliš, da je »Blindgänger« [op. – »strel na slepo«, granata, ki je zatajila], a se tam, po nekaj sekundah, s tega mesta začne vleči rumenkasto siv ali zelenkasto siv dim, ki se ne dviga proti nebu, pač pa ga vetrič vleče po zemlji in se z zemlje dvigne kvečjemu kaka 2 metra. Na tem območju nismo smeli narediti niti koraka brez plinske maske (plinobran, Gasmasken) in smo v kavernah spali s plinskimi maskami okoli vratu. Ker je to bilo eno tistih, strašnih vojnih orožij, so bili pri enotah določeni posebni častniki, ki so imeli dolžnost te plinske maske preverjati in jih eventualno, če so slabe, vojaku zamenjati.

Na tem delu fronte je bila služba skoraj neznosna. Častniki smo se menjali vsake štiri ure. Ponoči je to nekako šlo, podnevi pa je bilo to malo neugodno.

Ko sem imel službo podnevi, sem imel ob sebi vedno tri vojake. Eden je imel nalogo opazovati, kaj se dogaja na naši levi, drugi na desni, tretji pa naravnost pred nami. To je bilo zaukazano za varnost zaradi nevarnosti min. Paziti na granate ni bilo mogoče. To je bilo odvisno od sreče, ker bi jo človek opazil šele tedaj, ko bi pod njim eksplodirala, tedaj pa je bilo že prepozno. Pri minah je to bilo drugače.

Baterije min [op. – minometov] so bile od nas oddaljene največ kakih 300 do 600 korakov, ko so na nas metale mine, pa je bilo slišati bobnenje, kot da prihaja iz podzemlja (mine so bile namreč vkopane v zemljo v vrtačah), samo mino pa smo odlično videli, kako leti po zraku in v prvi polovici leta lahko že dobro presodili, kam bo padla. Po jarkih smo bežali sem in tja in se tako minam umikali. Kakih 25 korakov oddaljena je bila ponovno neka vrtača, imenovana »Kalaš doline«. V tej se je prav tako nahajala ena baterij, a povsem drugačen sistem tako im. Luft Minenwerfer [op. – pnevmatski minomet], kal. 15 cm. Ti so bili veliko boljši, ker so mine metali na razdaljo kakih 600 korakov in jih je bilo težko odkriti, tudi ko so streljali podnevi. Mine so bile vržene s stisnjenim zrakom, tako da bobnenja skoraj ni bilo slišati.

Naš brigadir general RADA (sedaj [op. – 1923] je aktivni general tudi v češki vojski) je na položaje prihajal najmanj dvakrat tedensko, in to vedno zjutraj. Med službo sem se z njim pogosto pogovarjal v češčini.

V času bivanja v prvi črti si nismo smeli sezuvati niti čevljev, kaj šele slačiti obleko. Zelo neprijeten občutek, a na kaj vse človek navadi?

Ponoči so sovražniki na nas metali granate in zažigalne bombe. Vedeli so, da so naši jarki polni vojakov, ki so bili zaposleni z gradnjo bojnih položajev. Ko se je razletela takšna bomba (detonacija je bila zelo majhna), je v višino kakih 5 metrov vzletelo tisoče in tisoče zvezd, nato pa so v parabolah padale na tla in v zraku za seboj puščale tanek dim, ki je kazal pot posamezne zvezdice. Nato se je na tleh pojavilo na tisoče majhnih plamenov, ki so v svoji bližini vžigali vse gorljive stvari.

Gledamo takole naokoli in opazujemo leteče mine, ko opazimo, kako leti od sovražnikov nekaj podolgovatega in se po zraku prekopicuje, kot vržena palica. Le kaj bi to lahko bilo? Kakšna vražja zadeva je zopet to? Padlo je kakih 30 korakov od nas, naenkrat neki vojak zavpije »Decken« [op. – »V kritje«]. Iz tega se kadi, legli smo in v istem trenutku zagrmí strašna detonacija, nas pa se spusti dež zemlje in toča kamenja. Ušesa in usta smo imeli polna peska in prahu. Ne ravno prijeten zajtrk. Ta dogodek je trajal zgolj trenutek. Kot se je kasneje izkazalo so to bile t. im. »Sprengrohren« [op. – razstrelilne cevi], ki so nam jih od tega dneva pošiljali zelo pogosto, torej še ena nevarnost več.

Kljub temu, da je povsod vladala nevarnost, je vseeno bilo tu in tam tudi humorističnih prizorov. Tu bi navedel enega takšnih. Nasproti odseka »27« se je to dogajalo skoraj vsakodnevno. Italijani so zjutraj dobivali kavo in se pri tem dogajanju skoraj vedno prepirali in prerivali ter smo to vse dobro videli, ker smo bili oddaljeni samo 60 korakov. Ob tej priložnosti bi jim lahko povzročili velike izgube, a tega nismo počeli. Za vsako bombo, ki bi jim jo poslali, bi nam jih namreč oni vrnili deset. Tehnično so bili bistveno močnejši od nas. Sedaj so nam na obisk začela zelo pogosto prihajati sovražna le-

tala in nad nami letala ves dan, raziskovala rezerve in usmerjala nastreljevanje italijanskih težkih topov. Čutili smo, da se zopet nekaj pripravlja. Tudi naši piloti so prihajali, a so bili šibkejši. Italijanski aparati so bili mnogo hitrejši, kar je pomenilo veliko. Tudi v tem so bili močnejši. Naših pilotov to ni jezilo. Na bojišče so odhajali zjutraj ali pozno zvečer, le redko podnevi, sicer pa so ostajali v zaledju na zabavi in v brezskrbnem življenju.

10. SOŠKA BITKA!

Kostanjevica – Hudi Log – Hermada – Medeazza

Dne 9. V. 1917, okoli 4. ure zjutraj nas je iz sna prebudil močan italijanski topniški ogenj, ki nikakor ni pojenjal. To je bilo nekaj nenavadnega. Običajno se je streljalo kratek čas, ta pa ni pojenjal. Ravno obratno. Bil je hujši in hujši, kar je zopet moralo nekaj pomeniti. CADORNA nam je pripravljala lepo presenečenje. Naše topništvo je na začetku odgovarjalo zelo nervozno. Videlo se je, da so bili tudi oni presenečeni, ker smo vsi ofenzivo pričakovali za kakih 14 dni. Cele tri dni je na nas udarjal sovražni ogenj brez prestanka, od ranega jutra do kasnega večera. Kaverne polne ranjencev. Odhajali so še isto noč, ko je streljanje malo prenehalo. Prisotnost ranjenih vojakov nam ni bila prijetna, samo stokanje in javkanje.

In tako se je začela 10. soška bitka.

Ponoči, ko je streljanje ponehavalo, smo dobivali okrepitve, nas, potrlih, izčrpanih in oslavljenih z velikimi izgubami pa niso zamenjali. Divizija ni več računala na nas /mislim kot enoto, sicer pa je bilo na papirju označeno Abschnitt Hudi Log, Inf. Reg. No. 11.

[op. – odsek Hudi Log, peh. p. št. 11], koliko duš pa je predstavljal naš celotni polk, tega pa jim ni bilo mar. Tisti polk, ki je bil na položaju, ko se je začela ofenziva, je bil žrtvovan. Tako dolgo ga niso zamenjali, dokler ni bil skoraj popolnoma uničen. Tako se je pripetilo tudi nam. 4., 5. in 6. dan je bilo streljanje vse močnejše in močnejše. Ne najdem izrazov in besed, da bi opisal ta pekel. Zemlja se je tresla in gorela, kot da bi se pod nami odprl vulkan. Mi reveži, ki slučajno nismo imeli službe, smo sedeli stisnjeni v kaverni in čakali, da ob vsakem trenutku ob alarmu oddivjamo v strelske jarke. V tistih dneh nismo spali.

Od sovražnika smo bili oddaljeni kakih 75 korakov in dokler je streljal, smo bili varni. Dokler je trajalo njegovo topniško streljanje, tudi sam ni mogel ven, ker zaradi takšne bližine tudi sam ni bil na varnem pred svojimi lastnimi granatami. Želel bi navesti zgolj nekaj prizorov.

Eksplozije so bile tako močne, da so še posebej nam, ki smo slučajno bili v kaverni, oteževale dihanje. Premikanje zraka, ki so ga povzročile posamezne eksplozije, je v kaverni šumelo podobno zvoku, ki se ga sliši, ko prislonite školjko k ušesu, na vas bi se tresla oblačila, cigaretni dim bi se nenadoma od cigarete odmaknil kakih 30 cm in se nato ponovno vrnil na svoje mesto. Pred večerom je streljanje malo pojenjavalo, s tremi častniki smo šli ven, malo pred vhod v kaverno, da bi videli, kako je videti zunaj. Pred nami se je prikazala popolnoma nova podoba. Celoten kraj je s prahom zdrobljenega kamenja postal sive barve.

»Trommelfeuer« je trajal celih 5 dni, ne da bi na našem odseku sovražnik krenil v ofenzivo. Šestega dne je obstreljevanje doseglo svoj vrhunec. Sedaj smo vedeli, da prihaja odločilni trenutek. Na-

tanko ob ¾ 4 popoldan je streljanje nenadoma prenehalo, kot da bi ga odrezal. V istem trenutku zaslišimo Alarm Alarm (še danes se čudim, kako je bilo možno, da je vseeno, tudi pri takšnem ognju nekaj ljudi v jarkih ostalo živih). S palicami in revolverji smo naganjali vojake ven iz kavern na položaje. Sovražnik ni prišel niti do svojih ovir, ko smo že odprli ogenj. Rdeče rakete so druga za drugo letele v zrak, znak za naše topništvo »Sperrfeuer« [op. – zaporni ogenj], kar so oni tudi takoj storili. Sem ter tja je kakšna naša granata padla med nas. Zelene rakete, ki smo jih nato streljali v zrak, so našim označevale, da streljajo tudi na nas. Z naše strani je stotine in stotine ročnih bomb letelo po zraku na sovražnika. Vse območje je prekril dim, ničesar ni bilo videti, iz mitraljezov se je sukljala para, kot iz kakšnega parnega stroja. Pri tem trušču nisi slišal ničesar, razen Feuer, Feuer, Feuer [op. – ogenj]. Jaz sem sam v tem kratkem času vrgel 30 ročnih bomb. Sovražnika je takšen ogenj presenetil (mislil je, da smo vsi uničeni). S strašnimi izgubami je začel bežati nazaj.

Oberschaft [op. – leseno ohišje cevi] na puškah je že gorel. Skoraj vsakomur smo morali puško odtrgati izpred obraza, da bi prenehal streljati, a najboljše zdravilo so jim bile sovražne granate, ki so jih po neuspehu začeli ponovno metati na nas. Sedaj so naši zopet bežali v kaverne. Ob tej priložnosti moram še omeniti, da sta prileteli 2 oklopljeni letali sistema Kaproni [op. – Caproni], ter sta na nas streljala z mitraljezi z višine kakih 200 metrov. Srečo smo imeli, da niso streljali natančno. Lahko si mislite, v kakšnem položaju smo bili – z vseh strani so na nas metali železo, svinec, plin in ogenj.

Tistih nekaj malega, ki so iz našega polka še ostali živi, so izčrpane in za boj nesposobne zamenjali 17. V. 1917.

Po daljšem pohodu (26 km) od 11. ure zvečer do 5. ure popoldne (naslednjega dne) smo prispeli v Nabrežino.

Tu smo 5 dni čakali na našo okrepitev (Marschbatalion) [op. – pohodni bataljon], ki bi moral prispeti od našega dopolnilnega bataljona (Ersatzbatalion) iz Gyule.

Položaj na fronti je bil kritičen. Tisoče in tisoče mož je vsakodnevno odhajalo v bolnišnice. Poti, ki so vodile na fronto, so bile polne lažje ranjenih vojakov, ki so se vračali s fronte. Sovražnik je neprestano, korak za korakom napredoval proti »Hermadi« [op. – Grmada – tako v nadaljevanju], edini gori, ki nam je bila v oporo. Če to izgubimo, bomo izgubili Trst. Lahko si mislite, kako brezupno so naši branili Grmado.

24. V. 1917 je prišel naš brigadir general Rada in tako šibki smo ponovno morali naprej, da kot rezerva zasedemo Grmado, in to 5. črto, t. im. »Gelbe linie« [op. – rumeno črto]. Iz te črte smo v ozadju videli Trst. Če izgubimo to, zanesljivo izgubimo Trst.

Ker smo se premikali naprej, proti Grmadi podnevi in so nad nami letala sovražna letala, smo morali iti v kritju terena eden za drugim. Celotna naša brigada, najprej B. H. 7, I. R. 47 [op. – »štajerski« 47. pehotni polk] in končno naš 11. polk kot skoraj 3 km dolga kača, smo se vse bliže in bliže približevali Grmadi, ki je bila skoraj v celoti zastrta z dimom eksplozij granat. Od morske obale nismo bili oddaljeni niti 1000 korakov. Ogenj spredaj ni pojema. Ob tej priložnosti se nam je ponujal nekoliko neprijeten pogled. Na odprtem morju, kakih 1500 korakov od obale so mirno stale

tri italijanske bojne ladje. Te so imele Grmado pod ognjem, o naši floti in podmornicah pa ni bilo duha.

Sedel sem za neko preklado, vzal zemljevid v roke in pisal obvestilo poveljniku, ko je nenadoma nedaleč od nas udarila granata. Bil je le trenutek, nekaj mi je izbilo zemljevid iz rok in v enem prstu sem začutil močno bolečino. Majhen drobec mi je prebil zemljevid in me ranil v prst. Takoj sem ga zavil v robec in stekel nazaj v kaverno k poveljniku. Svojo nalogo sem izpolnil, sedaj mi nihče več ni mogel ukazovati, tudi če bi se karkoli dogajalo. Rana ni bila velika, a je bila kost poškodovana.

Sedaj oni gospodi ni preostalo drugega, kot da nekdo odide na moje mesto. Zavidali so mi, ker je to bil »Eintausendguldenschuss« [op. – strel vreden tisoč zlatnikov, ki te reši bojišča]. Rano so mi povezali in mi dali malo ruma, da se umirim in okrepim. Ah, kako je to bil prijeten občutek, čeprav je rana pekla, da mi več treba v ogenj. Čakal sem večera, da bi se lahko vrnil k našemu polkovnemu zdravniku na pregled. Neprestano so prihajali ranjeni moji možje. Že okoli 10. ure sem prišel na polkovno prevezovališče. Potem ko me je zdravnik pregledal, me je poslal v zaledje: »Pohiti. Tu imam malo prostora, sovražnik pa strelja tudi sem.« Ničesar drugega nisem potreboval. Veliko nas je sedlo v vozilo in smo se odpravili v Opčino [op. – na Opčine] – DA! k divizijski bolnišnici. Med potjo so nas z bombami preganjala letala. Ni nam bilo prijetno, a smo jo srečno odnesli.

Na Opčinah so nas ponovno pregledali, dobil sem inekcijo proti tetanusu in so nas skupaj odpeljali na bolniški vlak Malteškega reda, ki je bil pripravljen za pot v Ljubljano.

GIUSEPPE MANETTI

Maledetta Guerra. Diario di un contadino al fronte (10 Febbraio 1917–5 Luglio 1918). Firenze: Pagnini Editore, 2008.

5. junij 1917

Minulo noč, približno ob 11. uri je prišlo eno letalo ali dve avstrijski, se je pričel ogenj nanje tako iz topov kot iz mitraljezov in dve naši letali v lov, je bilo videti peklensko.

Jaz sem bil v baraki in sem legel in sem se priporočil moji zaščitnici ob 2. uri popoldan sem na reki Soči [orig. Isonzo], da bi se kopal, kakšna lepa reka, kakšna bistra voda? Modra.

In tu blizu so nam naredili pokopališče, koliko mladih življenj je pokopanih, če bi njihove družine lahko videle, bi morda vojna končala.

6. junij 1917

Šel sem na en grič, imenovan Monte Cappuccio [op. – pobočje nad Zdravščino], ne morem niti znam opisati vtisa, ki mi ga je naredil, gre za pogled na porušene jarke, obnovljene, postavljene tudi v debelini 50 centimetrov prelomljene luknje na gosto v razdalji nekaj metrov od ene do druge, katere globoke pol metra in katere tudi dva metra, nato bolj sem in bolj tja je najti križe iz lesa, narejene tako začasno in ti označujejo enega mrtveca in na mnogih teh grobovih so kosti nog, od roke, zobje, lobanja ali ostale nepokopane ali izkopane s kakšno granato in na teh križih je napisano »nepoznan«, kdo ga bo prepoznal, če ga je granata zadela v polno? Uboge matere, koliko bi se kesale, da ste dale življenje sinu, če bi videle to, kaj pomeni vojna, in bi videle, kakšnemu strahu in

kakšnim težavam so v tej vojni morali vaši sinovi kljubovati in še vedno učinka resnične vojne nisem videl, a je že preveč dobro, da kasno pride, bom deležen mojega deleža.

13. junij 1917

Pride povelje za odhod, da bi se šlo in doseglo jarke in se odide ob 18. uri, se hodi do enih /.../ 14. nas ustavijo in se lotimo spanja na prostem, ko nas zbudijo, se vidimo obkrožene sredi dveh pokopališč, enega od naših in enega avstrijskega in se reče, da name ni naredilo nobenega vtisa /.../ kraj, kjer smo, se imenuje Dol [orig. vallone di Doberdò], treba bi bilo videti, koliko barak je, koliko zaklonov, koliko dela za napad in za obrambo, tu se je ustvarilo en drug nov svet, ves spremenjen, iz narave iz civilnega zemljišča v umetno vojno naravo, ubogi ljudje, kako slabo so uporabljena vsa vaša prizadevanja! Jaz sem tu in sem morda v poslednjih urah mojega življenja in kaj bom zapustil mojim otrokom? Razen lakote, ker vse, kar smo mi in naši očetje ustvarili, smo prišli, da uničimo tu gori uničimo na teh hribih, kako smo necivilizirani!

Najde se vasice, ki spravijo v jok tudi kamne, ker ni ostal en zid, ki bi bil višji od dveh metrov, in potem, v kakšnih razmerah uboge družine, ki tu prebivajo in se bojuje za civilizacijo? Ne vem, kakšna so barbarstva.

17. junij 1917

Vedno smo na istem mestu in se imenuje vrtača luknje na levi ob Castagno vizzo [op. – »Castagno Vizzo« – posušenem kosta-

nju – najbrž je imel v mislih Kostanjevico] je včeraj zvečer začel običajni ogenj, kakšen strah, kakšen vtis, jaz, da bi odšel, bi sprejel karkoli, ker, kdor ni izkusil jarka, si ne more predstavljati, kaj je to, če se imaš slabo v peklu, tako če imam srečo, bi bil vse dni na kolenih, tri ure na dan na kamenju, da bi, ko jaz umrem, ne moral prestajati kazni, kot je ta, in tu, če se rešiš, ni drugega kot zgolj sreča in višja sila, ki te varuje in tudi zato, če se vrnem, bom naredil, kar je možno, da bi napravil čim več, kar zmorem, tudi glede vere ne bil pobožnjakar, a se ravnal bolj od tega, kot sem se ravnal v prejšnjih časih. Tu sem pod neko kaverno kot brezvoljen in prestrašen pes, medtem ko morajo moje ženskice zagrizeno delati, a če jim ne morem pomagati z roko, jim vedno sledim z mislijo in prav zato še bolj čutim težo žrtvovanja, kasneje zvečer isto obstreljevanje za verjeti in za vedeti, kaj je bi bilo treba biti, tu tega ne privoščim nikomur.

Preživi se še dva dneva, nato na dan 20. junija 1917 prispe povelje za sestop na počitek, kakšno veselje!

A to kar, mi da misliti, je to, da moramo približno štiri kilometre po cesti, ki jo vso tolče avstrijsko topništvo, treba bi bilo videti to cesto, videti je kot prekopano polje in kot je vsa v luknjah in griči od granat, ki so nam padale in vseeno je treba prehoditi, odšli smo ob 3. uri zjutraj in je bilo treba nesti na hrbtu kose [op. – minomete], s katerimi se meče mine, a vseeno če smo bili otovorjeni z vso našo robo in temi kosi, smo to cesto skoraj vso prešli v teku, smo prišli v neko dolino Vižintini [orig. Vicentino] okoli 5. ure, nismo imeli več sape, jaz verjamem, če bi me videla moja družina, bi jo spravil, da bi se skoraj zgrozila ali bolje rečeno, veliko sočutje videti, v kakšno stanje sem prišel tu.

6. julij 1917

Zvečer okoli 5. ure dve naši letali in tri avstrijska začnejo boj z mitraljezi, po nekaj minutah tega boja, je videti enega naših letal leteti nad enim njihovih in po nekaj sekundah je videti, da avstrijsko letalo eksplodira in strmoglavi, kakšen vtis mi je napravilo, čutil sem, da me je stisnilo pri srcu, čeprav je bil sovražnik, v mislih na tisti dve kreaturi, ki sta notri, in je strmoglavil ne-daleč od nas.

26. julij 1917

Vprašal sem za dovoljenje, da bi šel obiskat mojega brata Adama, a mi niso dovolili.

Vojaku se ne more dati nobenega zadovoljstva samo tisto, da gre v jarke. To me je spravilo v zelo slabo voljo.

30. avgust 1917

Gre se na vaje, kot je predpisano, še smo tu vedno na tehtnici in ne ve se, ali se ostane tukaj ali če se gre na počitek, kot pravijo.

Tako mine nekaj dni, a se nikoli ne maršira.

Na sedmi dan prispe povelje za odhod na položaje, to pa ni bilo kot druga novica, ta se potrди takoj na dan 8. 9. 17; ob 4. uri zjutraj nam naročijo podreti šotore in se prekorači Sočo [orig. Isonzo], ki sem ji dejal »zbogom«, prispe se v veliko dolino Vizzentini [op. – Vižintini, v dolini Dol], naredi se postanek do noči in nato se odpravimo po isti cesti četrtič, pehotni polki so kot filmski trak v kinematografu, vsakih 10 ali 12 dni gredo pod ogenj kot filmski trak pred lučjo in vsakokrat se jih pusti, se vrne dol in z njimi ravna, kot bi bili izdelki in bi bile fabrike, ki izdelujejo ljudi! In

ne bi stalo nič drugega kot napor za jih izdelovati in material, ki se ga lahko kupi na trgu, kot se kupuje vse drugo blago.

Tistim od tiska, ki zelo povečujejo vojno ali, bolje rečeno, jo dajejo povečevati, bi želel, da bi prišli, kamor gremo mi, da bi se videlo, ali bi potem imeli pogum, da bi jo še povečevali, verjamem, če bi bili tri dni, ne samo, da je ne bi več povečevali, pač pa bi iskali čimprej sklenitev miru, ker ni samo vprašanje umreti, smrt sama po sebi bi bila nič, a gledati smrt vsako minuto, ko gre mimo s svojo pošastno koso pol centimetra od vratu, je še slabše od življenja, ki ga imamo, ne bom veliko govoril o jesti in piti, kar velikokrat trpimo, a je počitek, o katerem se ne sanja, takorekoč nikoli spati pomeni v luknji, kot to počno miši, in ko dežuje, nam dežuje, kot bi bili zunaj, in ni načina, da bi se posušili, dokler se ne prikaže sonce in nato naši dragi novinarji povečujejo vojno.

27. oktober 1917

Okoli 7. ure se razširijo govorice, da so Avstrijci prebili linijo na delu gore Krn [orig. Nero], a jaz sprva ne verjamem, sprva sem rekel mojim tovarišem lahko, da je, a drugo in tretje, kako bi bilo, to je nemogoče! Še posebej v tako malo časa. Kasneje so govorice postale bolj razširjene, konec dneva resničnost, ker je tudi k nam prišlo povelje umakniti se in zapustiti položaje.

Približno ob 19. uri, pred mrakom je bilo videti bolj tukaj in bolj tam izbruhe kot strašne ognjene plamene, na začetku se je verjelo od zažigalnih granat, a kasneje se je razumelo, za kaj je šlo.

Pred nami na pobočjih velike doline Doberdob [orig. Doberdò] so nam postavili nešteto barak, da bi zavarovali vse vojake vse iz lesa, med potekom noči najprej en čop in drugi za tem je bilo videti

ogromen plamen ognja, ki je osvetljeval desetine kilometrov naokrog in za tem gorenjem, barak, bi rekel, ni šlo za gorenje barak, temveč se je zdelo, da je ogenj zajel vse te griče, da se je zdelo, kot da si sredi Pekla na vseh straneh, na vseh krajih je bilo videti te požare, še kasneje so se dvignili novi plameni, še višji, spremljani z bobnenjem in tresenjem tal, da bi te skorajda vrglo na tla, nam je za 10 sekund vzelo dih, nam dvignilo srce do vratu, ker se je to bobnenje in plamene videlo v razdalji dveh ali več kilometrov, ni bilo nikomur jasno, za kaj gre, ker granate, tudi tiste od 420, niso mogle ustvariti takega hrupa in pa jih ni bilo slišati prihajati. Preteklo je tako pet ali šest ur, bi lahko rekli sredi pekla ali še huje, še vedno ne znam pojasniti.

Tu na vrhu tega griča je ena druga črta obrambe vsa iz betona, tudi ta vkopana v skalo, koliko dela, koliko znoja ostaja na teh gričih ob vsej mladini in vsej krvi in vseh prestanih žrtvovanjih v dveh mesecih vojne in kljub temu, da sem po naravi proti vojni, me je zelo bolelo vse to zapustiti, nadaljevali smo s hojo v spremstvu dežja. Prispe se v vasico Redipulja [orig. Redipuglia].

Ronke [orig. Ronchi di Monfalcone], 12. avgust 1917

Poveljstvo čete s skladiščem materiala in vnetljive tekočine se nahaja v popolnoma porušeni hiši v porušeni vasi. V tem trenutku je vseh pet oddelkov na položajih na Krasu [orig. Carso] in poveljstvo je nekakšen center krožnega odseka fronte, povezano s petimi točkami na tem loku.

Tu je čutiti pravo vojno, takšno, ki jo doživlja pehota. /.../ Jutri se bom moral vzpeti do Kostanjevice [orig. Castagnevizza], kjer bom prevzel 4. oddelek.

13. avgust

Soparen in težak dan. Na rdečkasti zemlji med kamenjem kakšna travna bilka. Nekaj rahitičnih drevesc z lubjem, ki so ga olupili zobje mul. Neskončna širjava smrdečih cunj, praznih konzervnih škatel, limoninih olupkov, iztrebkov, na katerih rojijo oblaki muh. Kopice barakic so raztresene po zavetnih pobočjih, obledeli in raztrgani šotori branjevč z živili za vojake, in križi, križi, križi vseh oblik. Kolone vozil, podaljšek prateža, človeško mravljišče na dveh vzporednih cestah, vpitje v številnih narečjih. To je Dol [orig. Vallone di Doberdò] v Devetakih, kjer so kuhinje našega oddelka. Tu pripravljajo menažo, ki jo dve muli ponoči preneseta v Kostanjevico.

To je strašni, ubijalski Kras. Ni ga drevesa, ki ne bi bilo poškodovano, ne zidu, ki je ostal cel, in ponovno ruševine in cunje in križi. Teren je posejan s kraterji granat. Ostanke strelskih jarkov in ovir in kosti. Človeški ostanke, ki so morda bili pokopani, a jih je granata

Avstro-ogrski strelski jarek v bližini južnega tunela pri Štivanu / San Giovanni del Timavo po enajsti soški bitki.

poiskala pod zemljo in prenesla na sonce. Vse ceste so maskirane s prepleti trstičja in vejevja, ker so v vidnem polju sovražnika. Štrene telefonskih žic po tleh, na kolih, okoli smerokazov, obtolčene in zvite vodovodne cevi. Na razpotjih in križiščih, kjer se ne da izogniti zastojem nočnih kolon, je z nenehnim bombardiranjem teren prekopan. Luknje, ki so razrile cesto, nemudoma na hitro zasipajo, da prehod ne bi bil zaustavljen. Ob približevanju položajem promet vseeno postopoma izginja. Če morda ne bi bilo sem in tja dima eksplozij, bi bila planota videti zapuščena, kot da bi bilo življenje na mah uničeno, medtem pa v vrtačah vlada neverjeten vrvež. Vrtača je bolnišnica, pokopališče, menza, poveljstvo, urad. V vrtači se telefonira, poje, preklinja in umira.

Lokvica [orig. Loquizza], Segeti, okostja vasi. Pečinka, še ena mojstrovina popolne bede. Tu se cesta razcepi, desno proti Opatjemu selu [orig. Oppacchiasella], levo proti Fajtemu hribu [orig. Faiti] in Kostanjevici. Po 10 minutah ponovno razpotje, levo proti Fajtemu hribu, desno proti Kostanjevici. Še nekaj kilometrov. Na tej točki, ki jo imenujejo Razpotje smrti, cesta ni več maskirana (Forte pravi, da se vsake toliko tega lotijo, a je zaradi obstreljevanja delo nemogoče). Podnevi tako prehod ni možen, razen posamično, ob izogibanju odsekom, na katerih sistematično kosi mitraljez s kote 251 m, vzpetine desno od Kostanjevice. Pred nami se nahaja velika depresija, ki še bolj izpostavlja naš cilj, rdečo vzpetino, posejano z nekaj belimi packami, nenavadnimi sledovi vasi, ki je svojčas tam bila vgnezdjena. Vzpetina, podobna vulkanu, se nenehno kadi v plohi naših in njihovih izstrelkov.

14. avgust

Ta major je zelo simpatičen. Pravi, da je akcijo pričakovati v petih ali šestih dneh. Enote, ki bodo odšle v napad, bodo te, ki sedaj zasedajo položaje, in da naj tudi jaz začnem s svojim delom. Potrdi izbrane zaklone, kjer bom dal izkopati jame, da bi zaščitil naprave in tekočino.

Takšna zaščita mojega orožja je vsekakor nujna. Če bi do nas prodrli kakšen izstrelek, bi lahko zgoreli mi in tisti, ki so v naši bližini. Tako bomo v brlog spravili rezervoarje, na katere so pritrjene jeklenke s stisnjanim zrakom s pritiskom 150 atmosfer. Zrak pritiska tekočino (petrolej in katran) v gibljivo gumijasto, nekaj metrov dolgo, cev. Na koncu cevi je ozka medeninasta šoba, ki usmerja curek in je nameščena v strelni lini na zidu strelskega jarka. Imamo tudi manjše naprave Schilt, ki so uporabne tudi v napadih. Vsebujejo 30 litrov in domet kakih 30 metrov. Stenj, ki je prižgan na ustju šobe, spremeni tekočino v razžarjen curek.

Avgust

Mislil sem si, da je dovolj, če mozem naložim delo podnevi. Nič se ne mudi, saj smo tik pred akcijo, ki bo prav gotovo preoblikovala položaje. Tako bodo ponoči lahko spali in si prihranili moči za bitko. Že nekaj časa nisem spal na tleh. Vseeno je počitek odličen, še posebej če se prebrisanca, kot sva Cicognani in jaz, prilagodita razgibanim tlom s štirimi praznimi vrečami pod seboj. Če si nato pokriješ obraz (da bi se ubranil muh, smradu, miši) z robčkom, prepojenim s kolonjsko vodo, je blaženost popolna.

Vsake toliko nas prebudijo mastodontske miši, prebivalke strelskih jarkov, ki so na običajnem sprehodu preko nas in se zaustavljajo na

rokah in na obrazih. Ali pa je to v bližini velika granata, ki nas med ploho kovinskih drobcev in kamenja ob tresenju tal vrže pokonci.

18. avgust

Vrnem se v vrtačo Rancio, da bi za premik naprej pripravil šest od 12 naprav, s katerimi razpolagam. Ker ni dovolj zaklonov, jih bomo namestili na prostem. Dva moža pošljem za zvezo z divizijo. Major Azzarone pravi, da je »nadaljnja povelja« treba izzvati. Lahko se naredim neumnega, če se mi bo tako hotelo, a ne bom mignil niti s prstom, da bi nagnal svoje moža v neizogibno in nesmiselno klavnico.

19. avgust

Bersaljerji so odločno planili ven in zdi se, da vse poteka dobro. Ranjenci pravijo, da je vas zavzeta. Peklenski hrušč in trušč je dosegel vrhunec. V vrtači Lecce Bassa je nastala strašna zmeda. Od vsepovsod se zgrinjajo trume razcapanih ranjencev. Sanitetna postaja je preplavljena z nosili in okrvavljenimi ljudmi. Zaporni ogenj neusmiljeno tolče prednje položaje in vrtača je že prekrita z mrtveci. S pogledom ošinem vodnika s tremi ranami [op. – oznake o ranah na uniformi], ki z razbito roko odhaja ves zadovoljen. Ta je četrta!

Sedaj sem na vrsti jaz. Z desetnikom Gallinello morava skočiti ven, da bi našla primerno mesto za moja orožja, ki jih bom brez čakanja na povelja prestavil naprej. Najdem stotnika bersaljerjev s črno brado in rano na vratu. Ves iz sebe je in vpije povelja na desno in na levo. Predstavim se in vprašam, kam naj krenem. »Poiščite peto četo, ki je že v vasi,« vpije. »Odpira vam prostor, pojdite gor, pogumno,« in mi stisne roko, vzravnana med dvema truploma.

Gremo ven. Dostopna pot je tlakovana z mrtveci. Plezamo po njih in se plazimo čim nižje, ker iz neposredne bližine sovražnikov mitraljez seka skozi zrak le nekaj centimetrov nad našimi glavami. Še preden prispemo, vedno s trebuhom na tleh in na bodeči žici, nas granata vrže nazaj, v oblak dima in zemlje. V bolečinah se z Gallinello in nekaj ranjenci znajdem na dnu neke luknje. Nekaj časa ostanemo, da bi si opomogli, nato pa poskusimo znova. »Kam za vraga hočete?« nekdo vpraša. »K 5. četi,« odgovorim. »Kje je 5. četa?«

Zmešnjava je nepopisna, nekaj pa mi je popolnoma jasno. Potem ko so napadalce prikovali v njihov obrambni jarek, so Avstrijci le nekaj metrov pred nami. Granata, ki nas je razmetala pri izhodu, je morda preprečila, da bi nas zajeli, a le nekaj minut pred tem je bilo videti, kot da je vas v naših rokah.

29. avgust

Končno smo organizirali delovanje v prvi črti. Cicognani in jaz se s polovico oddelka izmenjujemo v jarkih in v vrtači Rancio na 48 ur. Na položajih je prepovedano izgovoriti besedi »metalec plamenov«. Sovražnik bi jo utegnil prestreči. Gorje, če bi odkril položaje. Po nas bi bilo in če bi nas zajeli, bi si nas prav gotovo privoščili. Nas, ki uporabljamo najbolj grozljivo orožje, iznajdeno v vojni.

Vrhovno poveljstvo, ki tako lepo skrbi za nas, nam ni nikoli dovolilo na levem rokavu nositi oznak korpusa – zmaja, ki bruha ogenj.

Ronke, 24. oktober

Prispemo ob sedmih zjutraj.

Ko smo vstopili na trg, smo vzbudili pozornost nekaterih častni-

kov. Zelo elegantni so stali ob velikem avtomobilu. Ob tej uri že pokonci? Kaj so? Telegrafisti? Vrhovno poveljstvo? Obveščevalna služba?

Pozorno opazujejo rdečo in trdo plast blata, ki nas prekriva od čevljev do čelade, zaraščene, umazane brade, raztrgane uniforme, s šivanjem katerih se tam gor nihče ni ukvarjal.

Že sam pogled na te neparfumirane vojne »manekene« mi vzbudi hud odpor. Naj mi za Božjo voljo ne govoriijo, da so enako potrebni, kot smo mi! Visoko nad njimi je naš mali vojak, ki ga slepa disciplina pribija na mesto neskončnega trpljenja. Kako bližji mi je kot tile naličeni in zloščeni kolegi, ki so jim glavna skrb ostroge, okraski in odlikovanja.

Odidemo na dezinfekcijo. 4. oddelek si je zaslužil tuširanje s toplo vodo. Hiša 2. čete metalcev plamenov nas sprejme, preluknjana in gostoljubna. A tudi Ronke, skrajni cilj naših želja (Kdo bi si upal pomisliti na Červinjan, na Videm? [orig. Cervignano na Udine?]), tolčejo z besnim ritmom 152 mm granate. Vrt pred hišo ima od včeraj že sedmo luknjo. Če bodo podaljšali domet, bo po nas. Lep rezultat, marširati vso noč, da se ponovno znajdeš v obstreljevanju. [op. – začela se je 12., poslednja soška bitka.]

JOŽEF GRILC

Kako sem doživel 1. svetovno vojno, Dnevnik 26. 7. 1914–24. 5. 1918,
arhiv Muzeja novejšje zgodovine Slovenije.

OKTOBER 1916

1. oktobra Roženvenška, smo ob treh zjutraj vstali smo skup spokali in odšli. Šli smo skozi Rihenberk ki smo na noč došli v Volčji grad, ki smo dobili menažo in smo bili tam kvaterani [op. – utaborjeni].

2. oktobra sem od žene po pošti dobil 30 kron. Zvečer jo je bataljon odrinil iz Volčjega grada, opolnoči pa mi trakterfirarji [op. – vodniki tovornih konj] in zjutraj še kuhinja. Bataljon je bil kvateran v nekem gozdu pri Vojšici, mi in tren pa v gozdu pri Temnici.

9. in 10. oktobra seje pa tako Italijan toliko predrznil da nam je začel k štali granate flikati. Zvečer smo pa nesli s konji menažo na fronto, ki smo došli nazaj šele zjutraj.

NOVEMBER 1916

1. novembra god vseh svetnikov, zopet eroplanov kot vran. Ob enajsti uri ponoči smo dobili povelje da moramo nesti strelivo v strelske jarke. Bila je grozna pot skozi Kostanjevico, ni bilo skoro moč priti skozi, vse je bilo navzkriž. Pa to seje že še dalo potrpet. Ali le na uro krej vasi Kostanjevica je na cesto letelo tako granat in šrapnel, daje bilo človeka strah tako dasmo morali teči iz konji, pasmo vse eno srečno došli skozi.

2. novembra Verne duše smo se traktirfirarji preselili iz Zagrajca v sp. Vojšico. Zvečer smo zopet nesli strelivo v strelske jarke, ali ta večer je bilo pa vse kaj drugo bilo nesti kot prejšnji večer.

Ta večer pa že kaj to stran vasi Kostanjevica metal ali prav za prav kar sul granate in šrapnel na cesto in okrog ceste. To zato ker je Italijan vedel da po tej cesti gre ponoči mnogo voz, ljudi in konj.

DECEMBER 1916

8. decembra Marijino Spočetje. Smo imeli vezit za konje Divizijske komande, bil je praznik a za nas ne. Domišljeval sem si: Tri sinove imam doma, pa ako bi imel kter biti pri tem prekletem regimentu kot sem jaz rajši vidim da koj danes leže vsi na mrtvaškem odru. Pa dokler bo migal moj jezik bom vedno klel ta preletni Landver [op. – Landwehr – avstrijsko domobranstvo].

TRŽIČ [orig. MONFALCONE]

Julij–september 1916

Naš 155. pehotni polk je prispel v Tržič sredi julija. Še vedno sem bil v 3. bataljonu, ki mu je poveljeval major Bosco. Poveljeval sem 1. vodu 9. čete, ki ji je poveljeval stotnik Sala Francesco.

Kota 85 je bila izgubljena in naš bataljon je imel nalogo, da jo ponovno zavzame, ker je bila zelo pomembno oporišče. Med ubijalskim topniškim ognjem, ki je tolkel strelski jarek, ki ga je zavzel sovražnik, smo se v strelcih začeli približevati pobočju, ki ga je bilo treba napasti. Ob mraku smo položaj zavzeli, zahvaljujoč odločnemu napadu in akciji topništva, ki sovražniku nista dala časa, da bi privedel okrepitev in utrdil obrambo položaja.

Mi iz 9. čete smo bili skupaj z 10. v prvi črti in še drugi dve četi, namenjeni okrepitvi, smo se vztrajno lotili utrjevanja položaja in ga utrjevali s španskimi jezdec, ker ni bilo dvoma o tem, da bo sovražnik krenil v protinapad.

Prve večerne ure so minile mirno, nekaj pred 22. uro pa je ena od patrolj poročala o sovražnih premikih in tako kmalu za tem prvi strelj patrolj in nato njihov umik na položaj. Prav kmalu se je protinapad razvijal silovito in smo ga zadrževali z živahnim ognjem pušk, mitraljezov in ročnimi bombami.

¹⁶ <http://www.archiviomascherini.org/vita.html>

Z gostim streljanjem je posredovalo naše in njihovo topništvo, a je bil naskok napadalcev odločen in z velikimi silami in je bilo treba v akcijo vključiti metalce plamenov. Veter je bil za nas ugoden in Avstrijci so se začeli umikati. Na začetku je ogenj našega orožja sledil njihovemu umikanju, nato pa se je veter v trenutku obrnil proti nam in je naša utrdnica bila vsa v plamenih.

Bilo je peklensko. Njihovo topništvo nas je tolklo v hrbet in naše od spredaj. Čeprav nam je protinapad povzročil kar precej izgub, so bile sovražnikove še hujše.

Vso noč nismo bili več nadlegovani, ob prvi svetlobi dneva pa se je našim očem ponujal strašen prizor. Teren pred našim jarkom je bil posejan s številnimi trupli, ki so jih zažgali metalci plamenov. Ti so bili pokopani. V naslednjih dneh so bili poskusi drugih napadov, a so bili vsi odbiti in je bil naš položaj v celoti utrjen. Zavrnitev prvega protinapada je postala legendarna in imenovali so nas »železni bataljon«. Nalogo, ki nam je bila zaupana, smo izvršili in smo bili deležni pohval višjih poveljstev. Dejansko je bila 85 obravnavana kot utrdba Tržiča, ker je obvladovala vso ravnico do morja, železnico proti Trstu in vse ostale kote, ki so se spuščale do majhnih vzpetin blizu morja.

Oktober 1916

Ko so bili novoprispeli vojaki poučeni o orožju, s katerim poteka boj v jarkih, metanju ročnih bomb, delovanju metalcev plamenov, po uprizorjenih naskokih z bajoneti itd. itd., je v prvih dneh septembra prispelo povelje za odhod na kraško planoto.

Tako smo se odpravili na pohod! Po prekoračenju Dol [orig. Vallone di Doberdò] se začeli vzpenjati proti tisti kamniti pustinji – Krasu

[orig. Carso]. Med nekim postankom mi je kurir izročil pismo. Novica? Čudovita!

Moja četa bo prva, ki bo napadla položaje, da bi zavzeli Opatje selo [orig. Oppacchiasella].

»Pridite, pridite z nami Mascherini,« mi je dejal polkovnik Guerra. »Pojdimo za ta zidek, da se bomo pogovorili bolj v miru.« In tako so me postavili v svojo sredino.

»Poglejte, Mascherini,« je začel polkovnik Guerra. »Vaša četa je najbolj zanesljiva in v najboljšem stanju, zato smo se na poveljstvu brigade in divizije odločili, da to nalogo prvega naskoka zaupamo vaši enoti. Imate najboljše višje štabne praporščake v polku in vojaki vam povsod sledijo, tako da bo ta čast pripadla Vam!«

»Gospod polkovnik! Nisem v položaju, da bi dajal pripombe v svojem imenu, pač pa jih dajem v imenu enote. V šestih dneh bitke pri Tržiču je bila moja krasna 9. četa zdesetkana. Od starih višjih štabnih praporščakov sta mi ostala samo dva, Valenti in Riganelli, 50 starih vojakov je na oddihu, od ostalih je tu le še 20, med 180 so vsi ostali novinci. Med ogledom položajev, ki jih je treba zavzeti, sem ugotovil, gospod polkovnik, da gre za tvegano akcijo in ne bi želel žrtvovati veliko vojakov. V bataljonu so druge čete, ki niso nikoli izkusile, kaj pomeni biti v prvem valu, zato verjamem, da bi bilo primerno /.../.«

»Pojdimo po vrsti,« je vskočil podpolkovnik Ferrari. »Razumeti morate, da višja poveljstva vedo, na katere enote se lahko zanesejo, zato bi želel, da bi to zelo pomembno akcijo, ki je naložena mojemu bataljonu, ta izvedel častno in bi se Vaša 1. četa proslavila, tako kot ste se Vi in vaša 9. četa že pri Tržiču.«

»V tej akciji bodo preizkušeni novi minometi. Boste videli, da se bodo človeške izgube omejile na minimum. Na terenu se znajdete in boste zavzeli ta položaj z izvedbo presenečenja.«

»In vrtača, ki jo boste zavzeli, se bo imenovala »vrtič Toscana«,« je dodal polkovnik Guerra – vi Firenčan, jaz iz Lucce, zato se bo morala imenovati »Toscana«! Po akciji bomo vaši enoti dali primeren počitek.«

»Smo se dogovorili, Mascherini?«

Ob 10. uri se je začelo peklensko obstreljevanje. Naloge moje čete so bile naslednje: minimalni cilj Kostonjeva [orig. Castagneivizza], srednji Hudi Log [orig. Udilok], maksimalni Lukatič [orig. Lukatič]. To so bili majhni kupčki hiš, razpršeni po kraški planoti. Teren je bil eno samo skalovje in so mu obliko dajale nenehne vrtače, primerne za zaklanjanje in za nadaljnje sunke naprej, a zahrbtno s presenečenji, ki bi jih lahko pripravil sovražnik.

Bobnenje novih minometov je bilo resnično strahovito. Ob 12. uri je topništvo podaljšalo strele in na čelu prvih dveh vodov sem sprožil napad. Prišli smo na rob neke vrtače in so nas sprejeli rafali mitraljezov.

Medtem ko smo napadali z bajoneti, sta 3. in 4. vod napredovala na krilih in smo sovražnika prav kmalu premagali, napredovali mimo Kostonjeve ter zavzeli vrtačo, imenovano »Toscana«. Bila je razsežna in globoka, idealna za namestitev minometov.

Presenečenje novega orožja, »minometov velikega kalibra«, je sovražnike resnično tako prestrašilo, da so zbežali ali se predajali. Še nekaj boja mož na moža in z ročnimi bombami, da smo sovražnike izbezali iz zaklonov in ob 16. uri se je četa vkopala onkraj Hudega

Loga. Izgube v četi – 20 in med temi mrtvi en častnik in dva vojaka. Ob 21. uri je prispela menaža. Poveljstvo polka je bilo zelo radodarno. Četi je poslalo mnogo priboljškov, vino, kavo, konjak, likerje in tobak, s priporočilom, naj ostanemo budni.

V nedeljo, 24. decembra bi se morala vršiti sveta maša na polju v Cassions di Mure in podelitev odlikovanj arditom [op. – pripadnikom jurišnih oddelkov], a se zaradi močnega dežja to ni zgodilo. Ob 20. uri smo se lotili večerje ob dolgi mizi, pomešani z ženskami iz hiše in sosedami, ki so se med nami počutile kot ribe na suhem. Nekaj pred 21. uro smo doživeli dobrodošel obisk podporočnika Ciccantija z njegovo mandolino. Naprošen je bil, da zaigra in ob petju in igranju je družčina postala vesela, z vojnimi himnami in tudi - - - delavsko himno! Glede na mojo običajno resnost in zadržanost sem na presenečenje prisotnih pel tenor. Kaj hočete, na ta večer in med prazniki, ki so sledili, sem se spominjal minulih let, jih preživel veselo in poskušal odriniti misli na položaj, v katerem sem se nahajal. Prisilil sem se, da sem bil vesel in brezskrben. Ko je Ciccanti odšel, sem se umaknil sam v pisarno [op. – bil je pisar 1. čete 2. bataljona 155. pehotnega polka], da bi odgovoril na številna voščila, ki sem jih prejel iz notranjosti in nazadnje, da bi prebral časopise, ki so prispeli nedavno, v katerih je bilo govora o pritiskih Združenih držav na bojujoče se strani, da bi začele mirovna pogajanja.

Nekaj pred 17. uro se je razširila žalostna novica, da je prišel ukaz, naj se vsi odpravimo v Polazzo, da bi se od tam naslednjega dne vrnili iz zasedli staro mesto na prvi črti na koti 208 Jug [op. – Varda].

Po 21 se nas je vzpelo na vsak tovornjak in se skozi Červinjan, Turjak, Ronke, Selce, Doberdob [orig. Cervigliano, Villa Vicentina, Turriaco, Ronchi, Selz, Doberdò] usmerilo proti fronti.

Občudoval sem cesto, ki sem jo dobro poznal, ker sem po njej pogosto pešočil. Ponovno sem videl sijajne nove betonske jarke v Villa Vicentini, tiste v obliki kamnitih zidov, razrušene v Ronkah in Selcah, Doberdodu z vsepovsod porušenimi zgradbami, tunele, vkopane v kamen, v katerih so bili številni samohodni 110 mm topovi.

Po kratkem postanku na planjavi za Doberdobom, smo, razporejeni po četah, začeli marširati v blatu. Na nekaterih mestih je bila cesta popolnoma poplavljenjena in smo bredli kot jata rac. Pod seboj smo videli dolge vrste velikega in srednjega topništva, maskirane s suhimi vejami in razpotegnjene ob robu griča, ki se je dvigal nad Dolom [orig. Vallone].

2. januar 1917 sem namenil iskanju grobov mojih prijateljev Galoni Enrica in Poli Celestina. S stražarjem Violo sva odšla v bolnišnico na dnu Dola k kuratu g. Pasanali Umbertu, ki nama je priskrbel dovolilnico za to žalostno romanje. Tako sva obiskala vsa pokopališča v Dolu.

Pod Opatjim selom sva lahko občudovala številne velike topove s skladišči streliva. Cesta je bila blatna in je bil najin pohod zato še težji. Obiskala sva veliko avstrijskih pokopališč, lepo urejenih, simetričnih in lepo oblikovanih.

Na naših pokopališčih so bili grobovi častnikov umetniško oblikovani z betonom, a že v slabem stanju, čemur so bila vzrok nestabilna tla in uporaba slabega materiala.

Kmalu sva prispela tja, kjer sva predvidevala, da bi bila groba najinih prijateljev, a nisva našla sledov o 30. pehotnem polku.

Z Vilo sem šel še naprej na območje, za katero dovolilnica ni več veljala in sem imel srečo, ker me niso nadlegovali karabinjerji, tako strogi in zahtevni v postopanju z vojaki na sprehodu celo na pokopališčih!

Resnično sem našel tri pokopališča v vasi Devetaki v zelo razsežni dolini, nekoliko odmaknjeni od ceste. Po dolgem iskanju sem na najbolj prijaznem in lepem končno našel groba mojih dveh zelo dragih prijateljev.

Ob njuna križa sem položil nekaj zimzelenih vejic, odstranil rušo z edinimi travnimi bilkami s Polijevega groba in odtrgal vejico rastline, ki je zrasla na grobu ubovega Gallonija. Ta dva spominka sem kasneje poslal njunima nevestama.

V vsako jamo sta bila pokopana dva, s tem da se je Poli nahajal nad drugim, medtem ko je bil Galloni spodaj. Nagovoril sem nekaj betonerjev, ki so ustvarjali umetniške grobove za častnike, ker bi tudi jaz želel kakšen majhen poseg na grobovih mojih prijateljev, a so mi odgovorili, da ne morejo delati nečesa, kar ni naloga njihovega oddelka in ne morejo ugoditi moji želji.

V svoje zavetišče sem se vrnil pozno in zelo utrujen, a zadovoljen, da sem našel groba mojih dveh zelo dobrih prijateljev, Bolonjčanov, s katerima sem si delil nevarnosti, napore in upanja.

Dnevnik 1914–1918 Kobarid: Turistična agencija K. C. K., d. o. o.
1995.

14. julij [1916]

Imel sem »žehto«. Opral sem bolj »na debelo«, ker sem imel malo vode. Popoldne ob 5h smo šli od Sv. Tilha (Sveto ali Suto) skozi Komen na Nabrežino Tam smo počivali eno uro in pol. Ko smo marširali proti Nabrežini je bila vsa baterija ovita v oblak cestnega prahu. Mi sami smo bili bolj podobni mlinarjem kot vojakom. Ob 9 1/2 zvečer smo šli skozi Sesljan v postojanko, ki je pol ure od imenovanega kraja blizu Jadranskega morja.

15. julij

Vso noč smo kopali. Ne prav daleč desno je bil močan napad, sovražni ali naš, nisem mogel presoditi. Z delom smo končali ob 7h zjutraj. Ob 4h smo dobili kavo. Zdaj ne dobimo do noči nič, ker ne more podnevi nikdo k nam. Kajti Lah strelja na vsakega človeka, ki ga vidi na cesti.

Spali smo do 5h popoldan. Potem smo šli k drugi postojanki, kjer bodo stali drugi trije topovi, med njimi moj. Postojanka je zahodno od gradu (Devinski grad) prav na bregu našega morja. Streljali bomo le na morje, če bi se slučajno kaj prikazalo, pa upam, da ne bo potreba streljati. Tukaj mi zelo ugaja. Zelo sem zadovoljen, da sem tukaj.

Štivan / San Giovanni al Timavo in Devinski grad / Castello di Duino

17. julij

Kdaj bomo končali z delom? Več ko delamo, več je dela. Gozd, ki zapira pogled na morje, smo morali posekati, drevesa pa smo potem »vsadili«, kjer je bila potreba. Tako smo vse obrnili. Pričeli smo kopati kritja. Obeta se veliko dela.

20. avgust 1916

Dan je potekel mirno. Dopoldne dež. Popoldne sem se spravil na grozdje in na fige. Tako dolgo sem zobal, da sem si zdrgnil ustnice do krvi. Kako to pride, ne vem; menda ker je grozdje še kislo. Sinoči sem obiskal padle tovariše, ki so pokopani v vrtu Devinskega gradu. Spomenik je prav lep.

12. november

Raziskoval sem okolico naše baterije. Našel sem kakih 10–20 korakov za kritjem od šestega topa (v začetku moj, zdaj pa stoji prazno) dve 15 cm granati, ki nista razpočili. Granati od Francozov ali pa Angležev, kar sodim jaz po gotovih razlikah v izdelavi. Te vrste granate so, kar jih je razpočilo, pustile globoke jame, take, da bi lahko zakopali vanje po tri konje. Proti tem granatam tudi naša sicer močna kritja, ne bi pomagala. Vse polno jam, vse je razorano in opustošeno. Jame so po par korakov od kritij. Razbita je baraka od prvega topa. K sreči ni bilo takrat nikogar notri. Tudi od II. topa baraka je bila zadeta. Od IV. topa je baraka popolnoma razbita. Tretja ima doslej še posebno srečo, dasi so granate udarjale še le po štiri do pet korakov od nje.

13. november

Dopoldne je prišel naš polkovni poveljnik, podpolkovnik Ledochowski k naši bateriji. Ogledal si je postojanko in bil z vsemi zadovoljen. Vprašal me je, kako mi je ime, od kod sem, kakšna je menaža, kakšne narodnosti sem. Odgovoril sem: Dobro, iz Divače, včasih dobro, včasih ne, Slovenec.

Kmalu sem izvedel, da ne gremo odtod. Kar naenkrat se je vse ustavilo.

Zvečer sem bil odločen z mojimi ljudmi, da pojdem v Devinski grad, kjer stojita dva naša topova. Rad grem. Tam bom ob morju. Tudi blizu naših padlih tovarišev, ki so pokopani v grajskem parku.

30. april [1917]

Dopoldne so streljali naši z 38 cm havbico (z Barbaro) na Gradiško. Oddali so 21 strelav. Velikansko granato je spremljalo nepopisno grozno tuljenje. Celo minuto se ni moglo umiriti razburkano ozračje.

26. maj

Ob 1h in pol zjutraj me zbudi iz polsna strašen pok, obenem pa me je nekaj udarilo z veliko silo po levem boku. Bil je kamen, ki ga je vrgla razpokla granata, ali morebiti letalska bomba, ki je padla 30 m od mene. Kritja seveda ni tukaj nobenega. Spal sem na prostem. Prvi hip sem mislil, da sem mogoče dobil kos jekla, a ko sem pogledal, kjer me je bolelo, sem opazil velik črno-rudeč madež. Bolelo me je zelo in me še. Legel sem spat, pa komaj sem spal eno uro, me zbudijo. Moral sem na novo opazovališče, ki je nad visoko teraso ob morju, kakih 200 m nad Devinom, kjer so

tudi že bili Lahi blizu, a so se zopet umaknili. Opazovališče je naravna trdnjavica. Med skalnimi razpokami zdržimo in čepimo ves dan, tako, da nas vse boli. Jedil nisem imel nič s seboj, zato zopet post. Solnce je pripekalo in mučila me je taka žeja, da bi dal za kozarec vode vse, kar revež imam. Po vodo ni bilo mogoče, ker se ne sme tam ničesar ganiti, kajti potem smo izgubljeni. Vendar sem moral k poveljniku četrte baterije z nekim poveljem. Plazil sem se po trebuhu kakor kača. Na ostrem kraškem kamenju sem si raztrgal obleko in kožo. Pri tem plezanju sem izgubil tebe, moj tovariš - dnevnik. Precej časa sem te izkal in te končno našel. Res te me je bilo žal. Popoldne smo dobili več 15 in 30 cm granat. Nekatere so, ker je bil tam strm rob doli k morju, padle v vodo in eksplodirale z votlim glasom. Iz morja pa se je dvignil 100 m visok voden steber. Žeja me je strašno mučila. Ko smo se zvečer vračali k bateriji, bi bil skoraj omagal. V naše veliko veselje smo dobili v Sosljani pri naših »marinarjih« sveže vode. Oh, ne vem, če sem kdaj kaj boljšega pil, kakor je bila ta voda. Čutil sem se pokrepčan in z lahkoto sem nadaljeval »romanje«.

1917

4. september

Približno ob 10. uri odidemo [op. – od 17. 2. 1917 je razporejen v 259. pehotni polk brigade Murge]. V jarkih vzdolž ceste je videti veliko nabojníc z naboji, ki so jih tja med pohodom odvrgli vojaki. Gremo skozi Ronke [orig. Ronchi] in ko pridemo na trg vasice Selce [orig. Selz], krenemo desno. Vas je vsa v ruševinah in tam, kjer je razpotje cest, je očitno trg, saj na njem stoji veliko drevo z resnično velikim deblom, a so zaradi obstreljevanja vse veje odlomljene in zveržene.

Gremo ob bregu jezera Pietrarossa in približno ob dveh popoldan pridemo do utrjenih jarkov na Debeli vrh [orig. Velechi Debeli]. Pošljejo nas v ta jarek, ki se je raztezal za nizkim gričem, prekritim s kamenjem in trnjem.

Zvečer prispe menaža, ki je nismo mogli zaužiti pred odhodom. Razdelijo jo in tako lahko jemo.

Uležem se v jarek in poskušam zaspati, ker sem bil utrujen. Ko ob polnoči slišim, da me kličejo, vidim, da delijo ročne bombe in mi jih dajo štiri, dve »ballerini« in dve »S. I. P. E.«.

Nato se spustimo po jarku in v koloni drug za drugim nadaljujemo še po cesti in prispemo v Dolina »dell'Acqua« [op. – točna lokacija ni znana].

Tu zavoham mrtveca, da mi je šlo kar na bruhanje. Ko se tam nekako zberemo, nas pošljejo po nekem povezovalnem jarku ob robu griča, ki je bil na naši levi v celoti zaščiten z zidkom v obliki

meandrov, da bi ščitil vojake pred granatami, ki so jih sem nenehno izstreljevali Avstrijci.

Po tem povezovalnem jarku grem v skokih od enega do drugega vogala. Premikam se ob vsaki eksploziji granate. Ta pot je bila posejana z ranjenci in mrtveci. Na tem dolgem povezovalnem jarku srečujem nemške ujetnike, ki so mirno šli nazaj [op. – avstro-ogrski ujetniki, odvedeni v italijansko zaledje].

Ves upehan, prepoten in v bolečinah prispem v vrtačo, kjer je bila kaverna ali velika votlina, v kateri so oskrbovali ranjence, zunaj pa so bili mrtveci, položeni v vrstah na nosila, pripravljeni, da jih odnesejo na pokopališče.

Gledam jih z žalostjo in si mislim, da bi morda, kdo ve, bil tudi sam iztegnjen na nosilih, kot so oni.

Za kakšno minuto se tu ustavimo. Mislil sem, da smo prišli na mesto, a gremo še naprej. Nadaljujemo z vzponom na hrib, na Grmado [orig. Ermada], grdo in bedno. Ponoči je ustvarjala grozeče sence, da je pogled nanje povzročal mravljince. Gremo po povezovalnem jarku, ki je z obstreljevanjem ves razbit in izgubimo zvezo. Kakšno minuto se ustavimo, da bi se orientirali in po vzpostavitvi zveze nadaljujemo.

Kakšna groza! Med hojo po tem povezovalnem jarku, večkrat razrušenem z granatami, dvakrat ali trikrat stopim na trebuh ubogih mrtvih vojakov, zasutih z zemljo, ki so jo razkopale in premetale nenehne eksplozije granat. Ker so bili že nekaj dni mrtvi, so se pod mojo težo vdali.

Na koncu povezovalnega jarka smo morali v tek, ker smo bili na odprtem in prispemo do majhnega vzpona na gori, kjer so bile majhne kolibice iz lesa in kamenja.

Kakšno minuto smo se ustavili in sem si že mislil, da bom v njih prebil noč, srečen, da si bom nekoliko opomogel in bom na varnem. Šepetanje in komaj slišni glasovi pravijo, da moramo naprej. Storimo tako in po kratkem teku najdemo vojake, ki pripadajo 89. pehotnemu polku. Takoj, ko prispemo, vzamejo svoje stvari in nam povedo, da imajo zamenjavo in se vrnejo nazaj.

Tako se zavem, da sem v prvi črti.

Še vedno je temno, streljamo, a ni videti nikogar. Slišim nekoga, ki vpije. To je moj poročnik g. Giufrida, ki poveljuje četi. Ustavi se blizu mene in z dvignjenim revolverjem in vpije: »Streljajte, streljajte fantje, ker so Avstrijci!«

Komaj je spregovoril te besede, eksplodira blizu njega granata velikega kalibra. Poročnik krikne in pade na tla.

Vrže me na hrbet k mojim tovarišem, vsega omamljenega, s težko glavo in brnenjem, zaradi katerega nisem dobro slišal, kaj se je dogajalo okoli mene. Name je padalo kamenje, ki ga je v zrak vrgla granata in mi na raznih mestih povzročalo manjše rane. Poskušam zbrati moči. Misel na dolžnost, čast, da ne bi padel v roke sovražnikov, mi jo povrne. Prisilim se, da odprem oči, polne zemlje od eksplozije. Slišim krike: »Hurra, hurra!«, in vidim pred seboj Avstrijce.

Tako v polsenci vidim, da jih je kakih pet, bradatih, spačenih obrazov, grozečih pogledov in v raztrganih uniformah držijo bombe v rokah.

Eden jih nekaj vrže, a ker sem se premaknil, z velikim truščem eksplodirajo za menoj.

Tedaj me drugi poskuša zabosti z bodalom. Tedaj vidim, da sem izgubljen in zavpijem: »Ne, za Božjo voljo!«

En Avstrijec me močno zgrabi za roko, da mi pade puška, me porine, da padem na tla.

Vse to je trajalo približno 10 minut.

Tako sem postal ujetnik Avstrijcev.

Vidim avstrijske vojake, ki napredujejo, obloženi z vrečami, polnimi bomb in streliva. V paroksizmu, v katerem sem se znašel, sem jim z roko pošiljal poljube. Srce mi je močno tolklo, besno nabijalo, tako da sem v nekem trenutku omedlel in nezavesten padel na tla.

Ko sem se zavedel, je sonce pošiljalo prve žarke. S svežim zrakom je s fronte izginila tesnoba, ki sem jo izkusil v tistih dolgih minutah, ko sem omedlel.

Avstrijski vojak z dolgimi brki je stal nepremično in me gledal. Nagonsko sem ga vprašal za pijačo, ker sem čutil suha usta in ta vojak mi je dal svojo čutaro, še vedno polno vroče kave.

Ko sem spil nekaj požirkov, ki so me zelo pokrepčali in sem mu hotel čutaro vrniti, mi je z gibi pokazal, da naj jo obdržim, v zameno pa je želel mojo prazno, leseno čutaro.

Zahvalil sem se mu, on pa mi je z roko pokazal približno pot, po kateri bi moral iti do točke zbirališča ujetnikov.

Ozrl sem se nazaj in videl, da naša letala mečejo bombe na Grmado, tako da je ta hrib videti kot vulkan.

Krožili so kot ujede in slišal sem hrumenje udarcev bomb, ki je bilo slišati, kot da bi prihajalo iz podzemlja, tako zamolklo je bilo njihovo bobnenje.

Po zraku so žvižgali tudi izstrelki italijanske mornarice. Skupaj s kopenskimi silami naj bi zaustavili napad, ki so ga proti nam sprožili v minuli noči.

Te izstrelke italijanske mornarice je bilo slišati, kot bi bili v zraku vlaki, in kjer so padali, je bil trušč in opustošenje.

Ena teh granat je eksplodirala približno 100 metrov spredaj, na cesti, po kateri sem moral iti. V hipu sem obstal, kot brez uma, pred peklensko jamo, ki jo je ustvarila ob padcu.

V tej blede zori je bilo videti tu in tam druge ujetnike, zajete to noč, tako da se nas je na poti nabralo kakih 40.

1918

12. november

Ob 8. uri prihod v Trst [orig. Trieste], vlak vstopi v veliko pristanišče in tu se izstopi.

Po skupinah nas odvedejo do poveljstva, kjer sem dodeljen 125. stotniji, ki ji poveljuje stotnik Giovanni Raimondi iz Creme.

Odvedejo nas vzdolž pristaniškega nasipa in nas pustijo. Mraz je, veter je močan in na prostem smo, izpostavljeni slabemu vremenu. Veliko nas je ujetnikov in vsak prispeli vlak odloži žalostno breme, še poveča število sprejetih in zmedo v pristanišču.

Predstavljati si: lakoto in mraz. Poskuša se z izhodom iz pristanišča, da bi si kupili kakšno hrano, a so železne ograje in vrata zaprte in zavarovane s kordoni bersaljerjev s postavljenimi mitraljezi, kot da bi bili hudodelci. Nikoli si nisem predstavljal, da bodo ob našem prihodu v Domovino tako ravnali z menoj.

Tako je [op. – v taborišču vojnih ujetnikov v mestu Cassino] minil mesec julij, nastopil je že avgust in pokazala se je mala sprememba v hrani. Italijani so nam začeli dajati za zajtrk črno kavo, ni je bilo veliko, a je zato bila zelo dobra, sladka in dobivali smo jo, dokler nismo šli domov.

2. avgusta (op. – 1919) je bil pripravljen prvi transport obstoječ iz avstrijskih Nemcev, ki so še isti dan odšli taki, kakršni so bili, domov. Da so se prej rešili ujetništva, so se nekateri Jugoslovani vpisali med nje, mislili so si: »Samo, da pridemo v Avstrijo – čez mejo bomo že prišli v Jugoslavijo – domov«.

Pred vrati so poklicali še enkrat vsakega po imenu, nas še enkrat prešteli in težka taboriščna vrata so se odprla in svoboda se nam je nasmehnila. Odšli smo iz taborišča za vedno. Pred vrati, pri prestopu taboriščnega praga sem se spomnil na vse sotrpine, ki so ostali še v taborišču in na one, ki so pomrli in so ostali pokopani v tuji zemlji.

Vseh izpuščenih ujetnikov nas je bilo 91 in to smo bili sami Primorci in pet Italijanov, postavljenih kot straža. Odkorakali smo proti mestu Cassino do železniške postaje, ki je bila oddaljena približno uro hoda od taborišča. Stopili smo v živinske vagonne in se odpeljali proti Rimu.

Kjer smo se ustavljali na večjih postajah, smo dobivali iz vojaških skladišč kruh in poleg tega še vsak 20 centesimov, edino v Rimu ne. V Bologni nam niso hoteli dati kruha, zato smo se pritožili transportnemu komandantu. Šel je z nami do skladišča na železniški

postaji in uredil, da smo kruh takoj dobili. /.../ Popoldne smo se odpeljali naprej in prišli okrog pete ure v Trst, na južni kolodvor k Sv. Andreju, kjer sem stopil po dolgem času na domača tla. Bila je nedelja, lepa in sončna. Zunaj postaje poleg kolodvorskega poslopja na ulici smo se postavili po štiri in štiri in nekaj časa čakali. Ker je bil lep dan, so se meščani sprehajali in nas ogledovali. Nekateri so se ustavili v naši bližini in spraševali, od kje pridemo, kam gremo in kje smo doma. Med njimi je bilo nekaj takih, ki so se poznali z domačini, ker so bili v bližini Trsta doma.

Kmalu se je prikazala z druge ulice cela četa bersaljerjev s kapunovim perjem za klobukom, ki so se nam bližali s hitrimi koraki. Ko so prišli do nas, so se porazdelili okrog nas, bilo jih je več po številu kot nas samih. Prišli so straži na pomoč, kot ojačanje. Slišati je bilo rezko povelje: »Nož na puško!« Zarožljalo je in odkorakali smo v okrilju bajonetov skozi mesto, kjer se je vse sprehajalo in nas ogledovalo.

Peljali so nas skozi mesto – kot razbojnike – na grad »Castel St. Giusto«, kjer je že bilo okrog 200 ujetnikov in civilistov – internirancev, ki so jih Italijani zaprli kot politične osumljence – torej, preveč zavedne Slovence. Tudi tu so bili ujetniki različne narodnosti, ki so ušli in so jih polovili v bližini meje ter zaprli.

Ni bilo dneva, da ne bi prišel tisti Italijan skozi sobe z lističem v roki in katerega smo že po glasu spoznali. Neko popoldne se je natihoma prikazal pri sobnih vratih in pričel čitati imena. Bilo je vse tiho in mirno in poslušali smo imena klicanih. Med njimi sem bil tudi jaz. Takrat je bilo poklicanih 40 naenkrat, sami ujetniki – nobenega interniranca, in sicer samo tisti, ki smo prišli iz Cassina.

Veselje je prekipelo do vrhunca in nikdar v življenju nisem bil tako vesel kot takrat.

Kar je bilo vojaškega perila in drugih takih stvari, so vse pobrali, tako da smo šli prazni z gradu. S seboj sem nesel samo žlico, na kateri je vgravirano moje ime in letnici. Še danes najraje jem s to žlico, čeprav je grenak spomin na grozno preteklost.

Hvala Bogu, zapustil sem po tolikem času in trpljenju ujetništvo, ki si ga nisem več želel in tudi nikomur privoščil.

Nekateri so šli naravnost na vlak in domov, drugi k sorodnikom. Jaz sem šel k stricu in teti v ulico St. Spiridone. Ostal sem pri njih od srede do sobote. Ogledal sem si parkrat mesto in Rojan, kjer je stanovala moja krstna botra.

Bila je ravno sobota, lep jesenski dan, ko sem stopil na domača tla v Kobarid, ki sem ga zapustil 26. oktobra 1914. leta – torej sem po petih letih trpljenja srečno prišel domov.

Vrnil sem se v domač kraj – malo se nas je vrnilo, drugi so ostali na bojišču, v ujetniških taboriščih in njihova utrujena telesa so pokopana širom sveta. Bodi jim blag spomin!

PISCI ZGODB IN POJASNILA K NJIHOVIM ZAPISOM

SPLOŠNA POJASNILA

Mozaik tukaj predstavljenih pripovedi sestavljajo odlomki obsežnejših zapisov, v katerih so udeleženci opisovali bojišče soške fronte, dogajanje na njem in v zaledju ter svoje občutke in razmišljanja. Med trideseterico piscev je le en višji poveljnik, deseterica je nižjih častnikov, predvsem poročnikov, preostali pa so bili vojaki in vsi, skupaj z nižjimi častniki, od blizu doživljali strahote vojskovanja. Zapisi, ki zajemajo obdobje do konca vojne, izpričujejo, da se je vsaj osem od teh znašlo v vojnem ujetništvu. Nekateri so bili neizobraženi ali slabo izobraženi, a so vseeno vložili veliko vztrajnosti in truda, da so zabeležili pričevanja o tem, kar so doživljali. Naložili so si zahtevno nalogo ob dejstvu, da se tudi v pisanju literarno ambicioznih ponavlja ugotovitev, da za opis dogajanja ne najdejo pravih besed.

Na zemljepisno razmeroma omejenem prostoru je soška fronta kazala različno podobo in potek dogodkov. S tem dejstvom se bo srečeval tudi pohodnik na Poti miru. Na severni tretjini bojišča se je odvijalo gorsko ali celo visokogorsko bojevanje, o katerem govorijo zapisi o odsekih I, II in IV. Nekatere značilnosti gorskega bojevanja so bile prisotne tudi v predgorju od tolminskega mostišča do hribov nad Gorico, na odsekih V, VI in VII. V drugačnih razmerah so se znašli vojaki na območju Gorice, na odseku VIII, prav posebno območje pa je vse do morja bila kraška planota.

Kljub omenjenim razlikam in posebnostim, ki so izvirale iz oblikovanosti površja in različnih vremenskih razmer, je bilo dogajanje v marsičem zelo podobno. Italijanskim vojakom je bila nalože-

na vloga napadalcev, kar je zahtevalo ustrezno moralno pripravo, večje žrtve in prepričevanje, da bo v vojni izčrpavanja sovražnik nedvomno premagan. Moralna priprava je bila že na začetku vojne nenavadna in s potekom bojev vse bolj neučinkovita. V prvih bojih naj bi kurati vojakom pripovedovali naslednje:

»Prej ali slej vsi umremo. Vojak se tega zaveda. /.../ Le način je drugačen /.../.

Tu, v bitki, žrtev ne pade osamljena /.../ Veliko jih je, sto, tisoč, ki Bogu izročijo žrtvovanje življenja v obrambi domovine, /.../ In to žrtvovanje se odvija in se izteče pred ljubečim pogledom Boga.«¹⁷

Vojakom je kmalu postalo očitno, da ponekod ne bodo uspeli napredovati niti za korak. Na severu so bila zloglasna imena: Rombon, Sleme, Mrzli vrh, tolminsko mostišče. Južneje so takšna po zavzetju Gorice postala Markov hrib, Kostanjevica, Grmada in mnoga druga.

Na avstro-ogrski strani je bilo vojakom lažje razložiti, kakšna je njihova naloga v obrambi domovine, a v njihovih dnevnikih kakšne posebne gorečnosti praviloma ni zaslediti. Nekoliko so izstopali Slovenci z zavestjo, da se borijo na lastnem dvorišču in za svoj dom – a so prav tako sovražili vojno.

Omenjena razlika je vplivala tudi na odločitve o premeščanju enot. Predolgo zadrževanje italijanskih enot na območjih fronte, kjer ni bilo upanja za napredovanje, je porazno vplivalo na moralo vojakov, težava je bila le v tem, da drugje običajno ni bilo nič bolje. Poveljnik divizije, ki se je v letu 1915 borila na Mrzlem vrhu, je že po petih mesecih vojne ugotavljal: *»Častniki in vojaki govorijo, iščejo opravčila v nenehnih težavah in izgubah, ki so jih utrpeli. Težave pa so*

17 *Brevi discorsetti ai soldati* Vicenza: Societa Anonima Tipografica 1915.

v vojni neizogibne in izgube, če so že bile občutne, niso nikoli dosegle resnično pretresljivih števil. Morda nekateri niso popolnoma dojeli, kaj vojna je: niso jih nanjo pripravili ne v duhu in ne v srcih: od tod sedanja mlačnost, da ne uporabim slabše besede. Izginil je velik del najboljših. /.../ Naj ne bo obotavljanja pri uporabi orožja, tudi topov, proti tistim enotam, ki se upirajo vstopiti v akcijo.»¹⁸

Branilci so, nasprotno, številne enote obdržali na istem delu bojišča vseh 29 mesecev. Večje premike so izvedli pomladi leta 1916 med pripravami na veliko ofenzivo na tirolskem bojišču in so jih morali izvajati ob »gašenju požarov« v kriznih razmerah med italijanskimi ofenzivami.

Bralec bo morda dobil vtis, da je vključenih preveč besed, namenjenih topništvu, a v resnici sploh ne gre za odločitev o izboru. Ponavljajo se v vseh zapisih. Moč topništva, še posebno italijanskega, je naraščala iz dneva v dan in v letu 1917 dosegla neverjetne razsežnosti. Ker ni šlo naprej čez jarke in niti pod zemljo, so se generali odločili, da bo pred napadi pehote bojišče razbijalo »klativo« topništva, pred katerim so se vojaki počutili popolnoma nemočni. Na moralo sta najbolj vplivala »bobneči ogenj«, v katerem so se eksplozije tisočerih granat zlile v eno samo bobnenje, in »prijateljski ogenj«, streljanje topništva v hrbte lastnih vojakov, v njihove jarke in vhode zaklonišč. Razloge za ta vsakodnevni pojav je v dnevniku jasno razložil poveljnik P. A. Gagliani. Položaji obojih so si pač bili preblizu.

Novo razsežnost v opustošenju sta prinesli deseta in enajsta italijanska ofenziva. Uničevalna moč topništva je presenetila in osupnila pripadnike obeh armad, kar je očitno v vseh njihovih zapisih.

18 Archivio del Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito.

Preživetje je bilo treba iskati pod zemljo, kar so v največji meri izkoriščali branilci in z večino mož tam čakali na napad italijanske pehote. To taktiko ilustrirajo podatki o kratkem italijanskem napadu na Mrzli vrh med enajsto ofenzivo. Italijanske enote so izgubile približno 2600 mož, med temi 1000 mrtvih. Štirje bataljoni so imeli 50-% izgube. Avstro-ogrška 3. gorska brigada je izgubila 554 mož (16,5 %), kar gre pripisati obsežnemu sistemu podzemnih zaklonišč. Italijanski poveljniki so dogajanje ocenili za manjšo, demonstrativno akcijo, izvedeno s ciljem »zaposlitve« sovražnikove gorske brigade.

Po vsem naštetem in strahovitih izgubah se je povsem odveč spraševati o morali vojakov v bitkah v letu 1917. Mnogi so v sovražnikih videli sotrpine in v njihovih zapisih ob besedi »sovražnik« ni zaznati sovražstva. O življenju in smrti sta enako odločali sovražnikova in lastna granata – in tisti, ki so vojake pošiljali v smrt. Bralec bo ugotovil, da so oboji, ne glede na barvo uniforme ponavljali iste besede: pohodi, tovorjenje, utrujenost, spanje, slaba hrana, lakota, žeja, voda, kamenje, blato, dež, mraz, vročina, topništvo, granate, opustošenje, trupla, padli prijatelji ... in tudi ujetništvo.

V nasprotju z vsem naštetim se danes obiskovalcem nekdanjega bojišča tu ponuja popolnoma drugačna podoba. Med občudovanjem lepote narave se iz zavesti postopoma odmikajo misli na velike zgodovinske dogodke, ki so v te kraje privedli nepregledne množice ljudi. Upam, da bo prebiranje teh zapisov pripomoglo k ohranjanju spomina nanje in k zavedanju, da potomci živimo v lepšem svetu, kot so ga bili deležni naši predniki.

Antonio Budinich (1878–1972)

Po kraju njegovega rojstva, Malem Lošinju, in po priimku sodeč so bili njegovi predniki hrvaškega rodu, vendar je že več generacij te družine govorilo italijansko. Počutil se je Italijana, a študiral zgodovino na Dunaju in tam diplomiral, do izbruha vojne je bil profesor književnosti v Trstu. V avstro-ogrski vojski so služili vojaki italijanske narodnosti iz avstrijskega Primorja in Južne Tirolske, ki so z opisovanjem svojih izkušenj v vojni in kasnejšim objavljanjem teh zgodb italijanske bralce seznanjali z delovanjem avstro-ogrške vojske.

V spominih večkrat omenja tudi ruske vojne ujetnike. Eno od vpisnih knjig umrlih vojakov in ruskih vojnih ujetnikov, ki jo omenja, v katero je podatke vpisoval pisar Sussich, hrani Pokrajinski arhiv v Novi Gorici.

Opis dogajanja na Ravelniku pri Bovcu ponuja popolnoma drugačno podobo, kot jo je med neuspešnim napadom doživel Giuseppe Garzoni konec septembra leta 1915. V naslednjem letu so namreč italijanska poveljstva prenehala z zaporednimi, brezupnimi napadi na te utrjene položaje pri Bovcu. Dnevnik je avtor napisal za svoje sinove, zato so opisi krajev in ljudi skoraj etnografski.

Giuseppe Garzoni (22. oktober 1888–10. december 1965)

Giuseppe Garzoni je bil leta 1888 rojen v mestecu Buja v Furlaniji. Šolo je obiskoval le dve leti, ker se je že kot devetletni otrok znašel v emigraciji na delu v opekarnah v Nemčiji. Ko je odrasel, je delal kot kurjač, a se je pred izbruhom vojne, junija leta 1914,

skupaj s tisoči rojakov iz okolice tega mesteca moral vrniti domov. Njegov materni jezik, furlanščina, takrat ni obstajala v pisni obliki, uradni jezik, italijanščina pa mu je bila tuja. Njegovega dnevnika ni bilo možno prevesti v slovenščino, ki bi ustrezala posebnostim njegovega pisanja, saj so uredniki knjige morali italijanskim bralcem pomagati s številnimi pojasnili in opombami zato je prevod zgolj jezikovni približek. Opombe in pojasnila so vključene v ta prevod enako kot v knjigi. Nekoliko mu je bilo možno slediti zgolj s preprostostjo jezika in razmeroma dobesečnim prevajanjem. Besedo bersaljer je vedno pisal z veliko začetnico in je očitno izražala ponos pripadnika tega rodu vojske. Podobnih posebnosti in napak je še veliko, a ostaja besedilo s svojo neposrednostjo in poštenostjo popolnoma razumljivo in dragoceno.

Med številnimi podatki, ki jih predstavlja, je vreden razmisleka podatek o teži tovara, orožja in opreme med pohodi. Gre za težo blizu 50 kilogramov in je bila približno enaka v obeh armadah. Hkrati velja upoštevati pomanjkljivo prehranjevanje in pomanjkanje vode, kar je za šibkejše vojake pomenilo prehude obremenitve. Predpisana najnižja telesna višina vpoklicanih v italijansko vojsko je znašala 154 centimetrov, a so jo zaradi velikih izgub in pomanjkanja vojakov v letu 1917 znižali še za 4 centimetre.

Pogosto je v dnevnikih italijanskih vojakov zaslediti lažne novice, ki so jih povzeli po raznih virih. Garzoni je verjel, da je obkoljeni Kobarid ves zaminiran. Po pripovedi Mirka Kurinčiča je drežniški župnik v prvih dneh prihoda italijanske vojske pozval dekleta, naj se umaknejo v gozdove nad vasmi. Garzonijevo omenjanje »špijonov«, ki naj bi po gozdovih pobijali sanitejce in častnike, je temeljilo na izmišljotinah. V tisku so poročali celo o tem, da ženske iz Kobarida

odhajajo na bojišče in ranjenim italijanskim vojakom s srpi režejo glave in ude.

V vojni je, po agoniji pri Bovcu, kot najhujšo izkušnjo doživljal ujetništvo na prisilnem delu v Srbiji.

Giuseppe Rudello (3. september 1896–1975)

V vojno je bil vpoklican 23. novembra 1915, dnevnik pa je začel pisati avgusta 1916. Pred izidom njegovega dnevnika v knjižni obliki je urednik vnesel številne popravke zapisa, pravilna zemljepisna imena, manjkajoče besede, nadomestil izraze v dialektu itd., a pri tem v čim večji meri ohranil značilnosti zapisa.

Trpljenje v ujetništvu je tako kot stotisoči italijanskih in avstro-ogrskih vojakov izkusil tudi Rudello, a je imel izjemno (!) srečo, da ga je v zadnjih dveh mesecih preživel zelo spodobno, za razliko do večine vojakov. Zgodbe ujetništva, ki jih prinašajo skoraj vsi zapisi, pa so praviloma tako krute, da so vojaki – ujetniki šele v ujetništvu zares zasovražili svoje sovražnike. Iz ujetništva se je vrnil 17. novembra 1918, toda najprej so ga v Benetkah zaslišali in pridržali v, po njegovih besedah, koncentracijskem taborišču, domov pa se je po odsluženi vojaščini vrnil 24. decembra naslednjega leta.

Virgilio Bonamore

O Virgiliju Bonamoreju ni znanih drugih podatkov, razen tistih, ki jih prinaša njegov dnevnik. Prepis se zaključi z navedbo, da je poslan na usposabljanje za podčastnike. Krasi ga zelo lep jezik in literarno podajanje pripovedi, kar je presenetljivo za vojaka, ki ni bil niti podčastnik. To kaže na določeno višjo stopnjo izobrazbe. Poveljniki so očitno opazili njegove sposobnosti in mu je bilo po

bojih v mesecu avgustu zaupano preštevanje izgub (!), ki jih je njegov polk utrpel na pobočju pod planino Sleme.

Pod Slemenom so poveljstva razporedila velike enote, ki so bile poslane v brezupne napade na strma, travnata pobočja. Najhujši boji so se odvijali v letu 1915 v prvih dneh junija, v drugi polovici avgusta in v drugi polovici oktobra.

V treh napadih od 14. do 19. avgusta so trije polki napadalcev na tem pobočju utrpeli naslednje izgube v številu padlih, ranjenih in pogrešanih:

<i>12. bersaljski polk</i>	<i>častniki: 22</i>	<i>vojaki: 826</i>
<i>42. polk brigade Modena</i>	<i>26</i>	<i>811</i>
<i>41. polk brigade Modena</i>	<i>14</i>	<i>548</i>

Najhujše izgube, ki jih je preštel Bonamore, je utrpel prav bersaljski polk. Brigadi Modena in Salerno sta tu in na pobočjih sosednjega Mrzlega vrha v šestih mesecih utrpeli izgube 9000 mož.

Njegov opis dogajanja je zelo natančen, vključuje pa tudi osebne občutke in si zato zasluži daljši odlomek v tem naboru zgodb. Nazorno opiše potek napadov med gorskim bojevanjem, ki v Zgornjem Posočju ob strašnih žrtvah niso prinesli, z izjemo zavzetja Krna, nikakršnih rezultatov. Preštevanje zabeleženih dni slabega vremena prinese skupaj z dnevnikom Giuseppeja Garzonija za meseca junij in julij seštevek 26 dni deževja in neviht in še tri nevihte v avgustu, vse ob bistveno hladnejšem vremenu, kot je značilno danes.

Alice Schalek (21. avgust 1874–6. november 1956)

Sodelavka Vojnega tiskovnega urada (Kriegspressequartier, KPQ), novinarka, pisateljica in fotografinja je veljala za glasnico avstrijske vojne propagande in je podpirala množični entuziazem za voj-

no, ki jo je razumela kot pogon modernizacije. Svojo vojno-dopisniško pot je začela na tirolski fronti, kjer je delovala v zavetju neposrednih strellov, razmere pa so se spremenile na njeni drugi reporterski nalogi na južnem bojišču v Srbiji in Črni gori, kamor je prišla jeseni 1915. leta. Obiskala je Beograd po avstrijsko-nemški zasedbi ter mesto ocenila kot nižjerazredno provincialno mesto, ki bo ostalo v avstrijskih rokah za večne čase. Decembra 1915 je s skupino reporterjev v organizaciji KPQ obiskala vojno oporišče v Boki Kotorski, kjer je bila očarana nad mirno in sproščeno atmosfero ter barvito nošo. Naslednja reporterska naloga je Alice Schalek pripeljala na soško fronto, najprej na goriško mostišče k poveljniku soške armade Svetozarju Borojeviću von Bojni, ki jo je spodbudil zlasti k pisanju o moštvu in njihovem naporu v vojni. Soška fronta je vojni dopisnici predstavljala poseben izziv, saj se je soočila z velikimi grozotami vojne, ob katerih je težko pisala zgolj o junaštvih, predvsem pa še naprej spodbujala vojni entuziazem. Iz vojnih reportaž je leta 1916 na Dunaju izdala znamenito knjigo »Am Isonzo. März bis Juli, 1916, Wien 1916«, bogato fotografsko gradivo pa je uporabila na več kot 20 predavanjih v različnih mestih monarhije. Za svoje delo je bila leta 1917 odlikovana z zlatim križem za zasluge s krono (Goldenes Verdienstkreuz mit der Krone). Neizprosen kritik njenega novinarskega dela je bil pisatelj in novinar ter antimilitarist Karl Krauss, ki je v reporterki videl vse, kar je bilo z avstrijskimi mediji narobe med vojno, kritiziral pa jo je tudi kot žensko reporterko. Alice Schalek se je v svojih pismih z veliko nenaklonjenostjo spomnil tudi slovenski poročnik Vladimir Bregar,¹⁹

19 Tomaž BUDKOVIČ, *S Turudijevim bataljonom na soškem bojišču. Iz pisem poročnika Vladimira Bregarja*. Celovec: Mohorjeva založba 2009, str. 136–138.

ko je obiskala fronto pri Plavah 16. in 17. junija 1916, češ da piše tako, kot sliši pri častnikih in pristransko, saj da fronte ni mogla videti od blizu, ker tja ne spustijo niti njenih moških kolegov, kar ni povsem odgovarjalo dejanski izkušnji Alice Schalek. Po vojni je nadaljevala s potovanji in pisanjem, po aretaciji leta 1939 s strani Gestapa pa je emigrirala v New York ter se upokojila.

Ivo Brlič (28. september 1894–26. april 1977)

Pisma mami so bila obsežna in pisana v dnevniški obliki. V posameznem pismu je nadaljeval opisovanje dogajanja v več zaporednih dneh. Bil je član ugledne družine z vplivnim sorodstvom in morda zato vpoklican v topniško enoto, kjer ni bil tako zelo izpostavljen nevarnosti, kot so bili pripadniki pehote. Vseeno občasnih nevarnih dogodkov mami ni prikrival, kar je hkrati zagotovilo, da je tudi z drugimi opisi predstavil resnično dogajanje. Izstopajo opisi razmer v zimi in slabem vremenu, ki so pomembni za razumevanje vojne v visokogorju. V letu 1916 je pisal o zelo dobri prehrani, pri čemer velja upoštevati, da je šlo za razmeroma maloštevilčno enoto, ki ni bila neposredno na bojni črti, in tudi morebitno boljše hrano častnikov.

Ivan Volarič

Doma v Sužidu pri Kobaridu. Iz Ljubljane je bil 16. 2. 1915 premeščen v 155. črnovojniški bataljon v 2. četo, ki je bila nameščena v Kobaridu.

Enako kot Karl Paulin, je bil na fronti blizu doma, a tam so že od prvega dne vojne bili Italijani. Ko je bilo to možno, ga je lahko gledal le z vrha gore. Na soško fronto je prišel iz Ljubljane, kjer je bil 16. 2. 1915 premeščen iz 97. pehotnega polka – 3. nadomestne

stotnije v Tolmin k 2. četi 155. črnovojniškega bataljona. Dopust mu ni prinašal veselja, ki so ga bili deležni vojaki, doma v notranjosti monarhije, konec vojne pa, po vsem trpljenju, italijansko okupacijo in, prav kmalu, fašistično oblast.

Ko se bo pohodnik z Mrzlega vrha ali Slemenena spuščal v dolino Tolminke, proti cerkvi v Javorci, se bo morda spomnil na njegove besede, da so vojaki opravili enako pot zgolj zato, da bi se tam okopali. V lesenih čebrih in sodih in se nato ponovno odpravili na goro. Le kolikokrat?

Karl Paulin (r.) 1894

je živel v Kobaridu in delal na davčnem uradu v Tolminu.

Francesco Orlandi

Ob naboru leta 1901 je bil kot sin vdove uvrščen v tretjo kategorijo nabornikov, med rezerviste, in je bil po velikih izgubah, ki jih je italijanska vojska utrpela v letu 1915, vpoklican v vojsko šele februarja leta 1916. Ker je bil takrat že v zrelih letih, imel je 35 let, in je bil spreten v pisanju, je bil določen za četnega pisarja in je bil v tem letu udeležen v bojih na Krasu. V januarju leta 1917 je bil 155. pehotni polk po dolgem maršu premeščen na območje Mrzlega vrha.

Dnevnik je uredil že leta 1919 in ga namenil svojima sinovoma. V letih po vojni je iskal svojega nekdanjega poveljnika, poročnika Vittoria Mascherinija, in ga srečal v Firencah šele leta 1934. Kasneje mu je izročil prepis svojih zapisov o obdobju, ki sta ga na bojišču preživila skupaj. Kot posebnost izstopa njegovo beleženje vse hrane in pijače, ki je presegala običajno vojaško menažo, ter dnevno spremljanje časopisov in vesti o prizadevanjih za mirovna pogajanja.

Giuseppe Cordano (17. september 1890–24. januar 1986)

Vojak 160. pehotnega polka brigade Milano, nosač ranjencev, desetnik, pisar, višji štabni praporščak – takšna je bila njegova kariera v vojski, v kateri je bila ena največjih vrlin poslušnost. Odraščal je ob trdem delu in v težkih razmerah. Vojna ga je dohitela z ladijsko vozovnico »v rokah«, ko je nameraval emigrirati v Argentino. V opisih dogajanja je bil zelo dosleden in natančen, v kar se lahko prepriča obiskovalec muzeja na prostem na Mrzlem vrhu ob pogledu na tamkajšnje informacijske panoje. Njegov dnevnik prinaša vpogled v vremenske razmere za vsak dan posebej, drugačne razmere, kot jih doživljamo danes. Po tirolskem bojišču je izkusil zloglasni Mrzli vrh, zloglasne Vodice in Sveto Goro, blatno bojišče med Grčno in Solkanom, v dvanajsti bitki Staro Goro nad Čedadom in ujetništvo. Nemški vojaki so mu pobrali vse, dnevnike zapise pa na srečo spregledali. Leta 1970 je romal v Sveto deželo in s tem izpolnil zaobljubo iz leta 1915, da jo bo obiskal, če bo preživel vojno. Leta 1972 je uredil svoj dnevnik.

Giuseppe Pozzobon (1882–1953)

Bil je pripadnik 67. pehotnega polka brigade Palermo, ki je bila na soško fronto poslana novembra 1915, kjer je v četrti soški bitki doživljal neuspešne poizkuse zavzetja Debele griže (Monte S. Michele). V februarju in marcu naslednjega leta se je znašel v podobnih razmerah pred tolminskim mostiščem pri Volčah in na pobočjih Mengor, Sv. Marije. Po odločnem napadu avstro-ogrskih branilcev se je italijansko poveljstvo celo odločilo za umik na obrobje vasi Volče in Čiginj, le streljaj od državne meje, na položaje, ki so jih enote zasedale vse do kobariške bitke. Njegovo prepričanje o

nesmiselnosti takšne vojne se je potrdilo še na tretjem zloglasnem bojišču na pobočjih Mrzlega vrha in Vodela. Dnevne zapiske je v končno obliko verjetno uredil v letu 1917.

Sandro Locatelli (r. 1898)

Sandro Locatelli je bil notar in član ugledne meščanske družine iz Bergama. Sedež enote, v kateri je bil kurir motociklist, je bil v Borjani. Vsak dan je prevzemal pošto v vasi Robič, kjer je bilo poveljstvo inženirstva IV. armadnega korpusa. Poveljstvo korpusa je bilo v sosednjem Kredu. V začetku oktobra 1917 je bil premeščen v IV. enoto 42. oddelka tovornih vozil v Čedadu. V naslednjih tednih si je v pričakovanju ofenzive avstro-ogrskih in nemških divizij italijansko poveljstvo v zadnjem trenutku prizadevalo vzpostaviti obrambo, ki bi zaustavila napadalce. 24. oktobra se je začela ofenziva. V knjigi je objavljenih 212 njegovih pisem s fronte, ki so bila do objave shranjena v bogati zasebni družinski knjižnici.

Bartolomeo Piguzzi

V bolnišnicah v Čedadu so do dvanajste soške bitke italijanski zdravniki zdravili pripadnike obeh armad, nato pa je eno leto to poslanstvo prevzelo avstro-ogrsko sanitetno osebje, ki je med drugimi oskrbelo tudi Bartolomeja Piguzzija. Ni znano, kakšna je bila pot njegove beležnice z zapiski in kako se je po vojni znašla v fondu cenzuriranih zapisov v Centralnem državnem arhivu v Rimu. Morda zaradi zapisa o poteku kobariške bitke, ki ni ustrezal takrat sprejemljivim interpretacijam dogodkov. Tri leta kasneje je bila, tako kot številnim drugim materam padlih vojakov, tudi njegovi materi izročena medalja nacionalne hvaležnosti.

Rudyard Kipling (30. december 1865–18. januar 1936)

je bil angleški pesnik in pisatelj.

Že pred svetovno vojno je bil uveljavljen literat in novinar in je leta 1907 prejel Nobelovo nagrado za literaturo. Bil je zagovornik vojne in s svojim vplivom dosegel, da je bil v enote na zahodnem bojišču vključen tudi njegov sin, ki v resnici zaradi šibkega vida ni bil sposoben za vojaško službo. V bojih septembra leta 1915 je sin padel in njegovega trupla kljub prizadevanjem niso našli. Pobudo diplomacije, naj obišče italijansko bojišče in s svojim poročanjem prispeva k utrjevanju zavezništva, je zavračal, a se nato po enem letu vseeno odzval. Pokrajina ob Soči ga je spominjala na kraje v Indiji, kjer se je rodil in živel več desetletij. Vojni na Soči je posvetil pet časopisnih člankov, ki jih je objavil v *Five Articles Daily Telegraph* and the *New York Tribune: The Roads of an Army* (6. junij 1917), *Podgora* (9. junij 1917), *A Pass, a King, and a Mountain* (13. junij 1917), *Only a few steps higher up* (16. junij 1917), *The Trentino Front* (20. junij 1917), s fronte je vsak dan pisal ženi in pisma so objavljena v 4. knjigi zbirke njegovih pisem *The Letters of Rudyard Kipling*.²⁰

Pietro Ferrari (r. 1881)

Njegova pot na bojišče soške fronte se je začela v Zgornjem Posočju in ga pripeljala pred neosvojljivo avstro-ogrsko tolminsko mostišče, pred vzpetini Sv. Marije (Mengore) in Sv. Lucije. Prebivalcev ni srečal in mislil je, da se je znašel na osvobojenem (!) ozemlju. V podobni zmoti se je na tem območju znašla večina italijanskih

20 *The Letters of Rudyard Kipling, Volume 4, 1911-1919*. Thomas Pinney, ed..Iowa City: University of Iowa Press, 1999.

vojakov. Na Kobariškem se je zmota spremenila v začudenje, saj tod ni bilo bratov, Italijanov, ki bi jih za ceno svojih življenj osvobajali. Presenečeni so bili celo razgledani posamezniki, kot novinar, politik in tedaj bersaljer Benito Mussolini, ki je že ob reki Nadiži, še v Italiji, ugotovil, da ne razume niti besedice jezika, ki ga govorijo tamkajšnji domačini.

Doživljanje soške fronte je Ferrari opisal v prvem zvezku dnevnika. V enajsti, poslednji italijanski ofenzivi je pod Grmado padel v ujetništvo in ga opisal v drugem zvezku ter nato dodal še pesmi, v katerih je opisoval svoje izkušnje.

Karl Sovre

Dnevnik je pisal v majhen zvežčič in zaradi pomanjkanja prostora uporabljal številne okrajšave. Prisotne so tudi napake v rokopisu. Značilna za slovenske vojake je uporaba nemških vojaških izrazov v originalnih zapisih. Med kasnejšim prepisovanjem dnevnikov in v spominskih zapisih so te izraze večinoma in po možnosti nadomeščali s slovenskimi, razširjali beležke v daljša, lažje berljiva besedila. Njegov dnevnik je ostal in je tu predstavljen v originalnem zapisu, ker bi številne opombe bralca morda celo odvrnile od nadaljevanja branja, potek dogajanja na tem odseku poti pa je popolnoma razumljiv iz opisov, ki sta jih ustvarila G. Cordano in G. Rudello ter seveda obsežne literature, ki predstavlja potek desete in enajste soške bitke.

Paolo Caccia Dominioni (14. maj 1896–12. avgust 1992)

Plemiškega porekla, sin italijanskega veleposlanika v Franciji, Avstro-Ogrski, Tuniziji in v Egiptu, kasneje tudi partizan in pisatelj, se je kot mnogi študenti prostovoljno javil v vojaško službo.

Iz celotnega besedila dnevnika je videti, da je hotel biti udeležen v velikem zgodovinskem dogajanju, a pri tem ni navajal posebnih političnih stališč. Kmalu, in še posebej po smrti mlajšega brata v bojih na Južni Tirolski, je spoznal kruto resničnost vojskovanja in v zapisih postal kritičen. Ob njegovih ocenah, da gre za »neizogibno in nesmiselno klavnico« in očitnem odporu do častnikov – »vojnih manekenov«, so besede, s katerimi so vojake pripravljali na vojno, resnično absurdne. Citat iz knjižice (str. 33), omenjene v splošnih pojasnilih, govori: *»Vojakovo obleko imenujemo uniforma. Tako jo imenujemo zato, ker je enaka za vse – bogate in revne, aristokrate in tudi proletarce, vsi brez razlike so oblečeni enako.... Vsi vojaki so bratje, zavezani k istim dolžnostim, z enakimi pravicami. Med njimi mora vladati resnična in zdrava enakost in bratstvo, tako pri hrani, uniformah, vajah, naporih, nevarnostih ne sme biti prednosti, razlik«.* Resničnost je očitno bila drugačna.

Pasquale Attilio Gagliani (1867–september 1923)

je bil pripadnik topniškega poveljstva XIII. in XII. armadnega korpusa, bil je poveljnik različnih topniških enot VI. armadnega korpusa ter 6. polka težkega topništva, napredoval je do čina polkovnika.²¹

Piero Leoni

je bil podporočnik, prvič v bojnih jarkih pri Martinščini 14. januarja 1916.

Dante Chiasserini (18. april 1890–Debela griža/Vrh, 29. junij 1916)

je bil prostovoljec v »legione Garibaldi« že pred italijanskim vsto-

21 <https://espresso.repubblica.it/grandeguerra/index.php?page=autore&id=118>

pom v vojno v gozdovih Argonna, po vstopu Italije v vojno, se je vrnil v domovino in se javil na italijansko fronto.²²

Giuseppe Pozzobon

Zgoraj navedeni avtorji so v odlomkih svojih dnevnikov opisovali dogajanje na zahodnem obrobju doberdobskega Krasa v letih 1915 in 1916 pred šesto bitko, zavzetjem Gorice in goriškega dela Krasa. Doživljali so ga različno – Gagliani kot visok častnik topništva iz varne razdalje opazovalnic, Leoni, častnik pehote, od blizu, Chiasserini in Pozzobon pa v vlogi »hrane za topove«.

Jože Perpar

Svoj dnevnik je uredil in prepisal v lepem rokopisu, ki je tu predstavljen brez popravljanja majhnih napak in opomb, ker je pripoved popolnoma razumljiva. »Slovenski« 2. gorski strelski polk je odigral pomembno vlogo pri obrambi odseka bojišča od Fajtega hriba do reke Vipave. O bojih na istem območju pišeta tudi Hugh Dalton in Vladislav Pavliček.

Josip Stanković

Občasno težko čitljiv rokopis in način izražanja govorita o tem, da je dnevnik namenil kasnejšemu lastnemu spominu na vojno dogajanje, ne pa morebitnim drugim bralcem. Nekateri deli so intimna razmišljanja in skoraj nečitljivi, a je prav v tej knjižici predstavljeno obdobje najboljše ohranjeno.

22 <https://sansepolcro.wordpress.com/2019/06/28/104-1916-il-29-giugno-dante-chiasserini-quello-a-cui-fu-dedicata-una-via-cadde-sul-san-michele/>

Hugh Dalton (16. avgust 1887–13. februar 1962)

je bil britanski ekonomist in politik laburistične stranke ter član Churchillovega vojnega kabineta med 2. svetovno vojno.

General Luigi Cadorna je na začetku leta 1917 v strahu pred morebitno sovražnikovo ofenzivo od zaveznikov zahteval, da naj na italijansko bojišče pošljejo kar 20 svojih divizij. Odzvali so se zgolj s simbolno pomočjo 64 britanskih in 35 francoskih topov. Ti so se 18. avgusta znašli v skupnem številu 5182 topov in minometov napadalcev. Do konca enajste soške bitke so na branilce izstrelili približno tri milijone granat. Kot pripadnik kraljevega topništva se je na italijanskem bojišču znašel tudi poročnik Dalton.

V dneh pred začetkom 12. soške bitke na okolico Palmanove in druge oddaljene cilje ni streljala havbica Škoda kalibra 30,5 cm z dometom 11 kilometrov. Daltonova »neprijetna zver« je bil Škodin ladijski top »Sankt Georg« kalibra 35 cm in z dometom 31 kilometrov. Dosegljiva mu je bila celotna laguna pri Gradežu, Palmanova, Manzano, kar je v dneh pred začetkom bitke prisililo poveljstvo 2. italijanske armade v selitev iz Krmina proti Čedadu. Na položaju pri Mavhinjah za Grmado mu je družbo delala havbica »Gertrud« kalibra 42 cm, ki je lahko streljala na Ronke, Štandrež, Vrtojbo idr. Ena od granat, ki jih je izstrelila, se danes nahaja pred vhodom Kobariškega muzeja.

Obe strašni orožji sta imeli velik psihološki vpliv, kar je zaznati tudi v dnevnikih, ki sta jih pisala Giuseppe Cordano in Paolo Cacciadominioni. Hugh Dalton je bil odlikovan z italijanskim vojaškim odlikovanjem »Medaglia di Bronzo al Valor Militare«.

Vladislav Pavliček

Pred vojno je živel v Sremski Mitrovici, na levem bregu Save, kjer je njegova češka družina imela v lasti tovarno. Vpoklican je bil v II. »češki« pehotni polk in v uniformi preživel šest vojnih in povojnih let. Dnevniške zapise je uredil in pretipkal leta 1923 v Osijeku, v hrvaškem jeziku. Daljše odlomke je v knjigi »Fajtji hrib« objavil Vasja Klavora.²³

Na zadnji dan vojne je bil na dominantnem položaju v gorah nad Feltrami in v dilemi, ali naj odpre ogenj na italijansko enoto, ki se je približevala. Po telefonu je prejel prepoved akcije. Tako je postal vojni ujetnik. Po ponižanju in sramotnem ravnanju z ujetniki je to svojo odločitev obžaloval! Drugače kot Slovenci je imel srečo, da so ga, Čeha, Italijani uvrstili med »dobre fante«, ga kot zaveznika oblekli v novo uniformo čeških legij in je lahko užival v evforičnih dneh velike zmage. Slovenski vojak pa je v ujetništvu napisal, da z njimi najslabše ravnaajo tisti stražarji, ki vojne sploh niso doživeli, najboljši zaveznik pa je italijanski vojak, ki je sam izkusil ujetništvo.

Giuseppe Manetti (1884–1974)

»Preprost« kmet, doma v gričevju v okolici Firenc, je bil rojen kot peti otrok v številčni družini, v kateri je bilo za njim rojenih še 10 sester in bratov. V epidemiji je že mlad izgubil mamo in štiri starejše brate, ko je dopolnil 20 let, pa še očeta. Prevzeti je moral odgovornost in trdo delo za veliko družino in bližnje sorodnike, skupaj kako dvajseterico oseb. Tik pred vojno se je poročil, leto kasneje postal oče

23 Vasja Klavora, *Fajtji hrib. Bojišče na Komenskem Krasu 1916–1917*. Celovec: Mohorjeva založba, 2014.

in sledil v vojno štirim bratom, ki so že bili na bojišču. Ker ni bilo časa za izobraževanje, je ostal nepismen, a je že odrasel prepričal lokalno učiteljico za ure pouka pisanja in branja.

Kot urednik te knjižice sem si dovolil uporabiti prvo besedo v navednicah, ker v njegovem življenju in niti v njegovem dnevniku ni bilo ničesar preprostega. Zapis njegovega dnevnika je predstavljen brez popravkov, da bi bilo vidno, koliko napora je vložil v opis svojega doživljanja in pogleda na vojno. Je pretresljiv, ker bi želel pomagati svojim, zelo razumen v svojih razmislekih, a nemočen, ko se je znašel zgolj v vlogi »topovske hrane«. Kljub dejstvu, da ni bil deležen niti osnovne izobrazbe, in tveganju, ki ga je pomenilo kritično pisanje, je zelo jasno izrazil, da so za nerazumnost, preračunljivost in pokvarjenost odgovorni tisti, ki sprejemajo odločitve o vojni in jo nato vodijo.

Vittorio Mascherini (7. september 1894–7. februar 1959)

je bil pred vojno interventist, po vojni pa antifašist in organizator toskanskega uporniškega gibanja.

V zrelih letih je zbral in uredil obsežno pisno in fotografsko gradivo o svojem življenju in udeležbi v dveh vojnah. Zajemalo je opis bojev na Krasu in udeležbo v odporniškem gibanju v drugi svetovni vojni. Vanj je vključil del dnevnika svojega četnega pisarja Francesca Orlandija, ker je ta opisoval dogodke na bojišču v obdobju, ki sta ga preživela skupaj.

ZAKLJUČNE MISLI

Željko Cimprič

V času treh desetletij dela v Kobariškem muzeju sem imel privilegij prisluhniti številnim pripovedim obiskovalcev. Slišati zgodbe, ki bodo javnosti ostale neznane. Spoznati ljudi, ki se čustveno spominjajo svojih prednikov ali si prizadevajo spoznati in razumeti tiste, ki jih sploh niso poznali. Videl sem, da jim pri tem lahko pomagam tudi z zgodbami drugih udeležencev vojne, ki je prinesla toliko strahot, a hkrati tudi tovarištva, pomoči nemočnim, usmiljenja in pozitivnih dejanj posameznikov. Med obiski nekdanjega bojišča sem bil priča njihovemu začudenju in osuplosti, ko si v čudoviti naravi iz posplošene podobe o vojni niso mogli ustvariti prave predstave o tamkajšnjem dogajanju. Pomagal sem jim s pripovedovanjem zgodb in pogosto razmišljal, da bi jim lahko bile dobrodošle tudi knjižne izdaje, kakršna je pričujoča. Izbor pripovedi v njej je le eden od nešteti, ki bi jih lahko izbrali, a tudi ta prinaša pogled na pomembne trenutke v življenjih ljudi. Pri sestavljanju tega mozaika mi je za kraški del bojišča z zapisi italijanskih vojakov pomagal prijatelj Mitja Juren, za kar se mu prav posebej zahvaljujem.

Spominjam se vodenja petdesetih profesorjev zgodovine in ravnateljev italijanskih šol na Ravelnik pri Bovcu. Pihal je mrzel veter, pršilo je, zima se še ni hotela posloviti. Peščica jih je ostala v avtobusu, velika večina pa se je podala na muzej na prostem. Na razgledni točki sem njihov pogled usmerjal na okoliške vrhove in bližnjo okolico in jim pripovedoval zgodbe, ki so jim, kljub neprijaznemu vremenu, očitno veliko pomenile. Odziv je bil, na moje

zadovoljstvo, zelo dober.

Takrat še nisem poznal dnevnika, ki ga je napisal Giuseppe Garzoni. Njegova zgodba se je dogajala na travniku tik pod nami, na razdalji strela s fračo. S kolena pod brado je čepel v plitvi luknji, ki si jo je ponoči izkopal z lopatko. Zjutraj se je znašel v brezupnem položaju. Kako prav bi mi tega dne prišle te njegove, z velikim trudom napisane vrstice. Vrstice, ki si zaslužijo počasno branje! Prepričan sem, da je v tej knjižici takšnih res veliko.

POT MIRU OD ALP DO JADRANA

Zgodba o vojni in miru

Na poti od Alp do Jadrana vas bo najprej prevzel mir, ki za te kraje ni bil vedno samoumeven. Tokova zgodovine in Soče, ene najlepših alpskih rek na svetu, sta burna in nepredvidljiva. Stoletje po I. svetovni vojni povezuujemo zgodovinsko dediščino v Pot miru od Alp do Jadrana. Med Slovenijo in Italijo, vse od Julijskih Alp, Goriške, Brd, Vipavske doline, Krasa do Jadranskega morja, umirjamo ritem časa in vabimo k oddihu ali razmisleku.

Tu so idealni tereni za aktivne počitnice v naravi in sprehode po prekrasni pokrajini, ki z odkrivanjem zgodovine postanejo še bolj vznemirljive. Tu se med visokimi gorami, ozkimi soteskami, kraškimi jamami in prostranimi vinogradi s svetlobo in temo poigravajo narava in vaše misli. Voda, temeljni element življenja, vas spremlja na poti od izvira Soče do njenega izliva v morje. Dediščine vojne, ki je zaznamovala ljudi in svet, ni mogoče prezreti. Zdaj je povezana v Pot miru od Alp do Jadrana in širi sporočilo prijateljstva med narodi. Pred stoletjem z vojno zaznamovani kraji so danes glasniki miru z ohranjenimi spominskimi obeležji, strelskimi jarki, kavernami in drugimi sencami vojne.

Pot miru je speljana na ozemlju Slovenije in Italije in je enotno označena. Do večjih znamenitosti je dostop možen tudi z avtomobilom in avtobusom. Ob razgledih od najvišjih vrhov Slovenije do Tržaškega zaliva v Italiji se lahko, tudi ob branju te knjige, spomnite in razmislite o usodah svojih prednikov in njihovih bitk. Kot raziskovalci zgodovine ali aktivni popotniki in kolesarji ste navdihnjeni z lepotami narave in zapuščino svetovnega pomena.

Poleg osrednje čezmejne zgodbe soške fronte, ki jo obiskovalci spoznavajo na Poti miru od Alp do Jadrana, so obiska vredni tudi kraji in območja, ki niso neposredno na trasi poti, so pa pomembni za razumevanje pričujoče zgodovine in zato ravno tako del Poti miru: Šebrelje, Idrija, Logatec, Pivka, Ragogna, Timau, Kanalska dolina, spodnji del reke Piave in Benetke.

Več vsebin o Poti miru od Alp do Jadrana, informacije za načrtovanje izletov in aktualno ponudbo poiščite na spletni strani www.thewalkofpeace.com in v knjižnem vodniku ***Pot miru od Alp do Jadrana. Daljinska pohodniška pot po sledih soške fronte.***

ZNAČILNOSTI POTI

- več kot 500 km dolga daljinska pohodniška pot
- razdeljena na 30 odsekov
- nekateri odseki so zelo zanimivi tudi za kolesarje
- vključuje več kot 300 točk dediščine prve svetovne vojne
- težavnost poti je zahtevna
- izhodišče je Log pod Mangartom (Slovenija)
- zaključek je Trst/Trieste (Italija)
- najvišja točka je Krn (2245 m)
- najnižja točka je Trst/Trieste (2 m)
- 19.130 m vzponov
- 20.170 m spustov

OD ODSEKA DO ODSEKA

Zapisi sledijo poteku Poti miru od Alp do Jadrana od Loga pod Mangartom do Trsta po zaporedju posameznih odsekov, pri čemer se posamezna pripoved včasih premakne iz odseka v odsek. Najpogosteje je to zaradi premikanja enot med zaledjem in bojiščem. V gorskem bojevanju, v bojih za vrhove, se po začetnem uspehu italijanske vojske v Krnskem pogorju frontna črta ni več premaknila in Pot miru ni razvejana, tako kot je to na jugu. Med Tolminom in Plavami se pripoved odvija na desnem bregu Soče, nato pa po odsekih na obeh bregovih reke. Od Gorice do Trsta je v zapisih zajeto širše območje med zaledjem in bojiščem, na kar je vplivalo tudi premikanje fronte v 29 mesecih bojev.

Pisci so se po premiku svojih enot znašli na različnih območjih bojišča, a se odlomki njihove pripovedi zvrstijo od severa proti jugu ne glede na časovno zaporedje dogajanja.

VIRI FOTOGRAFIJ

- 28 Arhiv Marinka in David Brezigar
- 37 Kobariški muzej
- 53 Kobariški muzej
- 57 Kobariški muzej
- 78 Guido Aviani
- 103 Gianluca Lodetti
- 133 Museo Civico del Risorgimento Bologna
- 144 Kobariški muzej
- 162 Kobariški muzej
- 193 Kobariški muzej
- 213 Arhiv Marinka in David Brezigar
- 224 Museo Civico del Risorgimento Bologna
- 241 Arhiv Marinka in David Brezigar
- 262 Arhiv Marinka in David Brezigar
- 279 Arhiv Marinka in David Brezigar

Fotografija na naslovnici: Kobariški muzej

TRAJNOSTNI RAZVOJ DEDIŠČINE PRVE SVETOVNE VOJNE MED ALPAMI IN JADRANOM

www.ita-slo.eu/WALKofPEACE

Splošni cilj projekta: Ohraniti, raziskati in promovirati snovno in nesnovno dediščino prve svetovne vojne izjemnega zgodovinskega pomena kot skupno dediščino programskega območja v okviru krovne destinacijske znamke in posebne destinacije Poti miru med Alpami in Jadranom. Spodbuditi povezovanje, nadgradnjo in razvoj nove trajnostno in kulturno usmerjene turistične ponudbe, utemeljene na atraktivnih predstavitvah dediščine prve svetovne vojne in tematskih poteh.

VODILNI PARTNER: Posoški razvojni center; PARTNERJI: Regione del Veneto, Ustanova "Fundacija Poti miru v Posočju", GAL Venezia Orientale, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, PromoTurismoFVG, Mestna občina Nova Gorica, Ente Regionale per il Patrimonio Culturale della Regione Autonoma Friuli Venezia Giulia, Javni zavod za upravljanje dediščine in turizem Pivka, Comune di Ragogna.

ZGODBE NA POTI MIRU

Zapisi s soške fronte

ZGODBE ZBRAL IN UREDIL: Željko Cimprič
AVTORJA UVODNIKOV: Petra Svolišak, Željko Cimprič
AVTOR SPLOŠNIH POJASNIL IN POGLAVJA PISCI
ZGODB: Željko Cimprič
KNJIGO UREDILA: Petra Svolišak in Tadej Koren
PREGLED BESEDIL: Mihael Uršič, Jaka Fili
LEKTORIRAL: Ivan Cepanec
PREVODI V SLOVENŠČINO: Željko Cimprič
OBLIKOVANJE IN PRELOM: Matic Leban in
Urška Alič
IZDAJATELJA: Zgodovinski inštitut Milka Kosa
ZRC SAZU in Ustanova »Fundacija Poti miru
v Posočju«
ZA IZDAJATELJA: Petra Svolišak, Maša Klavora
ZALOŽNIK: Ustanova »Fundacija Poti miru
v Posočju«
Elektronska knjiga
Ljubljana–Kobarid, 2022

Za prosto dostopno spletno različico veljajo
določila mednarodne licence Creative
Commons CC BY-NC-ND 4.0.

Publikacija je izšla v sklopu projekta
*WALKofPEACE: Trajnostni razvoj dediščine
prve svetovne vojne med Alpami in Jadranom.*
*Program INTERREG V-A Italija-Slovenija
2014–2020 in je dostopna na:*
[www.thewalkofpeace.com/sl/study-centre/
#publications](http://www.thewalkofpeace.com/sl/study-centre/#publications)

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili
v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani
COBISS.SI-ID 141995011
ISBN 978-961-6730-21-1 (PDF)

